

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI

JANA PAWŁA II

WYDZIAŁ TEOLOGII

INSTYTUT NAUK TEOLOGICZNYCH

Ks. mgr lic. Paweł Bielecki

Nr albumu: 155104

**FORMACJA CHRZEŚCIJAŃSKA MŁODZIEŻY
W ŚWIETLE NAUCZANIA PAPIEŻA FRANCISZKA
STUDIUM TEOLOGICZNOPASTORALNE**

Rozprawa doktorska

napisana pod kierunkiem

ks. prof. dra hab. Dariusza Lipca

LUBLIN 2024

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	3
WSTĘP	6
ROZDZIAŁ I: FORMACJA LUDZKA.....	20
1. Kształtowanie dojrzałej osobowości	22
2. Formacja do odpowiedzialnej miłości.....	30
3. Formacja do wartości	39
4. Troska o zdrowie fizyczne.....	52
ROZDZIAŁ II: FORMACJA DUCHOWA	62
1. Słuchanie i rozważanie słowa Bożego	65
2. Przystępowanie do sakramentów	72
3. Kształtowanie życia modlitewnego.....	87
4. Formowanie sumienia i rozeznanie duchowe	98
ROZDZIAŁ III: FORMACJA INTELEKTUALNA.....	113
1. Konieczność formacji intelektualnej	115
2. Treść formacji intelektualnej.....	125
3. Miejsca formacji intelektualnej	138
ROZDZIAŁ IV: FORMACJA APOSTOLSKA.....	154
1. Bóg pierwszym podmiotem formacji apostołskiej.....	157
2. Formacja do ewangelizacji	166
3. Formacja do odnowy porządku doczesnego.....	178
4. Formacja do działalności charytatywnej	190
ZAKOŃCZENIE	205
BIBLIOGRAFIA	216

WYKAZ SKRÓTÓW

- AA Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* (18.11.1965).
- AL Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska o miłości w rodzinie *Amoris laetitia* (19.03.2016).
- ChV Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska do młodych i całego ludu Bożego *Christus vivit* (25.03.2019).
- ChL Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w Kościele *Christifideles laici* (30.12.1988).
- ComP *Communio*. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny. Poznań 1981 –
- CT Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae* (16.11.1979).
- CV Benedykt XVI, Encyklika o miłości chrześcijańskiej *Deus caritas est* (25.12.2009).
- DA Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam auctositatem* (18.11.1965).
- DCE Benedykt XVI, Encyklika o miłości chrześcijańskiej *Deus caritas est*, (Rzym, 25.12.2005).
- DiM Jan Paweł II, Encyklika o Bożym miłosierdziu *Dives in Misericordia* (Rzym, 30.11.1980).
- DM Sobór Watykański II, Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus* (07.12.1965).
- DV Jan Paweł II, Encyklika o Duchu Świętym w życiu Kościoła i świata *Dominum et Vivificantem* (18.05.1986).
- DFK Sobór Watykański II, Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius* (28.10.1965).
- DWCH Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimus educationis* (28.10.1965).
- EG Franciszek, Adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii Gaudium* (24.11.2013).
- EK Encyklopedia Katolicka, t. 1-20, Lublin 1973-2014.
- EN Paweł VI, Adhortacja o ewangelizacji w świecie współczesnym *Evangelii nuntiandi* (08.12.1975).

- EV Jan Paweł II, Encyklika o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego *Evangelium vitae* (25.03.1995).
- FT Franciszek, Encyklika i przyjaźni i wspólnocie braterskiej *Fratelli tutti* (03.10.2020).
- FC Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym *Familiaris consortio* (22.11.1981).
- GE Franciszek, Adhortacja apostolska o powołaniu do świętości w świecie współczesnym *Gaudete et exultate* (19.03.2018).
- KDK Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (07.12.1965).
- KK Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (21.11.1964).
- KKK Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.
- KO Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (18.11.1965).
- KomKKK Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego, Kielce 2005.
- KPK Codex Iuris Canonici. Auctoritate Joannis Pauli pp. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań 2022.
- KL Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (04.12.1963).
- LE Jan Paweł II, Encyklika o pracy ludzkiej *Laborem exercens* (14.09.1981).
- LF Franciszek, Encyklika o wierze *Lumen Fidei* (29.06.2013).
- LS Franciszek, Encyklika poświęcona trosce o wspólny dom *Laudato Si* (24.05.2014).
- MV Franciszek, Bulla ogłaszająca Rok Miłosierdzia *Misericordiae vultus* (13.03.2015).
- OsRomPol L'Osservatore Romano (wydanie polskie) Watykan 1980 -
- PDV Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o formacji kapłanów we współczesnym świecie *Pastores dabo vobis* (25.03.1992).
- PF Benedykt XVI, List Apostolski w formie «Motu proprio» ogłaszający rok wiary *Porta fidei* (11.10.2011).
- PS Jan Paweł II, List do młodych całego świata z okazji międzynarodowego roku młodzieży *Parati semper* (31.03.1985).

- QA Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska do Ludu Bożego i wszystkich ludzi dobrej woli *Querida Amazonia* (02.02.2020).
- RFIS Kongregacja do spraw Duchowieństwa, Droga formacji prezbiterów w Polsce *Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia* (16.06.2021).
- RH Encyklika o Jezusie Chrystusie, Zbawicielu ludzkości *Redemptor Hominis* (02.03.1979).
- SRS Jan Paweł II, Encyklika z okazji dwudziestej rocznicy ogłoszenia „Populorum progressio” *Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987).
- VD Benedykt XVI, Posynodalna adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini* (30.09.2010).
- VS Jan Paweł II, Encyklika o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła *Veritatis Splendor* (06.08.1993).
- Skróty z Pisma Świętego według Biblia Tysiąclecia, Poznań 2022⁵, łącznie z zawartymi tam skrótami.

WSTĘP

Odwołując się do nauczania Soboru Watykańskiego II (zob. DWCH 2) oraz Jana Pawła II¹ i Benedykta XVI² papież Franciszek rozwija ideę, że ludzie młodzi są nadzieją i przyszłością Kościoła oraz „Bożym teraz”. Podczas Światowych Dni Młodzieży w Panamie powiedział: „Wy, drodzy młodzi, nie jesteście przyszłością. Lubimy mówić: «Jesteście przyszłością...». Nie, wy jesteście terażniejszością! Nie jesteście przyszłością Boga – wy, młodzi, jesteście *Bożym teraz!*”³. Zachęcał wówczas, by młodzi stawali się coraz bardziej aktywni w lokalnej społeczności i zabierali głos w sprawach indywidualnych i społecznych oraz podejmowali współpracę z dorosłymi w realizacji swoich marzeń. Wskazał przez to na potencjał drzemiący w ludziach młodych i jego rolę w życiu Kościoła i świata. Jest to siła, która ma moc przemiany świata na lepsze. Ta przemiana dokonuje się we wspólnocie i współpracy z poprzednimi pokoleniami oraz osobami i instytucjami, które pomagają młodym w procesie ich rozwoju. Młodość to także okres buntu wobec otaczającej rzeczywistości oraz powszechnie panujących zasad. Wielu młodych ludzi skupia uwagę na tym, co doczesne i zaniedbuje swój rozwój duchowy. W związku z tym odnotowuje się u nich coraz więcej zaburzeń emocjonalnych i psychicznych, a także duchowych⁴. Jest to czas poszukiwania własnej tożsamości, poznawania siebie, zarówno swoich zalet, jak i niedoskonałości oraz ograniczeń. Wśród różnorodnych propozycji współczesnego świata, młodzi ludzie nierzadko czują się zagubieni i pozostawieni samym sobie. „Jesteśmy częścią ludzkości zranionej – musimy to sobie powiedzieć! – w której wszystkie instytucje wychowawcze, zwłaszcza ta najważniejsza – rodzina – doświadczają poważnych trudności po trosze wszędzie na świecie. Współczesny człowiek przeżywa poważne problemy z tożsamością i ma trudności z dokonywaniem swoich wyborów; dlatego ma skłonność do ulegania wpływom, do oczekiwania od innych, że podejmą ważne życiowe decyzje”⁵. Kościół

¹ Jan Paweł II, List do młodych całego świata *Parati semper*, nr 1.

² Benedykt XVI, *Przemówienie do młodzieży* (Stará Boleslav, 28.09.2009), w: <https://opusdei.org/pl-pl/article/benedykt-xvi-do-modych/> [09.03.2023].

³ Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie 34. Światowych Dni Młodzieży w Metro Park Wy, *młodzi, jesteście Bożym teraz!* (Panama, 27.01.2019), *OsRomPol* 40(2019) nr 2, s. 32

⁴ Zob. S. Głaz, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, Kraków 2010, s. 16.

⁵ Franciszek, Przemówienie do uczestników III Światowego Kongresu Ruchów Kościelnych i Nowych Wspólnot *Zachowujcie świeżość pierwszego spotkania z Bogiem* (Rzym, 22.11.2014), *OsRomPol* 35(2014) nr 12, s. 41.

mając to na uwadze przywiązuje dużą wagę do okresu młodości jako kluczowego etapu życia, chcąc przyjąć młodym ludziom z pomocą⁶.

Podstawowym zadaniem Kościoła jest pomoc człowiekowi tak, aby „wszystko na nowo zjednoczyć w Chrystusie” (Ef 1, 10). Zadanie to wśród zmienności świata jest wciąż aktualne i znajduje swój wyraz w nauczaniu ojców Soboru Watykańskiego II. Zauważają oni, że ludzie zachwycając się owocami swoich działań, niejednokrotnie wpadają w ułudę wielkości i siły. Prowadzi to do błędnego rozumienia istoty człowieczeństwa i roli, jaką ma on do wypełnienia w przestrzeni świata doczesnego. Nastęcza to również problemy w relacji z Bogiem i akceptacji Jego woli. „Dlatego Sobór, zaświadczywszy i wykładając wiarę całego ludu Bożego, zebranego w jedno przez Chrystusa, nie potrafi wymowniej okazać swojej solidarności, szacunku i miłości dla całej rodziny ludzkiej, w którą jest wszczepiony, jak nawiązując z nią dialog na temat owych różnych problemów, przynosząc światło czerpane z Ewangelii oraz dostarczając rodzajowi ludzkiemu zbawczych sił, jakie Kościół sam pod przewodnictwem Ducha Świętego otrzymuje od swego Założyciela. Osoba ludzka bowiem ma być zbawiona, a ludzkie społeczeństwo odnowione” (KDK 3). Kościół pragnie wciąż wchodzić w dialog z młodymi ludźmi, aby im towarzyszyć. Pisze o tym Franciszek w Adhortacji o głoszeniu Ewangelii: „Dlatego też, nie pomniejszając wartości ewangelicznego ideału, należy z miłosierdziem i cierpliwością towarzyszyć możliwym etapom wzrastania osób formujących się dzień po dniu” (EG 44). Mimo szeroko pojętego rozwoju współczesnego świata oraz wrażenia samowystarczalności, Kościół ma młodym wiele do zaoferowania. Przede wszystkim głosi słowo Boże, sprawuje sakramenty i uczy modlitwy, dając im udział w życiu Bożym i nadzieję życia wiecznego. Człowiek „przez swoje świadome czyny dostosowuje się lub nie do dobra obiecanego przez Boga i potwierzonego przez sumienie moralne. Ludzie kształtują samych siebie i wzrastają wewnętrznie; całe swoje życie zmysłowe i duchowe czynią przedmiotem swojego wzrostu. Z pomocą łaski wzrastają w cnocie, unikają grzechu, a jeśli go popełnili, jak syn marnotrawny powierzają się miłosierdziu naszego Ojca niebieskiego. W ten sposób osiągną doskonałość miłości” (KKK 1700).

Kościół ma w tym procesie wzrostu kluczową rolę do wypełnienia. Zaprasza on młodego człowieka na drogę wiary, prowadzi go mocą Bożego słowa, służy pomocą w momentach trudnych, wewnętrznego zagubienia i bezradności. Nie odbiera jednak młodym

⁶ Por. Z. Zarembski, *Wychowanie chrześcijańskie młodzieży na przykładzie systemu prewencyjnego*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 23(2014) nr 2, s. 196-197.

możliwości podejmowania decyzji oraz nie zastępuje ich podejmowaniu działań, a tym bardziej nie manipuluje i nie wykorzystuje ich do osiągnięcia własnych celów. Papież Franciszek podkreśla, że każdy człowiek ma swój czas dany od Boga, w którym powinien wzrastać, dojrzewać i rozwijać różnego rodzaju umiejętności oraz poznawać i uczyć się korzystania z podstawowych praw, a wśród nich prawa do wolności. W tym czasie nie można młodego człowieka pozostawiać samego, lecz należy mu towarzyszyć⁷. Towarzystwo, o którym mówi Papież ma za wzór delikatną, nienarzucającą się obecność Boga. Bóg, przez pośrednictwo Kościoła nie zostawia człowieka samemu sobie z jego bólami i trudnościami, ale wychodzi mu naprzeciw z pomocną braterską miłością. Mając zatem na uwadze podstawową misję, jaką Chrystus zlecił Kościołowi, jak też znaczenie okresu młodości, który jest istotnym etapem rozwoju człowieka, zasadnym wydaje się podjęcie zagadnienia formacji młodego pokolenia jako swoistego sposobu towarzyszenia w pielgrzymce wiary⁸. W jaki sposób powinna przebiegać ta formacja? Jakie elementy powinna zawierać? Ku czemu prowadzić? – To tylko niektóre pytania, z jakim Kościół musi się mierzyć, aby właściwie wypełniać swoją posługę wobec ludzi młodych. Podczas Światowych Dni Młodzieży w Brazylii Papież powiedział do zgromadzonych biskupów: „trzeba odważnie dokonać gruntownej rewizji struktur formacji oraz przygotowania duchowieństwa i świeckich Kościoła w Brazylii. Nie wystarczy ogólnikowy priorytet formacji, ani też dokumenty czy sympozja. Potrzebna jest praktyczna mądrość tworzenia trwałych struktur, kształcących na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym, i powinny być one prawdziwym centrum zainteresowania episkopatu, który nie będzie szczędził sił, uwagi i wsparcia”⁹. Franciszek jest jednak świadomy, że wszelkie wysiłki i troska Kościoła o formację młodzieży nie będą skuteczne, jeśli nie będzie otwartości i chęci ze strony ludzi młodych. Podczas jednej z audiencji generalnych powiedział: „Chciałbym także zwrócić się w sposób szczególny do was, chłopcy i dziewczęta, i do was, młodzi: przykładajcie się do waszych codziennych obowiązków, do nauki, pracy, angażujcie się w przyjaźnię, w pomoc innym; wasza przyszłość zależy również od tego, jak będziecie potrafili przeżyć te cenne lata życia”¹⁰. Papież podkreślił tym samym, że człowiek może być właściwie formowany, gdy

⁷ Zob. Franciszek, Przemówienie do uczestników III Światowego Kongresu Ruchów Kościelnych i Nowych Wspólnot *Zachowujcie świeżość pierwszego spotkania z Bogiem*, s. 41.

⁸ Por. M. Polak, *Formacja kapłanów i animatorów do duszpasterstwa młodzieży*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych*, red. P. Ochotny, M. J. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2018, s. 68-69.

⁹ Tenże, Przemówienie do Episkopatu Brazylii podczas Światowych Dni Młodzieży *Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła* (Rio da Janeiro, 27.07.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 10, s. 23.

¹⁰ Tenże, Audiencja generalna *Praca ma służyć godności osoby* (Rzym, 01.05.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 6, s. 45.

zrozumie potrzebę formacji oraz osobistej odpowiedzialności za swoje życie. Odbywa się to w odniesieniu do wspólnoty, w której przeżywa swoją codzienność¹¹.

W świecie podzielonym, w którym obecne są różnego rodzaju konflikty, wojny, migracje, pandemie i ubóstwo, potrzeba świadomych i celowych działań Kościoła, będących jego czytelnym znakiem troski i miłości do młodego człowieka. Na tle różnorodnych przemian społeczno-kulturowych konieczne wydają się poszukiwania nowych form duszpasterskich. Coraz bardziej uwidacznia się potrzeba duszpasterstwa specjalistycznego, oddziałyującego na młodego człowieka w sposób przemyślany, celowy, a jednocześnie integralny. Wielu duszpasterzy oraz osób odpowiedzialnych za wychowanie i formację młodzieży boryka się różnymi trudnościami w tej dziedzinie. Zauważalny jest brak głębszego i świadomego przeżywania przez nią własnej wiary, co znajduje wyraz w konsumpcyjnym stylu życia¹².

Kościół na różne sposoby podejmuje działania zmierzające do realizacji swojej misji zbawienia. Czyni to zarówno w sposób zwyczajny głosząc orędzie zbawienia i sprawując sakramenty, jak też i nadzwyczajny prowadząc wiele szkół, ośrodków wychowawczych, tworząc kolejne programy i organizując różnego rodzaju spotkania formacyjne¹³. Powstają różnorodne inicjatywy charytatywne i społeczne. Pomimo istnienia licznych inicjatyw duszpasterskich oraz podręczników formacyjnych istotnym głosem w tej sprawie jest nauczanie papieża Franciszka jako obecnej, widzialnej głowy Kościoła. Papież odczytuje głos Pana Boga, który rozbrzmiewa „tu i teraz”, poddając się przewodnictwu Ducha Świętego. Wydaje się, że mimo podejmowanej aktywności papieża (3 encykliki, 5 adhortacji, 48 motu proprio, 20 konstytucji apostolskich, 9 listów apostolskich i inne, oraz 44 pielgrzymek zagranicznych) oraz posługiwania różnego rodzaju narzędziami komunikacji, jego nauczanie pozostaje wciąż dla wielu mało znane. Do wielu osób docierają jedynie pojedyncze, wielokrotnie wyrwane z kontekstu i opatrzone manipulacyjnym komentarzem wypowiedzi, które łatwo mogą wprowadzić w błąd opinię publiczną, wprowadzać ferment w rozumieniu doktryny Kościoła, a tym samym prowadzić do podziałów, braku zaufania, zaangażowania i obojętności wobec papieskiego nauczania.

Troska Franciszka o młodzież jest widoczna zwłaszcza w adhortacji apostolskiej *Christus vivit*, będącej owocem kilkumiesięcznych spotkań papieża z młodymi oraz

¹¹ Zob. F. Adamski, *Wychowanie do zaangażowania w Kościele*, ComP 2(1982) nr 5, s. 9-10.

¹² Zob. S. Głaz, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, s. 17.

¹³ Zob. M. Fiałkowski, R. Sadlak, *Młodzi w Kościele. Inspiracje dla duszpasterstwa młodzieży w świetle posynodalnej adhortacji „Christus vivit”*, „Opolska Biblioteka Teologiczna” 177, Opole 2021, s. 63-86.

podsumowaniem XV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów na temat: „Młodzi, wiara i rozeznawanie powołania”. Franciszek przypomina młodym o fundamentach chrześcijańskiego życia pisząc, że Chrystus żyje i jest „najpiękniejszą młodością tego świata. Wszystko, czego dotknie, staje się młode, staje się nowe, napelnia się życiem. Tak więc pierwsze słowa, które pragnę skierować do każdego z młodych chrześcijan, brzmią: On żyje i chce, abyś żył!” (ChV 1). Adhortacja ta jest swego rodzaju listem papieża do młodych chrześcijan, przypominającym podstawowe prawdy wiary oraz zachętą do wzrastania w świętości i trosce o własne powołanie (zob. ChL 3). Jest ona też drogowskazem dla tych, którzy w Kościele zajmują się formacją młodzieży i posługują wśród niej. Temat wychowania i troski o młodych Papież podjął również w posynodalnej adhortacji apostolskiej o miłości w rodzinie *Amoris laetitia*, w rozdziale zatytułowanym „Umocnić wychowanie dzieci”.

W nauczaniu Kościoła po Soborze Watykańskim II często podejmowane jest zagadnienie formacji. Wiele mówi się o potrzebie formacji osób duchownych i konsekrowanych. Jako wyraz troski papieży o formację duchowieństwa można wskazać encyklikę Pawła VI *Sacerdotalis caelibatus* (1967)¹⁴, adhortacje: *Pastores dabo vobis* (1992) i *Pastores gregis* (2003)¹⁵, listy do kapłanów na Wielki Czwartek¹⁶, ponadto katechezy Jana Pawła II poświęcone sakramentowi kapłaństwa wygłoszone podczas audyencji środowych¹⁷. Problematykę tę podjęła Stolica Apostolska. Kongregacja do spraw Wychowania Katolickiego opublikowała *Wskazania dotyczące przygotowania wychowawców w seminariach* (1993)¹⁸, a Kongregacja do spraw Duchowieństwa *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* (1994)¹⁹. Tematyka formacji osób konsekrowanych w głównej mierze została podjęta w adhortacji apostolskiej Pawła VI *Evangelica testificatio* (1971)²⁰, w encyklice Jana Pawła II *Vita consecrata* o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele

¹⁴ Paweł VI, Encyklika o celibacie do biskupów, kapłanów i wiernych całego świata katolickiego *Sacerdotalis caelibatus*, w: *Nauka Kościoła o charyzmacie celibatu*, Gniezno 1993, s. 73-110.

¹⁵ Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o biskupie słudze Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata *Pastores gregis*, Wrocław 1993.

¹⁶ Tenże, *Listy na Wielki Czwartek 1979-2005*, Kraków 2005.

¹⁷ Tenże, *Wybór katechez Ojca Świętego Jana Pawła II, poświęconych kapłaństwu sakramentalnemu, wygłoszonych podczas audyencji środowych 1992-1994*, w: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1994/95. Ewangelizacja w tajemnicy i misji Kościoła. Materiały formacyjne i homiletyczne w roku duszpasterskim 1994/95*, red. E. Szczotok, A. Liskowacka, Katowice 1994, s. 181-296.

¹⁸ Kongregacja do spraw Wychowania Katolickiego, *Wskazania dotyczące przygotowania wychowawców w seminariach*, Warszawa 1996.

¹⁹ Kongregacja do spraw Duchowieństwa. *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów. Tekst i komentarz*. Tarnów 1995.

²⁰ Paweł VI, Adhortacja apostolska na temat odnowy życia zakonnego według nauki Soboru Watykańskiego II *Evangelica testificatio*, w: Paweł VI, *Charyzmat życia zakonnego*, Poznań-Warszawa 1974, s. 232-259.

i w świecie (1996)²¹, w dokumencie Kongregacji do spraw Zakonów i Instytutów Świeckich – Instrukcja o odnowie formacji zakonnej *Renovationis causam* (1969)²², jak też przez Kongregację do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego w Instrukcji *Potissimum institutioni* (1990)²³. Problematyka formacji świeckich jest podejmowana w ramach teologii laikatu. Ważnym impulsem dla rozwoju tejże dziedziny teologii jest adhortacja Jana Pawła II *Christifideles laici* (1988)²⁴, która mówi o miejscu i roli ludzi świeckich w Kościele. Jan Paweł II zwracał w niej uwagę na konieczność formacji świeckich. Piąty rozdział tego dokumentu (nr 57-63) to obszerny wykład na ten temat. Problematykę formacji laikatu można znaleźć także w dziełach wielu teologów drugiej połowy XX w. zarówno w świecie, jak też w Polsce. Cennym opracowaniem jest *Formacja chrześcijańska katolików świeckich w świetle nauczania Kościoła współczesnego. Studium teologiczno-pastoralne* autorstwa M. Fiałkowskiego²⁵. Monografia ta ukazuje podstawy teologiczne formacji katolików świeckich, jej cele, środowiska oraz płaszczyzny formacji. Powstało wiele publikacji i opracowań dotyczących formacji ludzi młodych według nauczania papieża Jana Pawła II²⁶ jak i Benedykta XVI²⁷. W Polsce można znaleźć również liczne opracowania i publikacje dotyczące formacji młodzieży. Jednym z nich jest monografia S. Głaza pt. *Rola Kościoła w integralnym rozwoju*

²¹ Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i świecie *Vita consecrata*, Kraków 1996.

²² Kongregacja do spraw Zakonów i Instytutów Świeckich, Instrukcja o odnowie formacji zakonnej *Revonationis causa*, w: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła od Vaticanum II do „Vita consecrata”*, red. B. Hylla, Kraków 1998, s. 61-75.

²³ Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Instrukcja: Wskazania dotyczące formacji w instytutach zakonnych *Potissimum institutioni*, w: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła od Vaticanum II do „Vita consecrata”*, red. B. Hylla, Kraków 1998, s. 297-348.

²⁴ Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w Kościele *Christifideles laici*, Wrocław 1990.

²⁵ M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*.

²⁶ Zob. A. Kiciński, *Formacja młodzieży w nauczaniu Jana Pawła II podczas pielgrzymek do Polski*, w: *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004, s. 177-192; A. Kiciński, *Młodzi nadzieją polskich rodzin w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Młodzież. Historia, teraźniejszość, przyszłość*, red. J. Zimny, Sandomierz 2004, s. 155-163; E. Tkocz, *Chrześcijańska formacja młodzieży w świetle orędzi Jana Pawła II na Światowe Dni Młodzieży*, Katowice 2005; J. Tatar, *Formacja chrześcijańska młodzieży w świetle „Listu do młodych” i orędzi na Światowe Dni Młodzieży*, Warszawa 2004; T. Bilicki, *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II - na podstawie encyklik, adhortacji, wybranych listów i przemówień*. Kraków 2005; A. Rynio, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004.

²⁷ Zob. Benedykt XVI, *Nauczmy się wierzyć*, Kraków 2013; Benedykt XVI, *Wychowanie młodzieży do sprawiedliwości i pokoju*, w: *Pedagogia ojcostwa: katolicki przegląd społeczno-pedagogiczny*, 2012 nr 1, s. 12-17; P. Piasecki, *Od miłości „eros” do miłości „agape”: formacja miłości w encyklice Benedykta XVI „Deus caritas est”*, w: *Teologia i Moralność*, t. 1 (2006), s. 63-80; S. Bylina, *Wychowanie młodzieży do sprawiedliwości i pokoju w nauczaniu papieża Benedykta XVI*, w: red. A. M. Сендзер, *Вучоных запискі. Брэсцкага ўніверсітэта. Зборнік навуковых прац, Гуманітарныя і грамадскія навукі*, 12(2016) nr 1, s. 101-109; B. Stańkowski, *Jan Paweł II i Benedykt XVI o wychowaniu i duchowym rozwoju młodzieży*, w: *Pedagogika Społeczna, Zagadnienia podstawowe*, 15(2015) nr 1, s. 71-92.

*młodzieży*²⁸, w której autor na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych sformułował wnioski i postulaty dotyczące wychowania młodego pokolenia. Na uwagę zasługuje również publikacja *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych przemian* pod redakcją P. Ochotnego, M. J. Tutaka i T. Wielebskiego²⁹. Jest to dzieło zbiorowe teologów-pastoralistów ukazujących problematykę formacji młodzieży w jej wielowymiarowych ujęciach.

Niniejsza dysertacja jest próbą przedstawienia problemu formacji młodzieży w nauczaniu papieża Franciszka. Podejmowany problem badawczy można określić pytaniem: Jak według Franciszka należy formować młodzież i jak robi to Papież? Zarysowany problem suponuje kilka zagadnień szczegółowych. Na początku należy doprecyzować, jak rozumiane jest pojęcie formacji i jakie treści ono ze sobą niesie. O tego typu rozważaniach stanowią dokumenty Kościoła, szczególnie Soboru Watykańskiego II, oraz nauczanie dwóch ostatnich poprzedników Franciszka: Jana Pawła II i Benedykta XVI.

Pojęcie „formacja” w Piśmie Świętym oznaczało na początku sam akt stwórczy (zob. Rdz 2, 7), a dalej wychowanie, nauczanie oraz przygotowanie (zob. Dn 1, 5; Sdz 3, 1) człowieka, aby stanowił jak najlepiej uformowany obraz i podobieństwo swojego Stwórcy (Rdz 1, 27). Formacja człowieka w ujęciu Biblijnym ma doprowadzić człowieka do tego by w swojej istocie stawał się jak najdoskonalszym obrazem Boga – swojego Stwórcy. Formować to nadać nową formę, która z czasem stanie się normą życia. Odnosi się ona nie tylko do konkretnych zachowań, ale bierze pod uwagę również ludzkie motywacje i uczucia. Pismo Święte nazywa taką osobę nowym człowiekiem. W sposób najdoskonalszy dokonało się to w osobie Jezusa Chrystusa Syna Bożego, który stał się człowiekiem³⁰, dlatego można powiedzieć, że Bóg Ojciec jest wychowawcą, a Syn Boży formatorem, który sam został uformowany jako Syn Człowieczy, a następnie sam formuje³¹. Dzięki dziełu zbawienia, na mocy sakramentu chrztu, człowiek ma realizować swoje powołanie do życia w Chrystusie (Rz 6, 10-11; Ga 2, 19). Chrzest włącza człowieka we wspólnotę ludu Bożego, gdzie doświadcza on Bożej łaski, która uzdalnia do chrześcijańskiego życia³².

²⁸ Zob. S. Głaz, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*.

²⁹ Zob. P. Ochotny, M. J. Tutak, T. Wielebski, *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych*, Warszawa 2018.

³⁰ Zob. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska Katolików świeckich*, s. 20.

³¹ Zob. A. Cencini, *Od wychowania do formacji*, Kraków 2018, s. 122.

³² S. Jędrzejewski, *Biblijne podstawy terminu „Formacja” w ujęciu LA FORMAZIONE DEI SALESIANI DI DON BOSCO*, w: *Seminare. Poszukiwania naukowe*, 2004 nr 20, s. 49.

Z. Chlewiński poprzez formację rozumie „wywieranie trwałych wpływów przez jedną osobę, grupę, instytucję na osobowość innego człowieka w celu ukształtowania w nim – zgodnie z odpowiednim modelem – psychicznych, struktur poznawczo-oceniających z internalizacją systemu przekonań i systemu wartości oraz wytworzenia wpływających z nich umiejętnych działań w określonym kierunku”. Według niego, elementami konstytuującymi formacji są: osoba (grupa, instytucja) oddziałująca, osoba poddana oddziaływaniu i relacja oddziaływania, która ma charakter obustronny, choć w różnych proporcjach. Zaznaczył również, że w procesie formacji odbiorca jest podmiotem aktywnym, gdyż sam najtrafniej ocenia potrzeby własnego rozwoju i jego indywidualny charakter. Formacja zatem jest działaniem towarzyszącym i stymulującym samorozwój osoby, ułatwia autorealizację i dostarcza obiektywnych wzorów samooceny³³. Poprzez formację człowiek winien się stawać coraz bardziej sobą, jeśli tylko realizuje swoje dary otrzymane od Boga w akcie stworzenia jako swoiste potencjalności, zarówno na poziomie fizycznym, jak też psychicznym i duchowym.

Uszczegóławiając zagadnienie formacji młodych katolików należy zwrócić uwagę zarówno na wymiar psychofizyczny i duchowy. W tym pierwszym uczyć zdrowego trybu życia, a także wiary w samego siebie, odkrywania sensu życia i istnienia, wartości pracy, umiejętności dokonywania wyborów, umiejętności radzenia sobie z kryzysami i problemami. W wymiarze duchowym jest to wprowadzanie młodego człowieka w życie wiary i jej rozwój, pielęgnowanie tęsknoty za Bogiem, troska o zdrową religijność, formacja sumienia, które pozwala spojrzeć na siebie w prawdzie³⁴.

Terminem używanym wielokrotnie jako synonim formacji jest „wychowanie”. A. Cencini twierdzi, że jest to błąd. Za wychowanie (łac. *educare* – wydobywać, wyciągać) rozumie wydobywanie prawdy o danej osobie. Jest to czyn miłosierdzia mający na celu pomoc człowiekowi w odkryciu własnej prawdy, kim jest. Prawdziwym wychowawcą jest ten, kto potrafi wydobyć to, co dana osoba głęboko odczuwa, co ją popycha do działania i motywuje. Pierwszym wychowawcą jest Bóg, który stwarza, czyli wydobywa rzeczy z początkowego chaosu. Według Cenciniego, działanie wychowawcze ma w sobie coś twórczego i dopóki dana osoba nie otrzyma pomocy żeby siebie poznać, nie jest jeszcze osobą żyjącą. Dla zobrazowania powyższej teorii Cencini przywołuje biblijny obraz wyprowadzenia Narodu Wybranego z niewoli egipskiej. Bóg – wychowawca wyprowadza lud z niewoli

³³ Zob. Z. Chlewiński, *Formacja*, EK t. 5, kol. 389.

³⁴ Por. S. Głaz, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, s. 312-318.

nieuświadomionej i wychowuje go prowadząc czterdzieści lat przez pustynię³⁵. Wychowanie jest zatem formą pomocy człowiekowi w poznawaniu siebie, aby następnie podjął proces formacji. Jak zauważa M. Nowak, można dostrzec cztery rodzaje relacje między formacją a wychowaniem: „Pierwsze ujęcie traktuje je jako synonimy, co pozwala ich używać zamiennie. Drugie ujmuje formację jako cel i ostateczny rezultat założonego procesu wychowania rozciągającego się na całe życie człowieka. W trzecim ujęciu formacja podporządkowana jest wychowaniu, które jest pojęciem bardziej ogólnym. W takiej sytuacji byłaby ona częścią wychowania. W czwartym dokonuje ścisłego rozróżnienia pomiędzy tymi pojęciami. Wychowanie jest tutaj traktowane jako proces skierowany bardziej na aspekty moralny i społeczny, zaś formacja obejmowałaby sfery intelektualną, kulturalną i duchową”³⁶. Wydaje się, że większość Kościelnych dokumentów jak też ostatni papież, terminy te w większości przypadków używają zamiennie.

Dysertacja zawężyła zakres tematyczny formacji do formacji chrześcijańskiej młodzieży. Pojmuje ją jako działalność prowadzącą do kształtowania świadomości, przekonań i postaw młodych ludzi oraz uzdalniającą ich do chrześcijańskiego życia, zgodnego z pochodzącym od Boga powołaniem³⁷. Formacja chrześcijańska młodzieży obejmuje w sposób holistyczny wymiary: ludzki, duchowy, intelektualny i apostołski (por. ChL 60). Jej celem jest kształtowanie dojrzałej osobowości ludzi młodych, ich życia chrześcijańskiego, wiedzy religijnej i wynikających z niej postaw oraz działań apostołskich.

Źródłem niniejszej rozprawy jest nauczanie papieża Franciszka wygłaszane podczas różnych spotkań i odbywających się wydarzeń. Papież konsekwentnie kontynuuje dzieło swoich poprzedników zapraszając młodzież i spotykając się z nią w różnych miejscach świata, głównie podczas Światowych Dniach Młodzieży oraz przy okazji innych odbywanych pielgrzymek. Wielokrotnie upomina się o poszanowanie praw ludzi młodych oraz zauważenie problemów i trudności, które oni przeżywają, przemawiając do polityków i głów różnych państw. Analizie zostały poddane również teksty homilii i przemówień papieskich, wygłaszanych także podczas audiencji generalnych, w których Franciszek zwraca się do ludzi młodych i dorosłych i apeluje, aby ich otoczyć odpowiednią troską oraz umożliwić właściwy rozwój. Głównymi dokumentami źródłowymi są jego adhortacja programowa *Evangelii Gaudium*, adhortacja *Amoris laetitia* o miłości w rodzinie, w której jeden z rozdziałów jest

³⁵ Zob. A. Cencini, *Od wychowania do formacji*, Kraków 2018, s. 11-13.

³⁶ M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999, s. 287.

³⁷ Por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska Katolików świeckich*, s. 22.

poświęcony wychowaniu w rodzinie, oraz adhortacja *Christus vivit*, jako owoc synodu skierowanego do młodych i całego ludu Bożego.

Dysertacja ma charakter teologicznopastoralny. Rozpatruje ona w sposób naukowy zagadnienie formacji młodzieży przez pryzmat Objawienia Bożego zawartego w Piśmie Świętym i Tradycji Kościoła. Wskazuje także na prowadzone przez wspólnotę Kościoła i inspirowane przez Franciszka działania formacyjne. Realizacja założonego celu naukowego wymaga użycia odpowiednich metod badawczych. Głównymi metodami, jakie zostały wykorzystywane, są metoda dedukcji, która pozwoliła ukazać specyfikę papieskiego nauczania oraz analizy, która uwypukliła zależności pomiędzy poszczególnymi aspektami formacji. Dobór metod wynika z faktu, że rozprawa opiera się na źródłach zastanych. Metodami pomocniczymi są również metoda krytyki, interpretacji źródeł, porównawcza oraz historyczno-krytyczna³⁸.

Dostrzegając trudności z jakimi borykają się ludzie na całym świecie, a szczególnie ludzie młodzi, Papież wskazuje że „cała formacja chrześcijańska jest przede wszystkim pogłębieniem *kerygmy*, która przybiera coraz większą i coraz lepszą postać (...)” (EG 165). Formacja chrześcijańska dotyczy człowieka niezależnie od wieku, miejsca życia, a tym bardziej stanu posiadania, gdyż Chrystus umarł i zmartwychwstał za każdego człowieka, gładząc jego grzechy (por. KO 3). Do seminarzystów i nowicjuszy Franciszek mówił: „Środowisko, w którym żyjemy, nieustannie domaga się tego «uzasadniania», i jest to dobre, ponieważ pomaga nam, byśmy nie uważali niczego za oczywiste. Dzisiaj nie możemy niczego uważać za oczywiste! Ta cywilizacja, ta kultura... nie możemy. Ale z pewnością jest to też trudne, wymaga dobrej formacji, zrównoważonej, łączącej wszystkie wymiary życia – wymiar ludzki, duchowy, wymiar intelektualny i duszpasterski”³⁹. Innym razem, do młodych kapłanów, seminarzystów studiujących na papieskich kolegiach i rzymskich uczelniach powiedział: „To prawda, że tu, w Rzymie, podkreśla się – bo po to zostaliście tu przysłani – formację intelektualną; lecz trzeba dbać też o pozostałe filary, a wszystkie cztery wzajemnie na siebie oddziałują, i ja nie mógłbym zrozumieć księdza, który przyjeżdża robić dyplom tu, w Rzymie, a nie prowadzi życia wspólnotowego, tak nie powinno być. Albo nie pielęgnuje życia duchowego – codziennej Mszy, codziennej modlitwy, *lectio divina*, indywidualnej modlitwy z Panem – albo życia apostołskiego: w sobotę i niedzielę można coś zrobić, gdzieś

³⁸ R. Kamiński, *Metodyka przygotowania prac promocyjnych z teologii praktycznej*, Siedlce 2017, s. 109-113.

³⁹ Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami *Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 06.07.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 8-9, s. 44.

pójść czy pojechać, spróbować innego typu apostołstwa, coś w tym rodzaju... To prawda, że studiowanie stanowi wymiar apostołski; ale ważne jest, by również inne filary były pielęgnowane!”⁴⁰. Nawiązując do posynodalnej adhortacji Jana Pawła II *Pastores dabo vobis*, adresowanej do duchowieństwa i wiernych o formacji kapłanów we współczesnym świecie można wyróżnić cztery wymiary formacji (zob. PDV 43-59). Te cztery wymiary znajdują swoje odzwierciedlenie w nauczaniu Franciszka dotyczącym młodzieży i nie tylko, czego świadectwem jest niniejsza dysertacja. Cztery aspekty formacji, to cztery kolejne rozdziały poprzedzone wstępem i zwieńczone zakończeniem oraz bibliografią. Na początku znajdzie się również wykaz używanych skrótów.

Pierwszy rozdział będzie dotyczył formacji ludzkiej nazywanej czasem przez papieża formacją wspólnotową⁴¹. Jest ona pierwszym wymiarem formacji chrześcijańskiej, a zarazem fundamentem wszystkich pozostałych (zob. PDV 43). Dokumenty Kościoła nie werbalizują jej dokładnej i precyzyjnej definicji. Można znaleźć jedynie omówienie jej poszczególnych elementów, które wydają się być ważne w procesie formacji człowieka⁴². Na początku rozdziału znajdzie się szersze wyjaśnienie, na czym polega formacja ludzka, a następnie zostaną przedstawione jej formy prowadzące do ukształtowania dojrzałej osobowości człowieka. Dojrzałość jest powszechnie uważana za „stopień rozwoju intelektualnego, emocjonalnego i społecznego charakterystyczny dla człowieka dorosłego, zdolnego do regulacji własnych działań w sposób efektywny i zgodny ze społecznie akceptowanymi normami”⁴³. Chodzi zatem o to, aby wszystko co składa się na osobę człowieka nie zostało przez niego zaprzepaszczone, ale dobrze poznane i należycie rozwinięte⁴⁴. Kolejnymi będą formacja do odpowiedzialnej miłości, formacja konkretnych wartości, jakimi są: wolność, wspólnotowość, pokój i praca, a następnie troska o zdrowie fizyczne.

Rozdział drugi zostanie poświęcony formacji duchowej. Jest ona – jak pisał Jan Paweł II – dopełnieniem formacji ludzkiej: „Każdy człowiek, stworzony przez Boga i odkupiony Krwią Chrystusa, jest powołany, by odrodzić się «z wody i z Ducha» (J 3, 5) i stać się «synem w Synu». (...) Ta podstawowa potrzeba religijna, której nic nie może stłumić, staje się punktem wyjścia dla procesu kształtowania życia duchowego, rozumianego jako kontakt

⁴⁰ Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych* (Rzym, 12.05.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 29.

⁴¹ Zob. Tamże.

⁴² Zob. K. Dyrek, *Formacja ludzka do kapłaństwa*, Kraków 1999, s. 53, 57.

⁴³ Dojrzałość, w: *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/dojrzalosc;3893438.html> [17.03.2023].

⁴⁴ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie podczas obchodów sześćdziesięciolecia św. Katarzyny ze Sieny*, 29.04.1980, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. 3, s. 427.

i zjednoczenie z Bogiem” (PDV 45). Jest to „kształtowanie w drugim człowieku postawy duchowej rozumianej jako stałe ustosunkowanie się osoby do wartości przedmiotu obejmującej swoim zakresem jej sferę poznawczą, emocjonalno-wartościującą i behawioralną”⁴⁵. Dla osoby wierzącej jest to przede wszystkim proces wchodzenia w nowy sposób życia oparty na więzi miłości osoby ludzkiej z Bogiem-Stwórcą. Pierwszoplanowym celem formacji duchowej jest zatem pouczenie chrześcijanina, jak cennym darem wiary został ubogacony i jak ważne jest nauczenie go życia wiarą na miarę pełni Chrystusa (zob. DWCH 2). Określony cel determinuje użycie konkretnych środków do jego realizacji. Są nimi słuchanie i rozważanie słowa Bożego, przestępowanie do sakramentów, życie modlitewne, formacja sumienia oraz rozeznanie duchowe⁴⁶. Zobrazowanie powyższych środków formacji stanie się treścią kolejnych paragrafów drugiego rozdziału dysertacji.

Kolejnym wymiarem formacji chrześcijańskiej jest formacja intelektualna, czasem fakultatywnie nazywana doktrynalną (zob. ChL 60). Będzie ona treścią trzeciego rozdziału pracy. Formacja intelektualna jest nieustanną potrzebą rozumu, który w naszych czasach doszedł do wybitnych osiągnięć zwłaszcza w badaniu i podporządkowywaniu sobie świata materialnego, aby szukał prawdy głębszej, ją znajdował i poznawał. Człowiek powinien dążyć do nieustannego samokształcenia i doznać udoskonalenia przez mądrość, która umysł człowieka łagodnie pociąga ku poszukiwaniu i umiłowaniu tego, co prawdziwe i dobre (zob. KDK 15). Głównym motywem formacji intelektualnej jest odkrywanie tożsamości chrześcijańskiej, która z uzdalnia człowieka wierzącego do odkrywania swojego miejsca we wspólnocie eklezjalnej i uczyni uczestnikami kapłańskiego, królewskiego i prorockiego urzędu Chrystusowego (KK 31). Realizacja potrójnego urzędu Chrystusa odbywa się i kształtuje w różnych środowiskach chrześcijańskiego życia. Są nimi między innymi dom, szkoła, środowisko wiary i inne. Rodzice są pierwszymi osobami, które przekazują dzieciom wiedzę o Bogu, świecie i kształtują w nich światopogląd. Pomocą w procesie formacyjnym służy szkoła. Jej zadaniem jest zapewnienie uczniom dostępu do informacji i wiedzy oraz stworzenie warunków niezbędnych do harmonijnego i kompletnego rozwoju, a także przygotowanie go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, sprawiedliwości i wolności⁴⁷. Zadaniem szkoły jest także

⁴⁵ H. Wejman, *Formacja duchowa*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 281; J. Mikołajec, *Formacja duchowa teologów świeckich, studium teologicznopastoralne*, Opole 2010, s. 94-110.

⁴⁶ Por. Tamże.

⁴⁷ M. Pyka, *Czy szkoła może być miejscem formacji społecznej?*, <https://e-civitas.pl/pl/opinie/czy-szkola-moze-byc-miejscem-formacji-spoolecznej> [22.03.2023].

pomoc młodemu człowiekowi osiąść i rozwijać takie zdolności, które pozwolą mu wykonywać ważne funkcje rodzinne i społeczne⁴⁸. W kontekście poznawania tożsamości chrześcijańskiej z pomocą przychodzi Kościół, który poprzez głoszenie słowa Bożego, posługę sakramentalną i inne formy działalności duszpasterskiej, przekazuje niezbędną wiedzę i kształtuje umysł człowieka⁴⁹. Chrześcijańska tożsamość determinuje również treści formacji. Pierwszą z nich jest prawda o Bogu w Trójcy Świętej Jedynym. Katolik powinien znać przynajmniej podstawowe informacje o Bogu, w którego wierzy i pragnie wierzyć coraz bardziej. Kolejnymi treściami są wiedza o świecie widzialnym i niewidzialnym, Kościół oraz jego nauczanie społeczne⁵⁰.

Ostatni rozdział będzie traktował o formacji apostołskiej. Apostolstwo jest działalnością, którą podejmuje cała wspólnota Kościoła, „by poprzez rozszerzanie królestwa Chrystusa po całej ziemi ku chwale Boga Ojca uczynić wszystkich ludzi uczestnikami zbawczego odkupienia i by przez nich cały świat rzeczywiście został skierowany ku Chrystusowi” (DA 2, por. KKK 863). Wszyscy chrześcijanie w zależności od swojego miejsca i sprawowanej funkcji w Kościele są wezwani do bycia aktywnymi podmiotami tej działalności. Wynika to z przyjętego sakramentu chrztu, przez który zostali włączeni w Mistyczne Ciało Chrystusa, a następnie sakramentu bierzmowania, w którym zostali umocnieni darami Ducha Świętego (DA 3). W praktyce chodzi o włączenie młodego chrześcijanina w zbawczą misję Chrystusa, w Jego prorockie, kapłańskie i królewskie posłannictwo oraz zjednoczenie z Nim przez wiarę i głoszenie ewangelii wszelkiemu stworzeniu (por. Mk 16, 15-20)⁵¹. Sobór Watykański II zachęca, aby wierni nieustannie doskonalili w sobie właściwości i przymioty odpowiadające ich warunkom życia i darom otrzymanym od Boga (DA 4). Formacja apostołska powinna zatem kształtować umiejętności człowieka do łączenia jego życia z wiarą, Ewangelii z kulturą i życiem społecznym. Powinna również zmierzać do kształtowania świadomości, przekonań i postaw uzdalniających chrześcijan do świadomego podejmowania zadań apostołskich. Integralny charakter tej formacji polega na kształtowaniu życia apostołskiego, pogłębianiu znajomości doktryny katolickiej dotyczącej godności osoby ludzkiej i jej powołania do życia z Bogiem. Franciszek wzywa do prowadzenia pogłębionego życia duchowego poprzez uczestnictwo w życiu sakramentalnym, głoszeniu słowa Bożego i pielęgnowaniu ducha modlitwy (funkcja

⁴⁸ U. Zilles, *Profil chrześcijańskiego intelektualisty*, ComP 18(2008), s. 402.

⁴⁹ Zob. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska Katolików świeckich*, s. 285.

⁵⁰ Zob. Tamże, s. 294-296.

⁵¹ Zob. E. Weron, *Apostolstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 64.

kapłańska), podejmowaniu działalności ewangelizacyjnej na różnych płaszczyznach życia społecznego (funkcja nauczycielska) oraz działań charytatywnych (funkcja pasterska).

ROZDZIAŁ I

FORMACJA LUDZKA

Pierwszym wymiarem formacji młodego człowieka jest formacja ludzka, ponieważ jest ona uważana przez Kościół za fundamentalną. Ma ona za cel nauczyć człowieka żyć na wzór Chrystusa. Chrześcijanin ma za zadanie odtworzenia w sobie, w miarę możliwości, ludzkiej doskonałości ukazanej w osobie Syna Bożego, który stał się człowiekiem (zob. PDV 43). Formacja ta rozpoczyna się wraz z poczęciem dziecka w łonie matki, a później kontynuuje po jego narodzeniu. W młodzieńczych latach życia człowiek odkrywa własną tożsamość. „Okres młodości jest bowiem czasem szczególnie intensywnego odkrywania ludzkiego «ja» i związanych z nim właściwości oraz uzdolnień. Stopniowo i sukcesywnie odsłania się przed wewnętrznym widzeniem rozwijającej się osobowości młodzieńczej lub dziewczęcej owa specyficzna, poniekąd jedyna i niepowtarzalna potencjalność konkretnego człowieczeństwa, w którą wpisany jest jakby cały projekt przyszłego życia” (PS 3)⁵². Od formacji ludzkiej w dużej mierze zależy dalszy rozwój człowieka i jego przyszłość. Jan Paweł II precyzował, że w formacji ludzkiej chodzi o „uczłowieczanie” człowieka, by się rozwijał i doskonalił⁵³, a także by wszystko, czym on jest w swej istocie, zaktualizował w coraz dojrzalsze i doprowadził do należytego stopnia rozwoju swoje ludzkie możliwości⁵⁴. Młody człowiek kształtuje swoją osobowość poznając siebie, zarówno swoje zalety jak też braki i niedoskonałości, uczy się bycia z samym sobą. Namysł nad własną osobą pozwala zaakceptować siebie i rozwijać to co dobre i szlachetne, a eliminować wady i słabości. Świadomość siebie pozwala podejmować właściwe decyzje w duchu Ewangelii. Przykładem jest sam Chrystus, który wiedząc kim jest i znając każdego człowieka przychodzi mu z odpowiednią pomocą (zob. Łk 5, 18-26). Człowiek właściwie uformowany potrafi dochować wierności swoim ideałom, być wiernym złożonym obietnicom, kierować się w życiu sprawiedliwością, uczciwością, prawością i rzetelnością w postępowaniu⁵⁵.

⁵² Por. Z. Zarembski, *Wychowanie chrześcijańskie młodzieży na przykładzie systemu prewencyjnego*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 23(2014) nr 2, s. 197.

⁵³ Jan Paweł II, *Przyszłość człowieka to sam człowiek*, w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków 1990, s. 91.

⁵⁴ Por. Tenże, Przemówienie podczas obchodów sześćdziesięciolecia śmierci św. Katarzyny ze Sieny *Bogactwo człowieczeństwa udoskonalone przez łaskę* (29.04.1980), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. 3, 1/1983 (styczeń-czerwiec), red. E. Weron, A. Jarocho, Poznań 1985, s. 427.

⁵⁵ Por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich w świetle nauczania Kościoła współczesnego. Studium teologiczno-pastoralne*, Lublin 2010, s. 251.

Formacja ludzka odbywa się również w relacjach z innymi osobami. Młody człowiek wchodząc w relacje może nauczyć się właściwych postaw i zachowań, wychodzenia ze swojego egoizmu na rzecz współpracy, dialogu, pomocy i zainteresowania potrzebami innych. Dzięki relacjom może rozwinąć w sobie wrażliwość, dobroć, współczucie, empatię i braterstwo⁵⁶.

Formacja ludzka urzeczywistnia się w konkretnym kontekście życia: w określonym środowisku i w konfrontacji z napotykanymi problemami. Powinna się opierać o rzetelną wiedzę dotyczącą życia i rozwoju człowieka zaczerpniętą z psychologii i pedagogiki (zob. DFK 11). Zarówno dojrzewanie fizyczne, psychiczne jak i duchowe wymaga racjonalnych działań, aby osiągać jak najlepsze efekty rozwojowe. Dlatego w proces formacji powinny się włączać wszystkie środowiska wychowawcze, spośród których na pierwszym miejscu jest rodzina. Papież Franciszek opierając swoje nauczanie na Piśmie Świętym podkreśla, że to rodzice mają w pierwszej kolejności obowiązek wypełniania misji wychowawczej względem swoich dzieci. Są dla nich pierwszymi nauczycielami (zob. AL 16-17)⁵⁷. Dzieci natomiast, mimo iż nie są ich własnością, są zobowiązane do oddawania im należnego szacunku, bo „kto czci ojca, zyskuje odpuszczenie grzechów, a kto szanuje matkę, jakby skarby gromadził (Syr 3, 3-4). Papież dostrzega także rolę dziadków i osób starszych, ponieważ one przechowują w sobie wartości, które mogą przekazać młodemu pokoleniu i wspierać rodziców w procesie wychowania⁵⁸. Ważną rolę w ludzkiej formacji młodego człowieka odgrywają również grupy, ruchy i stowarzyszenia katolickie. Realizowane są w nich programy edukacyjne i wychowawcze⁵⁹. Mogą one pomóc w zdobyciu rzetelnej wiedzy w uniknięciu wielu życiowych błędów (por. CT 47). Środowisko małej grupy może również przyczynić się do wprowadzenia młodego człowieka na drogę samowychowania, samokształcenia oraz

⁵⁶ Por. Tamże.

⁵⁷ Por. Franciszek, Audiencja generalna *Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci* (Rzym, 21.05.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 44; por. tenże, Przesłanie wideo do Zgromadzenia Ogólnego ONZ *Niczym pomost między narodami* (Rzym, 25.09.2020) OsRomPol 41(2022) nr 10, s. 8; por. tenże, Homilia podczas Eucharystii sprawowanej na Commonwealth Stadium (Edmonton, 26.07.2022), <https://www.ekai.pl/dokumenty/homilia-papieża-franciszka-podczas-eucharystii-sprawowanej-na-commonwealth-stadium-w-edmonton-26-lipca-2022/> [20.02.2023].

⁵⁸ Zob. Tenże, Przemówienie do rodzin wielodzietnych *Nadzieja dla społeczeństwa* (Rzym, 28.12.2014), OsRomPol 36(2015) nr 1, s. 46; por. tenże, Orędzie ojców synodalnych do rodzin chrześcijańskich i wszystkich rodzin na świecie *Dom, którego drzwi są zawsze otwarte* (Rzym, 06.10.2014), OsRomPol 35(2014) nr 11, s. 6-7; tenże, Audiencja generalna *Radosna służba wiary, której uczymy się poprzez wdzięczność* (por. Mk 1, 29-31)(Rzym, 15.06.2022), OsRomPol 42(2022) nr 7-8, s. 37.

⁵⁹ Zob. Tenże, Przemówienie do członków Papieskiej Komisji do spraw Ochrony Nieletnich *«Zero tolerancji» wobec nadużyć seksualnych* (Rzym, 21.09.2017), OsRomPol 38(2017) nr 10, s. 41; por. tenże, Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2015 r. *Przekaz o rodzinie jako uprzywilejowanym miejscu spotkania w bezinteresownej miłości* (Rzym, 23.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 3-4, s. 17.

nabywania umiejętności potrzebnych do prowadzenia dojrzałego życia⁶⁰. Franciszek jest przekonany, że młody człowiek odbierając właściwe wychowanie w rodzinie oraz podejmując aktywność sportową i pracę, może być wolny od wielu uzależnień, a jego rozwój może przebiegać w odpowiednim kierunku⁶¹. Podkreśla równocześnie rolę przestrzeni społecznej – instytucji religijnych, mediów i całego społeczeństwa obywatelskiego, aby pomagały młodym w „zdobywaniu pełnej doskonałości ludzkiej, a także w tworzeniu dobra ziemskiej społeczności i w budowaniu bardziej ludzkiego świata”⁶².

1. Kształtowanie dojrzałej osobowości

Kształtowanie dojrzałej osobowości dokonuje się na drodze poznawania siebie w relacji do Boga, świata i samego siebie. Z tego powodu ważny jest integralny, świadomy i celowy rozwój człowieka obejmujący wszystkie sfery jego osobowości oraz otaczającej go rzeczywistości⁶³. Złożoność osobowości człowieka oraz świata, w którym on żyje wymaga poznawania i dokonywania jego interpretacji. Istnieje potrzeba podjęcia konkretnych badań mających na celu nakreślenia możliwie szczegółowego obrazu świata i żyjącego w nim człowieka, a co jeszcze ważniejsze – dokonania ich interpretacji. Dla człowieka wierzącego interpretacja ta dokonuje się w świetle Ewangelii, w odniesieniu do Boga (zob. PDV 10).

W tradycji chrześcijańskiej rozeznanie odnosi się do woli Bożej, która powinna się realizować w aktualnej rzeczywistości: „Wszystko badajcie, a co szlachetne – zachowujcie!” (1 Tes 5, 21)⁶⁴. Bóg jest tym, który zaprasza człowieka do obrania określonej drogi życia, na której będzie mógł realizować swoje powołanie do świętości. Każdy ochrzczony jest wyposażony w środki potrzebne do zbawienia, niezależnie od stanu, w jakim żyje i sytuacji, w jakiej się znajduje (zob. LG 11). Te środki posiada w sobie jako owoc stworzenia na Boże podobieństwo oraz poza sobą. Ważne jest, aby te Boże dary odkrywał i poznawał. Człowiek

⁶⁰ Zob. M. Fiałkowski, *Rola zrzeczeń religijnych we wspólnotowym towarzyszeniu młodzieży w rozwoju wiary*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych*, red. P. Ochotny, M. J. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2018, s. 245-246.

⁶¹ Zob. Franciszek, Przemówienie do dziewcząt i chłopców z Włoskiego Centrum Sportowego *Upodobanie do gry zespołowej* (Rzym, 07.06.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 23.

⁶² Tenże, Przemówienie do uczestników konferencji «(Re)Thinking Europe» *Cegielki budowlı europejskiej* (Rzym, 28.10.2017), OsRomPol 38(2017) nr 11, s. 26.

⁶³ Zob. R. Jusiak, *Pedagogia społeczna Kościoła Katolickiego*, Lublin 2013, s. 95.

⁶⁴ XV Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Młodzi ludzie, wiara i rozeznanie powołania. Dokument końcowy* (22.10.2018), 144, <https://episkopat.pl/dokument-koncowy-synodu-biskupow-mlodzi-uczestnikami-i-wspoltworcami-zgromadzenia/#sztuka> [25.05.2023].

świadomy swojego powołania do świętości oraz otrzymanych od Boga darów jest zaproszony przez Niego, aby tymi darami właściwie dysponował. Istnieje potrzeba podejmowania nieustannego wysiłku poznawania otaczającej rzeczywistości, w której człowiek został stworzony i w której żyje, ponieważ czasy i okoliczności życia nie są dziełem przypadku, tzw. zbiegiem okoliczności, ale są wpisane w odwieczny zamysł Boga (por. Jr 1, 5). Młody człowiek poznając otaczającą go rzeczywistość oraz dokonując jej analizy i oceny wzrasta i dojrzewa do świętości⁶⁵. Wartość formacyjną mają również pojawiające się problemy i przeciwności. Papież Franciszek naucza, że nie należy się ich bać, ani przed nimi uciekać, ale odważnie się z nimi mierzyć korzystając z otrzymanych od Boga darów i wykorzystując dostępne środki. Według niego, praktykowanie codziennego rozeznawania ma szczególne znaczenie, gdy w życiu pojawia się „jakaś nowość”. Rozeznawanie jest „żmudne, ale niezbędne, aby żyć”⁶⁶. Wymaga od człowieka zdolności rozumowania, a także współpracy z Duchem Świętym (zob. GE 166). Jest to ważne i konieczne szczególnie w życiu młodego człowieka, ponieważ „moce zła skłaniają nas do tego, aby się nie zmieniać, pozostawić rzeczy takimi, jakimi są, aby wybrać stagnację lub surowość” (GE 168), albo używać środków niegodziwych, które ostatecznie nie rozwiązują napotykanych problemów, ale prowadzą do jeszcze większego zagubienia, zniewolenia, a ostatecznie do śmierci. Rozeznanie jest narzędziem, które pomaga człowiekowi na co dzień „podążać za Panem” (zob. GA 169). Franciszek zaznacza, że w odniesieniu do powołania, rozeznawanie wymaga przestrzeni samotności i ciszy, aby wsłuchać się w głos Boga i w Jego obecności odpowiedzieć sobie na pytania: co przynosi mi radość, a co zasmuca? Jakie są moje mocne, a jakie słabe strony? W jaki sposób mogę bardziej służyć Bogu w Jego Kościele? Co mogę ze swej strony zaoferować światu? Jakie posiadam zdolności, którymi mogę służyć, a jakie mogę i powinienem osiąść lub rozwinąć? (por. ChV 285). Papież przypomina, że Chrystus wielokrotnie udawał się na miejsce odosobnienia, aby się modlić a czasem zapraszał do tego również swoich uczniów (zob. Mt 4, 1-11; 14, 13; 17, 1; Łk 9, 10). Jezus prowadził ich na miejsce odosobnienia, On wybierał miejsce spotkania i działalności. Uczniowie natomiast szli za Nim.

⁶⁵ Zob. S. Głaz, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, s. 28-29.

⁶⁶ Franciszek, Audiencja generalna *Co oznacza rozeznanie?* (Rzym, 31.08.2022) OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 32.

Franciszek wskazuje, że warto nauczyć się wsłuchiwania w głos serca, aby potrafić wyrobić pogląd na daną sytuację⁶⁷. Z pomocą przychodzi Duch Święty. Według obietnicy Jezusa danej Apostołom „On, Duch Prawdy, doprowadzi was do całej prawdy” (J 16,12-15) i stanie się pierwszym przewodnikiem życia. Ta obietnica odnosi się do Apostołów, którzy byli naocznymi świadkami zbawczych wydarzeń, a w dalszej perspektywie do uczniów i wyznawców Chrystusa wszystkich pokoleń (por. DV 6). Duch Święty nie utwierdza młodego człowieka w przekonaniu, że wszystko jest dobrze i że niczego nie musi zmieniać, ale wzywa go do nawrócenia, do zerwania z grzechem, kłamstwem i obłudą. Wszelkie uczucia goryczy, pesymizmu, smutku, postawy użalania się nad sobą, podsycańca niecierpliwości, robienia z siebie ofiary, użalania się nad sobą, zrzucania winy na innych, narzekania są skutkami działania złego ducha. Duch Święty nie zostawia młodzieży w potrzebie, ale wspiera, pociesza i skłania do przyjmowania postawy miłości „tu i teraz”, a nie w jakiejś abstrakcyjnej, wyidealizowanej rzeczywistości⁶⁸.

Priorytetową przestrzenią rozeznawania jest modlitwa. Jest ona niezbędna do budowania relacji z Bogiem i pozwala młodemu człowiekowi wyjść poza sferę jego ludzkich, subiektywnych wizji i poglądów. Bez modlitwy, a jedynie analizując swoje myśli i pragnienia, człowiek może osiągnąć pewną psychiczną równowagę, ale nadal pozostanie jedynie w swojej ograniczonej perspektywie możliwości i poglądów. Powołanie jest natomiast „wezwaniami z góry”, a rozeznanie w tym kontekście polega na otwarciu się na Boga, który przemawia objawiając swoją wolę i odwieczny zamysł⁶⁹.

Jedną z podstawowych form modlitwy jest „modlitewne czytanie słowa Bożego «słodszego niż miód» (Ps 119, 113) i «ostrzejszego niż wszelki miecz obosieczny» (Hbr 4, 12)” (EG 156). Kościół jest pierwszym słuchaczem słowa Bożego, które odnosi do siebie, i któremu jest podporządkowany. Nie głosi własnej nauki, ale przekazuje jedynie to, co Bóg powierzył mu w Objawieniu. „W ten sposób Bóg, który niegdyś przemówił, bezustannie rozmawia z Oblubienicą swego umiłowanego Syna, a Duch Święty, dzięki któremu żywy głos Ewangelii rozbrzmiewa w Kościele, a przez Kościół w świecie, doprowadza wierzących do

⁶⁷ Tenże, Audienca generalna *Ignacy Loyola jako przykład* (Rzym, 07.09.2022) OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 34.

⁶⁸ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Uroczystość Zesłania Ducha Świętego *Pocieszyciel jest Duchem uzdrowienia, Duchem zmartwychwstania* (Rzym, 05.06.2022) OsRomPol 42(2022) nr 6, s. 13-14; por. tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Głos Dobrego Pasterza* (Rzym, 03.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 5, s. 19.

⁶⁹ Tenże, Orędzie na 33. Światowy Dzień Młodzieży *Największą przeszkodą jest lęk* (Rzym, 11.02.2018) OsRomPol 39(2018) nr 3-4, s. 5, por. tenże, Audienca generalna *Elementy rozeznania. Zażyłość z Panem* (Rzym, 28.09.2022) OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 37.

całej prawdy” (KO 8). Dlatego wspólnota Kościoła stanowi cenną pomoc w procesie rozeznawania. Franciszek zwraca uwagę osobom odpowiedzialnym za formację młodego pokolenia, aby poprzez duszpasterstwo młodzieży i powołań towarzyszyli młodym w procesie rozeznawania. Zachęca również, aby tworzyli miejsca, w których młodzi ludzie mogliby doświadczyć gościnności, wsparcia i pomocy w rozeznawaniu (zob. ChV 291)⁷⁰.

W kształtowaniu dojrzałej osobowości istotne znaczenie ma poznawanie siebie, zdobyte doświadczenie oraz uczucia, pojawiające się i towarzyszące różnym wydarzeniom i przeżyciom⁷¹. Wiele kryzysów w realizacji powołania, jak również poczucie zagubienia mają źródło w braku znajomości siebie, swoich potrzeb i pragnień. Potrzeby wyznaczają cele i kierunek rozwoju człowieka w sferze fizycznej, psychicznej i duchowej. Samoświadomość pozwala młodemu człowiekowi zwiększyć wrażliwość na swoje zachowania w zestawieniu z powszechnie obowiązującymi normami i zasadami życia. Przez akt samoświadomości odnajduje on siebie i swoją tożsamość. Według badań naukowych, młody człowiek czerpie wiedzę na swój temat głównie z subiektywnie dokonanego stopnia oceny przystosowania do społeczności, w której żyje. Może to jednak prowadzić do poczucia niskiej wartości, obniżenia aspiracji w działaniu i nie pozwolić na właściwy rozwój⁷². Franciszek uczy, aby nie dawać się zwodzić złemu, który hipnotyzuje człowieka, by uzależniał swoje życie jedynie od czynników zewnętrznych. Nie należy zapominać o obecności Boga. Nieznajomość Boga, który stworzył człowieka na swój obraz i podobieństwo (zob. Rdz 1, 27; 5, 1) oraz nieznajomość siebie sprawia, że łatwo przychodzi mu żyć w zakłamaniu⁷³. Jest to postawa, która znacznie stymuluje właściwy proces dojrzewania. Pomocą w coraz lepszym poznawaniu siebie jest znajomość swojej historii życia. Jeśli młody człowiek ma świadomość swojej przeszłości, to jest szansa, że na przyszłość będzie unikał popełnionych przez siebie bądź innych błędów i dzięki temu będzie się doskonalił⁷⁴.

Papież, zwracając się do narzeczonych, którzy na swej drodze ku małżeństwu i rodzinie często borykają się z różnego rodzaju trudnościami, naucza, że problemy mogą im paradoksalnie pomóc w lepszym poznaniu siebie. Zachęcając ich do odwagi pisze, że nie

⁷⁰ Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Odwaga by podjąć ryzyko* (Rzym, 31.01.2019) OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 6; por. tenże, Przemówienie do wiernych *Droga pokoju i braterstwa* (Loreto, 25.03.2019) OsRomPol 40(2019) nr 4-5, s. 35.

⁷¹ Tenże, Audiencja generalna *Ignacy Loyola jako przykład*, s. 34.

⁷² Zob. S. Głaz, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, s. 35.

⁷³ Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Poznanie samych siebie* (Rzym, 05.10.2022) OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 28-29.

⁷⁴ Zob. Tenże, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Księga naszego życia* (Rzym, 19.10.2022) OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 33.

należy się bać trudności, ponieważ „czasami to właśnie trudności wydobywają z każdego z nas możliwości, o posiadaniu których nawet nie mieliśmy pojęcia”⁷⁵. Mierząc się z nimi, młody człowiek odkrywa w sobie nowe zdolności i pokłady energii, które uświadomione mogą być lepiej wykorzystywane i rozwijane. Poznawanie siebie ma również element relacyjny. Jest związane z ludźmi, wśród których osoba wzrasta i dojrzewa. Jest to, między innymi, sprawa języka, którego się nauczyła i którym się posługuje, zachowań i reakcji, jakie przez lata obserwowała u ludzi wokół siebie i poprzez które uzewnętrzniała siebie i swoje wewnętrzne przeżycia (zob. LF 38).

Pomocnym narzędziem do poznawania siebie jest rachunek sumienia. Jest to modlitwa, podczas której dokonuje się analizy tego, co wydarzyło się w ostatnim czasie. Człowiek podejmuje w niej wysiłek przyjrzenia się własnym postawom, dokonywanym wyborom, aby dowiedzieć się czemu w praktyce przypisuje się największą wartość oraz o co i dlaczego o coś zabiega. Franciszek wskazuje, że warto praktykować taki rachunek sumienia nie tylko przygotowując się do sakramentu pokuty, ale każdego dnia⁷⁶. Pomocą może stać się również lektura Pisma Świętego⁷⁷. Dopiero w zjednoczeniu z Chrystusem-Prawdą, młody człowiek poznaje prawdę o sobie, swoją godność i niezbywalną wartość.

Dojrzewanie jest procesem, podczas którego konieczne jest podejmowanie decyzji (por. ChV 140)⁷⁸. Chodzi o to, aby były one wolne i niezależne od humoru, samopoczucia oraz jakichkolwiek nacisków zewnętrznych. Prawdą jest, że podejmowanie decyzji wiąże się z ryzykiem i braniem odpowiedzialności za ich skutki. Decyzje podjęte w wolności sprawiają, że młody człowiek coraz bardziej dojrzewa i jest w stanie stawać się coraz większym darem dla innych (zob. ChV 289). Człowiek niedojrzały pozostaje w lęku przed zmianą, która niesie ze sobą określone konsekwencje. Wielu jest takich młodych ludzi – jak zaznacza papież Franciszek – którzy z jednej strony chcą przemiany swojego życia, ale z drugiej strony nie

⁷⁵ Franciszek, List apostolski z okazji 150. rocznicy ogłoszenia Świętego Józefa Patronem Kościoła Powszechnego *Patris corde*, (Rzym, 08.12.2020), nr 5.

⁷⁶ Zob. Franciszek, Audycja generalna *Elementy rozeznania. Poznanie samych siebie*, s. 28-29.

⁷⁷ Zob. tenże, Orędzie na 30. Światowy Dzień Młodzieży *Mieście odwagę iść pod prąd i być szczęśliwi* (Rzym, 31.01.2015) *OsRomPol* 36(2015) nr 2, s. 9.

⁷⁸ XV Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Młodzi ludzie, wiara i rozeznawanie powołania. Dokument końcowy* (22.10.2018), 144, <https://episkopat.pl/dokument-koncowy-synodu-biskupow-mlodzi-uczestnikami-i-wspoltworcami-zgromadzenia/#sztuka> [25.05.2023]; zob. Franciszek, Audycja generalna *Co oznacza rozeznanie?*, s. 31.

podejmują radykalnej decyzji o działaniu. Uciekają się jedynie do narzekania na wszystko i wszystkich, co nie pozwala wzrastać i dojrzewać⁷⁹.

Jeśli młody człowiek nie podejmuje decyzji, za które bierze odpowiedzialność, to nie realizuje właściwego sobie powołania. Nie rozwija też w sobie wrodzonego potencjału, tego kim jest w zamyśle Boga – jego Stwórcy i do czego został stworzony⁸⁰. W podejmowaniu decyzji młody człowiek nie jest sam. Warto, aby korzystał z dostępnych mu pomocy. Jedną z nich jest słowo Boże. Codzienny kontakt z Pismem Świętym sprawia, że człowiek staje się rzeczywistym uczniem Jezusa. Coraz bardziej odkrywa Boga, który działał przez wieki w historii świata i życiu konkretnych ludzi i narodów, a teraz jest, żyje i działa w jego życiu. Dzięki temu coraz bardziej przekonuje się o Bożej miłości do niego, wierności złożonym obietnicom (zob. Mt 28, 20) i nie boi się podejmowania odważnych decyzji, które mogą zaradzić napotykanym problemom osobistym i społecznym⁸¹.

Cenną pomocą dla młodego człowieka jest również dobra rada innych osób. W pierwszej kolejności są to rodzice, następnie dziadkowie, nauczyciele, opiekunowie duchowi i—inne osoby, które posiadają większą wiedzę i doświadczenie życiowe oraz wykazują się rzeczywistą troską i chęcią pomocy⁸². Młody człowiek wsparty przez bliskie i życzliwe mu osoby jest w stanie z większą odwagą podejmować ważne dla niego decyzje. Podejmowanie tych decyzji jest niezbędne dla jego rozwoju. Wypracowanie w sobie umiejętności ich podejmowania w zgodzie z wolą Bożą, własnymi ideałami oraz podjętymi zobowiązaniami, kierując się sprawiedliwością, uczciwością i odpowiedzialnością, to jeden z wymiernych wyznaczników dojrzałości.

Życie człowieka nie jest dziełem przypadku, ale niezależnie od okoliczności poczęcia pochodzi od Boga. Człowiek powołany do życia wychodzi poza swój wymiar doczesny

⁷⁹ Zob. Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Pragnienie* (Rzym, 12.10.2022) OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 30-31.

⁸⁰ Analogicznie, tak jak Bóg w dziewczynie z Nazaretu dostrzegł Matkę swojego Syna, w rybaku Szymonie – Piotra, któremu powierzył klucze Królestwa Niebieskiego, celniku Lewim – ewangelistę Mateusza a w Szawle prześladowcy chrześcijan – Apostoła Narodów, tak w każdym człowieku dostrzega potencjał, który może się urzeczywistnić jeśli ten będzie podejmował decyzje zgodne w Bożym zamysłem (por. ChV 289). Zob. tenże, Orędzie na 59. Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Powołani do budowania rodziny ludzkiej* (Rzym, 08.05.2022) <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/vocations/documents/20220508-messaggio-59-gm-vocazioni.html> [30.05.2023].

⁸¹ Zob. Tenże, Przemówienie do wiernych w Piazza Armerina *Trzeba dotykać ran Kościoła i społeczeństwa* (Sycylia, 15.09.2022), OsRomPol 39(2018) nr 10, s. 44

⁸² Wielokrotnie przypomina o tym papież Franciszek: „Powtarzam to, co wam powiedziałem: nigdy sami! Potrzebujemy osób towarzyszących nam na drodze życia”. Tenże, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą w Szkole Najświętszego Serca Jezusowego w Awali *Bądźcie siewcami braterstwa, a będziecie żniwiarzami przyszłości* (Bahrajn, 05.11.2022) OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 19.

i uczestniczy w życiu Bożym. Stanowi to o jego godności i wartości, ale także zobowiązuje do wzięcia odpowiedzialności za swój rozwój i dążenie do doskonałości (por. EV 2). Nie chodzi o wymyślanie pomysłu na siebie, stwarzanie siebie z niczego, ale o odkrywanie siebie w zamyśle Pana Boga (zob. ChV 257). Dokonuje się ono w pierwszej kolejności w rodzinie. Jest ona naturalnym miejscem, w którym rodzi się życie. Z natury rzeczy ma ona fundamentalne znaczenie dla egzystencji człowieka. W rodzinie człowiek się rozwija i dorasta. Jest ona rzeczywistością powszechną, dzięki której zawdzięcza on fakt bycia człowiekiem. Jeśli człowiek jest pozbawiony rodziny, to jest to brak, który potem ciąży na całym życiu⁸³. Chrześcijańscy małżonkowie, wyrażając jedność płodnej miłości pomiędzy Chrystusem i Kościołem przekazują Boży dar życia i współpracują z Nim i między sobą w jego przyjęciu i wychowaniu. Małżonkowie otwarci na działanie Ducha Świętego w domowym Kościele, słowem i czynem starają się kształtować kolejne pokolenia społeczności ludzkiej (zob. KDK 11). Papież Jan Paweł II wskazał na istotne zadania rodziny, którymi są tworzenie wspólnoty osób, służba życiu, udział w rozwoju społeczeństwa oraz uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła (FC 17). Dogodnym miejscem odkrywania wartości życia jest również wspólnota Kościoła. W niej rodzi się i rozwija życie chrześcijańskie. Od najmłodszych lat człowiek jest wprowadzany w „sztukę modlitwy i braterskiego dzielenia się”, to w niej słucha słowa Bożego i otrzymuje łaski sakramentalne⁸⁴.

Świadome kształtowanie dojrzałej osobowości młodego człowieka opiera się na jego doświadczeniach z dzieciństwa. Historię życia ludzkiego papież Franciszek nazywa najcenniejszą księgą, jaka została mu powierzona. Stanowi ona cenne źródło informacji, w którym może on znaleźć odpowiedzi na fundamentalne pytania dotyczące jego terażniejszości i przyszłości⁸⁵. Jest to pomocne w chwilach zagubienia, zniechęcenia, ale także w obliczu wyzwań dnia codziennego. Historia życia każdego człowieka jest ściśle związana z innymi ludźmi, a szczególnie z poprzednimi pokoleniami rodziny, w której on przyszedł na świat. Jest on w naturalny sposób dziedzicem rodzinnych wartości i charakterystycznego sposobu życia⁸⁶. Na ile to możliwe powinien on wchodzić w dialog z dziadkami, pradziadkami, by poznać ich historię życia oraz sposoby, jakimi radzili sobie z napotkanymi trudnościami. Zadawanie osobom starszym tego typu pytań sprawia, że czują

⁸³ Jan Paweł II, List do rodzin z okazji roku rodziny *Gratissimam sane* (Rzym, 02.02.1994), nr 2.

⁸⁴ Zob. Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Odwaga by podjąć ryzyko*, s. 6.

⁸⁵ Zob. Tenże, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Księga naszego życia*, s. 32.

⁸⁶ Zob. Tenże, Homilia podczas Eucharystii na Commonwealth Stadium (Edmonton, 26.07.2022) <https://www.ekai.pl/dokumenty/homilia-papieza-franciszka-podczas-eucharystii-sprawowanej-na-commonwealth-stadium-w-edmonton-26-lipca-2022/> [30.05.2023].

się oni na nowo potrzebni. Ich życiowe zmagania z przeciwnościami i doświadczenie, które zdobyli nie idzie w zapomnienie, a może być dzisiaj wykorzystywane przez młode pokolenie. Młodzi obcując z przeszłością zyskują odwagę i mądrość, by właściwie pokierować swoim życiem i odważnie podejmować to, co w życiu ważne⁸⁷. Człowiek odcięty od swojej przeszłości nie może się właściwie rozwinąć się i dorosnąć. Młodość jest ważnym okresem życia, ale jest on jedynie etapem ku dorosłości⁸⁸.

Formacja osobowości wymaga od człowieka otwarcia się na dialog. Owocny dialog ubogaca wszystkich, pobudza do aktywności i skutkuje wzajemnym obdarowaniem jego uczestników. Wymaga on jednak umiejętności słuchania, zrozumienia, otwarcia na potrzeby drugiego, empatii, szacunku i wrażliwości⁸⁹. Młody człowiek nie jest w stanie sam siebie poznać i zrozumieć. Potrzebuje wchodzenia w relację z drugą osobą. Pierwszym miejscem, gdzie to się dokonuje jest rodzina. „Rodzina jest środowiskiem podstawowej socjalizacji, ponieważ jest pierwszym miejscem, gdzie uczymy się stawać wobec innych, wysłuchiwać się nawzajem, dzielić się, wspierać, szanować, pomagać, żyć jedni z drugimi” (AL 276). Franciszek podkreśla, że dialog dzieci z rodzicami i dziadkami ma znaczenie fundamentalne dla społeczeństwa, wspólnoty Kościoła, a także dla życia samego człowieka. Tam, gdzie nie ma takiego dialogu, w tym również międzypokoleniowego, tam wyrasta pokolenie, które w swym zagubieniu popełnia wiele błędów mających destrukcyjny wpływ na życie ludzkie i w konsekwencji na losy świata⁹⁰. W rodzinie tworzą się również podwaliny pod relację z Bogiem. Jest ona istotna dla jego rozwoju, ponieważ człowieka „nie można do końca zrozumieć bez Chrystusa. A raczej: człowiek nie może siebie sam do końca zrozumieć bez Chrystusa”⁹¹. Dialog Boga z człowiekiem jest wyrazem Jego miłości, ponieważ miłość jest zawsze komunikowana. Jeśli nie ma komunikacji miłości, to świadczy o jej braku. Bóg komunikuje człowiekowi miłość i wprowadza go w przestrzeń wspólnoty ze sobą i innymi. Dlatego dialog ze swej natury niweluje podziały i konflikty, zapobiega izolacji

⁸⁷ Tenże, Przemówienie podczas spotkania ze wspólnotą katolicką *Kościół jest domem o otwartych drzwiach* (Rakowski, 06.05.2019) OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 17.

⁸⁸ Zob. Tenże, Audiencja generalna *Łaska czasu i przymierze dwóch okresów życia* (Rzym, 27.02.2022) <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2022/documents/20220223-udienza-generale.html> [30.05.2022]; por. tenże, Przemówienie podczas religijnego i ekumenicznego spotkania z młodzieżą *Nie lękajcie się marzyć razem z innymi* (Skopje, 07.05.2019) OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 28.

⁸⁹ Zob. S. Studnicki, *Wychowanie jako sztuka*, Kraków 2019, s. 67.

⁹⁰ Zob. Franciszek, Audiencja generalna (Rzym, 15.06.2022) <https://www.ekai.pl/dokumenty/audiencja-generalna-papieza-franciszka-15-czerwca-2022/> [30.05.2023], por. tenże, Przemówienie do członków Fundacji «Gravissimum Educationis» *Zmieniając sposób wychowywania, zmienia się świat* (Rzym, 25.06.2018) OsRomPol 39(2018) nr 7, s. 33; por. tenże, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą *Mądrość, która wyzwala* (Dhaka, 02.12.2018) OsRomPol 39(2018) nr 1, s. 31.

⁹¹ Jan Paweł II, Homilia podczas Mszy św. na Placu Zwycięstwa (Warszawa, 02.06.1979) <https://diecezja.pl/homilie/homilia-na-placu-zwyciestwa-warszawa-2-czerwca-1979-r/> [30.05.2023].

i wykluczaniu⁹². Dojrzały chrześcijanin to taki, który potrafi dostrzegać w drugim człowieku obraz Boga. Taka umiejętność świadczy o prowadzeniu przez niego autentycznego życia chrześcijańskiego w relacji z Chrystusem. W kształtowaniu postawy dialogu może pomóc również Kościół, który jest ze swej natury wspólnotą dialogiczną. Jest wspólnotą, w której dokonuje się dialog Boga z człowiekiem i człowieka z Bogiem. W tym dialogu ważna jest umiejętność zachowania milczenia (zob. Mt 6, 7)⁹³. Należy ją pielęgnować, aby usłyszeć to, co Bóg i drugi człowiek ma do powiedzenia. Istotny jest również dialog z osobami żyjącymi poza wspólnotą Kościoła (KDK 40)⁹⁴. Poszerza on horyzonty patrzenia i postrzegania siebie oraz otaczającego świata. Instytucją, która uczy i rozwija umiejętność dialogu jest również szkoła poprzez realizowane programy edukacyjne⁹⁵.

2. Formacja do odpowiedzialnej miłości

Człowiek został stworzony przez Boga do miłości. Miłość jest pierwszym i podstawowym powołaniem i zadaniem człowieka, jest pozytywną formą psychicznego i emocjonalnego ustosunkowania się do kogoś lub czegoś⁹⁶. Zazwyczaj wyraża się ona w upodobaniu przedmiotu miłości i dąży do zjednoczenia z nim. Stanowi jedną z najgłębszych i podstawowych potrzeb ludzkich⁹⁷. Punktem odniesienia, który wskazuje kierunek wzrostu miłości jest przykazanie miłości Boga i bliźniego (zob. Mk 12, 28b-34; 1 J 4, 19-21). Doskonalenie w miłości nie jest możliwe bez Bożej pomocy. „Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa” (RH 10). Miłość weryfikuje się i doskonali

⁹² Zob. Franciszek, Spotkanie z młodzieżą na piazza Vittorio *Trzeba żyć, a nie wegetować* (Turyn, 21.06.2015) OsRomPol 3(2015) nr 7-8, s. 30; por. tenże, Katecheza podczas audyencji jubileuszowej *Dialog jest wyrazem wielkiej potrzeby miłości Boga* (Rzym, 22.10.2016) OsRomPol 37(2016) nr 11, s. 43.

⁹³ Zob. Franciszek, Audyencja generalna *Przy rodzinnym stole* (Rzym, 11.11.2015) OsRomPol 36(2015) nr 12, s. 44; por. tenże, Audyencja generalna *Modlitwa jako osobista relacja z Bogiem* (Rzym, 15.11.2017) OsRomPol 38(2017) nr 12, s. 20.

⁹⁴ Zob. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*, s. 252-253.

⁹⁵ Zob. Franciszek, Przemówienie podczas uroczystości wręczenia Franciszkowi Nagrody Karola Wielkiego *Co się z tobą stało, Europo?* (Rzym, 06.05.2016) OsRomPol 37(2016) nr 5, s. 33; por. tenże, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji Edukacji Katolickiej *Człowiek nie może żyć bez nadziei* (Rzym, 09.02.2017) OsRomPol 37(2017) nr 2, s. 23.

⁹⁶ Papieska Rada do spraw Rodziny, *Ludzka płciowość: prawda i znaczenie. Wskazania dla wychowania w rodzinie*, nr 8. Łomianki 1996, s. 8.

⁹⁷ Por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*, s. 255; por. także S. Głaz, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, s. 65.

w relacjach z innymi ludźmi⁹⁸. Formacja do odpowiedzialnej miłości prowadzi do budowania więzi międzyludzkich, w których młody człowiek nie tyle szuka osobistej korzyści, ale staje się bezinteresownym darem dla drugiego. Życie ludzkie jest darem od Boga, aby człowiek dzielił się nim i obdarowywał innych. Formacja powinna zatem tak przemieniać sposób jego życia, aby odchodził on od logiki zasługi, a coraz bardziej realizował logikę daru, aby przestrzegał przykazań, norm i zasad życia społecznego nie dla nagrody, ale w imię bezinteresownej miłości⁹⁹. Wzorem dawania siebie jest Chrystus, który daje siebie w sakramencie Eucharystii i uczy przyjmowania miłości w sakramencie pokuty i pojednania¹⁰⁰. Z tego względu korzystanie z sakramentów jest pomocne w formacji do odpowiedzialnej miłości.

Jednym z przejawów dojrzałej miłości, a jednocześnie tym, co ją rozwija i kształtuje, jest miłosierdzie. Praktykowanie miłosierdzia uczy bezinteresowności, pokonywania pokusy osądzania, potępiania i pogardy dla drugiego. Pomaga w budowaniu relacji w rodzinie, szkole, środowisku pracy, parafii i innych wspólnotach, do których człowiek przynależy¹⁰¹. Wzorem postawy miłosiernej jest Bóg, który okazuje swoje miłosierdzie każdemu w sposób nieograniczony. Jednocząc się z Nim, człowiek doświadcza Jego miłosiernej miłości. Jedynym czynnikiem, który uniemożliwia Bogu działanie jest upór i kurczowe trwanie w grzechu przez człowieka. Ograniczają one jego rozwój. Brak dobrej woli i gotowości nawrócenia, czyli pokuty oraz trwanie w uporze i sprzecznie wobec Boga sprawiają, że nie jest on w stanie budować relacji z Bogiem i ludźmi (DiM 13). Na Kościele spoczywa odpowiedzialność, by nieustannie był narzędziem miłosierdzia, „szpitalem polowym”¹⁰². Ma on za zadanie przypominać o miłosierdziu Boga, który stał się człowiekiem, umarł i zmartwychwstał dla jego zbawienia. Dając o tym świadectwo, ma za zadanie sprawować sakramenty i okazywać miłosierdzie każdemu człowiekowi. Papież Franciszek już podczas swojego ingresu do katedry na Lateranie przypomniał naukę Kościoła, że miłosierdzie Boga

⁹⁸ Por. Franciszek, Audiencja generalna *Wielka praca* (Rzym, 27.05.2015) OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 47.

⁹⁹ Zob. Tenże, Przesłanie na Festiwal Młodzieży w Medziugorju *Logika daru czyni wolnymi* (Rzym, 29.06.2021) OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 16.

¹⁰⁰ Zob. Tenże, Audiencja generalna *Życie uśpionych chrześcijan jest życiem smutnym* (Rzym, 24.04.2013) OsRomPol 34(2013) nr 6, s. 43; por. tenże, Homilia podczas Mszy św. z okazji Jubileuszu Chłopców i Dziewcząt *Szczęście to nie aplikacja* (Rzym, 24.04.2016) OsRomPol 37(2016) nr 5, s. 24.

¹⁰¹ Zob. Tenże, Audiencja generalna *Dwa filary: przebaczenie i dawanie* (Rzym, 21.09.2016) OsRomPol 37(2016) nr 10, s. 59; por. tenże, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» w święto św. Szczepana *Bądźmy zawsze gotowi do przebaczenia* (Rzym, 26.12.2019) OsRomPol 41(2019) nr 1, s. 16.

¹⁰² Zob. Franciszek, Przemówienie do uczestników międzynarodowego spotkania nt. «Ewangelii Gaudium» *Kościół ma być znakiem miłosierdzia Pana* (Rzym, 19.09.2014) OsRomPol 35(2014) nr 10, s. 32; por. także tenże, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Rady do spraw Krzewienia Nowej Ewangelizacji *Kościół jest narzędziem miłosierdzia* (Rzym, 29.09.2017) OsRomPol 38(2017) nr 10, s. 46.

to wyraz Jego wielkiej i głębokiej miłości do człowieka. Człowiek, gdy zastanawia się nad swoim postępowaniem i zauważa swój grzech, może doświadczać Bożego miłosierdzia i otrzymać Jego przebaczenie. Dopiero wtedy, gdy doświadcza on miłosierdzia, może coraz bardziej być miłosierny dla innych¹⁰³. Praktykowanie miłosierdzia jest zatem możliwe wówczas, gdy człowiek sam go doświadczy i wypracuje w sobie umiejętność jego wyrażania. Postawa miłosierna wyraża się w słowach i czynach. Świadczy ona o trosce i odpowiedzialności za życie i zbawienie własne i innych ludzi. „Miłosierdzie Boga jest Jego odpowiedzialnością za nas. On czuje się odpowiedzialny, czyli pragnie naszego dobra i chce, byśmy byli szczęśliwi, napełnieni radością i pokojem. W tym samym kierunku powinna zmierzać miłość miłosierna chrześcijan” (MV 10). Chrześcijanin wpatrzony w przykład Chrystusa jest zaproszony do naśladowania Go w postawie miłosierdzia względem każdego człowieka.

Miłość rozwija się w praktykowaniu służby. W chrześcijańskim rozumieniu ten, kto wierzy w Boga i jednoczy się z Nim przyjmuje postawę służebną. Pismo Święte traktuje o służbie w różnych kontekstach począwszy od starotestamentalnego Sługi Jahwe (zob. 1 Sam 3, 10), przez postawę Maryi – „oto ja służebnica Pańska” (Łk 1, 38), po Chrystusa, który :nie przyszedł, aby Mu służono, lecz aby służyć” (Mk 10, 45). Służba jest jednym z przejawów miłości. W Biblijnym rozumieniu odnosi się ona w pierwszej kolejności do służby Bogu, jako odpowiedź człowieka na Jego miłość, a następnie do służby ludziom. Miłość zawiera w sobie element służby, jest w nią w naturalny sposób wpisana. Ten, kto miłuje jest się skłonny do poświęceń, niesienia pomocy i wsparcia tym, których dostrzega wokół siebie¹⁰⁴. Właściwe rozumienie służby warunkuje życie miłością i dlatego jest ona tak istotna dla formacji do odpowiedzialnej miłości. Kształtowanie w młodym człowieku takiej świadomości jest jednym z podstawowych celów chrześcijańskiego wychowania. Ma ono za cel formowanie człowieka, aby świadomy swojego powołania, dawał na co dzień świadectwo wiary poprzez działania na rzecz społeczności, w której żyje. Kościół zachęca, aby wierzący, a szczególnie ludzie młodzi, kształtowali w sobie taką postawę (por. DWCH 2). Jan Paweł II zwracając się do młodych wielokrotnie mówił o potrzebie służby. Podkreślał, że brak jej właściwego rozumienia przysparza trudności co do sensu jej praktykowania¹⁰⁵. Trudność ta wynika także z faktu promowania panowania nad innymi i podporządkowywania sobie innych dla własnych

¹⁰³ Zob. Tenże, Homilia podczas ingresu papieża Franciszka do katedry na Lateranie *Bóg czeka na nas cierpliwie* (Rzym, 07.04.2013) OsRomPol 34(2013) nr 5, s. 50.

¹⁰⁴ Zob. Tenże, Spotkanie z młodzieżą na piazza Vittorio *Trzeba żyć, a nie wegetować*, s. 30.

¹⁰⁵ Zob. Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą (Bombaj, 10.02.1986), w: *Podręcznik Pokolenia JP II. Ojcowskie słowo do młodych świata, Polski i Lednicy*, s. 237.

korzyści¹⁰⁶. Kształtowanie postawy służebnej prowadzi do celu i nadaje sens formacji. W procesie tym młody człowiek poznaje siebie i otaczający go świat, podejmuje wysiłek, aby go coraz lepiej rozumieć i potrafić się w nim odnaleźć. Odkrywając swoje talenty i rozwijając je stwarza możliwości coraz doskonalszej służby wobec innych. Formacja do dojrzałej miłości ma zatem za cel doprowadzenie człowieka do przemiany sposobu myślenia i życia.

Chrześcijanin jest powołany do praktykowania miłości powszechnej, czyli ogarniającej wszystkich ludzi, również nieprzyjaciół (zob. Mt 5, 44-48). Wynika to z poszanowania ludzkiej godności. Taka miłość jest nastawiona na świadczenie dobra oraz każdorazowo otwarta na przebaczenie. Praktykowanie jej nie jest wrodzoną umiejętnością, ale wymaga świadomych i celowych działań w tym zakresie. Nabywanie umiejętności praktykowania takiej miłości przybiera na znaczeniu w kontekście życia małżeńskiego, rodzinnego i społecznego. Papież Franciszek mówiąc o narzeczeństwie jako okresie przygotowania do życia miłością małżeńską poleca lekturę Pisma Świętego, praktykowanie życia sakramentalnego, modlitwę osobistą i wspólnotową. Praktyki religijne są skutecznymi narzędziami, które otwierają na drugiego człowieka. W pierwszej kolejności budują więź z Bogiem, a następnie otwierają na miłość do innych ludzi.

Bóg jest pierwszym, który kocha i objawia swoją miłość. Jako ten, który jest Miłością, zaprasza człowieka do budowania relacji miłości dając mu przykazanie: „Będiesz miłował Pana, Boga swego, całym swoim sercem, całą swoją duszą, całym swoim umysłem i całą swoją mocą. (...) Będiesz miłował swego bliźniego jak siebie samego. Nie ma innego przykazania większego od tych” (Mk 12, 30-31). Bóg jest tym, który w najwyższym stopniu kocha każdego. Jednocząc się z Nim poprzez różne praktyki religijne młody człowiek ma możliwość coraz większego upodobniania się do Niego.

Pomocą w kształtowaniu i rozwoju takiej miłości jest braterstwo z ubogimi i potrzebującymi. Jest to postawa wzorowana na Chrystusie, cechująca się empatią i troską o „tych, którzy się źle mają” (por. Łk 5, 31). Kościół od samego początku swego istnienia naśladując Chrystusa troszczył się o ubogich. Czynił to podczas spotkań nazywanych ucztami miłości *agape*, przez organizowanie zbiórek pieniężnych i darów przeznaczonych na pomoc konkretnym osobom lub gminom chrześcijańskim (zob. Dz 4, 32-37; 6, 1-6; 1 Kor 16, 1-3; 2

¹⁰⁶ Również badania psychologiczne wskazują na to, że człowiek nie posiada naturalnych skłonności do zauważania potrzeb innych. Zdecydowanie łatwiej przychodzi mu przyjmować postawę egocentryczną. Zob. K. Olbrycht, *Wartość służby w wychowaniu chrześcijańskim w świetle refleksji Jana Pawła II i Benedykta XVI*, „Paedagogia Christiana” 40(2017) nr 2, s. 98.

Kor 8, 1-4). Troska o ubogich związana jest również ze świadomością powszechności dóbr ziemskich. Każdemu bowiem przysługuje prawo do posiadania i korzystania z dóbr stworzonych (por. KDK 90). Troska o ubogich przyczynia się do urzeczywistniania dobra w świecie oraz pomaga w doskonaleniu się w miłości dla samego świadczącego. Preferencyjna opcja Kościoła na rzecz ubogich jest realizacją misji Chrystusa.

Papież Franciszek w encyklice *Laudato Si* wskazał, że doskonalenie się w miłości jest również ściśle powiązane z troską o środowisko naturalne. Harmonia życia z Bogiem i innymi ludźmi zakłada również harmonię z naturą. Zachęca tym samym do poszukiwania nowych form sprawowania władzy, rozumienia ekonomii i postępu. Zaprasza wszystkich do dyskusji na szczeblu międzynarodowym, krajowym i lokalnym na temat nowego stylu życia (zob. LS 10, 16). Dzięki podejmowaniu praktyk religijnych oraz tego rodzaju działań, młody człowiek w chrześcijański sposób doskonalą się w miłości¹⁰⁷.

W procesie dojrzewania do odpowiedzialnej miłości duże znaczenie ma fizyczna bliskość drugiego człowieka. Jest ona właściwa, gdy znajduje swój wyraz w relacji do drugiej osoby i we wzajemnym obdarowaniu (por. KKK 2337)¹⁰⁸. Miłość obejmuje całego człowieka, zarówno jego sferę duchową, jak i fizyczną. Jedna i druga wymaga odpowiedniej formacji i rozwoju tak, aby miłość znajdowała właściwe formy wyrazu.

W świecie nacechowanym obojętnością oraz hedonistycznym stylem życia istnieje potrzeba formacji młodego człowieka do życia w bliskości z Bogiem i ludźmi. Jest to możliwe między innymi poprzez tworzenie wspólnot religijnych. Dzięki nim, młody człowiek może nawiązywać relacje, mieć poczucie przynależności i współistnienia. We wspólnocie może znaleźć odpowiedzi na nurtujące pytania, pomoc w przeżywanych trudnościach oraz zostać wysłuchanym (por. LS 149, EG 105).

Pomocą w procesie dojrzewania do miłości są również codzienne, prozaiczne gesty bliskości i czułości. Pierwszym miejscem, gdzie młody człowiek powinien ich doświadczać jest rodzina. Przykład rodziców, którzy błogosławią się nawzajem i swoje dzieci oraz jawnie okazują sobie wzajemnie miłość poprzez dotyk, pocałunki i uściski, potęgują miłość i uczą „dialektu miłości”, czyli różnych sposobów jej komunikowania (por. LS 235, ChV 28-29)¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Zob. Franciszek, Audiencja generalna *Wielka praca*, s. 48.

¹⁰⁸ Por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*, s. 259.

¹⁰⁹ Zob. Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z małżeństwami i narzeczonymi w prokatedrze Najświętszej Maryi Panny *Uczcie dzieci dialektu miłości i wiary* (Dublin, 25.08.2018) OsRomPol 39(2018) nr 8-9, s. 15.

Nieoceniona w tym procesie jest również rola dobrych, oddanych przewodników, mężczyzn i kobiet, duchownych, osób konsekrowanych i świeckich, którzy towarzyszą młodemu człowiekowi w codziennym życiu. „Od przewodnika w wierze oczekuje się, że będzie wiernym chrześcijaninem, zaangażowanym w Kościele i w świecie, stale będzie dążył do świętości, będzie powiernikiem, który nie wydaje osądów, będzie aktywnie słuchał potrzeb młodych ludzi i na nie odpowiadał, będzie osobą głęboko kochającą i świadomą siebie, a także znał swoje ograniczenia oraz radości i cierpienia związane z duchową wędrówką. Szczególnie istotną cechą przewodnika jest umiejętność uznania swojego człowieczeństwa – tego, że popełnia błędy i że nie jest człowiekiem bez skazy, ale grzesznikiem, któremu przebaczone (...). Przewodnicy powinni iść razem z nim, pozwalając im być aktywnymi uczestnikami wędrówki. Powinni uszanować wolność związaną z procesem rozeznawania i zapewnić młodym narzędzia niezbędne na tej drodze. Przewodnik powinien wierzyć całym sercem w to, że młody człowiek jest zdolny do uczestnictwa w życiu Kościoła. Powinien pielęgnować ziarna wiary w młodych, nie oczekując natychmiastowych owoców działania Ducha Świętego” (ChV 246). Tego rodzaju postawa pełna empatii, bliskości i akceptacji może okazać się pomocna we wzmacnianiu poczucia bezpieczeństwa u młodego człowieka, które wydaje się być konieczne do tego, aby zdobył się na odwagę wchodzenia w relacje miłości.

Kształtowanie do odpowiedzialnej miłości uwzględnia edukację seksualną. Płciowość jest darem od Boga i jako narzędzie służące wyrażaniu miłości i jedynie temu zadaniu powinna być podporządkowana. Człowiek skupia w sobie elementy świata materialnego i duchowego¹¹⁰. Jedne i drugie są dobre i godne należnego szacunku. Godność człowieka wymaga od niego, aby w swym ciele uwielbiał Boga jako swego Stwórcę (zob. KDK 14). Miłość zredukowana do płaszczyzny fizycznej przestają być miłością. Papież Benedykt XVI wyjaśniając różne określenia miłości napisał, że zbytne gloryfikowanie sfery cielesnej jest dla człowieka szkodliwe i destrukcyjne. Takie działanie sprowadza jego ciało i seksualność do poziomu czysto biologicznego. Może to następnie poprowadzić do pogardy ciała i zniewoleń. Miłość w pełnym tego słowa znaczeniu jest rzeczywistością, która obejmuje całego człowieka. Żadna z płaszczyzn jego egzystencji nie może być poniżana ani

¹¹⁰ Rozumienie człowieka jako istoty cielesno-duchowej przez wieki ewaluowało podkreślając lub marginalizując któryś z jego elementów konstytutywnych. Aktualnie artykułowane są trzy istotowe rzeczywistości osoby ludzkiej: materialna, która wyprzedza każdą istotę ludzką (ciało), osobowa, która kształtuje ją jako podmiot wolny i świadomy (dusza) oraz teologalna, która skłania do przekraczania siebie (duch). Zob. A. Cordovilla Perez, *Kim jest człowiek, że o nim pamiętasz? Teologiczna refleksja nad człowiekiem*, ComP 2008 nr 18, s. 330.

marginalizowana. Duch i materia przenikają się wzajemnie doświadczając tym samym nowej szlachetności (DCE 5). Płciowość nie powinna być traktowana w sposób hedonistyczny do osiągnięcia osobistych korzyści psychicznych lub materialnych. Niedojrzałość w sferze psychoseksualnej może prowadzić do korzystania z seksualności w sposób instrumentalny i objawiać się w przesadnej trosce o siebie. Może także prowadzić do różnego rodzaju dewiacji¹¹¹. Dojrzewanie do odpowiedzialnej miłości w wymiarze seksualnym nie jest dla młodego człowieka procesem łatwym. Wymaga od niego rzetelnej wiedzy na ten temat, rozumowej analizy postaw i zachowań, a następnie świadomych działań dokonywanych w konfrontacji z otaczającym światem i w relacji do innych (por. VS 48)¹¹². W tym kontekście misja wychowawcza rodziny, Kościoła oraz innych podmiotów odgrywa kluczowe znaczenie. Jest ona istotna we współczesnych czasach, w których promowane są różnego rodzaju ideologie podejmujące działalność wbrew naturze człowieka. Ideologie te ukazują społeczeństwo bez żadnych różnic płciowych, uderzając tym samym w antropologiczne podstawy rodziny. Promują także tożsamość osobową i intymność afektywną radykalnie niezależną od różnicy biologicznej między mężczyzną a kobietą. Podejmują kolejne próby wmówienia społeczeństwu, że rodzaj płci to osobisty wybór każdego człowieka mogący ulegać zmianom w różnych etapach życia¹¹³. Kościół naucza, że odkrywanie tożsamości płciowej jest procesem, ale to nie zmienia faktu, że płeć danej osoby jest czynnikiem strukturalnym, który stanowi o byciu mężczyzną lub kobietą, a nie subiektywną decyzją lub deklaracją człowieka. Kształtowanie tej tożsamości odbywa się w konfrontacji danej osoby z odmiennością innej. Dostrzegane różnice warunkują możliwość odkrycia swojej tożsamości¹¹⁴.

W opisie stworzenia człowieka zawartym w Księdze Rodzaju została ukazana prawda, że płciowość nie jest dodatkiem do jego istoty. Płciowość nie jest właściwością zewnętrzną, którą on posiadał w późniejszym czasie. Płeć nadaje człowiekowi konkretne cechy, które pod względem biologicznym i duchowym czynią go mężczyzną lub kobietą. Znajduje ona swój wyraz w niemal wszystkich przejawach jego życia (por. KKK 2332), a przede wszystkim we

¹¹¹ S. Steuden, *Psychologiczne aspekty powodzenia i niepowodzenia w małżeństwie*, „Sympozjum” 7(2000) nr 2, s. 62-63.

¹¹² Zob. Franciszek, Spotkanie z młodzieżą na piazza Vittorio *Trzeba żyć, a nie wegetować*, s. 30; tenże, Spotkanie Papieża z dziennikarzami podczas lotu do Rzymu *W konfesjonale pojąłem dramat aborcji* (Panama-Rzym, 27.01.2019) *OsRomPol* 40(2019) nr 2, s. 37-38.

¹¹³ Zob. Kongregacja do spraw Edukacji Katolickiej, „*Stworzył ich jako mężczyznę i kobietę*” z myślą o drodze dialogu na temat kwestii gender w edukacji, (Rzym, 02.02.2019) <https://www.ekai.pl/dokumenty/stworzyl-ich-jako-mezczyzne-i-kobiete-z-mysla-o-drodze-dialogu-na-temat-kwestii-gender-w-edukacji/>, nr 2, [28.06.2023].

¹¹⁴ Zob. Kongregacja do spraw Edukacji Katolickiej, „*Stworzył ich jako mężczyznę i kobietę*”, nry 25, 27.

wzajemnym dopełnianiu się obu płci. Jako taka, powinna być przedmiotem ludzkiego poznania i formacji¹¹⁵. Dla człowieka wierzącego, płeć stanowi o zadaniach wyznaczonych przez Stwórcę, które powinien on podejmować w ciągu swojego doczesnego życia.

Tym, co sprawia, że człowiek przestaje realizować Boży zamysł dotyczący swojej osoby jest grzech. Prowadzi on do zerwania relacji z Bogiem, a w konsekwencji utrudnia odczytywanie Bożej woli, odkrywanie swojej tożsamości i powołania. Chrystus jako prawdziwy Bóg i prawdziwy człowiek, dokonując dzieła odkupienia, ukazał człowiekowi jego prawdziwą tożsamość i powołanie (zob. KDK 22). Pokazał również potrzebę i wartość posłuszeństwa Bogu Ojcu. Człowiek nieustannie doświadczany pokusami Złego ducha jest zaproszony do jednoczenia się z Chrystusem w tajemnicy paschalnej, która urzeczywistnia się w sakramentach Kościoła. Dzięki temu zjednoczeniu, mocą Ducha Świętego, może on na nowo odkryć i realizować ideał pierwotnej miłości, do której został stworzony i powołany¹¹⁶.

Formacja do odpowiedzialnej miłości nabiera szczególnego znaczenia w kontekście przygotowania i zawarcia związku małżeńskiego, a następnie odpowiedzialnego rodzicielstwa. Żeby człowiek mógł budować prawidłowe i trwałe relacje oparte na miłości powinien poznać siebie, swój organizm, a także swoje potrzeby i pragnienia, zarówno na płaszczyźnie cielesnej jak i psychiczno-duchowej. Poznając je, może wykorzystać tę wiedzę do umiejętnego zapewnienia sobie właściwej kondycji oraz umiejętności panowania nad sobą i kierowania swoim życiem. Nie jest on wówczas uległy popędom i wpływom hedonistycznej propagandy, ale w wolności potrafi podejmować odpowiedzialne decyzje i działania. Odnosi się to również do życia seksualnego. Owocem odpowiedzialnego życia seksualnego jest umiejętność życia w czystości. Jest ona wyrazem prawdziwej miłości siebie i drugiego człowieka w aspekcie seksualnym uwzględniając chrześcijańską wizję osoby i miłości. Moralność katolicka pod tym pojęciem rozumie osiągniętą integrację płciową w osobie, czego konsekwencją jest wewnętrzna jedność człowieka w jego bycie cielesno-duchowym. Ta integralność jest owocem pracy nad sobą i nabywa się ją z biegiem czasu. „Wszyscy w życiu mieliśmy chwile, kiedy ta cnota jest bardzo trudna – mówił papież Franciszek do młodzieży – ale to ona właśnie stanowi drogę do miłości prawdziwej, miłości, która potrafi dawać życie, która nie stara się wykorzystać drugiej osoby dla własnej przyjemności”¹¹⁷. Dużą pomocą w pracy nad sobą jest znajomość konkretnych zasad i norm moralnych (etyka seksualna,

¹¹⁵ Por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*, s. 257.

¹¹⁶ Por. Tamże.

¹¹⁷ Franciszek, Spotkanie z młodzieżą na piazza Vittorio *Trzeba żyć, a nie wegetować*, s. 30.

etyka małżeńska) uwzględniających naturę osoby ludzkiej. Zasady te w kontekście uczenia się odpowiedzialnej miłości strzegą pełnego sensu wzajemnego oddania się współmałżonków i przekazywania życia (por. KDK 51)¹¹⁸.

Seksualność jako jeden z elementów osobowości ludzkiej jest narzędziem wyrażania siebie i komunikowania się z innymi¹¹⁹. Jest tym, co specyfikuje ludzki sposób istnienia. Rolą instytucji wychowawczych jest również pomoc młodemu człowiekowi w podejmowaniu dialogu. Chodzi tu o dialog pomiędzy konkretnymi osobami, które poznając siebie nawzajem i dostrzegając zachodzące różnice będą odkrywały swoją tożsamość, ale także o dialog pomiędzy wiarą i rozumem. Człowiek będąc istotą rozumną, jest w stanie odkryć i pojąć sens bycia mężczyzną i kobietą, dwubiegunowość tej relacji oraz jej komplementarność poczynając od różnic w anatomiczno-funkcjonalnej strukturze ciała, poprzez odmienne cechy psychiczne, aż po charakterystyczną duchowość¹²⁰. Człowiek jest również zdolny do odkrywania i rozwijania umiejętności życia w postawie wzajemnego obdarowywania i ukierunkowania na drugiego oraz dostrzegania w osobie wymiaru nadprzyrodzonego, który wykracza poza jego sferę cielesną. W tym aspekcie szczególną pomocą może być wspólnota Kościoła¹²¹. Te ontologiczne cechy człowieka jako mężczyzny i kobiety znajdują swoją przestrzeń realizacji w relacji miłości. Jest to przestrzeń obejmująca element prokreacyjny – nastawiony na wzbudzenie potomstwa, a także oblubieńczy, jako przyrodzona zdolność do realizacji siebie we wzajemnej miłości¹²². Takie rozumienie płciowości pozwala spojrzeć na człowieka w sposób podmiotowy uwzględniając jego rozumność, wolność i zdolność do odpowiedzialnej, dojrzałej miłości. Papież Franciszek podkreśla, że seksualność można właściwie zrozumieć i przeżywać jedynie dzięki formacji do odpowiedzialnej miłości. Dzięki właściwie prowadzonej edukacji seksualnej obejmującej całego człowieka, w jego cielesno-duchowej złożoności, ludzkie działania są bardziej rozumne i pomagają mu rozwinąć zdolność panowania nad sobą, swoją pożądlivością, a w konsekwencji prowadzić do pełnego miłości spotkania (por. AL 280). Edukacja ta ma jednak docierać do młodego człowieka we

¹¹⁸ Por. E. Kowalski, *Bioetyka w konfesjonale. Vademecum dla duszpasterzy i spowiedników*, Kraków 2022, s. 118.

¹¹⁹ Zob. K. Waszyńska, *Biograficzne uwarunkowania życia seksualnego*, „Seria psychologia i pedagogika”, nr 155, Poznań 2010, s. 37; por. także M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*, s. 256.

¹²⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w kwestii LGBT+* (28.08.2020) <https://episkopat.pl/kep-szacunek-dla-osob-zwiazanych-z-ruchem-lgbt-nie-oznacza-bezkrytycznego-akceptowania-ich-pogladow-2/>, nr 9, [28.06.2023].

¹²¹ Zob. Kongregacja do spraw Edukacji Katolickiej, „*Stworzył ich jako mężczyznę i kobietę*”, nr 29.

¹²² Por. Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeńska. Cykl katechez wygłoszonych podczas śródowych audiencji ogólnych w latach 1979-1984*, Lublin 2008; por. także E. Kowalski, *Bioetyka w konfesjonale. Vademecum dla duszpasterzy i spowiedników*, s. 116-117.

właściwej formie i w odpowiednim czasie tak, aby go nie krzywdzić i nie niszczyć w nim naturalnej wrażliwości i piękna. Ma również za cel uświadamiać go o destrukcyjnym działaniu pornografii, przestrzegać przed zbyt wczesnym rozpoczęciem aktywności prokreacyjnej oraz inwazji propozycji i bodźców, które mogą doprowadzić do jego krzywdy (por. AL 281).

3. Formacja do wartości

Termin „wartość” w potocznym rozumieniu oznacza coś, co jest cenne, godne pożądania i jako takie stanowi cel ludzkich dążeń. Jest to rzeczywistość, o którą ludzie zwykli się ubiegać i wobec której nie pozostają obojętni. Wartości posiadają swoją gradację. Jest ona zależna od miary kosztowności za jaką jest uznawana w społeczeństwie jak też subiektywnej oceny. Może dotyczyć zarówno rzeczywistości duchowej, takiej jak ideały, przekonania, idee, jak też rzeczywistości materialnej w postaci przedmiotów, które w danej społeczności uznawane są za coś cennego¹²³. Przedmioty te lub stany zapewniają poszczególnym jednostkom lub zbiorowościom poczucie równowagi psychicznej, stabilizacji, zadowolenia, dobrze wypełnionego zadania lub jawią się jako niezbędne dla egzystencji, spójności grupy czy szerszej zbiorowości. Wartości jako takie nie istnieją – funkcjonują jedynie w relacji do podmiotu oceniającego. Są one osadzone w osobowości człowieka i determinują jego filozofię życia oraz odniesienie do otaczającej rzeczywistości. Mają znaczący wpływ na przyjmowane postawy, motywują lub zniechęcają do podejmowania aktywności. Kształtują również schematy zachowań, a tym samym wzorce zachowań w kulturze. W procesie socjalizacji są przyjmowane jako godne pożądania i cel dążeń¹²⁴.

W formacji do wartości można wyodrębnić kilka etapów. Pierwszym jest przekazanie informacji formowanej osobie o ich istnieniu, a kolejnym transformacja, czyli odniesienie ich do życia i funkcjonowania. W następnym etapie osoba dokonuje wyboru, w którym uznaje daną wartość i akceptuje ją lub odrzuca. Jeśli dana wartość zostanie uznana, następuje etap

¹²³ Zob. J. Gajda, *Wartości w życiu człowieka. Prawda, miłość, samotność*, Lublin 1997, s. 11.

¹²⁴ Por. R. Jusiak, *Pedagogia społeczna Kościoła Katolickiego*, s. 121.

inkluźji, czyli włączenia danej wartości do osobistego systemu, prowadzącego do ostatecznego etapu, czyli etapu dynamizacji, podczas którego osoba zaczyna ubiegać się o jej posiadanie¹²⁵.

Kształtowanie wartości to jeden z podstawowych elementów formacji ludzkiej, ponieważ w dużej mierze wpływają one na jakość ludzkiej egzystencji, jej sens oraz funkcjonowanie w społeczeństwie. Proces ten wymaga świadomego i celowego oddziaływania na zachowania i postawy osoby w oparciu o powszechnie obowiązujące zasady życia. Przynosi on pozytywne efekty, gdy jest realizowany w środowisku nacechowanym zasadami, z którymi człowiek może się utożsamić¹²⁶. Tymi, którzy w pierwszej kolejności są odpowiedzialni za jego prowadzenie są rodzice i rodzina¹²⁷. Poprzez przykład własnego postępowania oddziałują oni na swoje dzieci wskazując na to, co ważne, o co i w jakim stopniu warto zabiegać. Nie istnieje żadna inna instytucja, która jest w stanie skutecznie zastąpić rodzinę i rodziców w realizacji tego procesu. Nie można jednak nie zauważyć trudności i różnego rodzaju kryzysów, z jakimi boryka się rodzina współczesna. Można dostrzec postępujący proces atomizacji rodzin i społeczeństwa prowadzący do izolacji i wykluczenia, indywidualizacja ideałów i stylów życia oraz relatywizacja norm i zasad moralnych¹²⁸. Nie umniejszając fundamentalnej roli i wkładu rodziny, za wychowanie do wartości odpowiada również państwo. Papież Franciszek apeluje do ludzi sprawujących władzę, aby wspierali zwłaszcza rodziny i lokalne społeczności w przekazywaniu młodzieży wartości i wizji świata, w którym ceni się dobroć, szczerłość, wierność, otwartość, solidarność i jedność¹²⁹. Państwo, poprzez prowadzoną edukację w szkołach publicznych, ma za zadanie kształtować wartości wspólne wszystkim obywatelom. Dostęp do wysokiej jakości edukacji należy się każdemu człowiekowi i wynika wprost z jego godności¹³⁰. Różnego rodzaju instytucje państwowe są wezwane do tego, aby promować dobro wspólne, jedność kultury oraz wartości życia i rodziny, integralnej edukacji, zdrowia i bezpieczeństwa¹³¹. Młodzi potrzebują uczyć się przewyżczać pokusy materializmu, nienawiści i uprzedzeń, właściwie

¹²⁵ Zob. M. Ziółkowski, *Wartości*, w: *Encyklopedia socjologii*, Warszawa 2002, s. 294.

¹²⁶ Zob. A. Krajewska, *Wychowanie do wartości w społeczeństwie niepewnych wartości*, „Journal of Modern Science” 36(2018) nr 1, s. 30.

¹²⁷ Zob. Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z małżeństwami i narzeczonymi *Uczcie dzieci dialektu miłości i wiary*, s. 15.

¹²⁸ Zob. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2015 r. *«Kościół bez granic matką wszystkich»* (Rzym, 03.09.2014) OsRomPol 35(2014) nr 10, s. 4.

¹²⁹ Zob. Tenże, Przemówienie do władz państwowych i korpusu dyplomatycznego Manili *Wszystkie narody muszą słuchać ubogich* (Manila, 16.01.2015) OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 15.

¹³⁰ Tenże, Przesłanie do uczestników spotkania nt. Global Compact on Education *Antidotum na kryzys edukacyjny* (Rzym, 15.10.2020) OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 24.

¹³¹ Tenże, Przemówienie podczas powitania na Światowych Dniach Młodzieży w Rio de Janeiro *Nikogo nie wolno odrzucać* (Rio de Janeiro, 25.07.2013) OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 7; por. także A. Krajewska, *Wychowanie do wartości w społeczeństwie niepewnych wartości*, s. 35.

reagować na niesprawiedliwość i przestrzeganie praw innych z nie mniejszą gorliwością jak własnych¹³².

Traktując o wartościach, na które również zwraca uwagę papież Franciszek, należy zauważyć, że są to wartości powszechne, wyznawane przez katolików, wynikające wprost z Ewangelii i nauczania Kościoła¹³³. W znacznej mierze są one uwarunkowane rzeczywistością społeczną, w której Papież realizuje swój pontyfikat. Podczas formacji do wartości na szczególną uwagę zasługuje wartość życia, która jest fundamentalna w stosunku do kolejnych wynikających z ludzkiej godności.

Życie człowieka jest pochodną życia Bożego. Jego niezbywalna godność wywodzi się z faktu stworzenia człowieka na Boży obraz i podobieństwo (Rdz 1, 27). Jawi się ono jako najwyższa wartość, o którą człowiek winien się troszczyć, poznawać i rozwijać (KKK 356-357). Jan Paweł II w encyklice *Evangelium vitae*, bazując na Bożym Objawieniu oraz Tradycji Kościoła, ukazał chrześcijańską wizję ludzkiego życia. Zwrócił uwagę na potrzebę odczytania jego wartości zarówno w perspektywie naturalnej jak i zbawczej (EV 1). Nie chodziło mu jedynie o podejmowanie teoretycznej refleksji nad życiem człowieka dając mu złudną wizję przyszłości, ale o prawdziwą Ewangelię życia, która jest rzeczywistością konkretną, osobową (zob. EV 27). Dlatego wartość życia ludzkiego, zarówno w jego fazie doczesnej jak i wiecznej, jest ściśle wpisana w prawdę o człowieku, którą winien on nieustannie poznawać. Poznanie i przyjęcie tej prawdy pozwala uznać każdego człowieka jako osobę w jego złożoności cielesno-duchowej oraz dbać o jego właściwy rozwój. Nie podejmowanie wyzwania do odczytania prawdy o człowieku niesie ze sobą konsekwencje życiowego zagubienia oraz braku ukształtowanego obiektywnego porządku wartości¹³⁴. Młody człowiek rzetelnie zgłębiający prawdę o sobie dojrzewa oraz uzmysławia sobie, że jest największą doczesną wartością i nic w otaczającej go rzeczywistości nie jest bardziej wartościowe niż on sam¹³⁵.

¹³² Zob. Tenże, Przemówienie podczas spotkania międzyreligijnego w Founder's Memorial w Abu Zabi *Bóg jest z człowiekiem, który szuka pokoju* (Abu Zabi, 04.02.2019) OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 7.

¹³³ Zob. Tenże, *Powróćmy do marzeń. Droga ku lepszej przyszłości. Rozmowa z Austenem Ivereighem*, Kraków 2020, s. 58.

¹³⁴ Zob. J. Nagórny, *Wartość życia ludzkiego z perspektywy encykliki „Evangelium vitae”*, „Roczniki Teologiczne” 45 (1998) z. 3, s. 24; por. także A. Płoszczyniec, *Obiektywne, czyli jakie? Uwagi dotyczące wieloznaczności pojęcia obiektywności wartości*, „Kultura i Wartości” 31(2021), s. 5-22.

¹³⁵ M. Dziewiecki, *Formacja ludzka i chrześcijańska. Człowiek jako najwyższa wartość*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 21(2021) nr 1, s. 6.

Papież Benedykt XVI podkreślił, że jednym z fundamentalnych aspektów współczesnego rozwoju jest promowanie zagadnienia szacunku do życia. Zauważył szerzącą się ideologię, według której rozwój cywilizacyjny jest zależny od prawa do aborcji, praktyki sterylizacji oraz innych działań godzących w godność osoby ludzkiej. Nauczał, że jeśli społeczeństwo zmierza do negowania i unicestwiania życia, to nie znajduje więcej motywacji i energii potrzebnych do zaangażowania się w służbie prawdziwego dobra człowieka (zob. CV 28).

Franciszek nie zmienia dotychczasowego nauczania dotyczącej wartości życia, ale podkreśla, że jest ona niezmienna i nie podlega żadnym modyfikacjom. Naucza, że rozum jest w stanie uznać nienaruszalną wartość każdego ludzkiego życia (zob. EG 213-214). Przemawiając do włoskich sędziów apelował, że trzeba interweniować nie tylko karnie, ale również wychowawczo, zwracając się szczególnie do młodych pokoleń, oferując im antropologię, która nie jest relatywistyczna, i model życiowy będący w stanie odpowiedzieć na wzniosłe i głębokie inspiracje ludzkiego ducha¹³⁶. Ochrona życia każdego człowieka, a szczególnie chorego, w podeszłym wieku, dziecka, a także troska o jego godność jest zadaniem i obowiązkiem wszystkich ludzi¹³⁷.

„Wychowanie dzieci i młodzieży to kwestia niezmiernie delikatna, wiążąca się z formowaniem ich jako wolnych”¹³⁸. Prawo do wolności wynika z faktu stworzenia człowieka jako istoty rozumnej, posiadającej prawo do decydowania o sobie i panowania nad swoimi czynami (KKK 1730). Wolność jest wartością umożliwiającą działanie lub powstrzymanie się od niego. Nie istnieje ona jako niezależny byt, istnieje zaś wolny lub zniewolony człowiek. Jest on wolny wtedy, gdy jego postawy i decyzje są podejmowane samodzielnie, w sposób przemyślany i od wewnątrz, a nie pod wpływem ślepego impulsu ani żadnego zewnętrznego przymusu. Taką wolność człowiek osiąga wówczas, gdy wypracowuje w sobie umiejętność konsekwentnego osiągnięcia wyznaczonego celu, przeciwstawiania się temu, co złe i dokonywaniu wolnego wyboru tego, co dobre (KDK 17). Często chwilowe, ludzkie pragnienia zawierają w sobie wewnętrzną sprzeczność. Człowiek pożąda czegoś, co dla niego nie jest osiągalne lub co przekracza jego naturalne możliwości. Doświadczając takiej rzeczywistości musi nauczyć się harmonizowania swojej woli z naturą. Człowiek jest

¹³⁶ Franciszek, Przemówienie do włoskich sędziów (Rzym, 13.06.2015), <https://www.gosc.pl/doc/2540274.Papiez-skrytykowal-ideologiczna-kolonizacje> [27.10.2023].

¹³⁷ Zob. Tenże, Przemówienie do przedstawicieli Włoskiego Stowarzyszenia Lekarzy Katolickich *Grzechy przeciwko Bogu* (Rzym, 15.11.2014) *OsRomPol* 35(2014) nr 12, s. 36.

¹³⁸ Franciszek, *Prawdziwa władza jest służbą*, Kraków 2013, s. 128.

wolny tylko wtedy, gdy jest w pełni zharmonizowany z swoją naturą¹³⁹. Dokonuje się to na drodze formacji i wprost odnosi się do ludzkiego rozumu i rozróżnienia tego, co jawi się jako rzeczywiste dobro od tego, co złe. Ten osąd wskazuje na ścisłą więź łączącą wolać z prawdą, która prowadzi do dobra. Wolność wyraża się w człowieku siłą wzrastania i dojrzewania w prawdzie i dobru (KKK 1731). Im więcej człowiek czyni dobra, tym bardziej doskonali się w umiejętności bycia wolnym i życiu w wolności. Nie można być człowiekiem w pełni wolnym, gdy nie pozna się prawdy o Bogu-Stwórcy, o sobie samym i otaczającej rzeczywistości. Wymaga to permanentnego poszukiwania prawdy oraz kierowania się nią w działaniu (VS 61)¹⁴⁰.

Wolność ludzka jest ograniczona. Nie jest ona absolutna i bezwarunkowa, lecz realizuje się w warunkach ludzkiej egzystencji, która stawia jej pewne granice oraz daje konkretne szanse i możliwości (VS 86). Nie polega na możliwości czynienia czegokolwiek. Człowiek będąc stworzeniem, doświadcza z jednej strony wielorakich ograniczeń, z drugiej zaś czuje się nieograniczony w swoich pragnieniach i powołany do lepszego życia. Przyciągany wieloma ponętami, musi wciąż wybierać między nimi i wyrzekać się niektórych¹⁴¹. Problem pojawia się wtedy, gdy człowiek nie chce zaakceptować tych ograniczeń i podejmuje działania złe i destrukcyjne. Największym zagrożeniem dla wolności człowieka jest on sam, jego niedoskonałość i naiwność, a zwłaszcza skłonność do czynienia tego, co łatwiejsze, przyjemniejsze zamiast tego, co bardziej wartościowe. Człowiek traci wolność wtedy, gdy używa jej w innym celu niż ten, by czynić dobro. Nie doceniając wartości własnej wolności, zaczyna zakłamywać prawdę o niej. Wolność nie jest więc po to, by robić cokolwiek lub powstrzymać się od podejmowania decyzji na zawsze, lecz po to, by być zdolnym do podejmowania takich decyzji w oparciu o prawdę i miłość. Wolność to zdolność mądrego i odpowiedzialnego poruszania się w świecie wartości, która umożliwia odważne podejmowanie decyzji prowadzących do osiągnięcia osobistego szczęścia i spełnienia¹⁴².

Wolność jest wyrazem miłości. Nie ma wolności tam, gdzie nie ma miłości. Dlatego o wolność należy nieustannie zabiegać troszcząc się jednocześnie, by była ona miłością do

¹³⁹ Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu *Libertatis conscientia*, (Rzym, 22.03.1986), 25; por. Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, Kraków 2018, s. 151.

¹⁴⁰ Por. Papiaska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, 139.

¹⁴¹ Zob. J. Siewiora, *Funkcje wartości w wychowaniu*, „Roczniki Teologiczne” 45(2017) nr 2, s. 32.

¹⁴² Por. Zob. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na początku miesiąca maryjnego *Jak nasze matki i nasze babcie* (Rzym, 04.05.2013) OsRomPol 34(2013) nr 6, s. 3; por. także M. Dziewiecki, *Formacja ludzka i chrześcijańska. Człowiek jako najwyższa wartość*, s. 14.

Boga, siebie i drugiego człowieka. W środowisku, w którym promowana jest kultura konsumpcyjna, kultura tymczasowości oraz egoistyczny styl życia wydaje się być to trudnym wyzwaniem, szczególnie dla ludzi młodych. Człowiek, jeśli chce być prawdziwie wolnym, powinien w imię miłości nauczyć się stawiać sobie ograniczenia oraz uznać fakt, że nie wszystko, na co ma ochotę, co mu się jawi jako przyjemne, jest dla niego dobre i pożyteczne. Prawdziwie wolnym jest dopiero ten, kto wobec danej rzeczywistości potrafi powiedzieć zarówno „tak” jak i „nie”¹⁴³.

Formacja do wolności polega na tym, aby młody człowiek był właściwie ukierunkowany na dobro, otrzymywał trafne wskazania, miał artykułowane jasne reguły w życiu rodzinnym, społecznym i religijnym, które pomogą mu coraz lepiej poznawać to, co dobre i dokonywać właściwych wyborów prowadzących do prawdziwej wolności¹⁴⁴. Owocem prawidłowej formacji do wolności jest właściwe rozumienie prawa Bożego i ludzkiego. Przestaje być ono wówczas dla człowieka czynnikiem zniewalającym, a coraz bardziej jawi się jako skuteczne narzędzie służące wolności¹⁴⁵.

W formacji do wolności skuteczną pomocą jest wiara, gdyż zniewolonemu przez grzech człowiekowi z pomocą przychodzi Chrystus, który dokonując dzieła zbawienia uwalnia go spod jego panowania¹⁴⁶. Młody człowiek będąc uczniem Chrystusa-Prawdy (zob. J 14, 6) dojrzewa do wolności, a jednocząc się z Nim poprzez życie sakramentalne i modlitwę wzrasta w wolności (por. KKK 1741-1742) i staje się człowiekiem wolnym (zob. Ga 5, 1). Poddając się Jego przewodnictwu potrafi coraz bardziej stawiać opór złudnym ideologiom, a staje się człowiekiem tradycji i nowości¹⁴⁷.

W wychowaniu do wartości znaczące miejsce zajmuje wspólnota. Potocznie rozumie się ją jako zbiorowość wyznająca podobny zbiór zasad i norm organizujących relacje między jednostką a społeczeństwem, systemy wartości, postaw, wzory zachowań, typy mentalności i orientacje życiowe. Wspólnota obrazuje bliskie powiązania między ludźmi, które wynikają z istnienia pewnego wspólnie akceptowanego centrum, np. dominującej religii, oraz poczucia

¹⁴³ Zob. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. z okazji Jubileuszu Chłopców i Dziewcząt *Szczęście to nie aplikacja*, s. 24.

¹⁴⁴ Zob. Tenże, Homilia podczas Nieszporów dla niemieckich ministrantów *Dzieci dobrego Ojca* (Rzym, 05.08.2014) OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 46.

¹⁴⁵ Zob. J. Ratzinger, *Prawda i wolność. Rozważania o współczesności*, Kraków 2020, s. 145.

¹⁴⁶ Zob. Franciszek, Audiencja generalna *Propedeutyczne znaczenie Prawa* (Rzym, 18.08.2021) OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 26.

¹⁴⁷ Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Trwajcie w Panu* (Rzym, 01.04.2020) OsRomPol 41(2020) nr 5, s. 36.

wspólnej tożsamości, osobistych stosunków, wzajemnej solidarności i współdziałania¹⁴⁸. Człowiek ze swej natury jest istotą społeczną i w jego naturze tkwi podstawa różnorodnych odniesień. Naturalnym i pierwszym obszarem, w którym doświadcza wspólnotowości jest rodzina rozumiana jako podstawowa komórka społeczna. Wraz z upływem czasu dorastania młody człowiek wchodzi w szersze środowiska, grupy, stowarzyszenia, wspólnoty o charakterze formalnym i nieformalnym. To naturalne dążenie do życia w szerszej zbiorowości wynika z faktu stworzenia człowieka na podobieństwo Boga, który jest wspólnotą Osób Boskich: Ojca, Syna i Ducha Świętego (KKK 1878).

Człowiek żyjący we wspólnocie rozwija siebie poprzez bliskość z innymi, wzajemną służbę i dialog. Dzięki temu rozwija się i realizuje swoje powołanie (zob. KKK 1879). Nie jest tylko częścią rzeczywistości, do której powinien się dostosować i podporządkować, ale również sam ją kreuje. Taka sytuacja ma fundamentalne znaczenie w procesie wychowania. Uczestnicy tego procesu nie przyjmują postawy biernej, ale czynnie uczestniczą w rozwoju integralnym osoby. Cała ta droga rozwoju ma prowadzić do samowychowania, umiejętności panowania nad sobą, a w konsekwencji do wzięcia odpowiedzialności za siebie i innych¹⁴⁹. Człowiek żyjąc we wspólnocie w sposób naturalny staje się jej uczniem, a także nauczycielem. Dokonuje się to poprzez wzajemne oddziaływanie. Proces wychowawczy może zachodzić w każdej sytuacji życia, gdzie poprzez wspólne przebywanie i współpracę człowiek buduje relacje, więzi i tym samym postępuje w człowieczeństwie i buduje wspólnoty.

Wychowanie do wspólnotowości ma za cel rozbudzać u dzieci i młodzieży, ale także u dorosłych, potrzebę nawiązywania prawidłowych relacji¹⁵⁰. Może się to realizować w codziennej rzeczywistości życia, przede wszystkim w przestrzeni życia rodzinnego, a następnie społecznego i religijnego, gdzie każdy na miarę swoich możliwości zabiega o dobro własne i drugiego człowieka (zob. GE 6-7, 16)¹⁵¹. Dużą pomocą i wsparciem dla ludzi młodych mogą okazać się osoby starsze, które dzieląc się z młodymi swoim doświadczeniem i wyznawanymi wartościami wskażą im właściwy kierunek życia

¹⁴⁸ A. Cudowska, *Wspólnota w dyskursie pedagogiki*, „Edukacja Międzykulturowa” 2022 nr 3, s. 35; por. E. Bobrowska, *Wspólnota*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 7, red. T. Pilch, Warszawa 2008, s. 276.

¹⁴⁹ M. Głowiński, *Wspólnota w wychowaniu – jej miejsce i znaczenie*, „Roczniki Pedagogiczne” 42(2014) nr 1, s. 57.

¹⁵⁰ A. Krajewska, *Wychowanie do wartości w społeczeństwie niepewnych wartości*, s. 34.

¹⁵¹ Por. Franciszek, *Audiencja generalna Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci*, s. 46; por. tenże, *Spotkanie z uczestnikami sesji plenarnej Kongregacji Nauki Wiary W trosce o czysty i integralny depozyt wiary* (Rzym, 31.01.2014) *OsRomPol* 35(2014) nr 2, s. 24.

i postępowania¹⁵². Wysiłki te powinny znaleźć konkretne wsparcie w istniejących wspólnotach chrześcijańskich, gdzie poprzez wspólną lekturę Pisma Świętego i modlitwę oraz dialog, młody człowiek może wzrastać w kulturze wzajemnego szacunku, umiejętności życia we wspólnocie oraz realizować życiowe powołanie.

Człowiek wyizolowany ze wspólnoty pozostaje często bezradny wobec własnych słabości, pożądlivosti oraz mało odporny na destrukcyjne propozycje płynące z egoistycznej kultury (zob. GE 140). Dzięki nowoczesnym środkom komunikowania staje się członkiem wielkiej, ludzkiej społeczności przekraczającej granice rodziny, lokalnej społeczności, państwa, narodu, a nawet kontynentu. Wobec pojawiających się możliwości funkcjonowania w tak dużej zbiorowości i masowości poprzez anonimowość, często brak tożsamości, staje się jeszcze bardziej osamotniony i bezsilny (por. FT 50)¹⁵³. Jest to szczególnie niebezpieczne dla ludzi młodych, którzy z powodu braku dostatecznej wiedzy i doświadczenia pozostają naiwni i łatwowierni wobec pojawiających się wciąż nowych możliwości i propozycji (zob. ChV 110). Wspólnota jawi się tu jako skuteczna pomoc i ochrona. Z jednej strony uczestnictwo w światowej wspólnocie niesie ze sobą realne zagrożenia, gdzie nieszczęście jednego szkodzi innym, ale z drugiej strony współpraca i bycie razem niejednokrotnie dają poczucie bezpieczeństwa, chronią i ocalają (zob. FT 32).

Papież Franciszek zabiegając o wspólnotowość życia, będąc świadomym, jak wielkim zagrożeniem jest izolacja, wielokrotnie sprzeciwiał się wszelkim formom wykluczenia i marginalizacji. „Podobnie jak przykazanie «nie zabijaj» ustala jasne granice dla zabezpieczenia wartości ludzkiego życia, dzisiaj musimy powiedzieć «nie dla ekonomii wykluczenia i nierówności społecznej». Ta ekonomia zabija. (...) Daliśmy początek kulturze «odrzućcia», którą wprost się promuje. Nie chodzi już po prostu o zjawisko wyzysku i ucisku, ale o coś nowego: przez wykluczenie dotyka się samego korzenia przynależności do społeczeństwa, w którym człowiek żyje, jako że nie jest w nim na samym dole, na peryferiach, lub bez władzy, ale jest poza nim. Wykluczeni nie są «wyzyskiwani», ale są odrzuceni, są «niepotrzebnymi resztkami»” (EG 53). Formacja do wspólnotowości ma zatem za cel pomóc młodemu człowiekowi w patrzeniu na innych z czułością i życzliwością, jak na

¹⁵² „W świecie takim jak dzisiejszy, w którym często idealizuje się siłę i wygląd zewnętrzny, waszą misją [osób starszych] jest dawanie świadectwa o wartościach, które liczą się naprawdę i zostają na zawsze”. Tenże, Przemówienie podczas audyencji dla członków włoskich organizacji seniorów *Korzenie i pamięć społeczeństwa* (Rzym, 15.10.2016) OsRomPol 37(2016) nr 11, s. 22; por. tenże, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, s. 39; por. J. Lewicka, *Wartość doświadczenia osób starszych dla rozwoju ludzi młodych w nauczaniu papieża Franciszka*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2019 nr 1, s. 102–104.

¹⁵³ Zob. H. Wrońska, *Ruchy i grupy eklezjalne wspierające rodzinę*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 11, s. 80.

jedną wielką rodzinę, w której jedni stają się odpowiedzialni za drugich¹⁵⁴. Pomaga również walczyć z indywidualizmem, który jest najtrudniejszym do pokonania „wirusem współczesnego świata” (FT 105). Realną pomoc w pielęgnowaniu i rozwijaniu wartości wspólnoty mogą świadczyć także miejsca i ośrodki, przyjazne środowiska, wśród których młody człowiek może się spotkać z innymi. Mogą to być miejsca, w których spotka się z otwartością, akceptacją, doświadczy przyjaźni, zakochania, gdzie nie będzie krytykowany i osądzany. Potrzeba jest miejsc i przestrzeni, w których człowiek może wyrażać siebie, dzielić się swoimi przeżyciami, spędzać czas w przyjaznej atmosferze (ChV 218-219, zob. FT 53). Dzięki takim miejscom człowiek może lepiej zrozumieć, jak cenną wartością jest wspólnota i jak pomocnym może być drugi człowiek.

Pokój jest nie tylko brakiem wojny, lecz wartością wynikającą ze sprawiedliwego, harmonijnego współistnienia i życia poszczególnych ludzi i zbiorowości. Nie sprowadza się on do wprowadzenia równowagi przeciwstawnych sobie sił, ale do trwałego, bezpiecznego i sprawiedliwego porządku świata (zob. KDK 78, KKK 1909)¹⁵⁵. Opiera się on na wolności, niezależności, suwerenności, równości, poszanowaniu praw człowieka oraz uczciwym i słusznym podziale światowych zasobów potrzebnych do zaspokojenia ludzkich potrzeb¹⁵⁶. Pokój wymaga od całej wspólnoty międzynarodowej i poszczególnych ludzi nieustannej współpracy podejmowanej na drodze życzliwego dialogu, otwartości i wzajemnego poszanowania.

Pokój nie jest wartością osiągniętą raz na zawsze. Wymaga on ciągłej troski i świadomego budowania, ponieważ, jak zauważa papież Franciszek, przewyciężone konflikty nieustannie odżywają i pojawiają się kolejne, a zakusy do podporządkowania sobie jednych przez drugich wydają się być wciąż aktualne. Nieustannie w różnych częściach świata „wielu mężczyznom i kobietom, dzieciom i osobom starszym odmawia się godności, nietykalności fizycznej, wolności, w tym wolności religijnej, solidarności wspólnotowej, nadziei na przyszłość. Wiele niewinnych ofiar znosi udrękę upokorzenia i wykluczenia, żałoby i niesprawiedliwości, a nawet urazów wynikających z systematycznych zaciekłych prześladowań przeciw swemu ludowi i swoim bliskim”¹⁵⁷. Istnieją także kraje, w których

¹⁵⁴ Zob. Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, s. 79.

¹⁵⁵ Por. Tenże, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Bez pokoju nie ma przyszłości!* (Rzym, 04.01.2015) OsRomPol 36(2015) nr 1, s. 22.

¹⁵⁶ Por. International Red Cross and Red Crescent Movement, *Statutes of the international Red Cross and Red Crescent Movement. Adopted by the 25th International Conference of the Red Cross at Geneva in 1986, amended in 1995 and 2006*, s. 6, <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/statutes-en-a5.pdf> [04.11.2023].

¹⁵⁷ Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2020 r., *Pokój jako droga nadziei: dialog, pojednanie, i nawrócenie ekologiczne*, (Rzym, 08.12.2019)

różne ideologie pod pozorem obrony interesów narodowych lub budowania jedności narodu, tworzą nowe formy egoizmu i zatracenia zmysłu społecznego (zob. FT 11). Aby zapobiegać powstawaniu i rozwojowi tego rodzaju nurtów potrzeba świadomej i celowej współpracy między narodami, zwieńczonej sprawiedliwymi normami prawnymi, podpisanymi traktatami oraz regulacjami, zgodnie z którymi każdy będzie żył i zabiegał o ich respektowanie (zob. KDK 79)¹⁵⁸. Trwałego pokoju nie buduje się poprzez odstraszenie – pokój oparty na strachu powoduje lęk i podważa zaufanie. Nie może być on również budowany poprzez jakąkolwiek formę przemocy. Prawdziwy pokój jest możliwy tylko wtedy, gdy tworzy się go na drodze spotkania i dialogu będącego ukierunkowanym na wspólne dobro (FT 262. 283)¹⁵⁹. Dużym zagrożeniem dla pokoju są rozpowszechniające się: obojętność, wygodnictwo oraz iluzja, że każdy jest wszechwładny i może wykorzystywać drugiego do osiągnięcia osobistych korzyści. Takie postawy prowadzą do atomizacji społeczeństwa, pogłębiających się podziałów, a w konsekwencji do konfliktów międzyludzkich (por. FT 30). Formacja do budowania pokoju może być o tyle skuteczna, o ile poszczególni ludzie są w stanie przezwyciężyć w sobie egoizm, wrogość, pogardę, nienawiść i obojętność. Wymaga ona od każdego człowieka pracy nad sobą, która wyraża się w eliminowaniu wad oraz rozwijaniu umiejętności panowania nad sobą i swoimi pożądaniami (por. KDK 78). Nie odbywa się ona jedynie w sposób formalny poprzez tworzenie i podpisywanie kolejnych dokumentów. Nie wystarczy mnożenie kolejnych norm prawnych oraz porozumień instytucjonalnych między politycznymi i gospodarczymi podmiotami, ale przede wszystkim dążenie do wewnętrznej przemiany człowieka, dzięki której będzie on pielęgnował pokój i wprowadzał go w przestrzeń społeczną poprzez obrany styl życia (zob. FT 231). Istnieje potrzeba takiego formowania młodego człowieka do rozumienia wartości jaką pokój, by jego myślenie oraz narzędzia, którymi się posługuje i będzie posługiwał w przyszłości były pokojowe (zob. KDK 82). Jest to zadanie i wyzwanie szczególnie dla odpowiedzialnych za wychowanie młodego pokolenia, ale również wymaga zaangażowania i odpowiedzialności wszystkich członków społeczeństwa. Jest to wspólnie podjęty wysiłek w celu osiągnięcia pokojowego współistnienia. Jak uczy Franciszek, wysiłek ten może przynieść pozytywne efekty dzięki

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco_20191208_messaggio-53giornatamondiale-pace2020.html, nr 1, [06.11.2023].

¹⁵⁸ Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2019 r., *Dobra polityka służy pokojowi* (Rzym, 08.12.2018) OsRomPol 40(2019) nr 1, s. 6.

¹⁵⁹ Por. Tenże, Przemówienie do członków Fundacji «Gravissimum Educationis» (Rzym, 18.03.2022) <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2022/march/documents/20220318-fondazione-gravissimum-educationis.html> [06.11.2023].

rozwijaniu kultury spotkania, która w centrum wszelkich działań politycznych, społecznych i gospodarczych stawia człowieka i jego godność (zob. FT 232).

Pokój nie jest wartością, którą się buduje za wszelką cenę. Akceptacja zła nie prowadzi do pokoju, a wprost przeciwnie – do konfliktów i podziałów. W tego rodzaju sytuacjach koniecznym jest przyjęcie stanowiska zdecydowanego, radykalnego, zabiegającego o dobro i realizowanego w sposób konsekwentny (zob. FT 240). Utrzymanie pokoju za wszelką cenę może prowadzić do rezygnacji ze sprawiedliwości i z obrony podstawowych praw człowieka. Może też dawać agresorom poczucie przyzwolenia do jeszcze większej aktywności i dać im szersze pole do niszczącego działania. Rezygnacja ze stanowczego przeciwstawiania się złu i różnego rodzaju przemocy może prowadzić do jeszcze większego zła i generować napięcia prowadzące do coraz większych konfliktów i wojen¹⁶⁰. Formacja do pokoju musi więc zawierać wychowanie moralne i etyczne oraz odnosić się do sumienia.

Formacja do pokoju jest bardziej skuteczna, gdy znajduje swoje odniesienie do historii. Doświadczenia licznych wojen i konfliktów rozgrywających się na przestrzeni wieków oraz ostatnich lat uczą, jak wiele cierpienia i spustoszeń ze sobą niosą. Dialog z osobami, które doświadczyły dramatu wojny, osobami starszymi pomaga zachować pamięć o tamtych wydarzeniach i ludziach, którzy zginęli. Może być również pomocą, aby w przyszłości uniknąć tych samych błędów¹⁶¹.

Chrześcijanin ma świadomość, że pokój jest możliwy tylko we współpracy z Bogiem, ponieważ rozum sam z siebie nie potrafi wprowadzić równości między ludźmi i ustanowić obywatelskiego współżycia między nimi. Jeśli człowiek nie uznaje prawdy transcendentnej, przekraczającej jego rozumowanie i pojmowanie rzeczywistości, wówczas ucieka się do argumentu siły w celu przejęcia władzy i dąży do maksymalnego wykorzystania dostępnych mu środków, do narzucenia własnej korzyści, czy własnych poglądów, nie bacząc na prawa innych (FT 272-273). Chrześcijańskie rozumienie budowania i pielęgnowania wartości pokoju opiera się na Chrystusie, który jako „Księżę pokoju, pojednał wszystkich ludzi z Bogiem przez krzyż swój, a przywracając wszystkim jedność w jednym Ludzie i w jednym Ciele, uśmiercił nienawiść we własnym ciele, a wywyższony przez zmartwychwstanie wylał Ducha miłości na serca ludzkie” (KDK 78). Biorąc to pod uwagę można zauważyć, że

¹⁶⁰ Zob. J. Gocko, *Troska Kościoła o pokój. Perspektywa teologicznomoralna*, „Verbum Vitae” 30(2016), s. 280.

¹⁶¹ Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2022 r., Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca, narzędziami budowania trwałego pokoju* (Rzym, 08.12.2021) OsRomPol 42(2022) nr 1, s. 5; zob. *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2020 r., Pokój jako droga nadziei: dialog, pojednanie, i nawrócenie ekologiczne*, nr 2; tenże, *Spotkanie z duchowieństwem, osobami konsekrowanymi i seminarzystami Nie zapominajcie o przeszłości* (Sarajewo, 06.06.2015) OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 12.

papieże okresu posoborowego, zwłaszcza Jan Paweł II i Franciszek, organizują modlitwne spotkania w intencji pokoju z udziałem przedstawicieli różnych religii oraz proszą o modlitwę w tej intencji¹⁶². Punktem odniesienia jest ludzka natura jako miejsce, gdzie rodzi się pragnienie życia w pokoju oraz odniesienie do Boga jako jego dawcy i kreatora. Tego rodzaju działanie pokazuje, że podstawę dla zbudowania pokoju należy upatrywać nie tyle w założeniach filozofii politycznej, systemu ekonomicznego czy wyznania religijnego, ile raczej w rzeczywistości opartej na zapewnieniu godności i praw każdej osoby ludzkiej nadanej przez Boga w akcie stworzenia¹⁶³.

Praca stanowi wartość dla człowieka jeśli jest właściwie rozumiana i przeżywana. Stanowi ona przestrzeń dla wielowymiarowego rozwoju osobistego. Człowiek jest powołany do pracy od momentu stworzenia, dlatego jest nieodzowną dla jego życia, dojrzwania, rozwoju i osobistego spełnienia (LS 128). Nie jest ona przywilejem tylko niektórych, ale prawem i powinnością każdego. Należy dołożyć wszelkich starań, aby stworzyć warunki i znaleźć odpowiednie rozwiązania, dzięki którym każdy człowiek będący w wieku produkcyjnym i przy uwzględnieniu jego osobistych możliwości mógł przez podejmowanie pracy właściwie się rozwijać, realizować oraz wносить wkład w życie swojej rodziny i społeczeństwa¹⁶⁴. Dla młodego człowieka praca wiąże się z procesem dorastania i oznacza wchodzenie w dorosłość (zob. ChV 268). Człowiek, który jest pozbawiony możliwości pracy poprzez ekonomiczne wykluczenie lub nierówności społeczne zostaje tym samym ograbiony z możliwości naturalnego rozwoju, a przede wszystkim z należnej mu godności. Praca jest wyrazem godności człowieka. Czuje się on wartościowy, gdy może wykorzystywać swoje zdolności do zapewnienia podstawowych potrzeb materialnych sobie i swoim bliskim, i nie być wciąż zależnym od innych (zob. ChV 269)¹⁶⁵.

System społeczno-gospodarczy oparty na grze i rywalizacji, sprzyjający silnym i bogatym, a wyzyskujący i marginalizujący słabszych traktując ich jako dobro konsumpcyjne, które można użyć i wyrzucić, jest antyludzki i destrukcyjny. Zamiast kształtować kolejne pokolenia do wartości pracy, deformuje je i sprzyja demoralizacji¹⁶⁶.

¹⁶² Zob. Tenże, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Bez pokoju nie ma przyszłości!*, s. 20.

¹⁶³ J. Gocko, *Troska Kościoła o pokój. Perspektywa teologicznomoralna*, s.286

¹⁶⁴ Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2022 r., *Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca, narzędziami budowania trwałego pokoju*, s. 7.

¹⁶⁵ Zob. Tenże, Przemówienie do młodzieży z regionów Abruzji i Molise przed sanktuarium w Castelpetroso *Wasz entuzjazm jest zaraźliwy* (Castelpetroso, 05.07.2014) OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 39; por. tenże, Rozmowa z młodzieżą Flamandzką *Czy Wasza Świętobliwość jest szczęśliwy?* (Rzym, 31.03.2014) OsRomPol 35(2014) nr 5, s. 34.

¹⁶⁶ Zob. Tenże, Przesłanie wideo do uczestników 3. Festiwalu Nauki Społecznej Kościoła *Równość w zróżnicowaniu* (Weronia, 21.11.2013) OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 29.

Istnieją również sytuacje, w których młodzi ludzie ze względu na panującą sytuację społeczną nie posiadają właściwych kwalifikacji zawodowych. Wymaga to możliwie najszybszego utworzenia systemu wychowawczego i formacyjnego (ChV 270). Poprzez pracę człowiek rozwija się i przynosi materialne korzyści dla społeczeństwa oraz zaspokaja potrzebę przynależności i znaczenia w danym społeczeństwie (por. EG 53)¹⁶⁷. Praca stanowi naturalną przestrzeń do podejmowania dialogu i współpracy z innymi, dzięki czemu staje się również bardziej efektywna (zob. LS 127). Skłania ona i motywuje tym samym do przewycięzania pokusy indywidualizmu prowadzącego do odosobnienia i izolacji a pomaga budować relacje i więzi z innymi.

Praca pomaga człowiekowi rozwijać kreatywność, naturalne możliwości, predyspozycje i umiejętności. Podejmując ją, człowiek nieustannie się doskonali. Poznaje swoje wcześniej nie znane potencjały, przeżywa prawdziwą radość tworzenia, a tym samym buduje swoje poczucie wartości. Formacja człowieka do tego, aby postrzegał pracę jako rzeczywistą wartość, to między innymi ukierunkowanie go do tego, aby każda praca, którą wykonuje przyczyniała się do wytworzenia nowych wartości i dóbr. W każdym innym przypadku jego działania deprecjonują go, niszczą jego godność i w sensie ścisłym nie są pracą¹⁶⁸. Praca, która nie prowadzi do sensownego i moralnie akceptowanego celu, nie może udoskonalać człowieka, a sukces osiągnięty w niegodziwy sposób przekreśla wartość pracy. Wszystkie czynności, które przynależą do procesu pracy, bez względu na jej charakter, mają za cel służyć urzeczywistnianiu się człowieczeństwa i realizacji osobistego powołania człowieka (zob. LE 6). Formacja do chrześcijańskiego rozumienia wartości pracy ma pomagać człowiekowi w podejmowaniu decyzji, jaką aktywność podejmować, a od jakiej się powstrzymać. Ma za cel również wychowanie młodego człowieka, aby swoją pracę wykonywał sumiennie i uczciwie, przy użyciu godziwych narzędzi pomimo istnienia licznych przykładów nadużyć, protekcji, manipulacji i zakłamania¹⁶⁹.

¹⁶⁷ Por. Tenże, Przemówienie do członków korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej *Bóg ma dla nas «zamiary pełne pokoju»* (Rzym, 10.01.2022) OsRomPol 42(2022) nr 1, s. 22.

¹⁶⁸ J. Mariański, *Godność ludzka a praca. Szkice ze społecznego nauczania Kościoła Katolickiego*, Lublin 2022, s. 150.

¹⁶⁹ Zob. Franciszek, Przemówienie do członków Chrześcijańskiego Ruchu Pracowników *Nowy humanizm pracy* (Rzym, 16.01.2016) OsRomPol 36(2015) nr 1, s. 17-18.

4. Troska o zdrowie fizyczne

Zdrowie jest wartością o fundamentalnym znaczeniu dla egzystencji człowieka¹⁷⁰. Pomimo to, można dostrzec szereg różnorodnych postaw wobec do niego. Zauważa się postawy bierne, uległe, fatalistyczne, w których człowiek nie dba o własne zdrowie, ani nie reaguje na pojawiające się objawy jego utraty. Często przyjmują je osoby młode, które w większości są zdrowe i przekonane, że tak pozostanie niezależnie od ich zaangażowania, troski i profilaktyki. Istnieją również postawy aktywne, charakteryzujące się permanentną troską o właściwą kondycję i witalność¹⁷¹. Postawy te wydają się najwłaściwsze, jednak i one paradoksalnie mogą prowadzić do stanów chorobowych. „W obecnych czasach ludzie ubóstwiają ciało i jemu poświęcają najwięcej czasu i troski. Oczywiście koncentrują się tylko na ciele młodym i na różne sposoby dążą do jego upiększenia. Taka opcja redukuje wizję człowieka tylko do młodej cielesności, natomiast odrzuca cielesność w okresie starości, choroby czy śmierci”¹⁷². Zdrowie fizyczne nie jest wartością absolutną. Właściwie jego rozumienie pozwala na to, aby poświęcić je dla wartości wyższych, czego wymaga czasem służba rodzinie, bliźniemu lub społeczeństwu¹⁷³. Z tego powodu, troska o zdrowie fizyczne wymaga edukacji i formacji.

Ciało jest integralną częścią człowieka. Nie jest on wyłącznie istotą duchową. W każdym przypadku życie ludzkie zaczyna się od równoczesnego zaistnienia ducha i ciała, a w związku z powyższym, nie tylko od poczęcia po śmierć człowiek posiada ciało, ale także jest ciałem. Kościół naucza, że będzie nim także przy zmartwychwstaniu¹⁷⁴. Ciało nie może być marginalizowane ani dyskredytowane, lecz otoczone troską. Człowiek powinien je akceptować, szanować z faktu, że zostało stworzone przez Boga i zostanie wskrzeszone w dniu ostatecznym. Godność człowieka wymaga, aby ciało było otaczane właściwą troską tak, by mógł on wysławiać w nim Boga (zob. KDK 14). „Akceptacja własnego ciała jako daru Boga jest niezbędna, by przyjąć cały świat jako dar Ojca i wspólny dom, natomiast logika dominacji nad własnym ciałem przekształca się niekiedy w subtelną logikę panowania nad

¹⁷⁰ Por. T. Reroń, *Etyka w szpitalu. Diakonia – medycyna – duszpasterstwo*, Wrocław 2020, s. 59-62.

¹⁷¹ Zob. D. Godlewska, J. Gebreselassie, *Religia a zdrowie i choroba*, „Język. Religia. Tożsamość” 17(2018) nr 1, s. 226.

¹⁷² S. Kozakiewicz, *Ciało dla Pana, a Pan dla ciała (1 Kor 6, 13). Przyczynek do teologii ciała ludzkiego*, „Polonia Sacra” 19(2015) nr 3, s. 67.

¹⁷³ M. Kowalski, *Kultura zdrowotna – wymiary edukacyjne (w kierunku odpowiedzialności za zdrowie)*, „Kultura Fizyczna” 2009 z. 8, s. 214.

¹⁷⁴ Franciszek, Przesłanie wideo do uczestników międzynarodowej konferencji na temat: «Umysł, ciało i dusza» *Osoba w centrum każdego systemu opieki zdrowotnej*. (Rzym, 08.05.2021) OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 12.

stworzeniem. Poznawanie i akceptowanie własnego ciała, aby o nie dbać i szanować jego znaczenie, stanowi podstawowy element prawdziwej ekologii człowieka” (LS 155).

Zdrowie, a co za tym idzie zdrowy styl życia i funkcjonowania, wymaga od człowieka afirmacji własnego ciała w jego kobiecości lub męskości. Jest to konieczne, aby mógł on rozpoznać siebie w spotkaniu z drugim, również fizycznie odmiennym od siebie. Prawdą jest, że fizyczne różnice pomiędzy mężczyznami a kobietami są ściśle związane z prawami, obowiązkami i rolami, które dane osoby pełnią. To, jakie czynności i funkcje pełnią mężczyźni i kobiety w społeczeństwie jest w dużej mierze uwarunkowane zależnościami płci i kultury (tzw. płęć kulturowa), a przede wszystkim z biologiczną możliwością przekazywania życia (tzw. płęć biologiczna)¹⁷⁵. W przypadku postrzegania człowieka w aspekcie kulturowym, sposób jego funkcjonowania może się zmieniać w zależności od kształtowania się zasad i norm funkcjonowania społeczeństwa dążąc do tzw. równouprawnienia w którym niezależnie od tego, czy ktoś jest mężczyzną czy kobietą winien funkcjonować według jednakowych zasad. W odróżnieniu od postrzegania na sposób kulturowy, patrząc na płęć w aspekcie biologicznym nie można mówić o równości, a raczej o komplementarności płci ponieważ tylko kobieta przy udziale mężczyzny jest stworzona do rodzenia potomstwa. Z tego powodu wszelkie działania mające na celu zatarcie różnic pomiędzy płciami należy uznać za szkodliwe (zob. LS 155)¹⁷⁶. Zagadnienie to wymaga świadomego oddziaływania i wychowania młodego pokolenia, aby mogło ono odpowiedzialnie i harmonijnie przeżywać swoje życie pełniąc określone funkcje w społeczeństwie. Właściwe rozumienie i przeżywanie cielesności profiluje tożsamość człowieka, z której wynika taka a nie inna prozdrowotna aktywność i sposób funkcjonowania.

Troska o zdrowie fizyczne wyraża się między innymi w podejmowaniu aktywności sportowej. Uprawianie sportu wpływa pozytywnie na ludzką witalność i szeroko pojęty rozwój jako osoby: poprawia nastrój, podnosi samoocenę, zwiększa sprawność mózgu, poprawia sprawność, wytrzymałość i odporność ciała, pozytywnie wpływa na zdrowie psychiczne, wzmacnia system immunologiczny oraz chroni przed wieloma schorzeniami¹⁷⁷. Poza licznymi korzyściami odnoszącymi się do sfery cielesnej, uprawianie sportu pozytywnie

¹⁷⁵ Zob. J. J. Pawłowicz, *Ideologia gender realnym zagrożeniem dla małżeństwa i rodziny*, „Teologia i Moralność” 2012 nr 11, s. 145-146.

¹⁷⁶ Por. J. Goleń, *Ludzka seksualność w posoborowym nauczaniu Kościoła*, „Verbun Vitae” 40(2022) nr 1, s. 12.

¹⁷⁷ EMC Instytut Medyczny SA, *Ruch to zdrowie, czyli 45 powodów, dlaczego warto uprawiać sport*, <https://www.emc-sa.pl/dla-pacjentow/blog/ruch-to-zdrowie-czyli-45-powodow-dlaczego-warto-uprawiac-sport> [30.11.2023].

oddziałuje na sferę psychiczno-duchową człowieka. Dzięki temu sport może być skutecznym narzędziem formacji szczególnie młodego człowieka.

Sport jest elementem życia kulturalnego, poprzez który człowiek staje się jego uczestnikiem i twórcą. Dzięki niemu buduje on więzi i nawiązuje relacje z innymi, pracuje nad własnym charakterem ucząc się sumienności, regularności w działaniu, przezwyciężania słabości, współpracy i zdrowej rywalizacji¹⁷⁸. Dlatego sport może przyczynić się do ukształtowania cnót i wartości, które człowiek będzie mógł wykorzystywać w innych dziedzinach codziennego życia¹⁷⁹.

Istotny wpływ na ludzkie zdrowie ma sposób odżywiania, to znaczy właściwy dobór potraw pod względem ich składników, ilość konsumowanego jedzenia oraz liczba i częstotliwość spożywanych posiłków. Właściwe odżywianie w dużej mierze zaspokaja potrzeby biologiczne, psychiczne i społeczne człowieka. Umożliwia jego właściwy rozwój fizyczny, pozwala utrzymać odporność organizmu na choroby oraz zachować jego sprawność do późnego wieku. Badania pokazują, że niewłaściwe odżywianie stanowi bezpośrednią przyczynę bądź znacznie podnosi czynnik ryzyka zachorowań na różne choroby¹⁸⁰. Właściwe odżywianie wiąże się ze znajomością swojego organizmu i jego potrzeb oraz wartości odżywczych przyjmowanych pokarmów. Wymaga umiejętności samokontroli, odejścia od gorączkowego i niepohamowanego konsumpcjonizmu, umiejętności właściwego doboru potraw i odpowiedniego rozłożenia konsumpcji posiłków w czasie¹⁸¹. Przekazanie rzetelnej wiedzy na ten temat oraz wypracowanie u dzieci i młodzieży prozdrowotnych nawyków żywieniowych jest jednym z podstawowych obowiązków rodziców. Zachowania żywieniowe ukształtowane w dzieciństwie i młodości w dużej mierze decydują o sposobie żywienia w dalszych latach życia i trudno poddają się modyfikacji. „Dobra edukacja w dzieciństwie i w wieku młodzieńczym prowadzona przez rodziców i wspierana w innych obszarach edukacyjnych takich jak szkoła, media, może wydać dobre owoce w ciągu całego życia” (LS

¹⁷⁸ Por. M. Rutkowska, *Piłka nożna jako narzędzie integralnego rozwoju człowieka*, „Studia Paradyskie” 23(2013), s. 125-126.

¹⁷⁹ Zob. Franciszek, Przesłanie na temat chrześcijańskiej perspektywy sportu *Gra zespołowa* (Rzym, 01.06.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 6-7. Ukształtowane cnoty i wartości pomagają między innymi w podejmowaniu właściwych decyzji i realizacji życiowego powołania. Zob. Tenże, Przemówienie do dziewcząt i chłopców z Włoskiego Centrum Sportowego *Upodobanie do gry zespołowej*, nr 7, s. 24.

¹⁸⁰ Zob. A. Bochenek, A. Grabowiec, *Odżywianie i aktywność fizyczna jako elementy stylu życia młodzieży licealnej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 32(2013), s. 203-204.

¹⁸¹ Zob. Franciszek, Przesłanie do uczestników dnia studyjnego na temat wody, rolnictwa i żywienia *Trzeba sprawiedliwie zarządzać zasobami wody na świecie* (Rzym, 13.12.2018), OsRomPol 40(2019) nr 1, s. 29.

213)¹⁸². Franciszek wskazuje, by rodzice ucząc dzieci zdrowego odżywiania powinni zadbać o to, aby dać im dobry przykład postępowania w tej dziedzinie. Wykorzystując okazję zaspokojenia biologicznej potrzeby organizmu mogą nauczyć dzieci współpracy we wspólnym przygotowaniu posiłków, kultury osobistej przy ich spożywaniu oraz celebrowaniu wspólnoty stołu i postawy braterstwa¹⁸³.

Wychowanie do zdrowego stylu życia obejmuje uświadomienie dzieciom i młodzieży potrzeby podejmowania prozdrowotnych działań profilaktycznych. Dotyczy to nie tylko zdrowego odżywiania, właściwego sposobu ubierania się dostosowanego do panujących warunków atmosferycznych, lecz także wykonywania regularnych badań profilaktycznych i korzystania z medycyny prewencyjnej, która zapobiega różnego rodzaju schorzeniom, zanim one nastąpią¹⁸⁴. Zasadnym jest opracowanie i wprowadzenie w życie odpowiednich programów profilaktycznych propagujących właściwe modele odżywiania. Wielokierunkowe działania promocyjne i aktywizujące, które mogą zachęcić młodzież do systematycznej aktywności fizycznej stwarzają szansę na ich długie i zdrowe życie¹⁸⁵.

Jedną z płaszczyzn ludzkiej egzystencji i podejmowanych aktywności prozdrowotnych jest praca. W kontekście ludzkiego zdrowia, praca nie może być wykonywana jego kosztem. Należy stale pamiętać, że to praca jest dla człowieka i ma służyć jego rozwojowi, a nie człowiek być na usługach pracy (por. LE 6). Dotyczy to w pierwszej kolejności dzieci i młodzieży, którzy w niewolniczy sposób bywają wykorzystywani i zmuszani do pracy ponad siły, często kosztem harmonijnego rozwoju odpowiedniego dla wieku. Dzieje się tak wówczas, gdy praca jest ukierunkowana na zysk i produktywność, a nie na człowieka, któremu ma służyć. Człowiek jawi się wówczas jako narzędzie produkcji, które jest wykorzystywane i eksploatowane do momentu aż przestanie działać i przynosić materialne zyski. Jest to działanie uprzedmiotowiające, któremu należy się przeciwstawić.

¹⁸² Zob. A. Bochenek, A. Grabowiec, *Odżywianie i aktywność fizyczna jako elementy stylu życia młodzieży licealnej*, s. 204.

¹⁸³ Zob. Franciszek, Przesłanie do uczestników dnia studyjnego na temat wody, rolnictwa i żywienia *Trzeba sprawiedliwie zarządzać zasobami wody na świecie*, s. 29. Badania pokazują, że na umiejętność i praktykowanie zdrowego odżywiania ma również wpływ struktura rodziny, w której dane dziecko żyje i jest wychowywane. U nastolatków wychowywanych w rodzinach pełnych istotnie rzadziej występują nadwaga i otyłość niż u ich rówieśników dorastających w innych typach rodzin (niepełnych, rozbitych i rekonstruowanych). Zob. R. Szredzińska, *Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce*, „Zdrowie dzieci i młodzieży. Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 16(2017) nr 1, s. 118.

¹⁸⁴ Franciszek, Przemówienie do pracowników służby zdrowia *Jak widzicie, wciąż żyję*, <https://www.ekai.pl/papiez-do-pracownikow-sluzby-zdrowia-jak-widzicie-wciaz-zyje/> [30.11.2023].

¹⁸⁵ Zob. A. Bochenek, A. Grabowiec, *Odżywianie i aktywność fizyczna jako elementy stylu życia młodzieży licealnej*, s. 212.

Wykonując jakąkolwiek pracę należy przede wszystkim zatroszczyć się o zdrowie i bezpieczeństwo jej wykonywania poprzez poznanie i respektowanie przepisów bezpieczeństwa¹⁸⁶. Działaniem przeciw zdrowiu i życiu jest również zbyt długi wymiar godzin pracy skutkujący obniżeniem koncentracji, mogącym prowadzić do wypadków. Każdemu pracownikowi przysługuje prawo do odpoczynku, który powinien być regularny, obejmować przynajmniej niedziele i święta, a ponadto prawo do dłuższego urlopu¹⁸⁷. Czas wolny od pracy jest konieczny dla zdrowia człowieka i powinien być właściwie wykorzystany dla odpoczynku, regeneracji siły oraz rozwój intelektualno – duchowy (por. KDK 61).

Troska o zdrowie oznacza także dbałość o czyste środowisko naturalne. Człowiek troszcząc się o przyrodę dba o swoje zdrowie, gdyż jest jej integralną częścią (zob. LS 117). „Zapominamy, że my sami jesteśmy z prochu ziemi (por. Rdz 2, 7). Nasze własne ciało zbudowane jest z pierwiastków naszej planety, jej powietrze pozwala nam oddychać, a jej woda ożywia nas i odnawia” (LS 2) – zwraca uwagę papież Franciszek. Wszelkie działania niszczące środowisko naturalne są szkodliwe dla człowieka i tym samym skierowane przeciw człowiekowi. Franciszek uważa, że są one zbrodniami dokonywanymi względem ludzkości i zarazem grzechami w odniesieniu do Boga (LS 8). Wyrażając troskę o ludzkie zdrowie należy podjąć wszelkie starania o to, aby wyeliminować stałe źródła zanieczyszczeń powietrza, gleby i wody. Zanieczyszczenia te stwarzają szeroką gamę oddziaływań na ludzkie zdrowie, prowadząc do różnego rodzaju schorzeń a w konsekwencji wielu przedwczesnych zgonów. Choroby te wynikają w dużej mierze z wdychania spalin przemysłowych oraz tych pochodzących ze spalania paliw używanych do celów gastronomicznych, ogrzewania pomieszczeń, korzystania ze środków transportu. Zwiększający się poziom dwutlenku węgla w atmosferze zwiększa również kwasowość wód niszcząc wiele ekosystemów w środowisku morskim i lądowym (por. LS 24)¹⁸⁸. Szkodliwym jest magazynowanie substancji przyczyniających się do zakwaszania gleby i wody, używanie nawozów sztucznych, środków owadobójczych, grzybobójczych i pestycydów (zob. LS 20). Negatywny wpływ na ludzkie zdrowie mają również odpady przemysłowe, środki chemiczne stosowane na terenach

¹⁸⁶ Zob. Franciszek, Przemówienie do przedstawicieli włoskiego stowarzyszenia dla pracowników niepełnosprawnych i osób, które doznały obrażeń w pracy ANMIL *O podstawowym obowiązku pracodawcy* (Rzym, 12.09.2023), <https://www.ekai.pl/papiez-franciszek-przypomina-o-podstawowym-obowiazku-pracodawcy/> [01.12.2023].

¹⁸⁷ Zob. Jan Paweł II, *List do uczestników zgromadzenia generalnego Światowego Ruchu Chrześcijańskich Ludzi Pracy*, (Rzym 07.05.2000) <https://jp2online.pl/obiekt/list-do-uczestnikow-zgromadzenia-generalnego-swiatowego-ruchu-chrzescijanskich-ludzi-pracy;T2JqZWN0OjE5OTE=>, nr 2, [01.12.2023].

¹⁸⁸ Zob. Franciszek, Przesłanie na Światowy Dzień Modlitw o Ochronę Świata Stworzonego *Trzeba kończyć bezsensowną wojnę z przyrodą*, (Rzym, 13.09.2023), *OsRomPol* 42(2023) nr 6, s. 7.

zurbanizowanych i polach również wówczas, gdy poziom obecności toksycznego pierwiastka w danym miejscu jest niski (zob. LS 21). Przekłada się to na zanieczyszczenie wód. Czysta woda jest niezbędna do życia człowieka, bezpośrednio wpływa na jego zdrowie (LS 28). „Szczególnie poważnym problemem jest jakość wody dostępnej dla ubogich, co powoduje każdego dnia śmierć wielu osób. Pospolite wśród ubogich są choroby związane z wodą, w tym wywołane przez drobnoustroje i substancje chemiczne. Dyzenteria i cholera, związane ze stanem sanitarnym i niedostatecznymi zasobami wody, stanowią istotny czynnik zachorowalności i umieralności niemowląt” (LS 29).

Zagrożeniem dla ludzkiego zdrowia wydaje się być niekontrolowany i przesadny rozrost miast, w których życie stało się niezdrowe nie tylko z powodu zanieczyszczenia wynikającego z emisji toksycznych spalin, ale także miejskiego chaosu, problemów transportowych i hałasu. Istnieją dzielnice, które są zatłoczone i zabałaganione bez dostatecznych terenów zieleni, terenów rekreacyjnych i miejsc służących uprawianiu aktywności sportowej (LS 44). W tych i wielu innych dziedzinach życia i sposobach ludzkiego funkcjonowania wyraża się troska nie tylko o zdrowie pojedynczego człowieka, ale całej ludzkości i świata, którego jest on integralną częścią.

Franciszek naucza, że istniejące problemy społeczne i zagrożenia dla ludzkiego zdrowia wymagają radykalnych reform życia osobistego, na szczeblu krajowym, międzynarodowym i światowym. Wymagają zmiany stylu życia, produkcji i konsumpcji tak, aby powstrzymać globalne ocieplenie albo przynajmniej wyeliminować jego przyczyny wynikające z działalności człowieka (LS 23). Poprawa warunków życia przekłada się na szereg ludzkich zachowań mających bezpośredni i znaczący wpływ na środowisko. Są to między innymi: unikanie stosowania tworzyw sztucznych i papieru, zmniejszenie zużycia wody, segregowanie odpadów, ostrożne podejście do innych istot żywych, korzystanie z transportu publicznego lub wspólne korzystanie z samochodu przez kilka osób, sadzenie drzew, wyłączanie niepotrzebnego światła. To tylko nieliczne propozycje zmian i aktywności, które należy podjąć jako wyraz troski o zdrowie człowieka i dobro planety (zob. LS 211)¹⁸⁹. Potrzeba edukacji, która uświadomi ludziom stan faktyczny degradacji środowiska naturalnego, pokaże możliwości jego poprawy oraz przyczyni się do wypracowania proekologicznych postaw (zob. QA 58-59).

¹⁸⁹ Zob. Tenże, Przemówienie do uczestników Festiwalu «Green and Blue» «*Nie okradajmy nowych pokoleń z nadziei na lepszą przyszłość*» (Rzym, 05.06.2023), OsRomPol 42(2023) nr 7, s. 13-14.

Formacja dotycząca troski o zdrowie zawiera również uwrażliwienie człowieka na życie i zdrowie innych. Wynika to wprost z Bożego przykazania miłości bliźniego jak również z powszechnej zasady troski o dobro wspólne¹⁹⁰. Człowiek został „zadany” drugiemu człowiekowi i jest za niego odpowiedzialny (EV 19)¹⁹¹. Dotyczy to w pierwszej kolejności chorych, doświadczających biedy, ubóstwa, braku pożywienia, dachu nad głową, osób starszych i niepełnosprawnych. Osoby te wymagają pomocy ze strony innych. Z udzielania tej pomocy nikt nie może się zwalniać ani od niej dystansować. Jest to imperatyw obejmujący wszystkie narody i społeczności oraz indywidualnych ludzi (por. SRS 32, EG 201)¹⁹². Pomoc ta nie może polegać na wyłącznym świadczeniu usług względem potrzebujących lecz przede wszystkim na pełnym szacunku, braterskim wsparciu. Braterstwo z ubogimi zakłada zainteresowanie się nimi, mentalne wejście w sytuację w jakiej się znajdują oraz podjęcie próby odpowiedzi na pytanie o jej przyczyny. Może się to dokonać na drodze wzajemnego słuchania i dialogu (por. FT 35)¹⁹³. Niezbędna jest do tego edukacja i formacja szczególnie młodego pokolenia, prowadząca do zmiany sposobu myślenia i postrzegania tak, aby nikt nie był wykluczany, marginalizowany i pozostawiony samemu sobie. Według Papieża, należy dążyć do kształtowania nowego modelu myślenia o człowieku, jego życiu, w relacji do społeczeństwa oraz natury (por. LS 215).

Troska o zdrowie wyraża się w zapewnieniu rzeczywistej pomocy chorym i umożliwieniu im dostępu do bezpłatnej opieki medycznej. W wielu państwach i rejonach świata umierają osoby pozbawione medycznej pomocy (zob. FT 189). W regionach charakteryzujących się trudną sytuacją społeczno-gospodarczą można zaobserwować zjawisko „ubóstwa zdrowotnego”, w którym ludzie z powodu braku wystarczających środków materialnych nie są w stanie podjąć leczenia. Wydłużają się listy oczekujących na konieczne i pilne wizyty u specjalistów¹⁹⁴. Pandemia Covid-19 ukazała strukturalne ograniczenia istniejących systemów opieki społecznej oraz wyższość wartości materialnych nad życiem

¹⁹⁰ Por. Papińska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, nr 166.

¹⁹¹ Por. J. Gocko, *Moralno-społeczne aspekty troski o zdrowie w kontekście epidemii COVID-19*, „Roczniki Teologiczne” 67(2020) z. 3, s. 122.

¹⁹² Zob. Franciszek, Orędzie na 6. Światowy Dzień Ubogich „*Chrystus dla was stał się ubogim*” (por. 2 Kor 8, 9), (Rzym, 13.06.2022) <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/poveri/documents/20220613-messaggio-vii-giornatamondiale-poveri-2022.html>, nr 7, [30.11.2023].

¹⁹³ Zob. Tenże, Orędzie na VII Światowy Dzień Ubogich *Nie odwracaj twarzy od żadnego biedaka* (Tb 4, 7), (Rzym, 13.06.2023) <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/poveri/documents/20230613-messaggio-vii-giornatamondiale-poveri-2023.html>, nr 5, [30.11.2023].

¹⁹⁴ Tenże, Przemówienie do delegacji włoskiego Stowarzyszenia Zakonnych Instytutów Opieki Społeczno-Zdrowotnej *Trzeba bronić prawa najsłabszych do opieki zdrowotnej*, (Rzym, 13.04.2023), <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2023-04/papiez-trzeba-bronic-prawa-najsłabszych-do-opieki-zdrowotnej.html> [30.11.2023].

i zdrowiem człowieka¹⁹⁵. Zjawiska te obrazują egoistyczne podejście i funkcjonowanie wielu instytucji państwowych, społeczeństw oraz poszczególnych ludzi, prowadzących do coraz większych nierówności społecznych i konfliktów. Franciszek zwraca uwagę, że sytuacja ta wymaga podjęcia działań formacyjnych w celu zmiany ludzkiego sposobu myślenia i funkcjonowania tak, aby wypracować nowe strategie działań pomocowych i umiejętność wygospodarowania środków niezbędnych do ich realizacji. Należy formować młode pokolenia do kultury spotkania, aby ludzie potrzebujący przebywający w szpitalach, domach opieki, przychodniach spotkali się z osobami pełnymi otwartości i empatii¹⁹⁶.

Troska o zdrowe życie człowieka obejmuje wszystkie płaszczyzny jego funkcjonowania i aktywności rozpoczynając od szacunku do własnego ciała i zdrowego trybu życia po dbałość o środowisko naturalne w którym on żyje. Papież Franciszek naucza o „ekologii integralnej” ukazując, że nie jest możliwą troska o środowisko naturalne, zdrowe powietrze, czystą wodę, należy szacunek do świata zwierząt i roślin, gdy nie przywróci się właściwej pozycji i właściwego miejsca w świecie osobie ludzkiej. „(...) jeśli uważasz, że aborcja, eutanazja i kara śmierci są do zaakceptowania, to twoje serce nie będzie przejmowało się skażeniem rzek i niszczeniem lasów”¹⁹⁷. Nie można zabijać człowieka, odbierać mu należną godność a jednocześnie dbać o ekologię. Potrzeba formacji integralnej, która uwidoczni młodemu człowiekowi destrukcyjne dla niego i świata działania i procesy oraz skłoni do podjęcia wysiłku troski o zdrowie i życie każdej istoty ludzkiej, a następnie świata w którym ona żyje.

Podsumowując, formacja ludzka jest fundamentem formacji chrześcijańskiej młodzieży. Od niej w dużej mierze zależy dalszy rozwój młodego człowieka. Polega ona na poznawaniu siebie i rozwijaniu tego, co dobre i wartościowe, a eliminowaniu wad i słabości. Młody człowiek w ramach formacji ludzkiej jest także wezwany do poznawania świata, w którym żyje, ponieważ okoliczności jego życia są wpisane w odwieczny zamysł Boga i stanowią dla niego przestrzeń dojrzewania do świętości. Poznawanie siebie oraz świata pomaga w rozeznaniu swojego powołania, a następnie jego realizacji. Młody człowiek może to czynić przy pomocy prowadzonego rozeznania. Dokonuje się ono we współpracy

¹⁹⁵ Tenże, Orędzie na XXXI Światowy Dzień Chorego „*Miej o nim staranie*” *Współzucie jako synodalna realizacja uzdrowienia* (Rzym, 10.01.2023), <https://episkopat.pl/papiez-w-oredziu-na-swiatowy-dzien-chorego-osoby-chore-znajduja-sie-w-centrum-ludu-bozego/> [30.11.2023].

¹⁹⁶ Zob. Tenże, Przemówienie do przedstawicieli konfederacji służby zdrowia «Federsanità» *Opieka zdrowotna jest spotkaniem i dzieleniem się* (Rzym, 04.06.2022), <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-06/papiez-opieka-zdrowotna-jest-spotkaniem-i-dzieleniem-sie.html> [30.11.2023].

¹⁹⁷ Tenże, *Powróćmy do marzeń. Droga ku lepszej przyszłości. Rozmowa z Austenem Ivereighem*, s. 40.

z Duchem Świętym podczas modlitwy, lektury Pisma Świętego, słuchania słowa Bożego, praktykowanego rachunku sumienia i w konfrontacji z otaczającą rzeczywistością.

Formacja ludzka dokonuje się jedynie przy udziale innych ludzi. Dzięki pojedynczym osobom, rodzinie oraz grupom i wspólnotom młody człowiek uczy się umiejętności dialogu, budowania relacji oraz ma możliwość rozwijania umiejętności koniecznych do życia w szerszej zbiorowości.

Znaczącym dla rozwoju młodego człowieka jest jego doskonalenie w miłości. Miłość jest fundamentalną potrzebą ludzkiego życia. Realizuje się ona w postawie miłosierdzia. Młody człowiek doświadczając miłosierdzia w rodzinie i wspólnocie Kościoła, który w rozumieniu Franciszka jest „szpitalem polowym”, doskonali się w miłości i jest w stanie ją wyznawać w postawie miłosierdzia wobec potrzebujących. Sposobem formacji do dojrzałej miłości jest służba. Właściwe jej rozumienie i praktykowanie pozwala młodemu człowiekowi realizować otrzymane od Boga powołanie oraz przyjmować postawę pokory wobec Boga i innych ludzi. Ważnymi elementami formacji ludzkiej są także praktykowanie bliskości i czułości względem innych, szczególnie tych będących w potrzebie.

Formacja ludzka obejmuje również umiejętność panowania nad swoją cielesnością. Młody człowiek powinien zdobywać świadomość, że ciało stanowi integralną część osoby ludzkiej i nie może funkcjonować w oderwaniu od jego sfery duchowej i emocjonalnej. Pomocą w kształtowaniu holistycznego obrazu osoby i właściwego korzystania z cielesności jest rzetelnie zdobywana wiedza, praktykowanie życia w czystości seksualnej i wchodzenie w relacje z innymi ludźmi. Ma to szczególne znaczenie dla integralnego rozwoju osobowościowego młodego człowieka, jego sposobu wyrażania siebie oraz umiejętności brania odpowiedzialności za siebie i swoje czyny.

Wpływ na sposób życia i funkcjonowania człowieka mają ukształtowane i wyznawane przez niego wartości. Wśród tych, na które szczególną uwagę zwraca papież Franciszek są: życie, wolność, wspólnotowość, pokój i praca. Papież naucza że, należy chronić ludzkie życie od poczęcia do naturalnej śmierci ucząc młodego człowieka troski o życie doczesne w perspektywie życia wiecznego. Troska o życie w wolności wyraża się w obieraniu i dążeniu do realizacji dobrych celów, przeciwstawianiu się temu, co złe oraz akceptowaniu ludzkich ograniczeń. Młody człowiek może nabywać tych umiejętności żyjąc we wspólnocie, podejmując dialog i współpracę z innymi. Wiedza i doświadczenie osób starszych pozwala na

unikanie wielu błędów i zdobywanie poczucia przynależności. Staje się także pomocna w budowaniu wartości pokoju oraz uczy pokojowego rozwiązywania powstających konfliktów. Papież uczy także, jak cenną wartością jest praca i zachęca do jej podejmowania. Formowanie do tych wartości pozwala młodemu człowiekowi dbać o swój właściwy rozwój, osiągać poczucie równowagi psychicznej, stabilizacji, satysfakcji oraz poczucia szczęścia i spełnienia, a także wносить konkretne dobro w życie społeczno-kulturalne.

Celem formacji ludzkiej jest również wychowanie młodego człowieka do troski o zdrowie fizyczne. Młody człowiek powinien uczyć się tego, że zdrowie nie jest wartością absolutną, ale jego powinnością jest uprawianie sportu i innych aktywności fizycznych pożytecznych dla utrzymania właściwej kondycji. Papież wskazuje na potrzebę uczenia młodego człowieka sposobów zdrowego odżywiania, pracy i odpoczynku, dbania o higienę osobistą oraz czystość środowiska naturalnego.

ROZDZIAŁ II

FORMACJA DUCHOWA

Formacja ludzka jest oparta na prawdzie o człowieku i znajduje swoją kontynuację w formacji duchowej. Pomimo, że ludzka duchowość wydaje się być nieuchwytna i wymyka się spod ograniczoności badań empirycznych, znajduje ona jednak swoją podstawę w ludzkiej egzystencji. Wielu badaczy ludzkiego życia dostrzega i uznaje wrodzoną religijność człowieka, która przekłada się na jego sposób życia¹⁹⁸. Dokonując obserwacji i analizy postępowania osób intensyfikujących praktyki religijne niezależnie od wyznawanej wiary i religii można stwierdzić nie tylko istnienie w człowieku sfery duchowej, ale także jej znaczący wpływ na życie i funkcjonowanie człowieka¹⁹⁹. W rozumieniu chrześcijańskim, człowiek istnieje dzięki stwórczemu działaniu Boga, a jednocześnie jest powołany, aby wciąż się odradzać „z wody i Ducha” (J 3, 5) i coraz bardziej upodabniać do swojego Stwórcy (por. PDV 45). Stanowi to punkt wyjścia do podjęcia procesu formacji życia duchowego.

Formacja duchowa polega na doprowadzeniu człowieka do spotkania z Bogiem i wyraża się w nowym, doskonalszym sposobie życia²⁰⁰. Wymaga to od człowieka zaangażowania w relację z Bogiem Ojcem poprzez nawiązanie więzi z Jezusem Chrystusem i podporządkowanie swojego życia działaniu Ducha Świętego (por. KO 5)²⁰¹. Dzięki temu otwiera się on na oddziaływanie wewnętrzne, poprzez które Bóg uświęca go i doskonali. Dokonuje się to w przestrzeni wspólnoty Kościoła, do której zostaje on włączony poprzez sakrament chrztu. Chrzest jest „pierwszym włączeniem w świętość Boga przez wszczęcie w Chrystusa i napełnienie Duchem Świętym”²⁰². Człowiek dzięki orientacji na życie

¹⁹⁸ Zob. K. E. Wilber, *The Eye of Spirit: An Integral Vision for a World Gone Slightly Mad*, Boston 1997; M. Chmielewski, *Duchowość*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 229.

¹⁹⁹ Zob. R. Rusiak, *Pedagogia społeczna Kościoła Katolickiego*, Lublin 2013, s. 95.

²⁰⁰ Por. Franciszek, *Przewodnik duchowy*, Kraków 2013, s. 38.

²⁰¹ Por. R. Rusiak, *Pedagogia społeczna Kościoła Katolickiego*, Lublin 2013, s. 116. W procesie formacji duchowej można wyodrębnić trzy fazy rozwoju. Pierwszą stanowi nawiązanie kontaktu człowieka z Bogiem. W fazie tej aktywność leży po stronie Boga, który objawia się człowiekowi. W drugiej fazie, człowiek dostrzega obecność Boga i zaczyna na nią odpowiadać. Rodzi się w nim pragnienie wejścia w osobową relację. W ostatniej fazie następuje aktualizacja uświadomionej więzi poprzez zjednoczenie człowieka z Bogiem w komunii miłości. Zob. S. Głaz, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, Kraków 2010, s. 212.

²⁰² Jan Paweł II, List apostolski do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 *Novo Millennio ineunte*, (Rzym, 06.01.2001) https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_letters/2001/documents/hf_jp-ii_apl_20010106_novo-millennio-ineunte.html, nr 31, [06.12.2023].

nadprzyrodzone otwiera się na działanie łaski Bożej, ale także na środowisko, w którym ma przebiegać proces uświęcenia²⁰³. Jest to oddziaływanie zewnętrzne, w którym zdobywa on wiedzę i doświadczenie rzeczywistości nadprzyrodzonej²⁰⁴. Dzięki takiemu oddziaływaniu człowiek ma możliwość „przekraczania siebie” oraz odkrywania prawdziwego sensu i wartości swojego życia, jak również rozumienia znaczenia prawdy, dobra i piękna w procesie własnego uświęcenia²⁰⁵. W doświadczeniu niepowodzenia, porażki lub krzywdy zamiast szukać winnych, może otworzyć się na działanie łaski Bożej i zobaczyć w winnym bliźniego, który podobnie jak on sam potrzebuje wsparcia i pomocy²⁰⁶. Formacja duchowa jest zatem „szkołą nawrócenia” i wewnętrznej przemiany, która ma za cel pomoc człowiekowi w odkrywaniu jego godności i drogi do świętości²⁰⁷.

Celem formacji duchowej jest doprowadzenie człowieka do zjednoczenia z Bogiem, odkrycie i realizacja osobistego powołania oraz miejsca jego realizacji we wspólnocie Kościoła. W Kościele Duch Święty obdarowuje wierzących w zwyczajnymi i nadzwyczajnymi darami, które uzdalniają do podejmowania różnorodnych dzieł lub funkcji (zob. KK 12). Obdarowanie to wymaga postawy otwartości na przyjęcie tych darów i dalszej współpracy z łaską Bożą w celu dzielenia się nimi w potrzebującymi. Otwartość pozwala rozwinąć w sobie cnoty wiary, nadziei i miłości oraz cierpliwości, zdolności do dialogu i służby (por. ChV 265). Formacja duchowa ma za cel także nieustannie przypominać prawdę o Jezusie Chrystusie i nie tylko ukazywanie Go jako historycznego przykładu do naśladowania, ale przede wszystkim jako tego, kto nieustannie zbawia, wyzwala, przemienia, leczy i umacnia; jako Tego, kto żyje (por. KKK 170, ChV 124). Spotkanie z Jezusem jest fundamentalnym doświadczeniem dającym pokój, nadzieję i radość, które można samemu przeżywać, i którym należy się dzielić z innymi. Spotkanie to determinuje również

²⁰³ Zob. S. Głaz, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, Kraków 2010, s. 328.

²⁰⁴ Zob. O. G. Cardedal, *Jezus Chrystus: od pełni Boga do pełni człowieka*, ComP 18(2008), s. 349. Jest to podstawowa duchowość chrześcijańska, która posiada istotny wymiar eklezjalny uwarunkowany historycznie, prowadzący do życia prawdą ewangeliczną tak, jak została ona przyjęta i przekazana kolejnym pokoleniom. Duchowość ta urzeczywistnia się w życiu poszczególnych osób i wspólnot w postaci niezliczonej liczby duchowości będących częściowym bądź aspektowym wyrazem uczestnictwa w misterium Chrystusa, który jest i działa w Kościele. Por. M. Chmielewski, *Duchowość*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 230.

²⁰⁵ Zob. O. G. Cardedal, *Jezus Chrystus: od pełni Boga do pełni człowieka*, ComP 18(2008), s. 339-340.

²⁰⁶ Por. Franciszek, *Powróćmy do marzeń. Droga ku lepszej przyszłości. Rozmowa z Austenem Ivereighem*, Kraków 2020, s. 83.

²⁰⁷ Zob. Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. na Błoniach Krakowskich* (Kraków 09.06.1979) <https://web.archive.org/web/20070524165816/http://ekai.pl:80/bib.php/dokumenty/p7946/p7946.html>, nr 2, [06.12.2023]; por. J. Tarnawa, *Katecheza o cierpieniu i umieraniu w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków 2006, s. 69.

podejmowane decyzje, działania oraz precyzuje sposób życia (zob. ChV 129, 132)²⁰⁸. Celem formacji duchowej jest również kształtowanie młodego człowieka do dawania świadectwa o jego wierze i przynależności do Boga i Kościoła. Papież Jan Paweł II zwracając się do seminarzystów powiedział, że Kościół nie potrzebuje funkcjonariuszy, administratorów czy organizatorów życia społecznego, lecz ludzi, którzy byliby przyjaciółmi Chrystusa²⁰⁹. Istnieje więc potrzeba formacji młodego człowieka do kształtowania w nim eklezjalnej tożsamości, aby nie tylko identyfikował się z Kościołem, ale także miał świadomość, że jest jego integralną częścią²¹⁰.

Troska o formację duchową jest wyrazem szacunku do Boga i samego siebie. Oprócz typowego dla młodości entuzjazmu zawiera bogactwo życia nadprzyrodzonego i prowadzi do dojrzałości duchowej. Nie oznacza wyzbycia się młodzieńczej spontaniczności, świeżości, entuzjazmu, ale wprost przeciwnie – otwiera na wieczną radość życia w zjednoczeniu z Bogiem. Dzięki temu człowiek niezależnie od wieku i życiowych doświadczeń może wzrastać i odradzać się na nowo, dążąc do doskonałości i ostatecznego, wiecznego szczęścia (zob. ChV 159-160). O rozwój swojej wiary powinien dbać szczególnie człowiek wierzący, do czego niezbędną jest łaska Boża (zob. ChL 60). Dzięki niej może on uniknąć wielu błędów, przewycięzać w sobie to, co przesądne, magiczne i fanatyczne, a otwierać na to, co prawdziwe i wieczne²¹¹. Człowiek bez rozwoju duchowego zatracą sens swojego życia i ostatecznego przeznaczenia koncentrując i uzależniając swoje życie od tego, co przemijające²¹². Formacja duchowa młodzieży to świadomie realizowany proces oparty na odkrywaniu i rozwoju naturalnych predylekcji, który dokonywany jest przy współpracy z łaską Bożą i realizowany za pomocą różnych środków.

²⁰⁸ „Poszukiwanie Pana, strzeżenie Jego słowa, staranie, by odpowiedzieć na nie swoim życiem, wzrastanie w cnotach czyni serca młodych silnymi. W tym celu trzeba utrzymywać więź z Jezusem, dostosować się do Niego, bo nie będziesz wzrastał w szczęściu i świętości jedynie o własnych siłach i własnych myślach. Tak, jak się martwisz, żeby nie stracić połączenia z Internetem, upewnij się, czy aktywne jest twoje połączenie z Panem, a to oznacza nieprzerywanie dialogu, słuchanie Go, opowiedzenie Mu o swoich sprawach, a kiedy nie masz wyraźnych pomysłów, co należy uczynić, zapytaj: „Co Jezus zrobiłby na moim miejscu?” (ChV 158).

²⁰⁹ Jan Paweł II, Przemówienie do seminarzystów *Zostaliście wybrani, aby być przyjaciółmi Chrystusa*, (Budapeszt, 19.08.1991), OsRomPol 12(1991) nr 9-10, s. 25.

²¹⁰ Por. J. Mikołajec, *Formacja duchowa teologów świeckich. Studium teologicznopastoralne*, Opole 2010, s. 81-82.

²¹¹ Zob. M. Fiałkowski, *Rola zrzeczeń religijnych we wspólnotowym towarzyszeniu młodzieży w rozwoju wiary*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych*, red. P. Ochotny, M. J. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2018, s. 239.

²¹² Por. J. Mikołajec, *Formacja duchowa teologów świeckich. Studium teologicznopastoralne*, Opole 2010, s. 105.

1. Słuchanie i rozważanie słowa Bożego

Słowo Boże odgrywa istotną rolę w formacji duchowej. Prowadzi ono do wiary i ją rozwija (por. Rz 10, 17). „W wierze, która jest darem Boga, cnotą nadprzyrodzoną przez Niego zesłaną, że została nam ofiarowana wielka Miłość, że zostało do nas skierowane dobre Słowo i że kiedy przyjmujemy to Słowo, którym jest Jezus Chrystus, wcielone Słowo, Duch Święty przemienia nas, oświeca drogę przyszłości i sprawia, że rosną w nas skrzydła nadziei, byśmy przemierzali tę drogę z radością” (LF 7). Wiara w Jezusa Chrystusa – Słowo wypowiedziane przez Ojca jest wiarą w Boga i wiarą Bogu, który objawia w nim siebie (zob. LF 18)²¹³. Słowo Boże zostało potwierdzone w Piśmie Świętym, które je zawiera i jako natchnione jest rzeczywiście słowem Boga (por. KO 24). Dzięki temu zawiera w sobie potencjał nieustannej aktualności. Nie jest rzeczywistością statyczną, ale czymś, co się staje i wydarza²¹⁴. Dlatego słowo Boże obok Tradycji jest podstawową i nieustannie aktualną regułą życia chrześcijan, za pomocą której Bóg uświęca i prowadzi swój lud oraz daje mu konkretne wskazówki i normy postępowania. (zob. KO 10). Źródłem natchnienia tekstów Pisma Świętego jest Duch Święty. Natchnienie to nie jest rzeczywistością jedynie stałą, która „ożywia” spisane słowo, ale także dynamiczną, wywierającą życiodajny wpływ na czytelnika²¹⁵. Papież Benedykt XVI mówił wprost o jego sakramentalności (zob. VD 52). Dlatego Boże słowo jest również źródłem życia duchowego i posiada siłę sprawczą, a zawarta w nim „moc” powołuje do istnienia, odradza i umacnia tych, którzy go słuchają (zob. Iz 55, 11; Hbr 4, 12; Dz 20, 32). W nim „rozbrzmiewa” głos Ducha Świętego, z pomocą którego Ojciec udziela człowiekowi potrzebnych łask, wchodzi z nim w dialog i przemienia. Poprzez swoje słowo Bóg prowadzi człowieka do zjednoczenia ze sobą, a co za tym idzie, do radości wiecznej. Proces ten trwa całe doczesne życie (zob. KO 21, KKK 131, PF 1-2)²¹⁶.

²¹³ Analogię użycia ludzkiego języka w odniesieniu do głoszenia słowa Bożego i treści tego głoszenia jaką jest Jezus Chrystus – Słowo (Logos) zrodzony z Ojca i Jemu współistotny wytłumaczył Benedykt XVI w swojej adhortacji. „Słowo Boże wyraża się zatem w ciągu całych dziejów zbawienia, a w pełni w tajemnicy wcielenia, śmierci i zmartwychwstania Syna Bożego. Następnie słowem Bożym jest przepowiadanie Apostołów, posłusznych poleceniu zmartwychwstałego Jezusa: «Idźcie na cały świat i głoscie Ewangelię wszelkiemu stworzeniu!» (Mk 16, 15). A więc słowo Boże jest przekazywane w żywej Tradycji Kościoła. Na koniec, słowem Bożym, poświadczonym i natchnionym przez Boga, są święte Pisma, Stary i Nowy Testament” (VD 7).

²¹⁴ Por. S. Dyk, *Aktualizacja słowa Bożego w przepowiadaniu*, „Roczniki Teologiczne” 69(2022) z. 1, s. 7.

²¹⁵ Zob. B. Urbanek, *Działanie Ducha Świętego w przekazie słowa Bożego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 71(2018) nr 4, s. 258.

²¹⁶ Zob. Franciszek, *Audiencja generalna Słowo jest prawem* (Rzym, 14.02.2018), *OsRomPol* 39(2018) nr 3-4, s. 38.

W formacji duchowej dużą rolę odgrywa stałość i powtarzalność ukierunkowanego działania. Znajduje to swoje zastosowanie w pierwszej kolejności w odniesieniu do lektury Pisma Świętego. Należy je czytać często i regularnie. Trafną wydaje się być używana w odniesieniu do słowa Bożego metafora karmienia i pokarmu, którą można znaleźć na kartach Pisma Świętego między innymi w miejscu, gdzie Jezus na pustyni odpowiada szatanowi na jego pokusy „Nie samym chlebem żyje człowiek, lecz każdym słowem, które pochodzi z ust Bożych” (Mt 4, 4), w pierwszych wiekach chrześcijaństwa²¹⁷, jak też w późniejszym nauczaniu Kościoła²¹⁸. Można stwierdzić, że słowo Boże jest podstawowym pokarmem dla wierzących, kluczowym czynnikiem dla ich wzrostu duchowego i odbywanej formacji²¹⁹. Należy zatem zatroszczyć się o dostęp do Pisma Świętego i umożliwić go każdemu, kto będzie miał pragnienie po nie sięgnąć.

Bóg kieruje swoje słowo do każdego człowieka. Wszyscy ochrzczeni zostali obdarowani darami Bożego słowa (zob. GE 1). Należy uczynić to co możliwe, aby każdy człowiek miał również możliwość lektury Pisma Świętego z zrozumiałym dla siebie języku. Dotyczy to w głównej mierze chrześcijan jak i wszystkich innych. Cenną pomocą w jej lekturze są odpowiednie komentarze i opracowania dostosowane do społecznych i kulturowych uwarunkowań adresatów (zob. KO 22). Franciszek zachęca wiernych, szczególnie ludzi młodych, aby zawsze mieli przy sobie egzemplarz Pisma Świętego fizycznie lub przynajmniej w formie aplikacji w telefonie lub tablecie²²⁰. Łatwy i bezpośredni dostęp do tego tekstu stwarza możliwości jego częstego czytania w domu i kościele, a także „na świeżym powietrzu, na łonie natury, w lesie, na brzegu morza, wieczorem przy świetle świecy”²²¹. Przy tego rodzaju podejściu do lektury Pisma Świętego, słowo Boże staje się z jednej strony czymś zwyczajnym, wpisanym w codzienne życie, a z drugiej czymś wyjątkowym, co powoduje jego nową jakość, nadaje mu sens i ukazuje właściwy kierunek.

²¹⁷ Por. A. Siemieniowski, M. Kiwka, *Chrześcijańska medytacja monologiczna. Źródła i aktualne pytania*, Wrocław 2013, s. 24.

²¹⁸ „Kościół miał zawsze we czci Pisma Boże, podobnie jak samo Ciało Pańskie, skoro zwłaszcza w liturgii św. nie przestaje brać i podawać wiernym chleb żywota tak ze stołu słowa Bożego, jak i Ciała Chrystusowego (...). Tak wielka zaś tkwi w słowie Bożym moc i potęga, że jest ono dla Kościoła podporą i siłą żywotną, a dla synów Kościoła utwierdzeniem wiary, pokarmem duszy oraz źródłem czystym i stałym życia duchowego” (KO 21).

²¹⁹ Por. H. Sławiński, *Znaczenie przepowiadania słowa Bożego w liturgii dla budowania wiary katechizowanych*, „Polonia Sacra” 47(2017) nr 2, s. 96.

²²⁰ Zob. Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Ewangelia w wydaniu kieszonkowym* (Rzym, 06.04.2014), OsRomPol 35(2014) nr 5, s. 44; zob. tenże, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Podróż Mędrców drogą duszy* (Rzym, 06.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 1, s. 26; zob. tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Przesłanie dla wszystkich* (Rzym, 14.06.2015), OsRomPol 36(2015) nr 7-8, s. 54.

²²¹ Tenże, Przedmowa do niemieckiej Biblii dla młodzieży *Macie w rękach książkę jak ogień* (Rzym, 26.12.2015), OsRomPol 37(2016) nr 1, s. 36.

Skutecznym narzędziem formacji duchowej jest codzienna medytacja słowa Bożego. Medytacja jest to pogłębiona forma modlitwy słowem Bożym, która prowadzi modlącego się do tego, by w zbawczych dziełach Boga dokonanych w Chrystusie – Słowie Wcielonym i w darze Jego Ducha poznawał „głębnię Boga” i coraz bardziej się z Nim jednoczył oraz do Niego upodabniał²²². Medytacja chrześcijańska jest sprawdzonym sposobem komunikowania się z Bogiem, gdyż sięga pierwszych wieków chrześcijaństwa²²³. Jednym ze sposobów praktykowania chrześcijańskiej medytacji jest *lectio divina*. Jest to modlitewna forma lektury Pisma Świętego pomagająca czytelnikowi odnaleźć w tekście biblijnym żywe słowo Boga, które stawia pytania, wskazuje kierunek i kształtuje życie²²⁴. Składa się z kilku etapów (*lectio, meditatio, oratio, contemplatio*), które mają pomóc modlącemu się wejść w żywy kontakt ze słowem Bożym²²⁵. Ten sposób czytania Pisma Świętego zawiera między innymi jego studium, aby tekst właściwie odczytać i zrozumieć jego prawdziwe przesłanie, niezależnie od sytuacji, w jakiej znajduje się czytający. Właściwa interpretacja tekstu musi bowiem harmonijnie współbrzmieć z wiarą Kościoła²²⁶. Gdy nadal jest to trudne i budzi wątpliwości czytelnika zachęca się go, aby sięgnął po odpowiednie pomoce egzegetyczne²²⁷. Praktyka ta chroni przed niebezpieczeństwem dostosowywania tekstów biblijnych do własnych schematów myślowych poprzez selektywną lekturę fragmentów, które są wygodne i wpisują się w preferowany sposób życia i funkcjonowania (zob. EG 152).

Lektura Pisma Świętego jest konieczna do tego, aby słowem Bożym żyć i dawać czytelne świadectwo chrześcijańskiego postępowania. W przeciwnym przypadku grozi czytelnikowi pokusa wykorzystywania słowa Bożego dla własnych korzyści, manipulacji

²²² Zob. Kongregacja Nauki Wiary, List do biskupów Kościoła Katolickiego o niektórych aspektach medytacji chrześcijańskiej *Orationis formas* (Rzym, 15.10.1989) https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19891015_meditazione-cristiana_pl.html, 11, [08.12.2023]; por. A. Siemieniewski, M. Kiwka, *Chrześcijańska medytacja monologiczna. Źródła i aktualne pytania*, Wrocław 2013, s. 13-16.

²²³ Za ojców medytacji chrześcijańskiej uważa się między innymi: Ewagriusza z Pontu, św. Diadocha z Fotyki, św. Maksyma Wyznawcę, św. Hezychiusza z Synaju, św. Grzegorza z Synaju oraz autora średniowiecznego, anonimowego traktatu mistycznego *Obłok niewiedzy*. Wiele wskazówek dotyczących medytacji można również znaleźć u mistyków nadreńskich: Mistrza Eckharta, Jana Taulera, Henryka Suzo. Szerszy kontekst teologiczny zawierają myśli chrześcijańskich ojców i doktorów Kościoła: św. Grzegorza z Nyssy, Pseudo-Dionizego Areopagity i św. Jana od Krzyża. Zob. P. Piasecki, *Medytacja chrześcijańska instrumentem nowej ewangelizacji*, „Annales Missiologici Posnanienses” 23(2018), s. 135-136.

²²⁴ Por. Jan Paweł II, List apostolski do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 *Novo Millennio ineunte*, (Rzym, 06.01.2001) https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_letters/2001/documents/hf_jp-ii_apl_20010106_novo-millennio-ineunte.html, 39, [06.12.2023].

²²⁵ Zob. P. Piasecki, *Medytacja chrześcijańska instrumentem nowej ewangelizacji*, „Annales Missiologici Posnanienses” 23(2018), s. 138.

²²⁶ Zob. D. Kwiatkowski, *Eklezjalny wymiar głoszenia słowa Bożego w świetle adhortacji apostolskiej Benedykta XVI «Verbum Domini»*, „Teologia i Człowiek” 33(2016) nr 1, s. 15.

²²⁷ Zob. S. Dyk, *Aktualizacja słowa Bożego w przepowiadaniu*, „Roczniki Teologiczne” 69(2022) z. 1, s. 10.

i w konsekwencji wprowadzania zamętu w środowisku wiary (zob. EG 152). Szczególnie odnosi się to do tych, którzy przygotowują homilie, są liderami grup i odpowiedzialnymi za głoszenie Ewangelii (por. EG 145). Codzienna lektura Pisma Świętego zawierająca studium tekstu według nauczania Kościoła połączona z modlitwą, stanowi skuteczną pomoc w prowadzeniu i rozwojowi życia duchowego²²⁸.

Franciszek wskazuje, że warto jest czytać i słuchać słowa Boże we wspólnocie Kościoła, podczas sprawowania liturgii, w ruchach i stowarzyszeniach, których duchowość oparta jest na słowie Bożym oraz w rodzinie²²⁹. Kościół, który został obdarowany łaską Ducha Świętego jest pierwszym wezwanym do tego, aby słowo Boże przyjmował, a następnie interpretował je i głosił. Właściwe rozumienie i przekaz prawdy Ewangelii gwarantuje sukcesja apostołska (zob. KO 8). Należy zatem odrzucić prywatną interpretację Pisma Świętego jako sprzeczną z naturą ksiąg biblijnych, które powstawały we wspólnocie wierzących oraz z faktu, że tak jak w Kościele jest dostęp do żywego Chrystusa, tak i w tej wspólnocie leży klucz do właściwego ich rozumienia²³⁰.

Czytając i słuchając Pismo Święte we wspólnocie Kościoła młody człowiek może być pewien jego właściwego rozumienia i interpretacji. Kościół czyta i głosi słowo Boże podczas liturgii słowa w czasie Mszy św. celebrowanej każdego dnia, a szczególnie w niedzielę oraz podczas organizowanych dni skupienia i rekolekcji²³¹. Słowo Boże nie ogranicza się wówczas jedynie do komunikowania określonych treści, nie jest też wprowadzeniem do działania sakramentalnego. Słowo proklamowane w liturgii jest realnym słowem Boga prowadzącym do uobecnienia Chrystusa w misterium celebracji. Podmiotowość Chrystusa wobec proklamowanego słowa odróżnia jego lekturę odczytywaną w zgromadzeniu liturgicznym od tej czytanej indywidualnie²³². Liturgia jest uprzywilejowanym miejscem głoszenia słowa, zarówno w postaci odczytywania fragmentów Pisma Świętego jak i jego głoszenia

²²⁸ Zob. Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Wsluchujmy się w Jezusa w Ewangelii* (Rzym, 05.09.2023), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 34; por. W. Przygoda, *Współczesne wyzwania pastoralne dla prezbiterów*, w: *Duszpasterstwo w Polsce. 50 lat inspiracji Soboru Watykańskiego II*, M. Fiałkowski red., Lublin 2015, s. 84.

²²⁹ Zob. Franciszek, Przemówienie do polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą «ad limina Apostolorum» *Boże miłosierdzie nikogo nie wyklucza* (Rzym, 07.02.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 29.

²³⁰ Zob. S. Zatwardnicki, *Relacja Objawienia do Pisma świętego według Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*, „Teologia w Polsce” 8(2014) 1, s. 112.

²³¹ Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Wino czy woda?* (Rzym, 31.08.2014), OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 60.

²³² Zob. Z. Głowacki, *Sakramentalność Liturgii Słowa Bożego we Mszy św.*, „Roczniki Teologiczne” 63(2016) z. 8, s. 10.

homilijnego,²³³ i przynosi największy pożytek duchowy w kontekście duchowej formacji młodego człowieka. Wysłuchane i przyjęte słowo jest wówczas celebrowane, czyli przeżywane i od razu wprowadzane w życie. Dzięki temu nabiera rzeczywistych kształtów poruszając słuchaczy do podejmowania konkretnych czynów wynikających z jego przyjęcia (EG 174)²³⁴.

Człowiek ze swej natury jest istotą dialogiczną. Ma wrodzoną potrzebę komunikowania się²³⁵, dlatego usłyszane słowo w naturalny sposób skłania go do dawania na nie odpowiedzi i tym samym angażuje nie tylko poszczególne osoby, ale także szersze społeczności. Ten mechanizm był wykorzystywany przez Apostołów: „To wam oznajmiamy, co było na początku, cośmy usłyszeli o Słowie życia (...) abyście i wy mieli uczestnictwo z nami” (1 J 1, 1-3). Dlatego pomocnym dla formacji duchowej młodego człowieka jest słuchanie i rozważanie słowa Bożego we wspólnocie, a szczególnie w rodzinie. Staje się ono wówczas dla danej wspólnoty źródłem życia nadprzyrodzonego i specyficznej duchowości. Jest dobrą nowiną dla poszczególnych osób, a także istotnym kryterium i wskaźnikiem dla małżonków, ich dzieci i całych rodzin, pozwalającym przyjąć właściwą postawę w przeżywanych trudnościach i wyzwaniach, z którymi się borykają²³⁶. Franciszek zachęca, aby po lekturę Pisma Świętego sięgali wspólnie małżonkowie, rodzice z dziećmi, szczególnie w niedziele tak, aby cała rodzina żyła mocą Ewangelii²³⁷. Dzięki słuchaniu, rozważaniu i głoszeniu słowa Bożego w rodzinie, każdy jej członek staje się głosicielem i jednocześnie adresatem Ewangelii. Przyczynia się to do pogłębienia ich wiary oraz stwarza naturalne możliwości do wprowadzania usłyszanego słowa w czyn. Pomaga także budować i zacieśniać relacje rodzinne, a przede wszystkim relację z Bogiem.

Słowo Boże pomaga wierzącemu właściwie zinterpretować i odnaleźć się w sytuacji, którą aktualnie przeżywa (zob. ChV 237). Pomaga mu także zdemaskować pokusy złego

²³³ Z faktu rangi sakramentalności czytanego i proklamowanego słowa Bożego podczas Liturgii wynika przepis przyznający prawo głoszenia słowa osobie, która uczestniczy w kapłaństwie Chrystusa poprzez sakrament święceń, nie zaś osobie świeckiej. Zob. Kongregacja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne* (Rzym, 29.06.2014), https://liturgista.pl/?page=liturgya_norms&content=document&label=2014-06-29-C-KKB-DH, nr 5, [09.12.2023].

²³⁴ Por. Franciszek, Audiencja generalna *Aby przyjąć Słowo w sercu* (Rzym, 31.01.2018), OsRomPol 39(2018) nr 2, s. 50.

²³⁵ Zob. J. Moskałyk, *Wiara jako synteza słuchania i widzenia według «Lumen fidei»*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 28(2014), s. 156.

²³⁶ Por. Zgromadzenie Synodu Biskupów, *«Relatio synodi» - Wyzwania duszpasterskie związane z rodziną w kontekście ewangelizacji* (Rzym, 18.10.2014), OsRomPol 35(2014) nr 11, s. 14, 34.

²³⁷ Zob. Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Biblia w każdej rodzinie* (Rzym, 05.10.2014), OsRomPol 35(2014) nr 10, s. 9.

ducha i je przewycięzać²³⁸. Ma to szczególne znaczenie dla osób młodych, które przeżywają wiele dylematów związanych z podejmowaniem decyzji dotyczących tego, co dobre i właściwe i odróżniania tego, co zgubne i destrukcyjne. Papież Franciszek przestrzega przed zagrożeniem pochodzącym od ideologii, które próbują oddzielić wymagania Ewangelii od osobistej relacji człowieka z Bogiem i otwartości na Jego łaskę. Prowadzi to do zniszczenia bogactwa ludzkiej duchowości, a w konsekwencji sprowadza człowieka do poziomu przedmiotu, wspólnotę wierzących zaś do jedynej z wielu organizacji pozarządowych (zob. EG 100). Właściwie przyjęte słowo Boże „pracuje wewnątrz” człowieka i oświecone łaską Ducha Świętego w odpowiednim czasie przynosi wymierne korzyści dla wzrostu duchowego²³⁹. Jest tym, co nadaje sens ludzkiej egzystencji i podejmowanym działaniom. Gdy człowiek żyje słowem Bożym, wówczas jego działania wynikają ściśle ze zjednoczenia z Bogiem i nabierają dla niego wartości zbawczej, a tym samym przybliżają i przyczyniają się do budowania Bożego Królestwa na ziemi²⁴⁰.

Pismo Święte nie jest zwyczajną książką o mniej lub bardziej ciekawej tematyce religijnej, ale jest żywym słowem Boga skierowanym do człowieka, dlatego czytanie go powinno odbywać się w klimacie modlitwy. Człowiek rozmawia z Bogiem, kiedy się modli i Jego słucha, gdy czyta Boże słowa (KO 25). Taki sposób czytania zakłada wiarę w Boga, który mocą Ducha Świętego otwiera umysł i serce czytelnika na prawdy objawione. Ponieważ redakcja Pisma Świętego dokonywała się klimacie mistycznego kontaktu hagiografa z Bogiem, to nasuwa się wniosek, że może być ono właściwie odczytane i zrozumiane tylko w postawie wiary i w klimacie modlitwy²⁴¹. Słowo Boże staje się wówczas „pokarmem duchowym” (por. Ps 119, 103), wyznacznikiem ludzkich decyzji i podejmowanych działań (por. Hbr 4, 12; Ps 119, 105) oraz tym, co kształtuje chrześcijańską tożsamość (por. GE 156).

Aby słowo Boże rozwijało wiarę i kształtowało ludzki sposób myślenia i życia, potrzeba postawy zaufania Bogu i Jego słowu²⁴². Bóg nigdy nie zmusza ani nie zniewala człowieka, lecz zawsze działa na jego korzyść pragnąc jego autentycznego dobra. Papież Franciszek zachęca ludzi młodych do tego, aby pozwolili Bogu ingerować w ich życie,

²³⁸ Zob. Tenże, *Modlitwa maryjna z Papieżem O byśmy zawsze mieli w sercu Słowo Boże* (Rzym, 05.03.2017), OsRomPol 38(2017) nr 3-4, s. 45.

²³⁹ Zob. Tenże, *Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty Z Ewangelią w kieszeni* (Rzym, 09.01.2017), OsRomPol 38(2017) nr 2, s. 41.

²⁴⁰ Zob. Tenże, *Homilia podczas Mszy św. na placu Karola III Trzeba mieć odwagę mówić «nie» wszelkiego rodzaju korupcji i bezprawiu* (Neapol, 26.07.2014), OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 39.

²⁴¹ Zob. S. Zastawny, *Relacja Objawienia do Pisma Świętego według Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*, „Teologia w Polsce” 8(2014) nr 1, s. 110.

²⁴² Por. H. Sławiński, *Słuchanie – niezbędny komponent ewangelizacji*, „Symposium” 36(2019) nr 1, s. 93.

i w nim działać. Zgoda na Boże działanie wyrażana między innymi poprzez świadome sięganie po lekturę Pisma Świętego i słuchanie słowa Bożego jest kluczowa dla duchowego wzrostu²⁴³. Jest ona pomocna młodemu człowiekowi, aby odkrywał i odrzucał to, co go niszczy i zniewala. W ten sposób Bóg oczyszcza ludzkie serce z tego, co destrukcyjne, uwalnia od obłudy i zakłamania oraz prowadzi do życia w prawdzie²⁴⁴.

W rozwoju życia duchowego należy zwrócić uwagę także na potrzebę jego „usłyszenia” (zob. EG 171). Jest to istotne, gdyż – według papieża Franciszka – kierowane przez Boga słowo nie może zostać „w uszach”, lecz musi dotrzeć do serca, a następnie do rąk i znaleźć swój wyraz w postaci podejmowanych działań²⁴⁵. Musi zostać usłyszane, aby zostało przyjęte, zasymilowane i mogło przynieść pożądane skutki²⁴⁶. Umiejętność słuchania prowadzi do spotkania, a w dalszej kolejności do nawiązania relacji z Bogiem i z drugim człowiekiem. Warunkiem jest „otwartość serca” na to, co jest komunikowane z drugiej strony. Potrzeba, aby druga osoba została przyjęta z życzliwością, nie była osądzana i krytykowana oraz miała możliwość swobodnego wypowiedzenia swoich doświadczeń z przebytej drogi duchowej²⁴⁷.

Tym, co przysparza młodemu człowiekowi wielu trudności w uważnym słuchaniu i przyswajaniu informacji jest technologia cyfrowa, która przed czytaniem i słuchaniem daje pierwszeństwo obrazowi²⁴⁸. Ma to znaczący wpływ na trudności w komunikacji zarówno z Bogiem jak i drugim człowiekiem. Nie należy jednak zapominać, że to Duch Święty jest sprawcą skuteczności zarówno głoszenia jak i słuchania Bożego słowa. On jest siłą sprawczą i nośnikiem, który sprawia, że „wierni prawdziwie rozumieją naukę i tajemnicę Chrystusa. Jak w początkach Kościoła, tak i dzisiaj On działa w każdym głosicielu Ewangelii, jeśli tylko poddaje się Jego kierownictwu. On podsuwa mu słowa, jakie tylko On jeden może poddać,

²⁴³ Zob. Franciszek, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na plaży Copacabana *Jesteście polem Bożej wiary* (Rio da Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 15.

²⁴⁴ Zob. Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Autentyczne posłuszeństwo Słowu Bożemu* (Rzym, 02.09.2018), OsRomPol 39(2018) nr 10, s. 57.

²⁴⁵ Zob. Tenże, Audiencja generalna *Aby przyjąć Słowo w sercu* (Rzym, 31.01.2018), OsRomPol 39(2018) nr 2, s. 50.

²⁴⁶ Por. J. Moskałyk, *Wiara jako synteza słuchania i widzenia według «Lumen fidei»*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 28(2014), s. 155-156.

²⁴⁷ Zob. Franciszek, Homilia na otwarcie synodu o synodalności (Rzym 10.10.2021), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2021/documents/20211010-omelia-sinodo-vescovi.html> [08.12.2023].

²⁴⁸ Por. Sekretariat XV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów, *Instrumentum laboris Synodu nt. młodzieży* (Rzym, 03.10.2018), <https://episkopat.pl/instrumentum-laboris-synodu-nt-mlodziezy/>, nr 57, [08.12.2023].

a równocześnie usposabia serca słuchaczy, aby otwarli się na przyjęcie Ewangelii i na głoszone Królestwo” (EN 75).

Słuchanie i rozważanie słowa Bożego ma za cel prowadzić człowieka do życia Bożego. Wśród wielu wyzwań i problemów w formacji duchowej, Sobór Watykański II artykułuje rozłam pomiędzy wyznawaną wiarą a codziennym życiem (zob. KDK 43). Formacja duchowa powinna zatem prowadzić młodego człowieka nie tylko do integracji wyznawanej wiary z moralnością oraz uzależniać ją od objawionej przez Boga i głoszonej w Kościele wiedzy religijnej, ale przede wszystkim podkreślać i prowadzić do życia prawdą, którą się wyznaje²⁴⁹. W tym procesie papież Franciszek uwypukla wartość i znaczenie słuchania oraz lektury słowa Bożego. Wyraził to między innymi w zredagowanej przedmowie do niemieckiego wydania Pisma Świętego dla młodzieży²⁵⁰. W adhortacji *Christus vivit* skierowanej do ludzi młodych, na zakończenie synodu poświęconego młodzieży i rozeznaniu powołania, pierwszy rozdział poświęcił zagadnieniu: „Co słowo Boże mówi o młodych?” (zob. ChV 5-21), a podczas odbywającej się w Rzymie drugiej sesji synodu o synodalności użył „narzędzia” rozeznawania, którym była „modlitwa w Duchu” polegająca na słuchaniu słowa Bożego i siebie nawzajem²⁵¹.

2. Przystępowanie do sakramentów

Według Katechizmu Kościoła Katolickiego, sakramenty są skutecznymi znakami łaski, ustanowionymi przez Chrystusa i powierzonymi Kościołowi, przez które Bóg uświęca człowieka obdarowując go swoim życiem (zob. KL 59; KKK 1131). Są one pierwszym

²⁴⁹ Por. H. Sławiński, *Znaczenie przepowiadania słowa Bożego w liturgii dla budowania wiary katechizowanych*, „Polonia Sacra” 47(2017) nr 2, s. 95.

²⁵⁰ „Chcę wam powiedzieć w zaufaniu, jak czytam moją starą Biblię: często ją biorę, trochę czytam, potem odkładam i pozwalam, by Pan patrzył na mnie. Nie patrzę na Niego ja, ale On patrzy na mnie: Bóg wtedy naprawdę tam jest, jest obecny. I tak pozwalam, by mnie obserwował, i słucham – a nie jest to z pewnością sentymentalizm – w głębi duszy słucham, co Pan do mnie mówi. Niekiedy nie mówi: i wówczas nie słyszę nic, tylko pustkę, pustkę, pustkę... Lecz cierpliwie trwam w oczekiwaniu, czytając i modląc się. Modlę się na siedząco, bo klęczenie sprawia mi ból. Niekiedy, modląc się, nawet zasypiam, ale to nic nie szkodzi: jestem jak syn koło swojego ojca, i to się liczy. Chcecie mnie ucieszyć? Czytajcie Biblię”. Franciszek, *Przedmowa do niemieckiej Biblii dla młodzieży Macie w rękach książkę jak ogień* (Rzym, 26.12.2015), OsRomPol 37(2016) nr 1, s. 36.

²⁵¹ Zob. XVI Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *List XVI Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów do ludu Bożego Wysłuchując wszystkich* (Rzym, 25.10.2023), <https://www.osservatoreromano.va/pl/news/2023-11/pol-011/wysluchujac-wszystkich.html> [08.12.2023].

i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią siłę do chrześcijańskiego życia (zob. KL 14). Papież Franciszek naucza tej prawdy posługując się porównaniem: „Życie chrześcijańskie musi być życiem kwitnącym uczynkami miłości, czynieniem dobra. Lecz jeśli nie masz korzeni, nie będziesz mógł kwitnąć; a kto jest korzeniem? Jezus! Jeśli ty u korzeni nie jesteś złączony z Jezusem, nie zakwitniesz. Czy jeśli nie nawadniasz swojego życia modlitwą i sakramentami, będziecie mieli chrześcijańskie kwiaty? Nie! Ponieważ modlitwa i sakramenty nawadniają korzenie i nasze życie kwitnie”²⁵². Z nauczania papieskiego wynika, że wszelka działalność Kościoła mająca na celu rozwój duchowy młodego człowieka, musi opierać się na fundamencie sakramentów, do nich prowadzić i z nich wynikać²⁵³. Do takiego ich rozumienia i właściwego przeżywania prowadzi formacja liturgiczna. Jan Paweł II nazwał ją najpilniejszym zadaniem, przez które każdy stosownie do wieku, stanu, sposobu życia i stopnia kultury religijnej może rozwijać swoje życie duchowe (por. KL 19)²⁵⁴. Obejmuje ona w pierwszej kolejności formację do udziału w liturgii. Polega ona na katechizacji wiernych, aby rozumieli obecne w liturgii znaki i symbole oraz by potrafili je właściwie odczytywać i przeżywać (por. KL 59)²⁵⁵. Koniecznym jest również należyte „usposobienie duszy, aby ich słowa były zgodne z myślami, aby współpracowali z łaską niebiańską, a nie przyjmowali jej na próżno” (KL 11). Formacja ta odbywa się także przez samą liturgię, w której Chrystus dokonuje dzieła odkupienia człowieka mocą posłanego przez Ojca Ducha Świętego (por. KKK 1118)²⁵⁶. Człowiek czynnie uczestniczący w sakramentach, mocą udzielanych przez nie Bożych darów uświęca się i kształtuje swoje życie²⁵⁷.

Celebracja sakramentów nie jest oparta na uczuciach i emocjach, nie jest także spontaniczną formą modlitwy, ale rzeczywistym spotkaniem z Chrystusem i Kościołem (por. KKK 1097). Jest aktem, wydarzeniem posłania Chrystusa i Ducha Świętego, które aktualizuje i komunikuje misterium zbawienia (zob. KKK 2655)²⁵⁸. Poprzez to spotkanie, a następnie zjednoczenie Boga z człowiekiem i człowieka z Bogiem, dokonuje się ludzkie nawrócenie

²⁵² Franciszek, Audiencja generalna *Przedłużajcie tę chwilę milczenia* (Rzym, 21.03.2018), OsRomPol 39(2018) nr 5, s. 20.

²⁵³ Zob. Tenże, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Dykasterii do spraw Świeckich, Rodziny i Życia *Jaka powinna być rola kobiety w Kościele* (Rzym, 16.11.2019), OsRomPol 40(2019) nr 12, s. 22.

²⁵⁴ Zob. Jan Paweł II, List apostolski *Vicesimus quintus annus*, w 25. rocznicę ogłoszenia Konstytucji Soborowej o Świętej Liturgii (Rzym, 04.12.1988), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/vicesimus_quintus.html, 15, [13.12.2023].

²⁵⁵ Por. Franciszek, Przemówienie do członków Biura Katechetycznego Konferencji Episkopatu Włoch *Katecheza jest towarzyszeniem w historii zbawienia* (Rzym, 30.01.2021), OsRomPol 42(2021) nr 2, s. 13.

²⁵⁶ Por. S. Szczepaniec, *Liturgiczna formacja*, EK t. 10, kol. 1219; J. J. Janicki, *Liturgiczna formacja*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 429.

²⁵⁷ Por. J. J. Janicki, *Liturgiczna formacja*, s. 429.

²⁵⁸ Franciszek, Audiencja generalna *Liturgia jest spotkaniem z Chrystusem* (Rzym, 03.01.2021), OsRomPol 42(2021) nr 3, s. 12.

i przemiana. Chrystus wprowadza człowieka w dynamikę paschalną, w której sam umiera i zmartwychwstaje, a tym samym uwalnia go od początkowej sytuacji zniewolenia, złych przyzwyczajęń i obojętności, i kieruje ku komunii z Bogiem i braćmi²⁵⁹. Przemiana ta obejmuje całego człowieka, jego ciało i ducha, umysł i serce, wolę i uczucia, życie wewnętrzne i zewnętrzne tak, że jako żywy podmiot staje się „tkanką relacji wspólnotowych” (LF 40). Wynikające z niej uczestnictwo w życiu sakramentalnym skutkuje nie tylko życiem w zjednoczeniu z Bogiem, a także ze wspólnotą Kościoła. „Łaska Pana Jezusa Chrystusa, miłość Boga i dar jedności w Duchu Świętym” (2 Kor 13, 13) otrzymane w sakramentach powinny przynosić wymiernemu korzyści dla jego rozwoju duchowego i całej wspólnoty oraz przekładać się na dawanie czytelnego świadectwa o Bogu i służbę miłości (por. KKK 1109).

Sakrament chrztu jest fundamentem życia chrześcijańskiego i duchowego. Będąc jednym z sakramentów inicjacji chrześcijańskiej uzdalnia on człowieka do życia nadprzyrodzonego i umożliwia przyjmowanie innych sakramentów (zob. KKK 1213)²⁶⁰. Jest on konieczny do zbawienia dla tych, którym jest głoszona Ewangelia: „Kto uwierzy i przyjmie chrzest, będzie zbawiony, a kto nie uwierzy, będzie potępiony” (Mk 16, 16). Według Katechizmu Kościoła Katolickiego uwalnia on człowieka od grzechu pierworodnego, czyni synostwo Boże, wszczepia w Chrystusa, włącza do wspólnoty Kościoła i zapewnia udział w posłannictwie Chrystusa i Kościoła (zob. KKK 1213)²⁶¹. Papież Franciszek zauważa, że powołuje on i umożliwia człowiekowi także realizację powołania do świętości²⁶².

Do przyjęcia tego, jak i każdego innego sakramentu konieczna jest wiara jako odpowiedź na usłyszane słowo Boże. Nie jest to wiara doskonała i dojrzała, ale jednocześnie wystarczająca do tego, aby otworzyć się na działanie Bożej łaski i wspólnoty Kościoła w której będzie mogła się ona rozwijać i wzrastać (por. KKK 1253). Jan Paweł II wskazując na sakrament chrztu zachęcał młodych, aby nie bali się otworzyć na dar „nowego życia”, przez które Bóg daje siebie, uzdalnia ich do Jego przyjęcia i trwania w łasce Ducha Świętego. Pisał wówczas: „Rozpoznając w sobie «nowych» mężczyzn i kobiety, odrodzonych dzięki łasce chrztu, rozmawiajcie z Jezusem poprzez modlitwę i słuchanie słowa; doświadczajcie

²⁵⁹ Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Wyjście jako fundamentalne doświadczenie powołania* (Rzym, 29.03.2015), OsRomPol 36(2015) nr 5, s. 16-17.

²⁶⁰ Zob. Tenże, Audiencja generalna *Data, którą należy pamiętać* (Rzym, 08.01.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 46.

²⁶¹ Por. R. Ptak, *Sakrament chrztu w służbie «Communio Ecclesiae». Teologiczne i prawne aspekty kanonów 849-878 (1983)*, „Symposium” 35(2018) nr 2, s. 180.

²⁶² Zob. Franciszek, *Modlitwa maryjna z Papieżem Świętość nie jest przywilejem nielicznych* (Rzym, 01.11.2013), OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 30; por. R. Ptak, *Sakrament chrztu w służbie «Communio Ecclesiae». Teologiczne i prawne aspekty kanonów 849-878 (1983)*, s. 167.

radości pojednania w sakramencie pokuty; przyjmujcie Ciało i Krew Chrystusa w Eucharystii; przyjmujcie Go i służcie Mu w braciach. Odkryjecie prawdę o sobie samych, wewnętrzną jedność, i znajdziecie owe «Ty», które uwalnia od strapień, obsesji i odbierającego spokój, nieokiełznanego subiektywizmu»²⁶³.

Dzięki łaskom płynącym z przyjęcia sakramentu chrztu można mówić o chrześcijańskiej formacji duchowej, która w swej istocie jest duchowością chrzcielną²⁶⁴. Duchowość ta kształtuje postawy młodego chrześcijanina względem Boga, bliźniego i świata. Zaprasza go do naśladowania Chrystusa w codziennym życiu, miłowania Go ponad wszystkie dzieła stworzone i służenia Mu w braciach, aby dzielił się tym, co posiada z każdym według potrzeb²⁶⁵. Papież Franciszek precyzuje tę duchowość nauczając, że chodzi w niej o postawę wielkoduszności, jałmużnę, troskę o bliźnich, odwiedzanie chorych, wspieranie tych, którzy są spragnieni pocieszenia, a tym samym o tworzenie braterskiej wspólnoty²⁶⁶. Są to uczynki miłosierdzia, do czynienia których uzdalnia Bóg w sakramencie chrztu. Dzięki jego przyjęciu, łatwiej człowiekowi dostrzec w osobach potrzebujących oblicze Jezusa²⁶⁷. Od momentu, kiedy Bóg okazał człowiekowi swoje miłosierdzie gładząc jego grzechy w sakramencie chrztu i czyniąc go swoim dzieckiem, jego życie jest naznaczone miłosierdziem i tym powinno się charakteryzować²⁶⁸. Według Franciszka, chrzest jest w pewnym sensie dowodem tożsamości chrześcijanina, a miłosierdzie jego sposobem życia²⁶⁹. Pomimo, że chrzest jest sakramentem, który przyjmuje się jednorazowo, to jednak wyciska on niezatarte znamię na całe ludzkie życie. Niezależnie od ilości i wagi popełnianych grzechów czyni młodego człowieka podmiotem ewangelizacji (zob. EG 120) i daje możliwość wzrastania w łasce i przynoszenia zbawiennych owoców (zob. KKK 1272)²⁷⁰.

²⁶³ Zob. Jan Paweł II, *Orędzie do młodych całego świata z okazji 12. Światowego Dnia Młodzieży* (Castel Gandolfo, 15.08.1996), <https://jp2online.pl/en/object/oredzie-do-mlodych-calego-swiatego-z-okazji-xii-swiatego-dnia-mlodziezy;T2JqZWN0OjI4MTI=>, 3, [13.12.2023]; por. Franciszek, Audycja generalna *Odbicie wieczności* (Rzym, 04.12.2014), OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 47.

²⁶⁴ Zob. M. Chmielewski, *Chrzest*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 129-130.

²⁶⁵ Zob. Benedykt XVI, *Orędzie na 25. Światowy Dzień Młodzieży Nauczycielu dobry, co mam czynić, aby osiągnąć życie wieczne* (Rzym, 22.02.2010), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sdm2010_22022010, nr 4, [13.12.2023].

²⁶⁶ Zob. Franciszek, Audycja generalna *Nie może być miejsca na egoizm w duszy chrześcijanina* (Rzym, 26.06.2019), OsRomPol 40(2019) nr 7-8, s. 49.

²⁶⁷ Zob. Tenże, Audycja generalna *Data, którą należy pamiętać*, s. 47.

²⁶⁸ Zob. Tenże, Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański *Chrzest wyraża naszą najgłębszą tożsamość* (Rzym, 10.01.2021) <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-01/papiez-aniol-panski-10-01-2021.html> [13.12.2023].

²⁶⁹ Zob. Tenże, Audycja generalna *Dowód tożsamości* (Rzym, 13.11.2014), OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 42.

²⁷⁰ Zob. Tamże, s. 43; Franciszek, Audycja generalna *Wszyscy jesteśmy uczniami i misjonarzami* (Rzym, 15.01.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 47.

Sakrament bierzmowania jest jednym z sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Przyjęcie go jest dopełnieniem łaski chrztu. Jeszcze ściślej jednoczy on z Kościołem otwierając chrześcijanina na moc Ducha Świętego (zob. KKK 1285). W odróżnieniu od obrządków wschodnich Kościoła katolickiego, gdzie wierny przyjmuje bierzmowanie podczas jednej uroczystości wraz z sakramentami chrztu i Eucharystii, w obrządkach łacińskich sakrament ten zwyczajowo jest udzielany jako „sakrament dojrzałości chrześcijańskiej” osobom, które osiągnęły „wiek rozeznania” (zob. KKK 1307-1308). Kościół udzielając tego sakramentu modli się wówczas o to, aby wierny został umocniony Duchem Świętym, ugruntowany w wierze, nadziei i miłości, swoim życiem dawał odważne i czytelne świadectwo wiary w Jezusa Chrystusa, a Duch Święty pomnażał w nim swoje dary²⁷¹. Jest to nieoceniona pomoc dla młodego człowieka, który z biegiem czasu, ze względu na zranioną przez grzech naturę ludzką, jest podatny na różne pożądliwości, odruchy, popędy i impulsy mogące prowadzić do zła i grzechów²⁷². Człowiek, pomimo przyjętego sakramentu chrztu, który uwalnia i oczyszcza z każdego grzechu, w dalszym ciągu posiada wrodzoną skłonność do złego, a na to wrodzone zranienie nakłada się jeszcze kolejne, powstałe w wyniku osobistych doświadczeń z okresu dzieciństwa i młodości²⁷³. Według Franciszka tym, kto może pomóc jest Duch Święty. „Jeśli w chrzcie Duch Święty zanurza nas w Chrystusie, to w bierzmowaniu Chrystus napęlnia nas swoim Duchem, konsekrując nas na swoich świadków, mających udział w tym samym źródle życia i misji, zgodnie z zamysłem Ojca Niebieskiego”²⁷⁴.

Podczas sprawowania obrzędu sakramentu bierzmowania, kandydat jest wezwany do tego, aby uczynił to, co wcześniej uczynili w jego imieniu rodzice i wyznał swoją wiarę wobec zgromadzonej wspólnoty Kościoła. Jest to publicznie wyrażona zgoda na przyjęcie woli Bożej, która ma się realizować w jego życiu za sprawą Ducha Świętego oraz we wspólnocie, w której żyje i wzrasta duchowo. Duch Święty udziela wiernemu licznych darów, a wśród nich mądrości, rozumu, rady, męstwa, wiedzy, pobożności i bojaźni Bożej, zgodnie

²⁷¹ Zob. J. J. Janicki, *Bierzmowanie*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 84.

²⁷² Por. A. Jastrzębski, *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego jako egzystencjalny przełom w życiu człowieka*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 5, s. 73.

²⁷³ Zob. J. Augustyn, *Jak szukać i znajdować wolę Bożą?*, Kraków 1995, s. 144-145.

²⁷⁴ Franciszek, Audiencja generalna *Napęlnieni Duchem* (Rzym, 23.05.2018), *OsRomPol* 39(2018) nr 6, s. 29.

ze swoją wolą i zamysłem tworząc tym samym harmonię bogactw duchowych w swoim Kościele²⁷⁵.

Przyjęcie darów Ducha Świętego udoskonala człowieka upodabniając go do Chrystusa: „Po tym poznaliśmy miłość, że On oddał za nas życie swoje. My także winniśmy oddać życie za braci” (1 J 3, 16). Sakrament bierzmowania umacnia młodego chrześcijanina, aby potrafił przewycięzać lęki i obawy, które prowadzą do izolacji, podziałów i wykluczenia społecznego i odważnie wychodził „poza obronne mury naszych «wieczerników», małych grup, by nie zamykać się w spokojnym życiu czy jałowych przyzwyczajeniach”²⁷⁶.

Bierzmowanie wiąże się z wezwaniem wiernego do tego, aby nie zatrzymywał otrzymanych darów Ducha Świętego dla siebie, lecz by dzielił się nimi z bliźnimi²⁷⁷. Podczas udzielania sakramentu prawdę tę uwidacznia osoba biskupa, jako przedstawiciela wspólnoty Kościoła powszechnego. Jest on właściwym szafarzem tego sakramentu (zob. KK 26), który uwydatnia fakt zjednoczenia bierzmowanego z Kościołem i jego apostołskim posłannictwem (zob. KKK 1313). Na zakończenie udzielania sakramentu bierzmowania biskup przekazuje również wiernemu znak pokoju, który następnie bierzmowany ma za zadanie przekazywać innym, budując tym samym Boże królestwo pokoju w środowisku, w którym żyje. Franciszek przypomina wszystkim bierzmowanym, by „Ducha Świętego nie «trzymali w klatce», nie stawiali oporu podmuchowi Wiatru, który tchnie, popychając ich, by wędrowali w wolności, by nie gasili gorącego Ognia miłości, który skłania do poświęcenia życia Bogu i braciom”²⁷⁸. Zwracając się do młodzieży precyzuje, że nie wystarczy nie poddawać się obojętności, apatii, nie kłamać, nie pogardzać innymi, nie przyjmować postawy „letniości”, ale trzeba być aktywnym w czynieniu dobra. „Nie wystarczy nie nienawidzić, trzeba przebaczać; nie wystarczy nie żywić urazy, trzeba modlić się za nieprzyjaciół; nie wystarczy nie być przyczyną podziału, trzeba nieść pokój tam, gdzie go nie ma; nie wystarczy nie mówić źle o innych, trzeba przerywać, kiedy słyszymy, że ktoś mówi o kimś źle – powstrzymać obmawianie; to jest czynienie dobra”²⁷⁹. Są to wybrane, a jednocześnie konkretne przykłady zachowań, w których objawia się moc Ducha Świętego płynąca z przyjętego sakramentu

²⁷⁵ Zob. Tenże, Audiencja generalna *Niezashłony dar Ducha Świętego* (Rzym, 30.05.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 29-30.

²⁷⁶ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Pojednanie i przebaczenie* (Rzym, 31.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 19.

²⁷⁷ Zob. Tenże, Audiencja generalna *Otrzymujemy, żeby dawać* (Rzym, 06.06.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 30.

²⁷⁸ Tamże, s. 31.

²⁷⁹ Franciszek, Rozważanie skierowane do młodzieży Włoskiej przed modlitwą «Anioł Pański» *Protagonisci w czynieniu dobra* (Rzym, 12.08.2018), OsRomPol 39(2018) nr 8-9, s. 33.

bierzmowania. Otwartość na Jego dary otwiera młodego chrześcijanina na drugiego człowieka czyniąc go integralną częścią wspólnoty wierzących, którzy troszczą się o siebie nawzajem i wzrastają duchowo.

Podstawowym celem sprawowania Eucharystii jest Komunia Święta, w której Chrystus daje siebie jako konieczny pokarm dla rozwoju życia duchowego i zbawienia człowieka (zob. J 6, 51), dlatego można wyrazić przekonanie, że bezpośrednio po chrzcie i bierzmowaniu jest ona dopełnieniem inicjacji chrześcijańskiej (zob. KKK 1322)²⁸⁰. Eucharystia poza pokarmem jest również ofiarą Chrystusa, przez którą udziela On Kościołowi owoców odkupienia i daje zadatek przyszłej chwały w Królestwie Niebieskim (zob. KKK 1323; KL 47). Jest ona „źródłem i szczytem życia chrześcijańskiego” (KomKKK 274). Człowiek, pomimo przyjęcia sakramentów chrztu i bierzmowania, nieustannie zмага się ze swoimi słabościami i pokusami do złego. Regularne uczestnictwo w Eucharystii pomaga mu w ciągłym otwieraniu się na Boga i przyjmowaniu Jego łask, które są mu pomocne w eliminowaniu zła²⁸¹. Pomaga mu także w przeżywaniu swojej egzystencji w wolności dziecka Bożego²⁸². Przez uczestnictwo w Eucharystii Bóg ożywia chrześcijanina i pomaga mu nieustannie doskonalić się w zjednoczeniu ze sobą i innymi ludźmi. Uzdalnia go do prowadzenia życia Bożego (zob. KL 48)²⁸³. Choć wszystkie sakramenty są sobie równe, to jednak Eucharystia stanowi najskuteczniejszą drogę do osobistego zjednoczenia z Chrystusem. W tym znaczeniu można stwierdzić, że wszystkie inne sakramenty „żyją z Eucharystii”²⁸⁴.

Podczas sprawowania Eucharystii młody chrześcijanin jednoczy się z Jezusem Chrystusem i wraz z Nim w mocy Ducha Świętego składa Bogu Ojcu ofiarę swojego życia (zob. KK 11). To zjednoczenie umieszcza go w Bożej rzeczywistości, która jest dynamiczna. Wraz z Nim wchodzi w przeżywanie wydarzeń męki, śmierci, zmartwychwstania i wniebowstąpienia. Jest to wewnętrzny akt oddania siebie Bogu, którego wola ma się

²⁸⁰ Por. K. Mikołajuk, *Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej w świetle Magisterium Kościoła Katolickiego do Vaticanum II*, „Roczniki Nauk Prawnych” 13(2003) z. 2, s. 199.

²⁸¹ Por. A. Jastrzębski, *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego jako egzystencjalny przełom w życiu człowieka*, s. 81.

²⁸² Dzięki sprawowaniu przez chrześcijan Eucharystii utrwalił się w Cesarstwie Rzymskim niemal powszechny zwyczaj niedzieli jako dnia wolnego od pracy służebnej. Dawało to chrześcijanom poczucie, że nie są niewolnikami, lecz dziećmi Bożymi. Zob. Franciszek, Audycja generalna *Niedziela chrześcijańska* (Rzym, 13.12.2017), OsRomPol 39(2018) nr 1, s. 41.

²⁸³ Por. J. Szczych, *Prośba o osobowy udział w łaskach zbawienia w celebracji sakramentów świętych*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 69(2016) nr 2, s. 106.

²⁸⁴ Por. A. Jastrzębski, *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego jako egzystencjalny przełom w życiu człowieka*, s. 80.

wypełniać w codziennym życiu wiernego. Jest to także akt uwielbienia i dziękczynienia Bogu za Jego bezinteresowną miłość do człowieka i dokonane dzieło odkupienia. Według Franciszka, wydarzenie to jest na tyle ważne i podniosłe, że nie ma w nim miejsca na pogawędkę, robienie zdjęć ani przedstawienia. Mając świadomość tego, w czym się uczestniczy, człowiek stałby w milczeniu płacząc i jednocześnie ciesząc się z otrzymanego zbawienia²⁸⁵.

Wierny uczestnicząc w Eucharystii wchodzi w logikę bezinteresowności na wzór Jezusa, z którym się jednoczy²⁸⁶. Podczas każdej sprawowanej Eucharystii Jezus w osobie kapłana wykonuje te same gesty: bierze chleb, odmawia nad nim błogosławieństwo, łamie go i podaje uczniom. Poprzez sakramentalne zjednoczenie tym chlebem jest Chrystus i takim chlebem ma stawać się człowiek, który w niej uczestniczy. „Jezus bierze nas, błogosławi, «łamie» nasze życie – bo nie ma miłości bez ofiary – i daje innym, daje wszystkim”²⁸⁷. W taki sposób Eucharystia stopniowo przemienia grzesznego człowieka w ciało Chrystusa i duchowy pokarm dla braci²⁸⁸. Dzięki temu młody uczestnik Eucharystii nie tylko jednoczy się z Chrystusem, lecz także urzeczywistnia Kościół – Mistyczne Ciało Chrystusa (por. KKK 1396). Jest on powołany do tego, aby swoim życiem świadczył o tym, kim jest, co przeżył w sakramentalnym zjednoczeniu z Chrystusem i tym dzielił się z innymi. „Chrystus, który nas karmi pod konsekrowanymi postaciami chleba i wina, jest Tym samym, który wychodzi nam na spotkanie w wydarzeniach dnia powszedniego; jest obecny w ubogim, który wyciąga rękę, w cierpiącym, błagającym o pomoc, jest w bracie, który prosi o to, abyśmy byli otwarci i oczekuje naszego przyjęcia. Jest w dziecku, które nic nie wie o Jezusie, o zbawieniu, które nie ma wiary. Jest w każdym człowieku, nawet najmniejszym i bezbronny”²⁸⁹. Chrystus obecny w Eucharystii jest tym, który uzdalnia młodego wierzącego do takiego życia i działania. Przenika On człowieka, zarówno szafarza jak i wiernego swoją obecnością, a tym

²⁸⁵ Zob. Franciszek, Audiencja generalna Pociągnięci do zwycięstwa przez Zmartwychwstałego (Rzym, 22.11.2017), OsRomPol 38(2017) nr 12, s. 22. Papież za wzór postawy Eucharystycznej stawia młodzieży osobę Maryi. Potrafiła Ona nieustannie dziękować Bogu, kultywować Jego uwielbienie, a nie koncentrować swojego życia na problemach i trudnościach. Było to możliwe dzięki Jej zjednoczeniu z Bogiem i życiu w Jego łasce. Do tego samego Bóg zaprasza każdego człowieka. Franciszek, Orędzie na 37. Światowy Dzień Młodzieży *Rewolucyjna modlitwa Maryi* (Rzym, 27.02.2017), OsRomPol 39(2017) nr 3-4, s. 7.

²⁸⁶ Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Trzy czasowniki Pasterza* (Rzym, 19.07.2015), OsRomPol 38(2015) nr 9, s. 53.

²⁸⁷ Tenże, Audiencja generalna *Droga jako tło Ewangelii* (Rzym, 24.05.2017), OsRomPol 38(2017) nr 6-7, s. 33; por. A. Nadbrzeżny, *Eucharystia jako sakrament obecności, solidarności i przemiany*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 2, s. 180.

²⁸⁸ Por. Franciszek, Audiencja generalna *Zdolni do współczucia* (Rzym, 17.08.2016), OsRomPol 37(2016) nr 9, s. 29; por. tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Nie lekaj się krzyża* (Rzym, 03.09.2017), OsRomPol 38(2017) nr 9, s. 27.

²⁸⁹ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Eucharystia szkołą miłości i solidarności* (Rzym, 07.06.2015), OsRomPol 36(2015) nr 7-8, s. 53.

samym ożywia, umacnia i pobudza w nim pragnienie do dawania świadectwa chrześcijańskiego życia²⁹⁰.

Sakrament pokuty i pojednania jest jednym z sakramentów uzdrowienia. Dzięki niemu, chrześcijanin ma możliwość powrotu do jedności z Bogiem i Kościołem, którą zerwał przez popełnienie grzechu ciężkiego (zob. KKK 1440). Tylko Bóg ma władzę odpuszczania grzechów (por. Mk 2, 7), dzieli się jednak tą władzą z wybranymi przez siebie ludźmi Kościoła, by ją wykonywali w Jego imieniu (por. J 20, 21-23). Grzesząc wierni nie tylko oddalają się od Boga, który jest źródłem ich życia, ale także działają przeciw wspólnocie Kościoła, do której zostali włączeni przez sakrament chrztu. Popełniając grzechy, niezależnie od tego, czy publicznie względem Boga lub drugiego człowieka, czy w odosobnieniu względem samego siebie, zawsze zadają ranę Kościołowi i niszczą komunie eklezjalną. Każdy grzech niszczy relacje zarówno z Bogiem, jak i ludźmi (por. KKK 1446)²⁹¹.

Spowiedź, obok Eucharystii, jest sakramentem najbardziej „codziennym”²⁹². Można i należy do niego przystępować wielokrotnie i regularnie. Katechizm Kościoła Katolickiego powołując się na Kodeks Prawa Kanonicznego wyjaśnia, że każdy wierny, po osiągnięciu wieku rozeznania, zobowiązany jest przynajmniej raz w roku wyznać wszystkie swoje grzechy ciężkie, a także za każdym razem, gdy ma świadomość popełnienia grzechu śmiertelnego (por. KKK 1457). Mając na uwadze troskę o formację duchową młodego człowieka usilnie zachęca, aby spowiedź praktykować regularnie i spowiadać się również z grzechów powszednich, chociaż nie jest to konieczne do możliwości pełnego uczestnictwa w sakramencie Eucharystii. Katechizm argumentuje tę praktykę tym, że spowiedź pomaga chrześcijaninowi kształtować sumienie, walczyć ze złymi skłonnościami, poddawać się leczącej mocy Chrystusa, postępować w życiu Bożym oraz stawać się coraz bardziej miłosiernym na wzór Boga Ojca (por. KKK 1458).

Franciszek naucza, że istotą sakramentu pokuty i pojednania nie są popełnione przez człowieka grzechy²⁹³. Kiedy penitent przychodzi do spowiedzi nie powinien skupiać swojej

²⁹⁰ Por. Tenże, Audiencja generalna *Nie tylko pamiątka, ale nowe życie* (Rzym, 04.04.2018), OsRomPol 39(2018) nr 9, s. 23; por. A. Nadbrzeżny, *Eucharystia jako sakrament obecności, solidarności i przemiany*, s. 188.

²⁹¹ Por. Z. Sobolewski, *Kościół domem grzeszników*, <https://diecezja.siedlce.pl/wp-content/uploads/2023/06/9.-Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82-domem-grzesznik%C3%B3w.doc>, s. 4, [14.12.2023].

²⁹² Por. W. Świerzawski, *Dialektyczny dynamizm sakramentów pokuty i Eucharystii*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 29(1976) nr 2-3, s. 106.

²⁹³ Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Prośmy o łaskę wstydu* (Rzym, 09.03.2020), OsRomPol 41(2021) nr 4, s. 34.

uwagi na grzechach, które popełnił, ale na Bogu, który jest miłosierny i zawsze przebacza²⁹⁴. Celem tego sakramentu jest uzdrowienie człowieka, uleczenie jego duszy oraz przejście od nędzy grzechu do miłosierdzia²⁹⁵. W ujęciu Papieża dokonuje się to w trzech etapach. Pierwszy nazywał „zawierzeniem Miłości”. Jest to akt wiary, który dokonuje się w relacji miłości pomiędzy miłosiernym Bogiem a człowiekiem. Jeśli zabraknie tego zawierzenia Bogu, człowiek zaczyna myśleć kategoriami świata doczesnego, a spowiedź nie prowadzi do uzdrowienia tylko do doświadczenia goryczy, smutku i samotności. Drugi etap przeżywania sakramentu pokuty został nazwany „pozwoleniem, aby przemieniała nas Miłość”. Jest to etap spotkania z osobą miłosiernego Boga, a nie z bezduszną literą prawa – analogicznie do życia uczuciowego, w którym człowiek się zmienia dzięki spotkaniu i nawiązaniu relacji z kimś, kogo kocha. Trzecim etapem jest „odpowiedź na Miłość”. Jest to etap, w którym w konkretnych uczynkach miłości powinna zostać wyrażona wola nawrócenia. Polega on na faktycznej przemianie życia i praktykowaniu uczynków miłosierdzia²⁹⁶.

Sakrament pokuty i pojednania jest istotnym elementem rozwoju duchowego młodzieży. Praktykowanie go pozwala rozpoznać prawdziwe zagrożenia i niebezpieczeństwa dla życia duchowego, a dzięki temu się ich wystrzegać. Wprowadza pokój w życie wewnętrzne młodego człowieka, przyczynia się do budowania pokoju zewnętrznego (por. MV 16)²⁹⁷, oraz „duchowej ekologii świata”²⁹⁸.

Sakrament namaszczenia chorych wraz z sakramentem pokuty i pojednania jest zaliczany do sakramentów uzdrowienia (por. KKK 1421). Chrystus obecny w swoim Kościele jest zapowiadany i oczekiwany Mesjaszem, który przynosi światu uzdrowienie w najszerszym tego słowa znaczeniu (por. RH 1). Przede wszystkim przynosi człowiekowi pełne uzdrowienie zarówno duszy, jak i ciała. Podczas swej ziemskiej działalności większy

²⁹⁴ Por. Tenże, Przemówienie podczas spotkania powitalnego z uczestnikami ŚDM na krakowskich Błoniach *Polska chce być wiecznie młodym obliczem miłosierdzia* (Kraków, 28.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 16; tenże, *Przemówienie do młodzieży słowackiej* (Koszyce, 14.09.2021), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-do-mlodziezy-slowackiej-14-wrzesnia-2021/> [14.12.2023]; por. tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Wiara jest kwestią wolności i miłości* (Rzym, 10.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 33.

²⁹⁵ Tenże, Przemówienie o sakramencie pojednania *W centrum spowiedzi jest miłosierny Jezus* (Rzym, 03.03.2021) <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-03/papiez-franciszek-intencja-modlitwy-marzec-20210.html>, [14.12.2023].

²⁹⁶ Tenże, Przemówienie do uczestników kursu na temat forum wewnętrznego *Sakrament pojednania uświęca penitenta i spowiednika* (Rzym, 12.03.2021), OsRomPol 41(2021) nr 4-5, s. 4-5.

²⁹⁷ Por. W. Zawadzki, *Pokuta*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 650.

²⁹⁸ Franciszek, Przemówienie do uczestników 32. kursu organizowanego przez Penitencjarię Apostolską *O ważności forum wewnętrznego i nienaruszalności pieczęci sakramentalnej* (Rzym, 25.03.2022) <https://www.ekai.pl/3-rady-papieza-franciszka-dla-wszystkich-spowiednikow/> [15.12.2023].

nacisk kładł on na uzdrowienie duszy poprzez odpuszczenie grzechów, ale również przywracał uzdrowienie ciała (por. Łk 5, 17-26)²⁹⁹. To samo polecił, aby czynili Jego uczniowie w założonym przez Niego Kościele: „Bliskie już jest królestwo niebieskie. Uzdrawiajcie chorych, wskrzeszajcie umarłych, oczyszczajcie trędowatych, wypędzajcie złe duchy!” (Mt 10, 7-8).

Analogicznie jak w sakramencie pokuty Bóg przebacza człowiekowi grzechy i tym samym uzdrawia ludzkiego ducha, tak sakrament namaszczenia chorych odnosi się do przeżywania cierpienia i chorób cielesnych (por. KKK 1520). Zarówno w jednym, jak i w drugim sakramencie Bóg okazuje człowiekowi swoje miłosierdzie. Wypowiadane w sakramentach formuły rozgrzeszenia i namaszczenia nie mają jedynie charakteru pouczającego, ale przede wszystkim sprawczy. Oznacza to, że gdy są wypowiadane i przyjmowane z wiarą, są żywe, realne i uzdrawiają³⁰⁰. Franciszek wskazuje wierzącym, także młodym, że właściwe rozumienie działania Boga w sakramencie namaszczenia chorych nie powinno prowadzić do „obsesyjnego domagania się cudu albo do przekonania, że można zawsze i w każdym wypadku uzyskać uzdrowienie, lecz daje to pewność bliskości Jezusa przy chorym”³⁰¹. W sakramencie namaszczenia chorych Chrystus przychodzi do człowieka, przynosząc mu pocieszenie, nadzieję i odpuszczając grzechy. W osobie kapłana, Chrystus tak jak to było za czasów Jego publicznej działalności, tak i teraz, dotyka chorego człowieka i przypomina, że jego życie należy do Niego i ani choroba, ani śmierć nie są w stanie tego zmienić³⁰².

Młodzi katolicy powinni mieć wiadomość, że przyjmowanie sakramentu namaszczenia chorych służy formacji duchowej wierzących. Jest ono możliwe niezależnie od wieku, również przez osobę młodą. Sakrament ten kształtuje świadomość młodzieży, że jej życie należy do Boga, a wszelkie cierpienia i choroby przeżywane w zjednoczeniu z Nim, prowadzą do zbawienia i ostatecznej radości wiecznej (por. KDK 22). Jeśli istnieje taka potrzeba, sakrament namaszczenia chorych można przyjmować wielokrotnie (por. KKK 1514-1515).

²⁹⁹ Por. J. Jagiełka, *Namaszczenie chorych*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 563.

³⁰⁰ Franciszek, List apostolski na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia *Misericordia et misera* (Rzym, 20.11.2016), OsRomPol 38(2016) nr 12, s. 6-7.

³⁰¹ Tenże, Katecheza video Ojca Świętego Franciszka *Sakrament namaszczenia chorych* (Rzym, 26.02.2014) https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2014/documents/papa-francesco_20140226_udienza-generale.html [15.12.2023].

³⁰² Tamże; por. M. Kluz, *Dynamizm sakramentów uzdrowienia w służbie budowania wspólnoty Kościoła*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 22(2013), s. 101.

Sakrament kapłaństwa wraz z sakramentem małżeństwa należy do tych, które służą budowaniu wspólnoty Kościoła. Pomimo, że przyczynia się do uświęcenia tego, kto go przyjmuje, jest ukierunkowany na zbawienie innych (por. KKK 1534). Prezbiter podobnie jak Chrystus, jest namaszczone Duchem Świętym i posłany od Ojca, by w Jego imię „karmił Kościół słowem i łaską Bożą” (KK 11; PDV 12). Dzięki otrzymanej łasce wybrania i namaszczenia prezbiter służy wspólnocie ludu Bożego *in persona Christi Capitis*, tzn. jak sam Chrystus, „Głowa swojego Ciała, jako Pasterz swojej trzody, Arcykapłan odkupieńczej ofiary, Nauczyciel Prawdy” (KKK 1548; por. KK 10; KL 33). Sakrament kapłaństwa jest ściśle związany z sakramentem Eucharystii. Kapłan sprawując Najświętszą Ofiarę odkrywa swoją najgłębszą tożsamość, w której uczy się przyjmowania za swoje usposobienie Chrystusa i życia na sposób daru³⁰³. Posługa ta wzywa go do ofiarnej miłości i staje się dla niego lekarstwem na pychę, egoizm i zamknięcie się w sobie³⁰⁴.

Boże powołanie do przyjęcia sakramentu kapłaństwa domaga się pozytywnej odpowiedzi (zob. PDV 2). Odpowiedź ta dokonuje się w procesie, który rozpoczyna się od uświadomienia obdarowaniem powołania, a następnie stopniowego dojrzewania za pomocą poznawania i praktykowania duchowości kapłańskiej, aż do przekształcenia się w stałą formę życia³⁰⁵. Chrześcijanin, który przyjął ten sakrament jest w pierwszej kolejności wezwany do tego, aby swoim życiem uobecniał Misterium Jezusa Chrystusa przynoszące zbawienie jemu samemu, a następnie ludzkości i światu³⁰⁶. Papież Franciszek zwracając się do młodych seminarzystów polecił im, aby dobrze wykorzystywali czas formacji seminaryjnej. W tym czasie mają poznać siebie oraz dokonać weryfikacji decyzji o wyborze kapłańskiej drogi życia. Jest to konieczne w ich procesie dojrzewania, ponieważ w innym przypadku będą żyć w ciągłym zakłamaniu przywdziewając maski, robiąc sztuczki, przybierając pozory,

³⁰³ Por. Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów. Tekst i komentarz*, Tarnów 1995, nr 48; por. także Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów*, nr 2, Kraków 2013; por. także Benedykt XVI, Posynodalna adhortacja apostolska o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła *Sacramentum Caritatis*, (Rzym, 22.02.2007) https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20070222_sacramentum-caritatis.html, nr 23, [02.01.2024].

³⁰⁴ Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma w Wielki Czwartek *Z ludem na ramionach* (Rzym, 28.03.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 5, s. 36; A. Derdziuk, *Na drogach formacji do służby Bogu i człowiekowi*, Lublin 2017, s. 111.

³⁰⁵ Por. Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, (Rzym, 08.12.2016), <https://www.clerus.va/content/dam/clerus/Ratio%20Fundamentalis/Dar%20powo%C5%82ania%20do%20kap%C5%82a%C5%84stwa.pdf>, nr 34, [15.12.2023].

³⁰⁶ Por. W. Słomka, *Kapłaństwo*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 396.

a w konsekwencji funkcjonować w kapłańskim życiu jak funkcjonariusze i służbiści (EG 93)³⁰⁷.

Franciszek precyzuje, że do realizacji i właściwego przeżywania sakramentu kapłaństwa konieczne są: prowadzenie życia modlitewnego i duchowego, pielęgnowanie bliskości z Bogiem przez słuchanie słowa Bożego, celebrowanie Eucharystii, modlitwa adoracji Najświętszego Sakramentu, a także zawierzenie Maryi, korzystanie z kierownictwa duchowego (por. ChV 246) oraz praktykowanie sakramentu pokuty i pojednania³⁰⁸. Mówi również o życiu w bliskości ze swoim biskupem wskazując na konieczność okazywania mu posłuszeństwa. Posłuszeństwo biskupowi pomaga przezwyciężyć pokusy zamknięcia się, samousprawiedliwiania i życia „kawalerskiego”³⁰⁹. Misja kapłana jako pośrednika pomiędzy Bogiem a człowiekiem wymaga również życia w bliskości z ludźmi, do których jest on posłany. Ma on „pachnieć owcami”³¹⁰. Dzięki praktykowaniu tych trzech rodzajów bliskości, kapłan odkrywa, że Bóg jest nieustannie obecny w jego życiu i pragnie się nim posługiwać, aby jeszcze bardziej jednoczyć się z ludźmi (por. EG 268). Papież jest przekonany co do tego, że aby kapłan właściwie rozumiał czym jest prezbiterat, musi żyć w ścisłej relacji z realnym życiem ludzi, „dotykać” ich ran i nędzy, odrzucać wszystko, co tworzy wobec nich dystans i niszczy relacje (por. EG 270). Do takiego życia i posługi ma za zadanie przygotować młodego człowieka formacja prowadzona we wspólnocie seminaryjnej. Nie może to być wspólnota składająca się z kilku osób, ani też zbyt duża, a w konsekwencji anonimowa. Franciszek zachęca biskupów, aby dobrze przemyśleli, w jaki sposób ma być zorganizowana i jak ma przebiegać formacja młodych przygotowujących się do kapłaństwa, aby

³⁰⁷ Franciszek, Przemówienie podczas spotkania ze wspólnotami seminaryjnymi z Kalabrii *Papież o seminariach: potrzeba nam odkrywać prawdę o nas samych*, (Rzym, 27.03.2023), <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2023-03/papiez-o-seminariach-potrzeba-nam-odkrywac-prawde-o-nas-samych.html> [03.01.2024].

³⁰⁸ Por. Tenże, Przemówienie na otwarciu międzynarodowego sympozjum o kapłaństwie *Ku fundamentalnej teologii kapłaństwa* (Rzym, 17.02.2022) <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2022/february/documents/20220217-simposio-teologia-sacerdozio.html> [15.12.2023]; por. P. Andruszkiewicz, *Nowi kapłani dla nowej epoki – wizja kapłana według papież Franciszka*, „Sympozjum” 26(2022) nr 2, s. 95.

³⁰⁹ Franciszek, Przemówienie na otwarciu międzynarodowego sympozjum o kapłaństwie *Ku fundamentalnej teologii kapłaństwa* (Rzym, 17.02.2022) <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2022/february/documents/20220217-simposio-teologia-sacerdozio.html> [15.12.2023].

³¹⁰ Tenże, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma w Wielki Czwartek *Z ludem na ramionach*; tenże, Audiencja dla biskupów wyświęconych w ciągu ostatniego roku *Pasterze słuchający ludu* (Rzym, 19.09.2013), OsRomPol 34(2013) nr 11, s. 37.

seminarzyści nie tylko dojrzewali w swoim człowieczeństwie i wierze, jak również potrafili tworzyć wspólnoty oparte na Bogu i prowadzone mocą Ducha Świętego³¹¹.

Sakrament małżeństwa służy budowaniu wspólnoty (por. KKK 1534). Człowiek umocniony łaską sakramentalną jest wezwany do tego, aby przeciwstawiać się wszelkim podziałom i budować wspólnotę opartą na Panu Bogu. Młody człowiek, który decyduje się na zawarcie sakramentalnego związku małżeńskiego musi mieć świadomość, czym ten związek jest, w jaki sposób go przeżywać i do czego on prowadzi. Celem sakramentu małżeństwa jest osiągnięcie osobistego dobra i rozwoju zarówno mężczyzny jak i kobiety, jak również zrodzenie i wychowanie potomstwa (por. KKK 1601). Związek ten powinien być zawierany publicznie, w ramach celebracji liturgicznej, wobec kapłana lub innego upoważnionego przedstawiciela Kościoła, ponieważ Bóg jest tym, który go jednoczy i uświęca swoją obecnością i ma on za zadanie także budować wspólnotę Kościoła do której nupturieni przynależą na mocy sakramentu chrztu (por. KomKKK 343). Dzięki Bożej obecności i udzielonej łasce sakramentalnej jest on również nierozzerwalny (por. KDK 48; KKK 1614)³¹². Małżonkowie wyrzekając się wszelkich form egoizmu i kierując się w codziennym życiu logiką Krzyża Jezusa Chrystusa, mogą pojąć pierwotny zamysł Boga i odkryć sens życia małżeńskiego. „Łaska małżeństwa chrześcijańskiego jest owocem Krzyża Chrystusa, będącego źródłem całego życia chrześcijańskiego” (KKK 1615). Ponadto Bóg w tym sakramencie udziela małżonkom wszelkich potrzebnych łask i darów do budowania relacji miłości, odpowiedzialnego przyjęcia i wychowania potomstwa oraz osiągnięcia świętości (por. KomKKK 346)³¹³.

Papież Franciszek zauważa, że młode osoby pragnące przyjąć sakramentalny związek małżeński są na różnych etapach życia religijnego. Same z siebie nie są w stanie ślubować sobie wierności w radości i smutku, w zdrowiu i chorobie oraz miłości do końca swojego życia opierając tę przysięgę jedynie na własnej nadziei i pragnieniu. Potrzebują znaleźć oparcie na trwałym fundamencie miłości Bożej³¹⁴. Potrzebują do tego dobrego przygotowania, formacji, oraz katechumenatu. Wspólnota chrześcijańska do której zwracają

³¹¹ Tenże, Przemówienie podczas spotkania ze wspólnotami seminaryjnymi z Kalabrii *Papież o seminariach: potrzeba nam odkrywać prawdę o nas samych*.

³¹² Por. Tenże, Przemówienie podczas spotkania z małżeństwami i narzeczonymi w dublińskiej prokatedrze Najświętszej Maryi Panny *Uczcie dzieci dialektu miłości i wiary* (Dublin, 25.08.2018), OsRomPol 39(2018) nr 8-9, s. 15.

³¹³ Por. K. Misiura, *Wybrane aspekty teologii małżeństwa*, „Teologia w Polsce” 7(2013) nr 1, s. 167.

³¹⁴ Franciszek, Audycja generalna *Nie ma miłości bez wierności* (Rzym, 14.10.2018), OsRomPol 39(2018) nr 11, s. 21.

się nupturienci ma za zadanie głosić im z serca płynącą Ewangelię tak, aby ich doświadczenie miłości mogło stać się sakramentem. Młodzieży należy pomóc dostrzec i „zasmakować” łaski, piękna i radości prawdziwej miłości. Pomoc ta polega na wprowadzeniu jej w tajemnicę Chrystusa i Kościoła tak, aby stały się one dla niej drogą uświęcenia i zbawienia³¹⁵. Franciszek zwraca również uwagę na potrzebę wypracowania „odważnego i kreatywnego” programu formacji dla młodych małżonków, aby pomóc im w podążaniu drogą wiary w Kościele i realizacji powołania małżeńskiego. Program ten ma za cel zachętę i pomoc w rozważaniu różnych aspektów codziennego życia małżeńskiego, odczytywaniu znaków Bożej obecności i działania w ich życiu³¹⁶.

„Małżeństwo jest sakramentem szczególnym, gdyż wyrasta z natury człowieka i jest bardziej ugodą, umową, przymierzem między kobietą a mężczyzną, co jednak z woli Chrystusa jest skutecznym znakiem dobra nadprzyrodzonego, udzielanego małżonkom przez Boga, a także znakiem niezniszczalnej miłości Chrystusa i Jego Kościoła”³¹⁷. Z jednej strony jest Bóg, na którym oparty jest związek małżeński, Jezus Chrystus, który swoją obecnością uświęca małżonków i moc Ducha Świętego, która ich jednoczy (por. AL 11), a z drugiej strony są wiara, miłość i otwartość małżonków na siebie nawzajem i Boga, które sprawiają, że sakrament małżeństwa jest i staje się ich faktyczną „wędrówką” przez życie we wspólnocie miłości³¹⁸. „Duch, którego Pan użył, daje nowe serce i uzdalnia mężczyznę i kobietę do miłowania się tak, jak Chrystus nas umiłował. Miłość małżeńska osiąga tę pełnię, której jest wewnętrznie podporządkowana, ową «caritas» małżeńską” (AL 120; por. FC 13). Sakrament małżeństwa sprawia, że wszystko, co składa się na miłość małżeńską, a więc impulsy ciała i instynktu, uczucia, przywiązanie i inne cechy charakterystyczne dla naturalnej miłości dwojga osób zostają oczyszczone, wzmocnione i stają się prawdziwie chrześcijańskie³¹⁹. Małżonkowie z biegiem czasu, przy współpracy z Duchem Świętym, uczą się wciąż nowych form wyrażania miłości, aby nie tylko ją podtrzymać, ale także rozwinąć (por. AL 164).

Istotne znaczenie dla życia i funkcjonowania młodzieży, a następnie małżonków ma przykład życia małżeńskiego ich rodziców. Podkreśla to papież Franciszek zwracając się do

³¹⁵ Tenże, Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej *Potrzebny jest «nowy katechumenat» w przygotowaniu do małżeństwa* (Rzym, 21.01.2017), OsRomPol 38(2017) nr 2, s. 10.

³¹⁶ Tamże.

³¹⁷ C. S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, t. 2, Lublin 2012, s. 784.

³¹⁸ Franciszek, Przemówienie z okazji 10. Światowego Spotkania Rodzin *Wezwani, aby przemieniać świat w gościnnie «dom»* (Rzym, 22.06.2022), OsRomPol 42(2022) nr 7-8, s. 25.

³¹⁹ Por. J. Bujak, *Nauczanie papieża Franciszka o małżeństwie i rodzinie w posynodalnej adhortacji «Amoris laetitia» w świetle magisterium Jana Pawła II*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2017 nr 2, s. 37.

rodziców i uświadamiając im, że są bacznie obserwowani przez swoje dzieci. W pierwszej kolejności u nich szukają świadectwa silnej i niezawodnej miłości, która pozwoli im w przyszłości jej zaufać i nią się kierować w dorosłym życiu³²⁰. „Jak ważne jest, aby ludzie młodzi mogli na własne oczy zobaczyć miłość Chrystusa żywą i obecną w miłości małżonków, którzy swoim konkretnym życiem świadczą, że miłość na zawsze jest możliwa!”³²¹. Sposób życia rodziców żyjących w sakramentalnym związku małżeńskim czyni rodzinę „domowym Kościołem”, w którym Chrystus uświęca małżonków i ich dzieci³²². Przeżywanie małżeństwa jako czasu uświęcenia i zjednoczenia z Bogiem i Kościołem staje się pouczającym przykładem do naśladowania dla innych małżeństw, a także dla dzieci i młodzieży, która w przyszłości pragnie realizować swoje życiowe powołanie do świętości na drodze życia małżeńskiego (por. AL 14. 51).

3. Kształtowanie życia modlitewnego

Istnieje wiele definicji i określeń dotyczących modlitwy³²³. W ujęciu Katechizmu Kościoła Katolickiego jest ona rodzajem relacji między żywym i prawdziwym Bogiem a człowiekiem (por. KKK 2558, 2565), możliwej dzięki ich podmiotowej naturze³²⁴. Nie jest w sensie ścisłym aktywnością, którą człowiek podejmuje, lecz jego sposobem bycia, dyspozycją, nastawieniem do Boga-Stwórcy, który obdarowuje go bezinteresowną miłością³²⁵. Papież Franciszek nazywa ją „tchnieniem wiary” i jej wyrazem³²⁶. Taka postawa wobec Boga ma swoje źródło w ogólnoludzkim doświadczeniu religijności. Jako istotny element chrześcijańskiej pobożności wymaga nieustannej formacji, gdyż dopiero właściwie

³²⁰ Franciszek, List do małżonków na Rok „Rodzina Amoris Laetitia” (Rzym, 26.12.2021) https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-12/list-papieza-franciszka-do-malzonkow-tekst.html#_ftnref1 [03.01.2024].

³²¹ Tenże, Przesłanie wideo z okazji forum poświęconego «Amoris laetitia» *Trzeba być blisko rodzin* (Rzym, 09.06.2021), OsRomPol 41(2021) nr 7, s. 8.

³²² Tamże.

³²³ Por. M. Tatar, *Wspólnotowy i wspólnototwórczy charakter modlitwy*, „Collectanea Theologica” 89(2019) nr 3, s. 118-120.

³²⁴ Por. H. Wejman, *Modlitwa*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 545.

³²⁵ Por. P. J. Cameron, *Życie modlitwy*, New Haven 2000, s. 3.

³²⁶ Franciszek, Audiencja generalna *Krzyk, który dociera do serca Boga* (Rzym, 06.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 10.

ukształtowany człowiek, posiadający choćby minimalną wiedzę o Bogu, jest w stanie odnaleźć się w relacji do Niego i świadomie odpowiedzieć na Jego obdarowanie³²⁷.

Modlitwa jest powszechnym i codziennym wyrazem wiary w Boga, aktem czci i uwielbienia przez który człowiek wyraża prawdę, że wszystko, co posiada i kim on jest, jest wyrazem Bożej dobroci³²⁸. Człowiek bez Boga nie jest w stanie zrozumieć tego, kim jest, jaka jest jego prawdziwa godność, jaki sens i cel ma jego życie, zwłaszcza wówczas, gdy doświadcza bólu, cierpienia i osamotnienia³²⁹. Modlitwa może być także protestem wobec sytuacji, w której człowiek się znajduje³³⁰. Człowiek, doświadczając różnych trudności i przeciwności życia, stara się je przezwyciężać oraz zabiega o to, co dla niego ważne. Dzięki podejmowanej modlitwie ma wewnętrzną pewność, że w tych zmaganiach nigdy nie jest sam. Modlitwa jest „lekarstwem” na izolację i przeciwdziała pokusie samowystarczalności, która prowadzi do „śmierci duchowej”. Dzięki modlitwie, chrześcijanin zdobywa również przekonanie, że jest kochany i może kochać³³¹. Dlatego w rozumieniu Franciszka, modlitwa jest „pierwszym i najważniejszym «narzędziem pracy w naszych rękach»”³³², poprzez który nie tyle przekonuje się Boga do swoich racji, co otwiera na działanie Ducha Świętego. Dzięki współpracy z Nim, człowiek jest w stanie żyć mądrze i z miłością wypełniać wolę Bożą³³³. Modlitwa powinna być stałą praktyką, która wyznacza rytm dnia oraz sposób jego przeżywania.

Modlitwa jest wyrazem wiary modlącego, jak również sposobem jej pogłębiania, rozwija i ożywia. Połączona z wiedzą prowadzi do spotkania z Bogiem i uświadamia, że wszystko, co człowiek posiada, jest wyrazem Bożej miłości³³⁴. Dzięki modlitwie

³²⁷ Por. M. Kluz, *Modlitwa fundamentem życia religijno-moralnego. Panie naucz nas modlić się...*, https://web.archive.org/web/20220709091207/https://liturgia.wiara.pl/files/22/05/20/044140_YjDe_tem_zycia_religijnomoralnego.pdf, s. 1, [19.12.2023].

³²⁸ Por. P. Góralczyk, *Cześć Boża*, ComP 15(1987) nr 3, s. 97-99.

³²⁹ Franciszek, Audiencja generalna *Krzyk, który dociera do serca Boga*, s. 11; por. Jan Paweł II, Homilia wygłoszona podczas Mszy św. na Placu Zwycięstwa (Warszawa, 02.06.1978) <https://diecezja.pl/homilie/homilia-na-placu-zwyciestwa-warszawa-2-czerwca-1979-r/> [30.05.2023].

³³⁰ Franciszek, Audiencja generalna *Krzyk, który dociera do serca Boga*, s. 10.

³³¹ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w uroczystość Świętych Apostołów Piotra i Pawła *Stanowcze pytanie Jezusa* (Rzym, 29.06.2017), OsRomPol 38(2017) nr 6-7, s. 28.

³³² Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *W modlitwie jesteśmy razem: Bóg i ja* (Rzym, 24.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 60.

³³³ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *W modlitwie jesteśmy razem: Bóg i ja*, s. 60; por. także A. Szkotak, I. Dziemska, M. Wysocka, *Modlitwa w ujęciu współczesnych teologów Brunona Forte, Raniera Cantalamessy, Josepha Ratzingera i Jorgego Maria Bergoglia*, Kraków 2022, s. 126; por. także J. M. Popławski, *Modlitwa inspirowana i ożywiana darami Ducha Świętego*, „Roczniki Teologiczne” 65(2018) z. 5, s. 53.

³³⁴ Franciszek, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z okazji dnia ruchów, nowych wspólnot i stowarzyszeń kościelnych *Kościół wychodzi naprzeciw wszystkim* (Rzym, 18.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 17; por. T. Keating, *Modlitwa głębi. Jak znaleźć wewnętrzny spokój*, Kraków 2023, s. 35.

chrześcijanin uczy się „dzielić doświadczenia duchowe samego Chrystusa i zaczyna widzieć oczami Chrystusa” (LF 46). Modlitwa jest również skutecznym narzędziem pomocnym w słuchaniu i przyjęciu słowa Bożego. Pomaga oderwać myśli od tego, co przyziemne i wznieść je ku temu, co nadprzyrodzone oraz wyciszyć i otworzyć umysł oraz serce na Boga³³⁵. Za wzór postawy otwarcia się na Boga i przyjęcia Jego słowa, Papież stawia Maryję, jako „Matkę naszej wiary”. Do Niej zwraca się o pomoc i wstawiennictwo, aby otwierała ludzkie serca na słowo Boże, dodawała otuchy w przewycięzaniu lęków i oporów związanych z przyjęciem i naśladowaniem Chrystusa (por. LF 60).

Człowiek jest zaproszony do nieustannej kontemplacji Boga w wieczności. Do tego został stworzony i powołany³³⁶. Powołanie to ma się realizować nie tylko w wieczności, ale także w życiu doczesnym poprzez modlitwę kontemplacyjną jako „pamięć o Bogu” i częste „budzenie serca” (por. KKK 2697). Praktykując taką modlitwę, człowiek daje sobie czas na to, aby całym sobą przyłączyć do Boga, który w Chrystusie objawił swoją miłość oraz w Duchu Świętym wprowadza go w tajemnice życia nadprzyrodzonego³³⁷. Dzięki temu odkrywa „czułość spojrzenia Boga”, prawdę, że jest dla Niego cenny, obdarowywany nieustanną miłością i zaproszony do życia w relacji z Nim. Kontemplacja Boga jest istotą każdej modlitwy³³⁸. Człowiek nie podejmuje jej, aby „załatwić” swoje sprawy, ale trwa w obecności Boga mając świadomość, że On jest obecny, patrzy na niego, zna go i nie odrzuca lecz rozumie³³⁹. Taka modlitwa pomaga człowiekowi przywrócić utraconą harmonię życia, odnaleźć równowagę pomiędzy posiadaną wiedzą, uczuciami jakich doświadcza, a działaniem, jakie podejmuje. Pozwala osiągnąć wewnętrzną stabilizację, daje poczucie

³³⁵ Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Z przemienionymi oczami i sercem* (Rzym, 06.08.2017), OsRomPol 38(2017) nr 9, s. 22.

³³⁶ Według świętego Atanazego, „[Pierwszy człowiek] bowiem, póki umysł miał [zwrócony] ku Bogu i oglądaniu go, odwracał się od oglądania ciała. Kiedy jednak za poradą węża odstąpił od myślenia o Bogu i siebie zaczął postrzegać, w tym momencie [oboje] w pożądanie cielesne popadli i poznali, że są nadzy, a poznawszy, zawstydzili się. Poznali zaś, iż są nadzy, nie w tym sensie, że byli bez odzienia, lecz że nadzy bez oglądania [rzeczy] boskich się stali i że w przeciwną stronę myślenie skierowali. Odszedłszy bowiem od postrzegania jednego i bytującego, mianowicie Boga, i od pragnienia go, odtąd w rozbieżne i cząstkowe pożądania zabrnęli cielesne”. Cyt. za C. Bruyère, *Życie duchowe i modlitwa według Pisma Świętego i tradycji monastycznej*, <https://biblia.wiara.pl/doc/8176946.O-kontemplacji> [19.12.2023].

³³⁷ Por. S. T. Zarzycki, *Kontemplacja*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 440; por. także J. M. Popławski, *Modlitwa inspirowana i ożywiana darami Ducha Świętego*, s. 56.

³³⁸ Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Miłość Boga i bliźniego* (Rzym, 25.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 41.

³³⁹ Tenże, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z okazji dnia ruchów, nowych wspólnot i stowarzyszeń kościelnych *Kościół wychodzi naprzeciw wszystkim* (Rzym, 18.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 17.

bezpieczeństwa i pomaga w podejmowaniu właściwych decyzji³⁴⁰. Modlitwa, w której człowiek kontempluje Boga pomaga mu również odkryć wewnętrzną wartość rzeczy stworzonych, ponieważ wszystko, co On stworzył posiada zdolność ikoniczną – mistyczną, która pozwala jeszcze bardziej poznać piękno i bogactwo życia Stwórcy³⁴¹.

Franciszek zachęca młodych, aby znajdowali czas na modlitwę, potrafili ją zaplanować i praktykować każdego dnia. Zachęca ich do tego, aby nauczyli się każdy dzień rozpoczynać i kończyć modlitwą, a trwając na niej, napełniali swoje serca Bożym Duchem³⁴². Modlitwy nie należy ograniczać jedynie do określonego na nią czasu. Powinna ona przenikać całe ludzkie życie tak, aby młody człowiek nauczył się chodzić w obecności Boga i całe jego życie stało się modlitwą (zob. 1 Tes 5, 17). Modlitwa nie może być dodatkiem do chrześcijańskiego życia, lecz czymś, co je warunkuje i o nim stanowi. Dzięki niej Bóg oczyszcza, uświęca i przenika ludzkie serce³⁴³. Pomocą w takim życiu i funkcjonowaniu są akty strzeliste³⁴⁴. Papież nazywa je „drobnymi modlitwami” przez które wierny wznosi myśli do Boga w czasie wypełniania codziennych obowiązków i znoszenia życiowych przeciwności. Tego rodzaju modlitwa jest „rodzajem pięciolinii, na której umieszczamy melodię naszego życia. Nie stoi ona w sprzeczności z codzienną pracą, nie przeczy wielu drobnym obowiązkom i spotkaniom, raczej jest miejscem, gdzie każde działanie odnajduje swój sens, swój powód, swój pokój”³⁴⁵. Dzięki takiej modlitwie młody człowiek może robić w swoim życiu miejsce dla Boga. Przyzywając Jego obecności, pomocy i wsparcia, otwiera się na działanie Ducha Świętego, który doradza, co powinien w danym momencie czynić³⁴⁶.

³⁴⁰ Tenże, Przemówienie do Wspólnot «Laudato si'» *Zdrowie człowieka nie może być oderwane od zdrowia środowiska* (Rzym, 02.09.2020), OsRomPol 41(2020) nr 10, s. 10.

³⁴¹ Tenże, Audiencja generalna *Troska o wspólny dom i postawa kontemplacyjna* (Rzym, 16.09.2020), OsRomPol 41(2020) nr 10, s. 21.

³⁴² Tenże, Przesłanie do uczestników spotkania młodzieży w Medziugorie *Niech was prowadzi przykład Maryi* (Rzym, 29.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 9, s. 9; por. tenże, Audiencja generalna *Praca ma służyć godności osoby* (Rzym, 01.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 6, s. 45.

³⁴³ Por. Konferencje wygłoszone przez Siostrę Miriam od Krzyża dla wspólnoty Sióstr Karmelitanek Bosych w Szczecinie, *Modlitwa nieustanna*, Poznań 2008, s. 8-9.

³⁴⁴ Modlitwa aktami strzelistymi jest znaną praktyką podejmowaną od początku istnienia Kościoła i kontynuowana po dzień dzisiejszy. Aktualnym dokumentem Kościoła Katolickiego zawierającym naukę o aktach strzelistych jest *Enchiridion indulgentiarum*, który w swoich *Dodatkach* podaje przykładowe akty strzeliste, kataloguje je i umieszcza uwagi dotyczące ich praktykowania. Zob. Paenitentiarum Apostolica, *Enchiridion indulgentiarum. Normae et concessioniones*, Città del Vaticano 2004. Por. J. Szczych, *Akty strzeliste jako wyraz wiary i pobożności chrześcijańskiej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 33(2014) nr 2, s. 101; por. także B. H. Knapik, *Odpust zupełny i odpusty cząstkowe*, Niepokalanów 2014, s. 20-21.

³⁴⁵ Franciszek, Audiencja generalna *Wytrwać w miłości* (Rzym, 09.06.2021), OsRomPol 41(2021) nr 7, s. 24.

³⁴⁶ Tenże, Audiencja generalna *Mama, Matka Boża i chłopiec* (Rzym, 07.05.2014), OsRomPol 35(2014) nr 6, s. 48.

Szczególną modlitwą, którą należy praktykować często, rozpoczynając i kończąc dzień, a także podejmując różne działania w czasie jego trwania jest znak krzyża. Krzyż jest treścią codziennego życia Kościoła i poszczególnych jego członków (por. RH 7). Na krzyżu dokonano się zbawienie ludzkości – ofiara Chrystusa, przez którą człowiek może uczestniczyć w Misterium Paschalnym. Chrystus zaprosił swoich uczniów, aby brali swoje krzyże i naśladowali Go (por. Mt 16, 24) i aby „szli za Nim Jego śladami” (1 P 2, 21; por. KKK 618). Częste i świadome wykonywanie znaku krzyża chroni przed niebezpieczeństwami ze strony złego ducha, przypomina o przynależności do Boga i Jego miłości, a także pielęgnuje i utwierdza chrześcijańską tożsamość wiernego oraz staje się czytelnym znakiem zbawienia wobec świata (por. LF 16)³⁴⁷.

W chrześcijańskiej modlitwie młody człowiek, jako członek wspólnoty Kościoła, otwierając się na Boga i przyzywając Jego pomocy, jednocześnie wyprasza Jego wsparcia dla innych potrzebujących na całym świecie. Wzorując się na modlitwie Pańskiej, staje się przedstawicielem ludzkości, która potrzebuje Boga, jak „chleba powszedniego” do tego, aby żyć. Młody człowiek przez modlitwę wchodzi w relację z Bogiem i dzięki temu tworzy z Nim wspólnotę, dlatego można twierdzić, że każda chrześcijańska modlitwa jest ze swej natury modlitwą wspólnotową i budującą wspólnotę³⁴⁸. Nie ma w niej miejsca na indywidualizm. Takie rozumienie modlitwy pomaga wiernemu przyjąć właściwą postawę wewnętrzną i oprzeć się pokusie, według której osobiste problemy i trudności są największymi i najważniejszymi spośród tych, które mają inni i z którymi boryka się świat³⁴⁹. Podkreśla to podstawową prawdę dotyczącą wspólnoty Kościoła, będącej Ciałem Chrystusa, która razem z Chrystusem ofiarowuje się, wstawia i oręduje za każdym człowiekiem (por. KKK 1368). Modlitwa jest o tyle chrześcijańska, o ile odbywa się w zjednoczeniu z Chrystusem i rozszerza na cały Kościół (por. KKK 2565). Za każdym razem, gdy chrześcijanin podejmuje modlitwę, podejmuje ją także Kościół, a także, gdy modli się Kościół, omodlany jest każdy człowiek (por. Mt 18, 19-20)³⁵⁰. Jest to fenomen otwarcia się na Boga i drugiego człowieka, na wspólnotowość, która powoduje, że nie pozostaje on samowystarczalnym samotnikiem, lecz członkiem wspólnoty zależnej i oddziałującej na siebie³⁵¹. Przykładami takiego rozumienia modlitwy są liczne wspólnoty zakonne, pustelnie w których żyją osoby oddające

³⁴⁷ Tenże, Audiencja generalna *Dzieci i znak krzyża* (Rzym, 18.04.2018), OsRomPol 39(2018) nr 5, s. 27.

³⁴⁸ Por. M. Tatar, *Wspólnotowy i wspólnototwórczy charakter modlitwy*, s. 122.

³⁴⁹ Franciszek, Audiencja generalna *W modlitwie nie ma miejsca na «ja»* (Rzym, 13.02.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 45.

³⁵⁰ Tenże, Audiencja generalna *Za zbawienie się nie płaci* (Rzym, 07.03.2018), OsRomPol 39(2018) nr 3-4, s. 42.

³⁵¹ Por. M. Tatar, *Wspólnotowy i wspólnototwórczy charakter modlitwy*, s. 115.

się na wyłączną służbę Bogu i modlące się za cały Kościół i świat. Papież Franciszek nazywa je ośrodkami duchowego promieniowania, oazami, w których żyje się intensywną modlitwą i buduje braterską komunie oraz życiodajnymi komórkami całej ludzkości³⁵². Tego rodzaju funkcję pełnią również grupy modlitewne, które dzięki podejmowanej modlitwie „rozpalają płomień Bożej miłości” i spełniają misję wobec całego świata³⁵³. Takimi też mają być rodziny, w których osoby żyjące razem zauważają siebie nawzajem, dzielą ze sobą życie i przychodzą z pomocą³⁵⁴. Franciszek poleca, aby na wzór tego rodzaju grup i wspólnot modlitewnych, każdy podejmujący modlitwę, myślą i sercem ogarniał tych, którzy nie należą do żadnej wspólnoty kościelnej, żyją w odległych regionach ziemi, nie mają dostępu do sakramentów i możliwości uczestniczenia w formacji duchowej; którzy w wielu częściach świata stanowią mniejszość religijną, a ich wiara opiera się na przekazywanej w rodzinie religijności ludowej³⁵⁵. Jest to wyraz wzajemnej troski o zbawienie i życie wieczne.

„Modlitwa jest życiową koniecznością. (...) Jeśli nie pozwalamy prowadzić się Duchowi, popadamy w niewolę grzechu. (...) Kto się modli, z pewnością się zbawia; kto się nie modli, z pewnością się potępia” (KKK 2744)³⁵⁶. Dzięki modlitwie wierzący dostępuje łaski zbawienia dokonanego przez Jezusa Chrystusa, która uzdolnia go do uczestnictwa w życiu nadprzyrodzonym, wspólnocie miłości z Bogiem i całym Jego stworzeniem³⁵⁷. Oprócz otrzymywanej łaski, młody człowiek wchodzący w modlitewną więź z Bogiem wypracowuje w sobie umiejętność uzależniania swojego życia i podejmowanych decyzji nie od siebie i swoich potrzeb lub pragnień, ani od jakichkolwiek czynników zewnętrznych, lecz od Boga i Jego woli. Regularne praktykowanie takiej modlitwy zapewnia młodzieży utrzymanie i rozwój „duchowej formy” oraz pomaga przezwycięzać wszelkie życiowe przeciwności i dylematy³⁵⁸.

³⁵² Franciszek, Audycja generalna *Kościół nauczycielem modlitwy* (Rzym, 14.04.2021), OsRomPol 41(2021) nr 6, s. 17.

³⁵³ Tenże, Przemówienie do czcicieli Ojca Pio z Pietrelciny *Klucz otwierający serce Boga* (Rzym, 06.02.2016), OsRomPol 37(2016) nr 2, s. 32.

³⁵⁴ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w parku Los Samanes w Guayaquil *Wielkie bogactwo społeczne* (Guayaquil, 06.07.2015), OsRomPol 36(2015) nr 7-8, s. 6.

³⁵⁵ Tenże, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Dykasterii do spraw Świeckich, Rodziny i Życia *Jaka powinna być rola kobiety w Kościele* (Rzym, 16.11.2019), OsRomPol 40(2019) nr 12, s. 22.

³⁵⁶ Por. J. Bilewicz, *Modlitwa – konieczna do zbawienia*, „Miłujcie się!” (2012) nr 2, <https://www.truechristianity.info/pl/articles/article1327.php> [20.12.2023].

³⁵⁷ Por. H. Wejman, *Modlitwa*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, s. 546.

³⁵⁸ Franciszek zwracając się do młodzieży zgromadzonej w Brazylii podczas trwających Światowych Dni Młodzieży, dla zobrazowania znaczenia chrześcijańskiej modlitwy posłużył się obrazem piłkarza, który musi wiele trenować, aby być powołanym do drużyny, a następnie zdobywać sukcesy. Według niego, takim treningiem warunkującym szczęśliwe życie doczesne i wieczne jest modlitewne zjednoczenie z Bogiem.

Według papieża Franciszka, modlitwa jest „prostym kluczem” otwierającym serce Boga³⁵⁹. Dzięki tej zdolności, młody człowiek jest w stanie żyć, duchowo oddychać i słyszeć głos przemawiającego do niego Boga³⁶⁰. Modlitewna troska o życie duchowe prowadzi do wewnętrznej wolności, ponieważ stanowi środek zjednoczenia z Chrystusem, który wyzwala wierzącego z grzechu i śmierci (por. Ga 5, 1; Jk 4, 2)³⁶¹. Pozwala uniezależnić się od wszystkiego, co sprawia ból i jest powodem trosk i niepokojów, od różnego rodzaju braków i ograniczeń, pomaga „wznieść się” ponad doczesność i dostrzec Boga, który daje nadzieję oraz bliźniego będącego w potrzebie³⁶². Papież zwracając się do ludzi młodych mówi im wprost: „Jeśli wierzycie, że Jezus zmienia wasze życie, to proście Go o pomoc. A to się nazywa modlitwą. (...) Módlcie się do Jezusa, ponieważ On jest Zbawicielem. Nigdy nie przestawajcie się modlić! Modlitwa jest najpotężniejszą bronią, jaką ma młody człowiek”³⁶³.

Modlitwa jest ściśle połączona z życiem człowieka. Nie jest czymś nabytym wskutek zewnętrznego oddziaływania, lub marginalnym dla ludzkiej egzystencji, lecz jest to „najbardziej wewnętrzna tajemnica nas samych”, która łącząc wszystkie płaszczyzny ludzkiego życia znajduje swoje odniesienie do Boga³⁶⁴. Podobnie jak młody człowiek na płaszczyźnie naturalnej wymaga edukacji i wychowania w procesie rozwoju i dojrzenia, tak również wymaga formacji do modlitwy jako dziedziny życia duchowego³⁶⁵. Formacja duchowa, oprócz podejmowanych różnych działań i aktywności, musi zawierać naukę modlitwy. Jest to konieczne dla życia duchowego i rozwoju wiary chrześcijanina, a szczególnie dzieci i młodzieży³⁶⁶. Podobnie jak uczniowie prosili Jezusa, aby nauczył ich

Franciszek, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na plaży Copacabana *Jesteście polem Bożej wiary* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 15.

³⁵⁹ Tenże, Przemówienie do czcicieli Ojca Pio z Pietrelciny *Klucz otwierający serce Boga*, s. 32.

³⁶⁰ Tenże, Przemówienie do młodych w katedrze Wniebowzięcia NMP w Tokio, (Tokio, 25.11.2019) <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-do-mlodych-w-katedrze-wniebowziecia-nmp-w-tokio/> [20.12.2023].

³⁶¹ Tenże, Audycja dla wspólnoty Papieskiej Akademii Kościelnej *Wolni od ambicji i karierowiczostwa* (Rzym, 06.06.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 30; por. tenże, Homilia podczas Mszy św. w Środę Popielcową *Wejźmy przez otwartą bramę, którą jest Chrystus* (Rzym, 10.02.2016), OsRomPol 37(2016) nr 3-4, s. 43.

³⁶² Tenże, Homilia podczas Mszy św. w parku Los Samanes w Guayaquil *Wielkie bogactwo społeczne* (Guayaquil, 06.07.2015), s. 6.

³⁶³ Tenże, Spotkanie z młodzieżą w Kampali *Kiedy mur przemienia* (Kampala, 28.11.2018), OsRomPol 36(2015) nr 12, s. 22.

³⁶⁴ Tenże, Audycja generalna *Bóg jest jak tato, którego można prosić o wszystko* (Rzym, 13.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 11; por. także C. Bruyère, *Życie duchowe i modlitwa według Pisma Świętego i tradycji monastycznej*, Kraków 2022, s. 12.

³⁶⁵ Por. J. Kiciński, Recenzja książki J. Misiurek, *Modlitwa. Medytacja. Kontemplacja. Mistyka. Dzieje problematyki*, Lublin 2011, „Polonia Sacra” 16(2012) nr 1, s. 267.

³⁶⁶ Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Dykasterii do spraw Świeckich, Rodziny i Życia *Jaka powinna być rola kobiety w Kościele* (Rzym, 16.11.2019), s. 22; por. A. Derdziuk, *Modlitwa jako narzędzie budowania nowej kultury życia*, „Teologia i Moralność” 22(2017) nr 2, s. 71.

modlitwy (zob. Łk 11, 1), tak każdy wierny, niezależnie od wieku i czasu praktykowania modlitwy, powinien się doskonalić w modlitwie i o to samo prosić Boga³⁶⁷. Dla chrześcijan pierwszym nauczycielem modlitwy jest Jezus³⁶⁸. Uczniowie Jezusa znali modlitwy pochodzące z tradycji żydowskiej, ale doświadczając Jego obecności, obserwując Jego modlitewne zjednoczenie z Ojcem oraz to, jak modlitwa ma istotne znaczenie dla Jego sposobu życia, działania oraz pełnionej misji, zapragnęli Go naśladować. Franciszek zwraca uwagę, że Jezusowe nauczanie modlitwy nie odbywa się przez wyjaśnianie reguł, zasad, metod, ale przez wprowadzenie w doświadczenie modlitwy i wejście w relację z Bogiem Ojcem³⁶⁹.

Do takiej postawy Papież zaprasza współczesnych „nauczycieli modlitwy”. Takim nauczycielem ma być przede wszystkim Kościół. Jego zasadniczym zadaniem i powołaniem jest zanoszenie do Boga modlitwy i uczenie podejmowania takiej praktyki przez wszystkich wiernych³⁷⁰. Kościół jest zarówno domem jak i szkołą wiary i modlitwy³⁷¹. Nauczycielami modlitwy są również rodzice i dziadkowie (por. KKK 2685)³⁷², święci i błogosławieni (por. KKK 2683), kapłani i osoby życia konsekrowanego³⁷³, a także wspólnoty modlitewne³⁷⁴.

W nauczaniu modlitwy ludzi młodych rola rodziny: rodziców i dziadków jest fundamentalna. Chrześcijańska rodzina jest pierwszym miejscem i środowiskiem, w którym młody człowiek spotyka się z rzeczywistością modlitwy i uczy się jej³⁷⁵. Będąca wspólnotą

³⁶⁷ Franciszek, Audiencja generalna *Naucz nas się modlić* (Rzym, 05.12.2018), OsRomPol 40(2019) nr 1, s. 47.

³⁶⁸ Określenie „nauczyciel modlitwy” w teologii duchowości nie odnosi się jedynie do osoby posiadającej obszerną wiedzę na temat modlitwy, ale przede wszystkim osobę, która poprzez modlitwę osiągnęła wysoki poziom zjednoczenia z Bogiem i dzieli się tym doświadczeniem z innymi. Dzięki takiemu doświadczeniu posiada wiedzę dotyczącą tego, czym jest modlitwa, w jaki sposób radzić sobie z pojawiającymi się kryzysami dotyczącymi modlitwy i coraz bardziej jednoczyć się z Bogiem. Uczy on zasad życia duchowego, pomaga w poszukiwaniu i odnajdywaniu Boga w codzienności. Jest jednocześnie przewodnikiem, wychowawcą, świadkiem i wzorem do naśladowania. Por. A. Zellma, *Jan Paweł II nauczycielem modlitwy*, „Studia Elbląskie” (2012) nr 13, s. 168-169.

³⁶⁹ Franciszek, Modlitwa niedzielna z Papieżem *Modlitwa to dialog oparty na zaufaniu* (Rzym, 28.07.2019), OsRomPol 40(2019) nr 9, s. 31.

³⁷⁰ Por. S. Kulpaczyński, M. Tatala, *Zarys modelu wychowania do modlitwy w wybranych materiałach katechetycznych*, „Seminare” 16(2000), s. 292-293.

³⁷¹ Franciszek, Audiencja generalna *Kościół nauczycielem modlitwy* (Rzym, 14.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 18; por. M. Cyrklaff, *Obowiązek sprawowania Liturgii godzin w Kościele*, „Studia Gdańskie” (2018) 43, s. 173-185.

³⁷² Por. S. Głaz, *Wychowanie młodego człowieka do życia modlitwy*, „Teologia Praktyczna” 11(2010), s. 156-157.

³⁷³ Por. D. Galanciak, *Kapłan – nauczyciel religii człowiekiem modlitwy*, „Studia Gdańskie” 41(2017), s. 139-155.

³⁷⁴ Franciszek, Przesłanie z okazji 500. rocznicy urodzin św. Filipa Neri *Cyzelator dusz* (Rzym, 26.05.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 7; por. A. Zellma, *Jan Paweł II nauczycielem modlitwy*, s. 169-170.

³⁷⁵ Por. M. Kluz, *Modlitwa fundamentem życia religijno-moralnego. Panie naucz nas modlić się...*, https://web.archive.org/web/20220709091207/https://liturgia.wiara.pl/files/22/05/20/044140_YjDe_tem_zycia_r

dialogiczną przez modlitwę zacieśnia więź z Bogiem i bliskimi. Duch Święty na modlitwie uświęca i prowadzi małżonków i całą rodzinę oświeca ich umysły i rozpala serca, aby potrafili przekazywać młodym wiedzę o Bogu i Jego miłości³⁷⁶.

Modlitwa jest ważnym środkiem wychowania. Dzięki niej wychowawca przyjmuje właściwą postawę zarówno względem Boga, jak i wychowanek, gdzie inicjatywa podejmowanych działań zostaje pozostawiona Bogu, a człowiek pozostaje otwarty na Jego natchnienia i dzięki temu może właściwie wywiązać się ze swojego zadania³⁷⁷. Papież Franciszek stawiając za przykład osobę Maryi zauważa, że od swoich przodków nauczyła się wielu modlitw. Bazując na poznanych pismach Starego Testamentu oraz znanych ówczesnie modlitwach, zanosila modlitwę ubogaconą o własne doświadczenie zjednoczenia z Bogiem, która znana jest i używana przez cały Kościół do czasów współczesnych pod nazwą *Magnificat*. W ten sposób nauczyła się modlić, a następnie sama stała się nauczycielką modlitwy dla innych. Papież zachęca młodzież, aby czerpała z historycznego dziedzictwa modlitwy i tradycji swoich przodków, z ich pobożności ludowej, a osoby starsze uświadamia, że ich modlitwa jest wielkim darem dla Kościoła i „wielkim zastrzykiem mądrości”, w której mogą oni wstawiać się za młodymi oraz dawać im cenną lekcję życia³⁷⁸.

Tym, co utrudnia modlitwę jest pycha. Zaburza ona życie Boże w człowieku i przeszkadza w przyjęciu tego, co nadprzyrodzone. Człowiek pyszny stając przed Bogiem nie chce uznać Jego wyższości ani podporządkować się Jego woli. Dąży do uniezależnienia się od kogokolwiek, a wszystkie swoje działania uzależnia od własnych upodobań³⁷⁹. Jest to postawa, która oddala od Boga i bliźnich i szkodzi wszelkiemu dobremu działaniu.

Franciszek naucza o konieczności pokory. Jest ona niezbędnym warunkiem modlitwy. Modlący powinien przyjąć postawę pokorną nie dlatego, żeby się poniżyć lub podkreślać

eligijnomoralnego.pdf, s. 1, [19.12.2023]; por. W. Majkowski, *Rodzina jako pierwsza szkoła powołania*, „Symposium” 26(2014) nr 1, s. 82.

³⁷⁶ Por. J. Goleń, *Rola świadectwa w rodzinie*, „Verbum Vitae” 28(2015), s. 441.

³⁷⁷ Por. Benedykt XVI, Homilia podczas Mszy św. w niedzielę Chrztu Pańskiego *Modlitwa i sakramenty dają światło prawdy* (Rzym, 08.01.2012), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/chrzestp_08012012.html [27.12.2023].

³⁷⁸ Franciszek, Orędzie na 32. Światowy Dzień Młodzieży 2017 r. *Rewolucyjna modlitwa Maryi* (Rzym, 27.02.2017), OsRomPol 38(2017) nr 3-4, s. 7; por. tenże, Audiencja generalna *Poeci modlitwy* (Rzym, 11.03.2015), OsRomPol 36(2015) nr 3-4, s. 41; por. także J. Bujak, *Pobożność ludowa jako kontekst mariologii J.M. Bergoglio/papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 15(2020), s. 119-138; por. także A. Szafuński, *Papież Franciszek wobec problemu alienacji i osamotnienia osób starszych*, „Teologia i Moralność” 28(2020) nr 2, s. 103.

³⁷⁹ Por. S. Urbański, *Pycha*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 734; zob. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Modlitwa czyni cuda* (Rzym, 20.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 39.

swoją niedoskonałość, ale po to, by móc doświadczyć Bożego miłosierdzia i wzrastać w Jego łasce, poznawać i pełnić Bożą wolę³⁸⁰. Pokora podczas modlitwy uzdalnia do przyjmowania Bożych darów, prowadzi do coraz większej miłości Boga i bliźniego oraz przyczynia się do rozwoju życia duchowego³⁸¹. Papież poleca młodym, aby modlitwę kierowali do Boga w sposób odważny, na wzór starotestamentalnych bohaterów: Abrahama, który walczył z Bogiem o ocalenie miasta i Mojżesza, który ze wzniesionymi rękami zanosił modlitwę wstawienniczą za swój lud podczas walki toczonej z Amalekitami³⁸².

Modlitwa nie może być działaniem jedynie spontanicznym i w pełni zależnym od przeżywanych doświadczeń. Należy ją praktykować wytrwale, według wskazań Jezusa: „Proście, a będzie wam dane; szukajcie, a znajdziecie; kołaczcie, a otworzą wam. Albowiem każdy, kto prosi, otrzymuje; kto szuka, znajduje; a kołaczącemu otworzą” (Mt 7, 7-8). Do tego potrzebna jest dyscyplina, stałe doskonalenie i ćwiczenie w modlitwie. Taka stałość i determinacja na modlitwie dodaje sił w przeżywaniu trudnych doświadczeń dając oparcie w Bogu, który zawsze kocha i chroni³⁸³.

Modlitwa, według Franciszka, może również wyrażać bunt wobec przeżywanego cierpienia, bezradności, ale także bunt przeciwko Bogu. Papież zapewnia, że Bóg nigdy się nie obrazi, nie odwróci od człowieka, ale zawsze wysłucha, zrozumie, jak kochający ojciec. Dlatego młodzi ludzie nie powinni się bać przychodzić ze wszystkim do Boga i otwierać przed Nim serc na modlitwie. Modlitwa buntu nie ma nic wspólnego z recytowaniem znanych formuł. Powinna płynąć z serca, odnosić się do konkretnych przeżyć i doświadczeń. Według Franciszka taka jest „prawdziwa modlitwa”, prowadząca do utworzenia głębokiej więzi z Bogiem i zaufania Mu³⁸⁴. Może ona przybierać różne formy. Nie mają one jednak większego znaczenia, ponieważ istotą modlitwy nie jest forma jej zanoszenia, lecz przemiana

³⁸⁰ Franciszek, Audiencja generalna *Jak należy się modlić* (Rzym, 01.06.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 47.

³⁸¹ Por. S. Urbański, *Pokora*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 647.

³⁸² Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Modlitwa czyni cuda* (Rzym, 20.05.2013), s. 40.

³⁸³ Por. Tenże, Audiencja generalna *Jezus nauczycielem modlitwy* (Rzym, 04.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 26.

³⁸⁴ Tenże, Audiencja generalna *Katecheza o starości. Hiob, próba wiary, błogosławieństwo oczekiwania* (Rzym, 18.05.2022), <https://www.vatican.va/content/francesco/en/audiences/2022/documents/20220518-udienza-generale.html> [27.12.2023]; por. tenże, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Zażyłość z Panem* (Rzym, 28.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 37.

ludzkiego serca, aby było coraz bardziej skłonne do otwarcia się na Boga i pełnienia Jego woli³⁸⁵.

Modlitwa, do której papież Franciszek zaprasza młodych nie ma być miłym wspomnieniem, trudnym do wykonania obowiązkiem, lecz codzienną czynnością przeżywaną w zjednoczeniu z Bogiem, w podejmowanej nauce, wykonywanej pracy i spełnianych obowiązkach, zawieranych znajomościach i przyjaźniach, planach, marzeniach i uczuciach³⁸⁶. W ujęciu Papieża jest ona „płucem”, które pozwala chrześcijaninowi być uczniem Jezusa i prowadzić Boże życie w mocy Ducha Świętego zgodnie z obietnicą złożoną przez Zmartwychwstałego przed Jego wniebowstąpieniem (por. Dz 1, 8)³⁸⁷. Dbalność o modlitwę nadaje sens wszelkiej aktywności, a bez niej człowiek słabnie, traci motywację do działania wobec przeżywanych trudności. Na modlitwie, przed Bogiem, człowiek również bada swoje serce, jest w stanie rozpoznać motywacje, które nim kierują i wyzbywać się wszelkiego zakłamania i obłudy³⁸⁸. Kościół, a w nim wszyscy wierni potrzebują oddychać „płucami modlitwy” i organizować oprócz istniejących kolejne grupy wiernych, którzy poprzez wspólną modlitwę, lekturę słowa Bożego, adorację Najświętszego Sakramentu, będą stanowili duchowe zaplecze dla siebie nawzajem i innych (por. EG 262). W taki sposób „modlitwa, relacja z Bogiem, troska o życie duchowe dają posłudze duszę, a posługa (...) ucieleśnia życie duchowe”³⁸⁹.

Modlitwa znajduje swoje konkretne przełożenie na budowanie relacji z Bogiem i bliźnimi. Obejmuje szczególnie tych, którzy z różnych powodów są wykluczeni i marginalizowani oraz tych, z którymi relacje są szczególnie trudne. Modlitwa młodych ludzi może pomóc wyjść innym z ich wewnętrznego zamknięcia i poprzez podejmowany dialog z Bogiem i bliźnim przewyciężyć wszelkie opory i lęki, zmienić negatywne nastawienie i doprowadzić do uzdrowienia (por. LF 46)³⁹⁰. Pomocą w prowadzeniu takiego dialogu są

³⁸⁵ Tenże, Orędzie na Wielki Post 2020 r. *Duch Błogosławieństw w gospodarce* (Rzym, 07.10.2019), OsRomPol 41(2020) nr 2-3, s. 9.

³⁸⁶ Tenże, Homilia podczas Mszy św. na «Campus Misericordiae» na zakończenie 31. Światowego Dnia Młodzieży *Marzyciele o nowej ludzkości* (Kraków, 31.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 30.

³⁸⁷ Tenże, Audiencja generalna *Wszyscy rozumieją język prawdy i miłości* (Rzym, 19.06.2019), OsRomPol 40(2019) nr 7-8, s. 47.

³⁸⁸ Tenże, Audiencja generalna *Wielki Post to czas, by wyłączyć telewizję i otworzyć Biblię* (Rzym, 26.02.2020), OsRomPol 41(2020) nr 4, s. 15.

³⁸⁹ Tenże, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji do spraw Duchowieństwa *Jak patrzemy na młodych księży?* (Rzym, 01.06.2017), OsRomPol 38(2017) nr 7-8, s. 30.

³⁹⁰ Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych* (Rzym, 12.05.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 30; por. M. Chmielewski, *Modlitwa w ujęciu bł. Jama Pawła II*, „*Verbum Vitae*” 22(2012), s. 216-217.

Psalmy³⁹¹. Według Franciszka „Bóg Ojciec w istocie przez swojego Ducha natchnął nimi serce króla Dawida i innych modlących się, aby nauczyć każdego mężczyznę i każdą kobietę, jak Go chwalić, jak Mu dziękować i Go błagać, jak wzywać Go w radości i w bólu, jak opowiadać o wspaniałości Jego dzieł i Jego Prawa. Krótko mówiąc, Psalmy są Słowem Boga, którym my, ludzie, posługujemy się, żeby z Nim rozmawiać”³⁹² i otwierać serce na bliźniego. Za słowami powinny iść czyny, ponieważ modlitwa bez uczynków jest martwa; jest nie pełna, lecz jałowa (por. Jk 2, 14-18). Modlitwa wymaga od młodych ludzi konkretnych działań miłości względem ubogich, chorych, potrzebujących wsparcia i pomocy. Powinni oni jednak czuć, aby podejmowane działania nie zostały pozostawione bez modlitewnego zaplecza. Inaczej zamiast Boga, w centrum ich uwagi zostanie postawiony człowiek³⁹³.

4. Formowanie sumienia i rozeznanie duchowe

Sumienie, według nauki Soboru Watykańskiego II jest najtajniejszym ośrodkiem i sanktuarium człowieka, gdzie przebywa on sam na sam z Bogiem. W tym intymnym zjednoczeniu człowiek spotyka się z Prawdą, w świetle której może zobaczyć siebie takim, jaki jest (KDK 16). W przypadku człowieka niewierzącego w Boga i nie uznającego Jego przykazań za wiążące, sumienie konfrontuje go z prawem naturalnym i prawami powszechnie uznawanymi i funkcjonującymi w danym społeczeństwie. Sumienie staje się wówczas uczestnikiem tego, co dokonuje się w ludzkim wnętrzu i niejako składa swoje świadectwo wobec samej osoby, która jako jedyna zna swoją odpowiedź na głos sumienia (VS 57). Ludzkie sumienie obejmuje szereg zasad moralnych, które w konfrontacji z różnymi wydarzeniami i postawami są pomocne w odróżnieniu dobra od zła i dokonaniu ich właściwego osądu. Dzięki niemu, człowiek może wziąć odpowiedzialność za swoje czyny, wyciągać wnioski z popełnianych błędów i doskonalić się w dobru. Według Jana Pawła II, sumienie zaświadcza o prawości lub niegodziwości człowieka, które składa on samemu sobie, a zarazem świadectwem pochodzącym od Boga, którego głos i sąd przenikają jego wnętrze aż do tajników jego duszy (VS 58). Dokonuje się to za pomocą myśli, które go oskarżają lub

³⁹¹ Por. M. Crimella, *Psalterz i modlitwa*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 29(2021) nr 1, s. 13-14.

³⁹² Franciszek, Audiencja generalna *Wołanie człowieka trafia zawsze na otwarte drzwi Boga* (Rzym, 14.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 30.

³⁹³ Tenże, *Modlitwa maryjna z Papieżem Tydzień młodzieży w Rio de Janeiro* (Rzym, 21.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 61.

uniewinniają (zob. Rz 2, 15). Pojawiające się naprzemiennie myśli oskarżające i uniewinniające prowadzą człowieka do wydania osądu. Osąd jest potępiający, gdy czyn jest niezgodny z prawem Bożym lub tym zapisanym w ludzkim wnętrzu wskutek wychowania i oddziaływania społecznego. Ma on swój praktyczny wymiar w postaci nasuwających się wniosków co do tego, co należy czynić, w co i na ile się angażować, a czego unikać. Osąd ten odnosi się do konkretnej sytuacji, czynu lub zdarzenia i konfrontuje go z ogólnymi zasadami wynikającymi z prawa naturalnego i objawionego, a szczególnie zasady: czyń dobro, unikaj zła. Jest „ostateczną” instancją, wewnętrznym trybunałem w człowieku, który orzeka o tym, czy dany czyn bądź zamiar był dobry. Ostateczna decyzja podjęta przez sumienie jest składową obiektywnych i subiektywnych uwarunkowań, jakimi człowiek dysponuje. Poprzez akt sumienia poznaje on dobro, a normy i zasady życia zostają przez niego potwierdzone, zinterioryzowane i przyjęte za własne. Człowiek, który przeżywa co raz to nowe sytuacje i doświadczenia, dokonując ich obiektywnej oceny zdobywa coraz większą umiejętność czynienia dobra, a unikania tego, co złe i szkodliwe (por. VS 59). Sumienie, które dokonuje osądu rzeczywistości przypomina również o potrzebie przebaczenia i troski o dobro, o które należy permanentnie zabiegać (zob. KKK 1780-1781).

Ze względu na czas, do którego odnosi się osąd sumienia wyróżnia się sumienie przeduczynkowe, towarzyszące i pouczynkowe³⁹⁴. Sumienie przeduczynkowe dotyczy sytuacji, które się jeszcze nie odbyły, a już pojawiły się w planach. Na podstawie posiadanej wiedzy oraz poznanych zasad moralnych, człowiek wyrabia sobie pogląd o zamyślanym postępowaniu i doświadcza ze strony sumienia ponaglenia i zachęty do jego wykonania bądź ostrzeżenia lub zakazu. Sumienie towarzyszące odnosi się do sytuacji, która aktualnie się odbywa i wyraża swą aprobatę lub dezaprobatę wobec dokonanej wewnątrznie oceny moralnej. Sumienie pouczynkowe dokonuje oceny wydarzenia, które już się odbyło i odnosi się do wyciągniętych wniosków, podjętych działań, które pochwała bądź gani. Podział ten znajduje swój wyraz w nauczaniu papieża Franciszka, który wielokrotnie zachęcał do rozeznawania i badania serca.

Jan Paweł II dokonał typologii ludzkiego sumienia pisząc o sumieniu prawym (czasem określane mianem poprawne) i sumieniu błędnym. Jest to rozróżnienie zależne od stosunku do obiektywnej normy moralnej. Sumienie prawe, to takie, którym zawsze kieruje obiektywna

³⁹⁴ A. Derdziuk, *Prawda, dobro, sumienie – u podstaw odpowiedzialności społecznej*, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2192/Derdziuk%20-%20Prawda,%20dobro,%20sumienie%20-%20u%20podstaw%20odpowiedzialno%C5%9Bci%20spo%C5%82ecznej.pdf?sequence=1>, s. 24, [14.07.2023].

prawda przyjęta przez człowieka. Sumienie błędne to takie, w którym subiektywnie uznaje on za prawdę coś, co prawdą nie jest. Przy tym zło dokonane na wskutek „niepokonalnej niewiedzy” lub niezawinionego błędu nie stanowi o winie moralnej człowieka, jak też dobro dokonywane nieświadomie, nie przyczynia się do jego rozwoju i zasługi (VS 63)³⁹⁵. Człowiek poznając siebie i otaczającą go rzeczywistość zdobywa coraz większą wiedzę, którą następnie może wykorzystywać na różne sposoby w życiu. Może tę wiedzę wykorzystywać zarówno do dobrych jak i złych celów, co w konsekwencji prowadzi go albo do pomnożenia dobra, prawdziwego rozwoju i realizacji powołania do świętości, albo wprowadza na destrukcyjną drogę życia i zniewolenia. Prawe sumienie jawi się tu jako skuteczne narzędzie, pomagające właściwie dysponować posiadaną wiedzą i możliwościami, aby być człowiekiem prawdziwie wolnym. Pomaga czynić dobro a unikać zła oraz pozytywnie oddziaływać na otaczającą społeczność i rzeczywistość³⁹⁶.

Człowiek niejednokrotnie posiada wiele opcji wyboru pomiędzy tym, co jawi się jako rzeczywiste dobro. Posiada również możliwości opowiadania się pomiędzy tym, co dobre a tym, co dobre nie jest. Mnogość możliwości może tym samym przysparzać nie małe problemy z podejmowaniem właściwych decyzji, tzn. takich, które będą w konsekwencji owocować obiektywnym dobrem. Papież Franciszek wzywa do modlitwy, „aby Pan dał nam wszystkim prawe sumienie”³⁹⁷, które stanie się pomocą w przezwyciężaniu tego rodzaju trudności. Podejmowanie modlitwy w takiej intencji wydaje się być wyrazem wiary i zaufania Bogu oraz fundamentalnego pragnienia człowieka, także młodego, aby jego sumienie stanowiło skuteczną pomoc w stanowieniu o przyjmowanych postawach, podejmowanych działaniach lub powstrzymywaniu się od nich, jak również o świadomości zmienności i plastyczności sumienia. Skoro funkcjonowanie sumienia jest zmienne oraz zależne od różnego rodzaju czynników, wymaga stałej troski i formacji, aby funkcjonowało właściwie.

Sumienie jest wrodzoną zdolnością, której młody człowiek nie musi pozyskiwać, lecz którą powinien sobie uświadamiać i kształtować. Nie jest ono rzeczywistością statyczną, ani biernym łącznikiem pomiędzy porządkiem moralnym a człowiekiem i tym, co składa się na jego egzystencję. Ma ono charakter dynamiczny i w zależności od wpływu czynników zewnętrznych i ich oceny, stanowi praktyczną pomoc w podejmowaniu dobrych wyborów,

³⁹⁵ Por. Tamże, s. 25.

³⁹⁶ Franciszek, Audiencja generalna *Wytrwała modlitwa* (Rzym, 11.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 28.

³⁹⁷ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Proces kuszenia* (Rzym, 04.04.2020) OsRomPol 41(2020) nr 5, s. 39; por. tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Nie prowadzi się dialogu z diabłem* (Rzym, 01.03.2020), OsRomPol 41(2020) nr 4, s. 23.

a w konsekwencji prowadzi do szczęścia doczesnego i wiecznego lub na skutek niewiedzy bądź przyzwyczajenia do zła i grzechu ulega niemal zupełnemu zaślepieniu i sprowadza człowieka na drogę błędu (por. KDK 16, KKK 1790-1802). Ze względu na swoją plastyczność oraz istniejące niebezpieczeństwo błędu, sumienie powinno być nieustannie formowane. Formacja ta polega na zdobywaniu przez człowieka, zwłaszcza młodego, rzetelnej wiedzy, poszukiwaniu prawdy i ukierunkowywaniu na dobro. Zakłada ona proces nieustannego nawracania (por. Rz 12, 2). Dobrze formowane sumienie jest również otwarte na działanie Ducha Świętego i w Jego świetle poznaje prawdę zawartą w słowie Bożym tak, aby umieć „rozpoznać, jaka jest wola Boża: co jest dobre, co Bogu przyjemne i co doskonałe” (Rz 12, 2; por. VS 62, 64).

Formacja sumienia jest możliwa wówczas, gdy młody człowiek dba o jego „przejrzystość”. Chodzi o przyjmowanie postawy „stawania” przed Bogiem. Jest to postawa pełna zaufania w Bożą dobroć, miłość i miłosierdzie, która oddala poczucie lęku i pozwala spojrzeć na siebie w prawdzie o swojej niedoskonałości chroni lub uwalnia od egoizmu i pychy, fałszywego poczucia winy i dążeń do upodobania w sobie, zrodzonego z ludzkich słabości i błędów (por. KKK 1784)³⁹⁸. Prawe sumienie charakteryzuje się również wrażliwością. Pomaga ona dostrzec wszystko to, co niszczy naturalne piękno ludzkiego życia oraz otaczającą go rzeczywistość. Pomaga także zauważyć źródło braku jedności i właściwej harmonii z Bogiem, drugim człowiekiem i światem. Sumienie wrażliwe pobudza tym samym człowieka do podejmowania działań ekologicznych, tzn. oczyszczających wszystko to, co stanowi treść jego życia ze wszystkiego, co nie jest wyrazem prawdziwej miłości i świętości do której został on powołany. Odnosi się to w pierwszej kolejności do troski o czystość serca młodego człowieka, a następnie troski o ochronę i czystość całego świata: o czyste powietrze, wodę, żywność i inne przestrzenie doczesności³⁹⁹. Bez czystego serca, tzn. skoncentrowanego na miłości, nie jest możliwe przyjmowanie postawy miłości. Postawa zewnętrzna jest wynikiem decyzji, jakie zapadają w ludzkim sercu, a „granica między dobrem a złem nie przechodzi poza nami, ale raczej w nas”⁴⁰⁰. Wymaga to nieustannej troski o czystość serca i pielęgnowania pragnienia nieustannej przemiany tego, co złe i niedoskonałe na rzeczywiste dobro i miłość. Troska o czystość serca obejmuje również naukę umiejętności przebaczenia i przyjmowania postawy miłosiernej. Nie jest to postawa uległości, która poddaje się

³⁹⁸ Tamże.

³⁹⁹ Zob. Tenże, Orędzie na 30. Światowy Dzień Młodzieży *Miejcie odwagę iść pod prąd i być szczęśliwi 2015 r.* (Rzym, 31.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 8.

⁴⁰⁰ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Serca wolne od wszelkiej obłudy* (Rzym, 30.08.2015), OsRomPol 36(2015) nr 9, s. 59.

wszelkim naciskom i propozycjom, ale oporu wobec wszystkiego, co destrukcyjne, co niszczy w człowieku Boży ład i porządek. Człowiek o właściwie uformowanym sumieniu potrafi postawić skuteczny opór temu, co złe i do zła prowadzi. Potrafi również przyjąć postawę otwartości na Boga i Jego natchnienia. Natchnienia te skłaniają między innymi do podejmowania uczynków miłosierdzia względem ubogich i potrzebujących. Dzięki podejmowanemu procesowi formacji, młody człowiek może umacniać się w dobru i postępować w pielęgnowaniu cnoty wierności, uczciwości i wrażliwości na potrzeby innych⁴⁰¹.

Gdy sumienie nie jest formowane, a człowiek nie wsłuchuje się w jego głos lub gdy nie jest mu posłuszny, zaczyna następować deformacja sumienia. Jest to wynikiem zanikania znajomości Boga i Jego nauki, wpływu demoralizujących zachowań innych ludzi, nieznajomości lub odrzucenia nauczania Kościoła (zob. KKK 1792). Człowiek zaczyna działać bezrefleksyjnie, odstępować od przyjętych zasad, łamać ukształtowane wartości i uzależniać swoje decyzje od tego, co przyjemne. Jest też bardziej podatny na manipulacje, a swoje zachowania uzależnia od czynników zewnętrznych. W relacjach do innych osób jest bardziej skłonny do podporządkowywania ich sobie, egoistycznego wykorzystywania swojej pozycji i władzy⁴⁰².

Sumienie odnosi się do zdolności i predyspozycji, posiadanych przez każdego człowieka od początku jego istnienia i nabywanych z biegiem czasu oraz do wartości i zasad moralnych wynikających z ludzkiej natury i rzeczywistości, w której człowiek się rodzi i dorasta (zob. DWCH 1). Człowiek obdarzony łaską rozumu w swej istocie przewyższa wszelkie rzeczy doczesne. Rozwijając go jest w stanie doskonalić się i osiągać pozytywne efekty w poznawaniu i podporządkowywaniu sobie świata materialnego. Dokonując rozumowej analizy swoich postaw i zachowań oraz otaczającej rzeczywistości widzialnej może zauważyć, że funkcjonują w niej pewne niezależne od niego zasady i prawa, których on sam nie ustanawiał, a które tworzą harmonię życia i funkcjonowania. Rozumna natura ludzka

⁴⁰¹ Tenże, Orędzie na Wielki Post 2015 r. *Mocne serca, aby przewyciężyć obojętność* (Rzym, 04.10.2014), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 6.

⁴⁰² Za przykład takiej sytuacji papież Franciszek podaje osobę biblijnego króla Dawida, który oddając się lenistwu i przyjemnościom przestaje robić to, co do niego należy z racji sprawowanego urzędu. Nie wyrusza ze swoim wojskiem na wojnę, ale pozostaje w pałacu i poddaje się ludzkim pożądlivościom – wchodzi w sytuację grzechu najpierw cudzołóstwa a następnie zabójstwa. Zob. Tenże, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Kościół nigdy nie będzie próbował ukryć ani bagatelizować żadnego przypadku nadużyć* (Rzym, 21.12.2018), OsRomPol 40(2019) nr 1, s. 34; por. tenże, Przemówienie Papieża na zakończenie obrad spotkania poświęconego ochronie nieletnich *Stanowczo apeluję o wszechstronną walkę przeciwko wykorzystywaniu nieletnich* (Rzym, 24.02.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 23.

osiąga doskonałość, gdy poznaje te normy i zasady takimi jakie one są, a następnie wykorzystuje je do czynienia dobra. Młody człowiek podejmujący próbę poznania siebie i mechanizmów, które kierują nim i otaczającym światem może również uświadomić sobie istniejącą rzeczywistość świata duchowego przekraczającą jego intelektualne możliwości pojmowania. Sumienie jest przestrzenią skupiającą w sobie to, co widzialne, co podlega empirycznemu doświadczeniu, jak też rzeczywistość świata duchowego, w której uczestniczy. „W głębi sumienia człowiek odkrywa prawo, którego sam sobie nie nakłada, lecz któremu winien być posłuszny i którego głos wzywający go zawsze tam, gdzie potrzeba, do miłowania i czynienia dobra a unikania zła, rozbrzmiewa w sercu nakazem: czyn to, tamtego unikaj” (KDK 15-16).

Formowanie sumienia młodego człowieka niesie ze sobą konkretne pozytywne skutki w sferze psychicznej. Prowadzi do ukształtowania stabilnej osobowości, która odznacza się dojrzałością uczuciową, umiejętnością panowania nad sobą oraz zintegrowaną sferą seksualną. Młody człowiek świadomie zabiegający o formację sumienia postępuje w procesie dojrzewania. Nabywa coraz większą zdolność brania odpowiedzialności za siebie i innych, z większą łatwością przychodzi mu podejmowanie właściwych decyzji, potrafi być krytycznym wobec siebie oraz przyjmować krytykę od innych⁴⁰³.

Formacja sumienia pomaga również młodym budować więzi międzyludzkie, prowadzi do spotkania z innymi ludźmi, uzdalnia do prowadzenia z nimi dialogu opartego na wzajemnym szacunku, pozwala zdobyć ich zaufanie i podejmować z nimi współpracę (por. RFIS 76). Papież Franciszek wielokrotnie zwracał uwagę na potrzebę spotykania się z Bogiem i drugim człowiekiem. Mówił o „kulturze spotkania”, do której jest zaproszony każdy człowiek, a szczególnie chrześcijanin. Spotkanie tym bardziej jest możliwe i tym bardziej prowadzi do budowania relacji, współpracy, wzajemnej troski o siebie i innych, im bardziej wypływa z dobroci serca, które będąc formowane coraz bardziej uzdalnia do tego człowieka⁴⁰⁴.

⁴⁰³ Zob. E. Kowalski, *Bioetyka w konfesjonale. Vademecum dla duszpasterzy i spowiedników*, s. 251.

⁴⁰⁴ Franciszek, Przesłanie na Światowy Dzień Wyżywienia *Trzeba pokonać bariery indywidualizmu* (Rzym, 16.10.2013), OsRomPol 34(2013) nr 12, s. 23; por. tenże, Przesłanie do wiernych w Buenos Aires z okazji święta św. Kajetana *Kultura spotkania z najbardziej potrzebującymi* (Rzym, 07.08.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 42-43; por. tenże, Przemówienie podczas spotkania powitalnego z uczestnikami 34. Światowego Dnia Młodzieży na Campo Santa María la Antigua *Stajecie się mistrzami i twórcami kultury spotkania* (Panama, 24.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 18.

Każdy młody chrześcijanin jest wezwany do pogłębiania relacji z Bogiem i wypełniania Jego woli w swoim życiu. W praktyce polega to między innymi na zdobywaniu wiedzy o Bogu, człowieku i świecie oraz umiejętności wykorzystywania jej do prowadzenia życia zgodnego z Bożym zamysłem. Człowiek powołany do życia, jako istota cielesno-duchowa, został stworzony do życia w komunii z Bogiem i drugim człowiekiem. W naturalny sposób skupia w sobie elementy świata fizycznego obejmującego rodzinę, życie społeczne i zawodowe, zaangażowanie polityczne i kulturalne oraz świata duchowego kształtowanego w duchu Ewangelii, pod natchnieniem Ducha świętego, który wykracza poza obręb doczesnej rzeczywistości i wprowadza człowieka w przestrzeń życia Bożego (KDK 43). Boże Objawienie przekazuje prawdę, że grzech jest tym, co burzy naturalną harmonię życia człowieka. Burzy on relacje z Bogiem, innymi ludźmi oraz dezintegruje sposób jego egzystencji (zob. Rdz 3).

Tym, kto uzdrawia zburzoną jedność pomiędzy Bogiem i ludźmi jest posłany od Ojca Chrystus. Według Jego słów: „beze mnie nic nie możecie uczynić” (J 15, 5), młody człowiek powinien dążyć do zjednoczenia z Bogiem i wypełniać wszystkie swoje zadania oraz codzienne obowiązki zgodnie z Bożą wolą (DA 4). Zdolność życia Bożego powstaje w pierwszej kolejności jako owoc zjednoczenia ze Stwórcą. Kształtowanie swojej egzystencji w taki sposób wymaga od młodego chrześcijanina formacji do jedności, która stanowi cechę jego bytowania jako członka wspólnoty Kościoła, a zarazem części społeczeństwa (ChL 59). Polega ona na permanentnym pogłębianiu relacji z Bogiem poprzez modlitwę, życie sakramentalne, pogłębianiu wiedzy religijnej i powszechnej, a następnie na zaangażowaniu społecznym i politycznym (ChL 60). Dopiero na podstawie jasno określonych zasad życia zgodnego z ludzką naturą i Bożymi przykazaniami, można dokonać oceny i weryfikacji ludzkich postaw i zachowań⁴⁰⁵. Narzędziem tej weryfikacji może być praktyka rachunku sumienia.

Rachunek sumienia jest jednym ze sposobów formacji sumienia. Jest on pierwszym z warunków, które należy wykonać przystępując do sakramentu pokuty i pojednania (zob. KKK 1454), ale może być on również praktykowany każdego dnia jako forma modlitwy oraz narzędzie służące formacji i procesowi nawrócenia (zob. KKK 1435). Pomaga on człowiekowi rozeznąć własną, życiową sytuację pod względem jej duchowego rozwoju. Nie chodzi wówczas w sensie ścisłym o rozliczenie się z Bogiem z popełnionych grzechów, ale

⁴⁰⁵ Tenże, List «Humana communitas» z okazji 25. rocznicy powstania Papieskiej Akademii «Pro Vita» *Braterstwo nową granicą chrześcijaństwa* (Rzym, 06.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 49.

przyjrzenie się sobie, swoim postawom i zachowaniom w perspektywie Bożej miłości. Papież Franciszek zachęca młodych do robienia rachunku sumienia każdego dnia zauważając, że człowiek niejednokrotnie wie, co dzieje się w społeczeństwie, sąsiedztwie, a nie wie, co dzieje się w jego wnętrzu (por. EG 169). Wskazuje on, aby robić rachunek sumienia na zakończenie dnia przypominając sobie o najważniejszych wydarzeniach, które się w nim odbyły, w których człowiek uczestniczył, a następnie rozeznąć, czy podejmowane decyzje i przyjmowane postawy były podyktowane miłością do Boga, czy raczej hołdowały własnemu egoizmowi i prowadziły do złego⁴⁰⁶.

Papież zachęca młodych, aby wsłuchiwali się w propozycje, które nieustannie otrzymują, tak by nauczyli się odróżniać głos Boga od podszeptów złego ducha⁴⁰⁷. W pierwszej kolejności proponuje podjąć refleksję nad tym, co Duch Święty im zakomunikował, czego pragnął ich nauczyć i w czym udoskonalić, a następnie odpowiedzieć sobie na pytanie o własne reakcje na Boże działanie⁴⁰⁸. Pomocą w dokonywanym rozeznaniu pomiędzy dobrem a złem może być również informacja dotycząca emocji, jakie towarzyszyły konkretnym wydarzeniom: czy wydarzenia te rodziły w sercu radość, pokój, czy raczej generowały smutek, lęk i niepokój? Jakie jest źródło poszczególnych emocji, do jakich wydarzeń się odnosiły i czy pod ich wpływem nie został ktoś skrzywdzony?⁴⁰⁹ Po znalezieniu odpowiedzi na te pytania, należy w prostej modlitwie wyrazić Bogu wdzięczność, żal i ufność. Pomocą w permanentnej pracy nad formowaniem sumienia przez młodzież może być również prowadzony zeszyt duchowy. W zeszycie takim są zapisywane wnioski, refleksje i przemyślenia, które zostały uświadomione i pojawiły się podczas rachunku sumienia jako owoce przeżycia z danego dnia⁴¹⁰. Dokonując ich analizy na przestrzeni dłuższego czasu można zauważyć pewne tendencje, zbieżności i zależności, które mogą stać się pomocne w pracy nad sobą.

W formowaniu sumień młodych ludzi znaczącą rolę odgrywa słowo Boże (zob. KKK 1785). Chrześcijanin przez lekturę Pisma Świętego coraz bardziej poznaje Boga na którego

⁴⁰⁶ Tenże, Homilia w Domu św. Marty *Wewnętrzna walka między dobrem a złem* (Rzym, 25.10.2019), OsRomPol 40(2019) nr 11, s. 40; por. tenże, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Poznanie samych siebie* (Rzym, 05.10.2022), OsRomPol 40(2019) nr 11, s. 28.

⁴⁰⁷ Tenże, Modlitwa Maryjna z Papieżem *Głos Dobrego Pasterza* (Rzym, 03.05.2015) OsRomPol 41(2020) nr 5, s. 19.

⁴⁰⁸ Tenże, Homilia w Domu św. Marty *Duch Święty jako przyjaciel* (Rzym, 06.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 30.

⁴⁰⁹ Tenże, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Księga naszego życia* (Rzym, 19.10.2022), OsRomPol 40(2019) nr 11, s. 33.

⁴¹⁰ Tenże, Orędzie na 32. Światowy Dzień Młodzieży 2017 r. *Rewolucyjna modlitwa Maryi* (Rzym, 27.02.2017), OsRomPol 38(2019) nr 3-4, s. 6.

obraz i podobieństwo został stworzony (zob. Rdz 1, 26). Sobór Watykański II podkreśla, że „w słowie Bożym zawiera się moc i potęga, że staje się ono dla Kościoła podstawą i siłą żywotną, a dla dzieci Kościoła umocnieniem wiary, pokarmem duszy, czystym i trwałym źródłem życia duchowego” (KO 21). Człowiek wierzący zaproszony, aby w świetle Bożego słowa kształtował swoje życie realizując powołanie do świętości. Słowo Boże rodzi w nim życie Boże, dzięki któremu wzrasta on w wierze i w świętości. Dokonuje się to w konkretnych realiach życia pośród których winien on dokonywać słusnych wyborów odrzucając to, co złe a angażując w to, co Boże i do Boga prowadzi (VD 84)⁴¹¹. Słowo Boże stanowi w procesie rozeznawania nieocenioną pomoc. Papież Franciszek wpisując się w soborowe nauczanie Kościoła oraz swoich poprzedników wielokrotnie zachęca młodych ludzi do lektury Pisma Świętego i daje świadectwo, że również sam, gdy robi wieczorny rachunek sumienia, to opiera go na słowie Bożym⁴¹².

W formacji sumienia duże znaczenie ma wspólnota Kościoła jako naturalne środowisko oraz narzędzie wzrostu i rozwoju oraz prowadzone przez nią nauczanie (zob. KomKKK 374). Sposób funkcjonowania danej społeczności – konkretnej wspólnoty parafialnej i kościelnej, wierność Bożym i kościelnym przykazaniom, sprawowanie w niej liturgii i uczestnictwo w życiu sakramentalnym, modlitwa, przykład życia i wstawiennictwo świętych mogą skutecznie wpływać na osobisty system wartości młodego człowieka. Rolą wspólnoty Kościoła jest nie tylko wskazywać i demaskować błędne nauki oraz postawy, ale przede wszystkim stanowić konkretną pomoc w formacji ludzkiego sumienia tak, aby potrafiło skłaniać do życia zgodnego z prawdą (VS 85). We współczesnym świecie, gdzie tendencje kulturowe próbują umniejszać znaczenie słowa Bożego, stawiając je w opozycji do wolności człowieka, ma on szczególne zadanie przekazywać rzetelną wiedzę na temat rodzajów i sposobów rozwoju sumienia, a także ukazywać związek między wolnością i prawdą⁴¹³. Kościół jest wezwany do kształtowania sumień młodych ludzi, aby dobro mogło przeważać⁴¹⁴.

⁴¹¹ Por. H. Witczyk, *Słowo Boże w życiu chrześcijanina w świetle „Verbum Domini”*, „Studia Katechetyczne” (2012) nr 8, s. 111.

⁴¹² Franciszek, Audycja generalna *Uczmy się Błogosławieństw* (Rzym, 06.08.2014) OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 48.

⁴¹³ Zob. A. Zellma, *Formacja sumienia uczestników lekcji religii w czasach «płynnej nowoczesności»*, „Forum Teologiczne” (2014) nr 15, s. 114-116.

⁴¹⁴ Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Marina di Sibari *Trzeba powiedzieć «nie» adoratorom zła* (Marina di Sibari, 21.06.2014) OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 46; zob. tenże, Przemówienie przed Mszą św. *Do zobaczenia w Rio de Janeiro* (Rzym, 24.03.2013) OsRomPol 34(2013) nr 5, s. 31.

Szczególnym miejscem realizacji misji Kościoła w formacji sumienia jest rodzina chrześcijańska, ponieważ wprowadza ona dziecko w poznawanie i praktykowanie praw rozpoznawanych przez sumienie. Roztropne wychowanie kształtuje cnoty, chroni i uwalnia od strachu, egoizmu i pychy, fałszywego poczucia winy i dążeń do upodobania w sobie, zrodzonego z ludzkich słabości i błędów (zob. KKK 1784). W pierwszej kolejności rodzice są powołani, aby brać na siebie odpowiedzialność za wychowanie swoich dzieci. Tylko oni są w stanie skutecznie uczestniczyć w życiu swoich dzieci spędzając z nimi czas, prowadząc z nimi dialog i reagując w odpowiedni sposób na niewłaściwe zachowania. Misja wychowawcza rodziny powinna mieć skuteczne wsparcie w instytucjach wychowawczych, specjalistach życia rodzinnego, a przede wszystkim we wspólnotach chrześcijańskich prowadzących swoją działalność w oparciu o słowo Boże⁴¹⁵.

Ważnym elementem formacji duchowej młodzieży jest podejmowanie i rozwijanie umiejętności rozeznania duchowego. Franciszek podkreśla, że każdy chrześcijanin i każda wspólnota powinni rozeznawać, jaka jest wola Boża dotycząca ich życia i jaką aktywność powinni podjąć, aby nie poddać się pokusie wygodnictwa (por. EG 20). Rozeznanie duchowe jest przedmiotem zainteresowania teologii duchowości w ramach kierownictwa duchowego i dotyczy orzekania oraz wydawania sądów o motywacjach działania człowieka⁴¹⁶. Od strony praktycznej, w odniesieniu do konkretnej osoby prowadzącej rozeznanie duchowe, polega na poznawaniu i zbieraniu informacji o sobie samym, z uwzględnieniem swojej przeszłości, ocenie poziomu życia duchowego oraz dojrzałości osobowej, regularnej modlitwie i otwieraniu się na natchnienia Ducha Świętego, poznawaniu i wypełnianiu woli Bożej, a także analizie wewnętrznych natchnień i poruszeń⁴¹⁷. W ocenie papieża Franciszka, w formacji duchowej przez wiele lat kładziono w Kościele nacisk na normy i zasady doktrynalne, bioetyczne i moralne oraz osąd sumienia. Wielu młodych ludzi jednak, żyjących w czasach, gdy upadają liczne systemy prawne i burzone są autorytety, przeżywając osobiste trudności i doświadczając własnej ograniczoności, potrzebuje rozwijać umiejętność rozeznania duchowego (por. AL 37)⁴¹⁸. Papież zachęca wszystkich wierzących, aby z ufnością podejmowali dzieło rozeznawania w celu dokonywania owocnych wyborów, korzystnych dla ich harmonijnego rozwoju oraz realizacji powołania do szczęścia i wiecznej

⁴¹⁵ Tenże, Audycja generalna *Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci* (Rzym, 20.05.2015) OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 44-46.

⁴¹⁶ Por. M. Chmielewski, S. Urbański, *Rozeznanie duchowe*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 756.

⁴¹⁷ Tamże, s. 760.

⁴¹⁸ Por. Tamże, s. 757.

radości (por. GE 11. 166-168)⁴¹⁹. Pomocą w prowadzeniu takiego rozeznania może być również kierownik duchowy, który będąc wiernym nauczaniu Kościoła i samemu dążąc do świętości, stanie się powiernikiem dla młodego człowieka i nie osądzając wysłucha go oraz pomoże mu sukcesywnie wzrastać i dojrzewać do życia w wolności i świętości (por. ChV 246).

Prowadząc rozeznanie duchowe należy pamiętać, że tym, kto podpowiada najlepszą dla człowieka drogę życia i postępowania jest Duch Święty. Dlatego trzeba uczyć się Go słuchać i potrafić odróżnić Jego głos do głosu złego ducha. Papież Franciszek podał kilka przykładów takiego rozróżnienia. Według niego Duch Święty nigdy nie powie, że w życiu człowieka wszystko jest w należyтым porządku i nic nie musi zmieniać. W odróżnieniu od Niego, zły duch popycha człowieka do tego, aby korzystał ze swojej wolności i robił to, co lubi, co jest dla niego przyjemne, na co ma ochotę. Duch Święty nigdy, także w doświadczeniu upadku i grzechu, nie zostawia człowieka w osamotnieniu, lecz zawsze pociesza. W takich momentach, gdy pojawiają się gorycz, smutne myśli, pesymizm prowadzące do podsycania niecierpliwości, robienia z siebie ofiary, uzalania się nad sobą, podejrzliwości i narzekania wiadomo, że to wszystko pochodzi od złego. Duch Święty zachęca i dodaje odwagi młodzieży, aby nigdy nie traciła nadziei i ufności. Zachęca też do cieszenia się z sukcesów innych ludzi, podczas gdy zły duch nakłania do zazdrości. Duch Święty jest konkretny i chce, aby młody człowiek się skupiał na tym, co przeżywa i co dokonuje się „tu i teraz” w jego życiu, ponieważ zarówno Bóg jak i człowiek są tymi, którzy żyją w danym momencie. Bóg „teraz” obdarowuje niezbędnymi łaskami, a człowiek jest tym, który w danym momencie coś przeżywa. Zły duch odwracając uwagę, odciąga ludzkie myśli od teraźniejszości zwracając je do przeszłości pełnej żalów i nostalgii albo projektuje przyszłość pełną niepowodzeń i trudności⁴²⁰. Rzetelna wiedza o Bogu i Jego działaniu staje się pomocną we właściwej ocenie problemowej sytuacji i jest tym, co pomaga młodemu człowiekowi zdemaskować pokusy od złego ducha, dokonać właściwego rozeznania, a następnie przyjąć właściwą postawę.

W rozeznaniu duchowym istotną rolę odgrywa słowo Boże. Pismo Święte wielokrotnie mówi o potrzebie rozeznania duchowego w odniesieniu do różnych sytuacji,

⁴¹⁹ Franciszek, Przemówienie do wiernych w Piazza Armerina *Trzeba dotykać ran Kościoła i społeczeństwa* (Sycylia, 15.09.2018), OsRomPol 39(2018) nr 10, s. 44.

⁴²⁰ Tenże, Homilia w Uroczystość Zesłania Ducha Świętego *Pocieszyciel jest Duchem uzdrowienia, Duchem zmartwychwstania* (Rzym, 05.04.2022), OsRomPol 42(2022) nr 6, s. 13-14.

które przeżywa młody człowiek oraz wzywa do jego podejmowania⁴²¹. Dlatego ucząc się i podejmując dzieło rozeznawania duchowego, należy często sięgać po lekturę Pisma Świętego. Stanowi ono cenną pomoc do tego, aby stawać się coraz bardziej Bożym i móc rozwiązywać problemu i zawilości życia osobistego, społecznego i kościelnego⁴²². Pozwala bardziej poznać Boga, Jego wolę oraz otwierając się na działanie Ducha Świętego odnieść je do swojego życia.

Naturalnym i pierwszym środowiskiem, w którym młody człowiek uczy się rozeznawania jest rodzina. W niej rodzice wychowując dzieci najpierw poprzez własny przykład życia, podejmowane wybory i sposoby rozwiązywania problemów oddziałują na dzieci i kształtują w nich konkretne umiejętności. Cenną pomocą jest, gdy nauczą dzieci częstego sięgania po lekturę i korzystania z Pisma Świętego oraz tego, że nie wszystko, co jest proponowane we współczesnym świecie i jawi się jako miłe, przyjemne i atrakcyjne, służy ich dobru. Franciszek zauważa, że „hałas i ogłuszenie” płynące ze świata są tym, co przeszkadza w świadomym przeżywaniu swojego życia, dostrzeżeniu i usłyszeniu Boga, który nieustannie przemawia. „Często wpływ programów telewizyjnych lub pewnych form reklamy oddziałuje negatywnie i osłabia wartości otrzymane w życiu rodzinnym” (AL 274). Dlatego papież Franciszek zachęca młodych ludzi, aby przez życie nie szli sami, w pojedynkę, ale otaczali się ludźmi, którzy staną się pomocni w pracy nad sobą i podejmowaniu właściwych wyborów. Wskazuje na ludzi Kościoła, którzy z miłosierdziem i cierpliwością mogą towarzyszyć człowiekowi na różnych etapach jego życia (por. EG 33, 44). Poleca kapłanom, zakonnikom, duszpasterzom i wychowawcom, aby stwarzali młodym możliwości wysłuchania i rozeznawania oraz byli pomocni w odkryciu Bożego planu i zamysłu względem nich⁴²³. Umiejętność prowadzenia rozeznania duchowego jest pomocna nie tylko w kształtowaniu i prowadzeniu życia według zasad Ewangelii i w duchu Kościoła, ale także w rozeznaniu i wyborze drogi życiowej. Papież zachęca również do prowadzenia duszpasterstwa powołań i tworzenia odpowiednich miejsc sprzyjających towarzyszeniu i rozeznawaniu. Mówi o takich miejscach, do których młody człowiek zawsze może przyjść

⁴²¹ Biblijnymi przykładami rozeznania mogą być między innymi scena zwiastowania Maryi, która rozpoznaje Boże działanie (Łk 1, 35), podobnie Józef (Mt 1, 18-20), czy Symeon i Anna (Łk 1, 41; 2, 26). Pismo Święte w licznych miejscach zachęca do rozeznawania, np. Iz 1, 3; Mt 7, 15-18; Mt 16, 3; Łk 12, 56; Rz 12, 2; 1 Kor 11, 28-29; 2 Kor 11, 13-15; Ga 6, 3-4 i in.

⁴²² Franciszek, Przemówienie do wiernych w Piazza Armerina *Trzeba dotykać ran Kościoła i społeczeństwa* (Sycylia, 15.09.2018), s. 44.

⁴²³ Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2019 r., *Odwaga, by podjąć ryzyko* (Rzym, 31.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 6; por. tenże, List do młodzieży świata *Lepszy świat budowany jest także dzięki wam* (Rzym, 13.01.2017), OsRomPol 38(2017) nr 1, s. 6.

i zostać przyjęty z życzliwością i otwartością. Mają to być miejsca, w których będzie mógł odnowić swoją wiarę w Jezusa Chrystusa i podzielić się z innymi swoimi osobistymi pytaniami, codziennymi troskami i przeżyciami. W takich miejscach powinien móc spotkać osoby, które żyją według ewangelicznych kryteriów i według nich pomogą w procesie rozeznawania ukierunkować go na dobro, piękno i Boga (por. EG 77)⁴²⁴.

Podsumowując należy stwierdzić, że formacja duchowa jest konieczna dla właściwego rozwoju młodego człowieka. Wynika ona wprost z natury i naturalnej religijności, która znajduje swoje odniesienie i spełnienie w relacji do Boga. Ma ona na celu pomoc młodemu człowiekowi w nawiązaniu i zacieśnianiu relacji z Bogiem i dzięki niej prowadzeniu Bożego życia, a także dawaniu świadectwa o Bogu względem świata. Formacja ta służy duchowemu rozwojowi człowieka pomagając mu odkryć właściwy sens i wartość jego życia oraz ostateczne przeznaczenie.

Formacja duchowa dokonuje się poprzez słuchanie i rozważanie słowa Bożego. Jest ono dla chrześcijan drogowskazem życia i zbiorem zasad postępowania. Jest także „słowem życia”, poprzez które Duch Święty odradza i umacnia człowieka w prowadzeniu Bożego życia. Prowadzi On z człowiekiem dialog miłości, w którym go oświeca, ubogaca i obdarowuje swoimi łaskami. Dlatego tak istotnym dla duchowego rozwoju jest częsta i regularna lektura Pisma Świętego i słuchanie słowa Bożego. Papież Franciszek zachęca młodych, aby nie rozstawali się z Pismem Świętym, często po niego sięgali i medytowali w różnych momentach swojego życia. Zachęca także do korzystania z nowości technicznych w postaci smartfonów, tabletów i innych urządzeń, dzięki którym kontakt z Pismem Świętym może być łatwiejszy. Pomocą we właściwym odczytywaniu i rozumieniu teksów biblijnych jest słuchanie i rozważanie słowa Bożego we wspólnocie Kościoła. Pierwszym i uprzywilejowanym miejscem jest sprawowana liturgia, ale także warto rozważać słowo Boże w rodzinie, w grupach i wspólnotach, których działalność jest oparta na słowie Bożym.

Skuteczną pomocą w prowadzeniu formacji duchowej są sakramenty. Są one źródłem łaski Bożej i Bożego życia. Prowadzą do osobistego spotkania z Bogiem, który mocą Ducha Świętego uwalnia wiernego od złego, uświęca i przemienia oraz jednoczy ze sobą oraz z drugim człowiekiem. Poszczególne sakramenty stanowią dla młodego chrześcijanina skuteczną pomoc w pokonywaniu własnych słabości i niedoskonałości. Bóg przychodzi mu

⁴²⁴ Tenże, Przemówienie do wiernych zgromadzonych przed bazyliką w Loreto *Droga pokoju i braterstwa* (Loretto, 25.03.2019), OsRomPol 40(2019) nr 4-5, s. 35-35.

z pomocą na różnych etapach życia poprzez i we wspólnocie Kościoła. Przez chrzest gładzi grzech pierworodny, włącza do wspólnoty Kościoła i otwiera na działanie swojej łaski. W sakramencie bierzmowania obdarowuje młodego człowieka darami Ducha Świętego i umacnia go w walce ze słabościami oraz wspiera w dążeniu do świętości. Uzdalnia także do postawy służby i dawania świadectwa chrześcijańskiego życia. Eucharystia jest sakramentem w którym chrześcijanin umacnia swoją więź z Bogiem i Kościołem. Jako sakrament, wprowadza go w paschalną logikę życia, w której naśladowując Chrystusa staje się coraz bardziej bezinteresownym darem miłości dla innych. Sakrament pokuty pozwala każdorazowo po popełnieniu grzechu powrócić do jedności z Bogiem i Kościołem. Pozwala doświadczyć Bożego miłosierdzia i coraz bardziej stawać się miłosiernym dla bliźnich. W sakramencie namaszczenia chorych Bóg przychodzi choremu z pomocą w przeżywanym cierpieniu i utwierdza w przekonaniu, że jego życie należy do Boga. Sakramenty małżeństwa i kapłaństwa to sakramenty służące budowaniu wspólnoty. Młody człowiek współpracując z Bożą łaską poznaje siebie, dary i charyzmaty otrzymane od Boga, a rozwijając je może je wykorzystywać do służenia innym. Sakramenty te pomagają mu wyzbywać się egoizmu i życia dla siebie oraz stawać się coraz bezinteresownym darem dla bliźnich. Dzięki prowadzeniu życia sakramentalnego może on realizować swoje powołanie do świętości.

Formacja duchowa nie jest możliwa bez modlitwy. Franciszek nazywa ją najważniejszym narzędziem pracy, dzięki któremu chrześcijanin otwiera się na działanie Ducha Świętego i zaprasza Boga do swojego życia, do swojej codzienności. Modlitwa pomaga osiągać wewnętrzną stabilizację i harmonię życia z Bogiem, drugim człowiekiem i otaczającą rzeczywistością. Dlatego istotnym jest, aby stawała się ona codzienną praktyką życia młodego człowieka, aby potrafił on znajdować czas na regularną modlitwę o różnych porach dnia oraz wznosił swoje myśli do Boga w różnych sytuacjach i momentach. Dzięki podejmowanej modlitwie młodzież nie tylko może znaleźć dla siebie pomoc i wsparcie w przeżywanych trudnościach, ale jednocześnie udziela jej innym. Modlitwy trzeba się nieustannie uczyć. Jest to możliwe we wspólnocie Kościoła, w chrześcijańskich rodzinach oraz działających wspólnotach modlitewnych. Uczestnictwo i zaangażowanie młodych w takie wspólnoty rozwija ich duchowo i jest wyrazem ich wzajemnej troski o życie i zbawienie.

Formacja duchowa obejmuje także formację sumienia oraz pomaga w prowadzeniu rozeznania duchowego. Sumienie jako wewnętrzne sanktuarium człowieka jest nie tylko przestrzenią obcowania z Bogiem, ale także ośrodkiem zawierającym zbiór zasad moralnych,

które w zestawieniu z przeżywanymi wydarzeniami stanowią pomoc w odróżnieniu dobra od zła. Nie jest ono rzeczywistością statyczną, lecz ma charakter dynamiczny, zależny od wpływu czynników zewnętrznych. Dlatego wymaga stałej formacji, aby stanowiło skuteczną pomoc w wydawaniu zgodnych z rzeczywistością osądów oraz w podejmowaniu dobrych decyzji i przyjmowaniu właściwych postaw. Młody człowiek dzięki prowadzonej formacji sumienia rozwija swoje życie duchowe i wrodzone zdolności przez doskonalenie w sobie tego, co dobre oraz eliminowanie tego, co złe i destrukcyjne. Potrafi również podejmować działania coraz bardziej świadome uodparniając się na różne formy manipulacji i zakłamania pochodzące ze świata. Dobrze funkcjonujące sumienie staje się dla niego skuteczną pomocą w budowaniu relacji z Bogiem i innymi ludźmi, a codzienny rachunek sumienia – narzędziem wzrostu duchowego. Praktyka rachunku sumienia wraz z prowadzonym rozeznaniem duchowym są pomocne w coraz lepszym poznawaniu siebie samego, swoich słabości, złych nawyków i przyzwyczajzeń oraz pokus złego ducha. Młody człowiek podejmując dzieło rozeznania duchowego w sposób indywidualny lub wspólnotowy może coraz świadomiej przeżywać swoje życie wiary, dążąc do prawdziwej wolności, jaką daje Chrystus. Papież Franciszek zachęca młodzież do stałej formacji sumienia i prowadzenia duchowego rozeznania, aby żyjąc w świecie upowszechniającym relatywizm poznawczo-etyczny potrafiła opierać swoje życie na Bogu i prawdzie.

ROZDZIAŁ III

FORMACJA INTELEKTUALNA

Formacja intelektualna, nazywana również doktrynalną (zob. ChL 60), jest ściśle związana z formacją ludzką i duchową (zob. PDV 51)⁴²⁵. Ma ona istotne znaczenia dla życia duchowego, moralnego i społecznego pojedynczego młodego człowieka i całych pokoleń⁴²⁶. Stanowi ona podstawę integralnego rozwoju człowieka czyniąc go bardziej wolnym i odpowiedzialnym. Formacja intelektualna pomaga także znaleźć odpowiedzi na fundamentalne pytania dotyczące ludzkiego życia i funkcjonowania w społeczeństwie i świecie (por. ChL 60), dlatego stanowi fundament „zwartego, cywilizowanego społeczeństwa, zdolnego do rodzenia nadziei, bogactwa i postępu”⁴²⁷. Jest ona niezbędnym elementem formacji chrześcijańskiej, dzięki któremu młody człowiek wykorzystując naturalne zdolności rozumu uzasadnia i rozwija swoją wiarę w Boga i pozwala mu jeszcze bardziej zbliżyć się do Niego. Zdobywana przez młodego człowieka wiedza dotycząca ludzkiego życia, świata doczesnego, w którym on żyje oraz nadprzyrodzonego, w którym uczestniczy, posiada walory formacyjne w ramach dokonującego się w nim procesu wychowania równoległego i pośredniego⁴²⁸.

W formacji intelektualnej młodego człowieka chodzi o zdobywanie wiedzy, kształtowanie jego sposobu myślenia w taki sposób, by zdobytą wiedzę potrafił wykorzystywać dla czynienia dobra. Opisując to zagadnienie papież Franciszek mówił o trzech aksjomatach które, będąc ze sobą powiązane i wpływając na siebie nawzajem, skutkują dobrem. Są nimi wiedza, uczucia i działanie. Posiadana wiedza oddziałuje na uczucia i prowadzi do działania, uczucia wynikają z posiadanej wiedzy i podejmowanych działań, a działania są skutkiem wykorzystania posiadanych informacji i rodzących się uczuć.

⁴²⁵ Por. A. Suski. *Wprowadzenie do Dekretu o formacji kapłańskiej*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekry, deklaracje*, Poznań 2002, s. 283.

⁴²⁶ Franciszek, Przemówienie do członków korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej *Bóg ma dla nas «zamiary pełne pokoju»* (Rzym, 10.01.2022), OsRomPol 42(2022) nr 1, s. 21.

⁴²⁷ Tenże, Orędzie na 55. Światowy Dzień Pokoju 2022 r. *Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca: narzędziami budowania trwałego pokoju* (Rzym, 08.12.2021), OsRomPol 42(2022) nr 1, s. 5.

⁴²⁸ Wychowaniem równoległym jest szereg oddziaływań wychowawczych skierowanych na wychowanka przez środki masowego przekazu oraz instytucje i organizacje społeczne, a także polityczne i kulturalne środowisko życia. Wychowanie pośrednie polega na wpływaniu na wychowanka w sposób podświadomy i mimowolny poprzez różne czynniki zewnętrzne w celu doprowadzenia go do osiągnięcia założonego wcześniej celu. W odniesieniu do rozwoju wiary może nim być lektura Pisma Świętego. Por. J. Przybyłowski, *Formacja chrześcijańska młodzieży. Rozważania pastoralne*, „Studia Włocławskie” 4(2001), s. 260-261.

Formacja intelektualna – według Papieża – ma za cel koordynację tych elementów ludzkiej egzystencji, tak aby były w pełni ze sobą zintegrowane⁴²⁹. Ma ona również inspirować do kolejnych poszukiwań, badań i refleksji nad ludzkim życiem i funkcjonowaniem w społeczeństwie i świecie (por. ChV 222)⁴³⁰.

Człowiek mający rozumną naturę jest w stanie rozwijać się i doskonalić poprzez zdobywanie wiedzy i jej nieustanne poszukiwanie oraz dążenie do poznania prawdy i dobra. Dzięki podejmowaniu takich działań młody człowiek jest w stanie przez rzeczywistość widzialną coraz bardziej otwierać się na rzeczywistość nadprzyrodzoną (por. KDK 15). W taki sposób naturalne zdolności rozumu umożliwiają poznawanie Boga oraz mówienie o Nim z każdym i ze wszystkimi – także z ateistami i agnostykami – ponieważ wszystkie dzieła stworzone zawierają w sobie pewne podobieństwo do Stwórcy (por. KKK 39. 41). Każdy chrześcijanin, szczególnie młody, jest wezwany do tego, aby poznając coraz bardziej rzeczywistość stworzoną, potrafił w sposób racjonalny ją interpretować i wyjaśniać zachowując swoją chrześcijańską tożsamość⁴³¹. Jest to istotne także w kontekście kolejnych odkryć naukowych i pojawiających się możliwości technicznych (por. PDV 51), które jeśli nie będą właściwie wykorzystywane, mogą stanowić dla młodego człowieka poważne niebezpieczeństwo prowadząc jego samego, całą ludzkość i świat do zagłady (por. KDK 15). Potrzeba rzetelnej wiedzy i właściwego rozeznania tego, co jest faktycznym dobrem i służy dobru człowieka i świata, a co jest destrukcyjne i przed czyn należy się bronić.

Papież Franciszek zauważa dokonujący się współcześnie proces sekularyzacji oraz podejmowane próby sprowadzenia wiary jedynie do osobistych i wewnętrznych przeżyć młodego człowieka. Konsekwencją takich działań jest deformacja zasad etycznych, osłabienie poczucia grzechu, wzrastający relatywizm powodujący powszechne zagubienie, szczególnie wśród osób młodych, będących w okresie dojrzewania (por. EG 64; LS 122)⁴³². Ponadto, jak zauważa Papież, młody człowiek porusza się dzisiaj w społeczeństwie informatycznym, w którym są mu dostarczane, niezależnie od jego woli, w sposób chaotyczny i tendencyjny

⁴²⁹ Franciszek, Przemówienie do członków Ruchu «Focolari» w Loppiano *Naszym zadaniem jest budowanie globalnej cywilizacji przymierza* (Loppiano, 10.05.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 13.

⁴³⁰ Por. W. Giertych, *Wyzwolenie umysłu. Rozważania o edukacji*, OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 42.

⁴³¹ Tożsamość chrześcijańska odwołuje się do sfery komunikacji oraz samoidentyfikacji osoby lub grupy z tradycją religijną, wiedzą, wartościami i normami moralnymi, symbolami i zwyczajami, rytuałami oraz działaniami podejmowanymi przez Kościół katolicki. Uwidacznia się ona w procesie adaptacji tych cech oraz działań do komponentów otoczenia i podlega nieustannym modyfikacjom. Stąd powinna być świadomie formowana i racjonalnie uzasadniana. Por. M. Jeżowski, *Tożsamość. 1. Aspekt religijny*, EK t. 19, kol. 946; H. Słotwińska, *Znaczenie edukacji religijnej w budowaniu tożsamości chrześcijańskiej*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 11, s. 22-23.

⁴³² Por. W. Potocki, *Formacja intelektualna w seminarium duchownym*, „Kościół i Prawo” 24(2022) nr 1, s. 126.

różnego rodzaju informacje i dane, które wydają się być równie istotne i prawdziwe. Prowadzi to młodych ludzi do powstawania w nich bądź utrwalania postaw obojętności, powierzchowności i chaosu moralnego (por. EG 64). Pomocą i obroną przed tego rodzaju zjawiskami jest formacja intelektualna, przez którą młodzież może zdobywać rzetelną wiedzę pozwalającą odróżnić prawdę od fałszu oraz potrafić dokonać jej właściwej oceny i hierarchizacji. Formacja intelektualna jest świadomie prowadzonym procesem, który ma za cel prowadzić młodego człowieka do jego osobistej dojrzałości i wolności potrafiącej przeciwstawić się różnym formom współczesnych manipulacji.

1. Konieczność formacji intelektualnej

Głównym motywem, dla którego należy podejmować formację intelektualną jest chrześcijańska tożsamość wierzących. Młodzi ludzie, którzy przez przyjęcie sakramentu chrztu zostali włączeni w Chrystusa oraz Jego Mistyczne Ciało, są ludem Bożym i uczestnikami kapłańskiego, prorockiego i królewskiego urzędu Chrystusowego (por. KK 31; ChL 9)⁴³³. Powinni mieć świadomość tego, kim są, jakie jest ich podstawowe powołanie i ostateczny cel życia, a także rola i miejsce w świecie oraz wspólnocie Kościoła⁴³⁴. Dokonując refleksji i szukając odpowiedzi na powyższe pytania, mogą oni lepiej zrozumieć siebie oraz znaleźć ich praktyczne zastosowanie w codziennym życiu. Papież Franciszek zachęca młodych, aby przez studiowanie zdobywali i „chronili mądrość, czyli wiedzę ludzką i uczłowieczającą”, która zachowa ich przed życiowymi błędami oraz pogonią za tym, co ulotne i bezwartościowe. Przestrzega ich także przed pokusą dyskredytowania nauki jako zbędnego wysiłku, który nie przynosi żadnych wymiernych korzyści dla ich życia i zachęca do nieustannego zadawania pytań, zdobywania wiedzy i dzielenia się nią z innymi (por. ChV 223)⁴³⁵.

⁴³³ Por. L. Siwecki, *Kościół jako «Corpus Misticum Christi» według Emila Merscha* „Roczniki Teologiczne” 64(2017) z. 2, s. 157.

⁴³⁴ Por. M. Fiałkowski, *Rola zrzeczeń religijnych we wspólnotowym towarzyszeniu młodzieży w rozwoju wiary*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych*, red. P. Ochotny, M. J. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2018, s. 246; por. także, *Formacja chrześcijańska Katolików świeckich w świetle nauczania Kościoła współczesnego. Studium teologiczno-pastoralne*, Lublin 2010, s. 283; por. R. Jusiak, *Pedagogia społeczna Kościoła Katolickiego*, Lublin 2013, s. 91.

⁴³⁵ Por. Franciszek, Przemówienie do wspólnoty akademickiej Uniwersytetu Bolońskiego *Laboratorium humanizmu* (Bolonia, 01.10.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr. 10, s. 11.

Młody człowiek na drodze intelektualnego poznania jest w stanie spełniać jeden z warunków pełnego i integralnego rozwoju, dzięki któremu może rozpoznawać, rozumieć i przewidywać. Zaspokaja tym samym potrzebę poznawczą dynamizującą proces poznawczy. Formacja intelektualna, której centrum zainteresowania jest „osoba w jej integralnej rzeczywistości, ma za cel doprowadzenie jej do poznania samej siebie, wspólnego domu, w którym przyszło jej żyć, a przede wszystkim do odkrycia braterstwa jako relacji, która tworzy wielokulturową strukturę ludzkości, będącą źródłem wzajemnego ubogacania”⁴³⁶. Młody człowiek, żeby posiadać umiejętność dokonywania właściwych wyborów i odpowiedniego kształtowania swojego życia oraz relacji do świata, w którym żyje, a także społeczeństwa, w którym funkcjonuje, musi poznać prawdę o sobie, odkryć swoją godność oraz ograniczenia, jakie są mu narzucone. Musi przyjąć postawę pokornego naukowca, która pozwoli mu skutecznie osiągać coraz wyższy poziom rozwoju życia ludzkiego i społecznego. Młody człowiek powinien przyglądać się własnym reakcjom, rodzącym się w nim uczuciom w konfrontacji z innymi osobami oraz rzeczywistością zewnętrzną. Dokonując ich analizy poznaje siebie i zdobywa coraz większą autonomię psychiczną, niezależność osobowościową, poczucie odpowiedzialności, a zdobywając wiedzę wyrabia sobie osobisty światopogląd niezależny od aprobaty lub jej braku ze strony innych⁴³⁷. Będąc coraz bardziej świadomym siebie otrzymuje okazję do wypowiedzenia swoich przeżyć, przemyśleń i pragnień oraz możliwość ich rozwoju i realizacji⁴³⁸. Przez uprawianie nauki o człowieku może także lepiej odnaleźć się w relacji do innych.

Człowiek w chrześcijańskim ujęciu ma szczególną wartość górującą ponad innymi stworzeniami, która nakazuje mu cenić każdą osobę ludzką chroniąc jej życie. „Każda istota ludzka – przypomina Franciszek – jest zawsze święta i nienaruszalna w jakiegokolwiek fazie swego rozwoju. Jest ona celem samym w sobie, a nigdy środkiem do rozwiązania innych trudności. (...) Sam rozum wystarczy, aby uznać nienaruszalną wartość każdego ludzkiego życia, ale jeśli spojrzymy na nie w świetle wiary, wszelki gwałt zadany osobistej godności osoby ludzkiej wzywa o pomstę przed obliczem Bożym i jest obrazą Stwórcy człowieka” (EG 213). Ochrona ludzkiego życia jest zadaniem i obowiązkiem każdego i wszystkich⁴³⁹. Obowiązek ten wynika z wiary w Boga – Pana życia i śmierci (zob. 1 Sm 2, 67) oraz z wiedzy

⁴³⁶ Tenże, Przemówienie do zgromadzenia plenarnego Kongregacji Edukacji Katolickiej *Edukacja prowadzi osoby do światła* (Rzym, 20.02.2020), OsRomPol 41(2020) nr 4, s. 9.

⁴³⁷ Por. S. Głaz, *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, Kraków 2010, s. 29.

⁴³⁸ Franciszek, Przesłanie do włoskich studentów katolickich zrzeszonych w FUCI *Studiowanie, poszukiwanie i granica* (Rzym, 14.10.2014), OsRomPol 35(2014) nr 11, s. 32.

⁴³⁹ Por. M. Ozorowski, *Wartość życia ludzkiego w nauczaniu papieży Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka*, „Teologia i Moralność” 22(2017) nr 2, s. 46.

o tym, co służy życiu, a co jest mu przeciwne. Rzetelna wiedza dotycząca tego, czym jest aborcja, eutanazja i w jaki sposób przeprowadzane są zabiegi *in vitro*, pozwala młodym ludziom zająć wobec nich właściwą, krytyczną postawę⁴⁴⁰. Właściwie rozumiana godność każdej osoby ludzkiej pozwala także człowiekowi otworzyć się na drugiego, uzdalnia do poznania go, umiłowania i dialogu z nim (por. LS 119).

Zdobywanie wiedzy o świecie pozwala młodemu człowiekowi odpowiednio kształtować relację z nim oraz czynić go sobie poddanym (zob. Rdz 1, 28). Gdy człowiek uważa się jedynie za kolejny byt pośród wielu innych, pojawiający się na drodze przypadku lub fizycznego determinizmu, powstaje niebezpieczeństwo, że przestanie on brać odpowiedzialność za siebie oraz świat, w którym żyje (por. LS 118). Nie można w pełni zrozumieć świata i odkrywać pełnej prawdy o nim negując wiarę w Boga – jego Stwórcę (por. GE 46). Wiara nie jest czymś, co się negocjuje dla osiągnięcia osobistych korzyści lub udowadniania swoich subiektywnych poglądów⁴⁴¹.

Należy się troszczyć o właściwe rozumienie chrześcijańskiej wizji świata i człowieka. Niewłaściwie pojmowana antropologia, w której człowiek ma panować nad światem prowadzi do konfliktów międzyludzkich, a także błędnych przekonań i działań w relacjach do świata. Prawidłową interpretacją pojęcia człowieka jako „pana” wszechświata jest rozumienie go w sensie „odpowiedzialnego zarządcy” (por. LS 116).

Papież Franciszek zachęca młodzież, aby uprawiając naukę przyjmowała postawę poszukiwacza. Postawa ta skłania naukowca do nieustannego stawiania sobie pytań, prowadzi do spotkania z tajemnicą oraz otwiera go na przestrzeń wiary. „Poszukiwanie umożliwia spotkanie wiary, rozumu i nauki, sprzyja harmonijnemu dialogowi między nimi, owocnej wymianie, która przy świadomości i zaakceptowaniu granic ludzkiego rozumienia, pozwala na prowadzenie badań naukowych w wolności sumienia”⁴⁴². Dzięki przyjętej przez młodego człowieka pokornej postawy poszukiwacza, który niczego nie pomija i nie marginalizuje, lecz rzetelnie bada i analizuje dążąc do poznania prawdy, jest możliwe zniwelowanie lub zażegnanie naukowego rozdźwięku pomiędzy Ewangelią a współczesnością. Zdaniem Franciszka, może się to dokonać na drodze mediacji kulturowej, która bez negowania różnic

⁴⁴⁰ Franciszek, Przemówienie do przedstawicieli Włoskiego Stowarzyszenia Lekarzy Katolickich *Grzechy przeciwko Bogu* (Rzym, 15.11.2014), OsRomPol 35(2014) nr 12, s. 35.

⁴⁴¹ Tenże, Homilia w Domu św. Marty *Wiary nie można sprzedawać* (Rzym, 06.04.2013), OsRomPol 34(2013) nr 6, s. 8.

⁴⁴² Tenże, Przesłanie do włoskich studentów katolickich zrzeszonych w FUCI *Studiowanie, poszukiwanie i granica* (Rzym, 14.10.2014), s. 32.

kulturowych, „stanie się horyzontem pozytywnego planowania”⁴⁴³. Wymaga to od młodych podjęcia trudu i wysiłku, który nauczy ich umiejętności dobrego planowania i inwestowania oraz przyczynia się do budowania bardziej harmonijnego świata.

Dzięki formacji intelektualnej młody człowiek realizuje powołanie do świętości. Nie jest to możliwe bez zgłębiania prawdy o Bogu i tego, co On objawił oraz refleksji nad praktycznym odniesieniem tego do własnego życia. Sobór Watykański II wskazując na konieczność formacji intelektualnej zwraca uwagę, że wierni „powinni poznawać najgłębszą naturę całego stworzenia, jego wartość i przeznaczenie do chwały Bożej, i również przez świeckie działa dopomagać sobie wzajemnie do bardziej świętego życia” (KK 36). Potrzeba zatem, aby młodzi podejmowali aktywność zmierzającą do coraz głębszego poznania i rozumienia tajemnic Bożych. Ma to również konkretne i praktyczne zastosowanie w ich życiu. Papież Franciszek zwracając się do młodzieży podkreśla, że we współczesnym, zrelatywizowanym świecie musi ona znaleźć trwałe oparcie, musi się „czegoś uchwycić”, aby nie „odpłynąć” i się nie pogubić. „Jeśli nie ma żadnych prawd obiektywnych ani stałych zasad, poza zaspokojeniem własnych aspiracji i doraźnych potrzeb, jakie ograniczenia może mieć handel ludźmi, organizacje przestępcze, przemyt narkotyków, handel «krwawymi diamentami» czy skórami zwierząt zagrożonych wyginięciem?” (LS 123). Papież zachęca młodych, aby pytali dorosłych o trwałe fundamenty, na których można oprzeć swoje życie, a dorosłych do tego, by dawali młodym odpowiedź⁴⁴⁴. Poucza młodych także o tym, że aby ich marzenia o szczęśliwym życiu i lepszej przyszłości stały się możliwe, konieczne są zdobywanie wykształcenia i podejmowanie prób odpowiedzi na pytania: „dlaczego żyję?”, „dla kogo żyję?” oraz „dla kogo jestem w stanie poświęcić swoje życie?”. Dopóki młody człowiek żyje i wzrasta w przekonaniu o swojej wielkości i niezależności, próbując sobie podporządkować wszystko i każdego, niszczy fundamenty swojego istnienia. Zamiast współpracować z Bogiem – swoim Stwórcą, stara się zająć Jego miejsce burząc naturalną harmonię i prowokując bunt natury (por. LS 117). Zadaniem dorosłych jest pomóc młodym w znalezieniu właściwych odpowiedzi na te fundamentalne pytania przez stworzenie im przestrzeni i możliwości edukacyjnych, pracy oraz wspólnoty wsparcia⁴⁴⁵.

Formacja intelektualna powinna prowadzić młodego człowieka do powiązania prawdy, którą odkrywa na drodze podejmowanych procesów naukowych z miłością, będącą

⁴⁴³ Tamże, s. 32-33.

⁴⁴⁴ Franciszek, Przemówienie podczas czuwania z młodzieżą w Metro Park *Potrzeba odwagi, żeby powtórzyć «tak» Maryi* (Panama, 26.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 28.

⁴⁴⁵ Tamże.

jego naturalnym sposobem życia. Franciszek zauważa, że współcześnie wielu młodych ludzi utożsamia miłość ze światem ludzkich uczuć i jako taką postrzega ją jako zmienną i ulotną. Papież podkreśla, że jest ona związana z uczuciami, ale się do nich nie ogranicza, lecz otwiera człowieka zamkniętego we własnym „ja” i prowadzi go do zbliżenia i otwarcia się na drugiego. Proces ten jest możliwy jedynie wówczas, gdy odbywa się w prawdzie i na prawdzie jest oparty. Tylko wtedy jest on w stanie przetrwać próbę czasu, przewyciężając pojawiające się trudności wynikające z różnic pomiędzy poszczególnymi osobami. Miłość w połączeniu z prawdą prowadzi do jedności, stałości i życia „wielkiego i pełnego” (por. LF 27). Franciszek zachęca młodych, aby otwierali się na łaskę Bożą i prawdę oraz czerpali z tego, co w ich najgłębszych przekonaniach dotyczy miłości, sprawiedliwości i pokoju (por. LS 200).

Formacja intelektualna nie ogranicza się do zgłębiania wiedzy pozyskanej i przekazywanej na drodze współczesnych badań empirycznych. Nie są one bowiem w stanie oddać i wyjaśnić pełnej prawdy dotyczącej stworzenia i rzeczywistości, w której człowiek żyje i uczestniczy. Franciszek zwraca uwagę młodym, że istnieje wiele tekstów pochodzenia religijnego, ponadczasowych i uniwersalnych, które nie straciły na aktualności i nadal posiadają walory motywujące do pozytywnych przemian, a także otwierają na nowe horyzonty. Poznawanie literatury pochodzenia chrześcijańskiego, nauczania Magisterium Kościoła wyrażonego w dokumentach Soboru Watykańskiego II i innych soborów (por. EG 38), a także treści zawartych w Piśmie Świętym (por. EG 148), może przyczynić się do ukształtowania w młodzieży ponadczasowych i uniwersalnych zasad etycznych, które mają praktyczne zastosowanie w życiu. Papież zachęca młodych, aby nie bali się korzystać z tego rodzaju źródeł i wiekowego dziedzictwa podejmując się debaty publicznej z innymi osobami i grupami. Poznane zasady etyczne na płaszczyźnie teoretycznej, jakie rozum jest w stanie dostrzec, kształtują się i utrwalają w konfrontacji z przeżywaną rzeczywistością. Mogą one powracać i znajdować swoje zastosowanie w różnych dziedzinach ludzkiego życia oraz być wyrażane w różnych językach i kulturach (por. LS 199).

Formacja intelektualna młodzieży obejmująca wszystkie płaszczyzny ludzkiego życia i świata, w którym on żyje pozwala nadawać właściwy kierunek i odpowiednio korzystać z postępu naukowego i technologicznego. Do właściwego kierowania swoim życiem

i pozytywnego wpływania na otaczającą rzeczywistość nie wystarczą dobre pragnienia⁴⁴⁶. Działanie powinno być poprzedzone pozyskaniem wiedzy dotyczącej danej dziedziny, sposobu jej funkcjonowania, tak aby podejmowana aktywność przyniosła w bliższej i dalszej perspektywie pozytywne skutki. Istnieje potrzeba kształtowania w młodzieży takiego sposobu myślenia, który pozwoli jej z jednej strony prowadzić odważne poszukiwania i umiejętnie wykorzystywać posiadany dla budowania lepszego świata potencjał, a z drugiej strony, na miarę możliwości, przewidywać skutki działań, które mogą okazać się destrukcyjne oraz zgubne dla niej i otaczającej ją rzeczywistości. Jan Paweł II nauczał o powołaniu człowieka do odpowiedzialnego udziału w stwórczym działaniu Boga w świecie, a jednocześnie przypominał, że żadnego działania w jednej dziedzinie nie można pomijać bez uwzględnienia jego wpływu na inne dziedziny⁴⁴⁷. Wskazania te znajdują swoje zastosowanie w każdym obszarze ludzkiego życia, zarówno w odniesieniu do świata, jak i samego człowieka. Papież Franciszek zachęca ze swej strony młodych, aby nie bali się na nowo przemyśleć celów, planów, działań i ich skutków, kontekstu oraz ograniczeń etycznych podejmowanych aktywności, których realizacja jest formą sprawowania władzy. Gdy nie zostaną one należycie przemyślane, niosą ze sobą poważne ryzyko negatywnego wpływu na ich życie i środowisko (por. LS 131).

Formacja intelektualna młodzieży służy „humanizacji świata i historii”. W procesie tym edukacja jawi się jako „miłość i odpowiedzialność” przekazywane w czasie kolejnym pokoleniom. Według papieża Franciszka stanowi ona „antidotum na kulturę indywidualistyczną, która niekiedy się wynaturza, przeradzając w prawdziwy kult «ego» i w prymat obojętności”⁴⁴⁸. Jej celem jest budowanie jedności międzyludzkiej przez wzajemne słuchanie, dialog i zrozumienie. Papież apeluje, aby w tych działaniach nie pomijać nikogo, niezależnie od tego kim jest i z jakiej części świata pochodzi. Zachęca on, by w tworzeniu nowych programów edukacyjnych wsłuchać się w głos płynący od ludzi młodych oraz podjąć działania zapobiegające wszelkim formom niesprawiedliwości społecznej, łamaniu praw człowieka, ubóstwu i wykluczeniu⁴⁴⁹. Jego zdaniem, należy także wypracować nowy paradygmat kulturowy, jako „pakt edukacyjny dla młodych pokoleń i wraz

⁴⁴⁶ Por. I. Celary, *Troska o stałą formację intelektualną młodych presbiterów w kontekście nowej ewangelizacji*, „Teologiczne Studia Siedleckie” 11(2014) nr 11, s. 72.

⁴⁴⁷ Jan Paweł II, Orędzie na 23. Światowy Dzień Pokoju *Pokój z Bogiem Stwórcą, pokój z całym stworzeniem* (Rzym, 01.01.1990), <https://www.niedziela.pl/artukul/2283/Oredzie-na-XXIII-Swiatowy-Dzien-Pokoju>, nr 6, [10.01.2024].

⁴⁴⁸ Franciszek, Przesłanie do uczestników spotkania nt. Global Compact on Education *Antidotum na kryzys edukacyjny* (Rzym, 15.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 23.

⁴⁴⁹ Por. Tamże.

z młodymi pokoleniami, który angażowałby rodziny, wspólnoty, szkoły i uniwersytety, instytucje, religie, rządzących, całą ludzkość, w kształtowanie osób dojrzałych. Pakt, który promowałby edukację w zakresie ekologii integralnej, według wzorca kulturowego pokoju i zrównoważonego rozwoju, skoncentrowanego na braterstwie i przymierzu między istotą ludzką a środowiskiem”⁴⁵⁰.

Wprowadzenie w życie nowego programu edukacyjnego opartego na miłości i odpowiedzialności jest trudne w sytuacji, gdy człowiek nie przestaje eliminować ze swojego otoczenia ludzi „kłopotliwych”, to znaczy słabych, chorych, kalekich, bezbronnych, potrzebujących pomocy. „(...) Jeśli nie otacza się opieką ludzkiego embrionu, (...) dochodzi do utraty wrażliwości osobistej i społecznej na przyjęcie nowego życia, również inne formy otwarcia przydatne dla życia społecznego ulegają wyjąłowieniu” (LS 120). Taki sposób myślenia, który prowadzi do wykluczenia ze społeczeństwa słabszego człowieka, niesie ze sobą negatywne skutki w odniesieniu do całego społeczeństwa oraz środowiska naturalnego i świata (LS 122; por. QA 58). Jedną z przyczyn takiego sposobu myślenia i działania jest – według Franciszka – kultura relatywizmu. Papież określa ją mianem patologicznej, ponieważ pobudza jedną osobę do wykorzystywania drugiej i traktowania jej przedmiotowo, zmuszając do wykonywania pracy i sprowadzając do niewolnictwa. Jest to ten sam sposób myślenia, który prowadzi do odrzucenia osób starszych, których nie da się podporządkować egoistycznym lub partykularnym interesom poszczególnych osób lub zbiorowości. Taki sposób myślenia odnosi się także do wykorzystywania dzieci (por. LS 123). Franciszek zwraca uwagę, że istniejący w świecie kryzys ekologiczny jest ujawnieniem się lub zewnętrznym przejawem kryzysu etycznego, kulturowego i duchowego. Uważa, że nie zostanie on pokonany, dopóki nie nastąpi uzdrowienie wszystkich podstawowych relacji międzyludzkich (por. LS 119).

Formacja intelektualna młodzieży powinna odbywać się na drodze dialogu, ponieważ „nie ma prawdziwego wychowania, które nie byłoby dialogiczne w swej strukturze”⁴⁵¹. Wymaga ona postawy otwartości i słuchania ze strony osoby formującej, jak i formowanej. Przez wzajemną wymianę myśli i merytoryczną dyskusję wychowanek może skutecznie rozwijać swój horyzont patrzenia i zobiektywizować prawdę dotyczącą tego, czego naukowa refleksja dotyczy. Papież Franciszek zwraca również uwagę na konieczność prowadzenia

⁴⁵⁰ Tenże, Orędzie na 55. Światowy Dzień Pokoju 2022 r. *Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca: narzędziami budowania trwałego pokoju* (Rzym, 08.12.2021), s. 6.

⁴⁵¹ Tenże, Przemówienie do członków korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej *Bóg ma dla nas «zamiary pełne pokoju»* (Rzym, 10.01.2022), s. 21.

dialogu pomiędzy różnymi naukami i dyscyplinami naukowymi, ponieważ każda z nich jest zwykle zamknięta w granicach swojego własnego języka, a specjalizacja prowadzi do izolacji i absolutyzacji wiedzy (por. LS 201). Brak współpracy utrudnia uzyskanie oczekiwanych efektów oraz rozwiązywanie problemów i przeciwności, z jakimi boryka się młody człowiek i świat, w którym on żyje. Według Papieża, konieczny jest również otwarty i przyjazny dialog pomiędzy różnymi grupami, społecznościami oraz ruchami zatroskanymi o ochronę środowiska, którego brak niejednokrotnie skutkuje ideologicznymi konfliktami pomiędzy nimi. Pojawiające się i eskalujące kolejne kryzysy, a szczególnie w ostatnim czasie kryzys ekologiczny, wymaga od wszystkich myślenia o dobru wspólnym i szukania rozwiązań na drodze dialogu wymagającego cierpliwości, ascezy i wielkoduszności (por. LS 201). Papież zachęca także do prowadzenia dialogu międzyreligijnego, szczególnie z wyznawcami islamu. Wskazuje, że podobnie jak chrześcijanie wyznają oni wiarę w tego samego, miłosiernego Boga, który będzie sądził ludzi w dniu ostatecznym (por. EG 252). Stawia ich za przykład tego, jak wiele czasu są oni w stanie poświęcać na codzienną modlitwę i regularne uczestnictwo w organizowanych obrzędach religijnych, i żyć w przekonaniu, że ich życie w całości należy do Boga, a także być zaangażowanym w niesienie pomocy najuboższym (por. EG 252). Prowadzenie jednak dialogu w wyznawcami innych religii wymaga stosownej wiedzy i otwartości rozmówcy, aby nie utracił on chrześcijańskiej tożsamości i potrafił bardziej dostrzegać to, co łączy, niż to, co dzieli (por. EG 253)⁴⁵². Jest to szczególne zadanie przed którym stają ludzie młodzi. Formacja intelektualna, dzięki której młodzież może poznać różne religie, kultury, powszechne zasady życia społecznego i uczyć się wprowadzać je w życie, jest pomocna we wspólnej trosce o świat w którym żyje tak, aby był dla nich coraz bardziej przyjazny i służył ich życiu i rozwojowi (por. EG 182). Papież Franciszek przypomina także, że troska o szkolnictwo i edukację młodzieży oraz podejmowanie działań integrujących, służących jej inkulturacji jest priorytetem i obowiązkiem każdego państwa⁴⁵³.

Nauczanie papieża Franciszka wpisuje się w dotychczasowe nauczanie Magisterium Kościoła wyrażone w dokumentach Soboru Watykańskiego II oraz jego poprzedników dotyczące edukacji młodzieży. Odwołując się do soborowego Dekretu o formacji kapłańskiej (zob. DFK 13-22), który dał impuls do dokonania reformy studiów kościelnych, a następnie

⁴⁵² Por. Kongregacja do spraw Edukacji Katolickiej, «*Stworzył ich jako mężczyznę i kobietę*». *Z myślą o drodze dialogu na temat kwestii gender w edukacji*, Watykan 2019, (Rzym, 02.02.2019) <https://www.ekai.pl/dokumenty/stworzyl-ich-jako-mezczyzne-i-kobiete-z-mysla-o-drodze-dialogu-na-temat-kwestii-gender-w-edukacji/>, nr 57, [28.06.2023]; por. W. Potocki, *Formacja intelektualna w seminarium duchownym*, s. 128.

⁴⁵³ Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z ludnością Amazonii w Puerto Maldonado *Chrońmy Amazonię przed gospodarczym i ideologicznym kolonializmem* (Lima, 19.01.2018), OsRomPol 39(2018) nr 2, s. 25.

Konstytucji apostolskiej o uniwersytetach i wydziałach kościelnych⁴⁵⁴, podkreśla ich ważność oraz konieczność ich ciągłej aktualizacji w odniesieniu do pojawiających się nowych przepisów dotyczących prowadzenia nauczania katolickiego oraz przemian społeczno-kulturowych⁴⁵⁵. Proponuje „ożywienie” studiów kościelnych „w kontekście nowego etapu misji Kościoła, naznaczonej świadectwem radości, która wypływa ze spotkania z Jezusem i z głoszenia Jego Ewangelii”, a która została przez niego zaproponowana w Adhortacji apostolskiej *Evangelii Gaudium*⁴⁵⁶. Podkreśla, że szkoła i uniwersytet realizują swoje cele wtedy, gdy kształtują młodego człowieka, by stawał się twórcą świata bardziej solidarnego i pokojowego. Szczególnym zadaniem uczelni i innych instytucji katolickich jest ukazywanie młodzieży „horyzontów otwartych na transcendencję”⁴⁵⁷.

Ludzkie działania nie mogą być podejmowane w sposób chaotyczny, ponieważ niosą wówczas ze sobą niebezpieczeństwo zarówno dla świata, jak i młodego człowieka. Papież Franciszek przypomina o potrzebie formacji intelektualnej młodzieży, aby móc przewyższać problemy współczesnego świata i służyć mu pomocą w przeżywanych trudnościach, z którymi się on mierzy. Mówi też o potrzebie wprowadzania odpowiednich zasad życia społecznego, kontroli rozwoju technologicznego, identyfikacji ofiar przestępstw i ściganiu ich oprawców, oraz o opiece i trosce o nieletnich, zapewnieniu im możliwości integracji. Przypomina także o potrzebie wspierania rodzin i wychowawców w kreatywnym wychowywaniu młodzieży do bezpiecznego korzystania z Internetu⁴⁵⁸. Są to działania, które – według Franciszka – należy podjąć, i aby przyniosły one oczekiwane efekty, należy je poprzedzić naukową refleksją i głębokim namysłem.

Poza problemami odnoszącymi się do życia społecznego istnieją także te odnoszące się do natury. Nieprzemysłana i niepohamowana ingerencja w świat roślin i zwierząt, która pociąga za sobą mutacje genetyczne generowane przez biotechnologię, w celu wykorzystania

⁴⁵⁴ Zob. Jan Paweł II, Konstytucja Apostolska o uniwersytetach i wydziałach kościelnych *Sapientia Christiana*, (Rzym, 15.04.1979) https://fs.siteor.com/upjp2/files/Downloads/20201016174007/Konstytucja_apostolska_Sapientia_christiana_o_uniwersytetach_i_wydzia%C5%82ach_ko%C5%9Bcielnych.pdf?1602870009 [05.01.2024].

⁴⁵⁵ Franciszek zauważa znaczący wkład w rozwój studiów kościelnych Encykliki Pawła VI *Populorum progressio* ogłoszonej 26.03.1967, jak również Adhortacji Jana Pawła II *Evangelii nuntiandi* z 08.12.1975. Podkreśla rolę dokumentów *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis* i *Centesimus annus* Jana Pawła II oraz *Caritas in veritate* i *Laudato si'* Benedykta XVI.

⁴⁵⁶ Por. Franciszek, Konstytucja Apostolska o uniwersytetach i wydziałach kościelnych *Veritatis gaudium*, (Rzym, 27.12.2017) https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html, nr 1, [05.01.2024].

⁴⁵⁷ Tenże, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji Edukacji Katolickiej *Człowiek nie może żyć bez nadziei* (Rzym, 09.02.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 2, s. 23.

⁴⁵⁸ Tenże, Przemówienie do uczestników międzynarodowego kongresu poświęconego godności nieletnich w świecie cyfrowym *Mroczne regiony Internetu* (Rzym, 06.10.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 11, s. 15.

możliwości obecnych w rzeczywistości materialnej może doprowadzić do negatywnych i nieodwracalnych skutków. „Szacunek, jakim wiara obdarza rozum, pociąga za sobą zwrócenie uwagi na to, co sama wiedza w zakresie nauk biologicznych, rozwijana niezależnie od interesów ekonomicznych, może ukazać odnośnie do struktur biologicznych oraz ich możliwości i mutacji” (LS 132). Nauka i technologia – według Papieża – nie są neutralne, lecz są inspirowane intencją i możliwościami podmiotu działającego. „Konieczne jest spowolnienie marszu, aby obserwować rzeczywistość w inny sposób, gromadzić osiągnięcia pozytywne i zrównoważone, a jednocześnie przywrócić wartości i wielkie cele unicestwione z powodu megalomańskiego niepohamowania” (LS 114). Istnieje zatem wiele problemów i zagrożeń, z którymi współcześnie musi się mierzyć młody człowiek. Formacja intelektualna może ochronić go przed różnorodnymi błędami i niebezpieczeństwami dla niego oraz świata, w którym żyje on sam, i w którym będą żyły przyszłe pokolenia. Przez podejmowanie formacji intelektualnej młodzieży daje się „duszę globalnemu światu”. Dzięki niej podejmowane działania służą dobru człowieka i świata oraz korygują i niwelują to, co negatywne i szkodliwe⁴⁵⁹.

Formacja intelektualna młodzieży jest konieczna także do tego, aby młodzi zdobywając coraz większe doświadczenie w konfrontacji z różnymi kulturami, religiami i problemami życia społecznego i osobistego, potrafili podejmować trud mediacji kulturowej i społecznej w duchu Ewangelii realizowanej i głoszonej przez lud Boży. Franciszek uważa, że studiom kościelnym potrzeba mądrej i odważnej odnowy, jakiej wymaga przemiana misyjna Kościoła „wychodzącego” tak, aby stanowiły dla młodych skuteczną pomoc i wsparcie w podejmowaniu dialogu ze światem⁴⁶⁰. Papież podkreśla, że priorytetem we współczesnej edukacji młodzieży jest przygotowanie jej do podjęcia „nowego etapu ewangelizacji”, która wymaga rozeznania, oczyszczenia i reformy. Wynika to z powszechnego kryzysu antropologicznego, kulturowego i ekologicznego, szybko dokonujących się przemian i degradacji człowieka oraz świata, które znajdują swój wyraz w klęskach żywiołowych, a także w kryzysie społecznym i ekonomicznym⁴⁶¹. Potrzeba

⁴⁵⁹ Tenże, Przemówienie do członków Fundacji «Gravissimum Educationis» *Zmieniając sposób wychowywania, zmienia się świat* (Rzym, 25.06.2018), OsRomPol 39(2018) nr 7, s. 34.

⁴⁶⁰ Tenże, Konstytucja Apostolska o uniwersytetach i wydziałach kościelnych *Veritatis gaudium*, (Rzym, 27.12.2017) https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html, nr 3, [05.01.2024]; por. R. Selejdak, *Formacja integralna kandydatów do kapłaństwa w świetle nowego «Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis»*, „Liturgia Sacra” 23(2017) nr 2, s. 420.

⁴⁶¹ Por. Tenże, *Formacja ludzka i intelektualna przyszłych kapłanów*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2013 nr 2, s. 138.

przekazywania wiedzy i nieustannej formacji intelektualnej młodzieży, aby potrafiła ona przezwyciężyć owe kryzysy redefiniując pojęcie postępu oraz wypracowując przyjazne dla świata i człowieka modele globalnego rozwoju, według zasad Ewangelii⁴⁶².

2. Treść formacji intelektualnej

Treść formacji intelektualnej obejmuje różnorakie wymiary życia młodego człowieka. Uwzględniając jego kontekst historyczny, społeczno-kulturowy i religijny, umożliwia poznanie własnej osoby, rozumienie i wyznawanie wiary chrześcijańskiej, jej apologii i kształtuje relację ze światem. Wymaga od młodego człowieka znajomości prawd wiary, zasad życia moralnego i społecznego, zagadnień zarówno z zakresu nauk przyrodniczych, jak i humanistycznych, a szczególnie nauk biblijnych, historycznych i filozoficznych (por. KDK 5; FT 114)⁴⁶³. Formacja intelektualna młodzieży powinna zawierać „nauczanie Pisma Świętego, żywej Tradycji w Kościele i autentycznego Urzędu Nauczycielskiego, a także duchowe dziedzictwo Ojców, Doktorów i świętych Kościoła, by umożliwić lepsze poznanie tajemnic chrześcijańskich i ożywić [jego – P.B.] wiarę”⁴⁶⁴.

Treścią formacji intelektualnej młodego człowieka jest prawda o Bogu jedynym w Trzech Osobach. Młody chrześcijanin powinien wiedzieć, że Bóg jest stwórcą świata, bytem świętym, transcendentnym, wyniesionym ponad inne, koniecznym względem bytów przygodnych i niezmiennym względem bytów zmiennych oraz obecnym w rzeczywistości świata doczesnego⁴⁶⁵ oraz to, że kocha On każdego człowieka i towarzyszy mu przez całe

⁴⁶² Franciszek, Konstytucja Apostolska o uniwersytetach i wydziałach kościelnych *Veritatis gaudium*, (Rzym, 27.12.2017) https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html, nr 3, [05.01.2024]; por. M. Kowalczyk, *Implikacje teologiczne apostolatu młodzieży w świetle nauczania papieża XXI wieku*, Warszawa 2022, s. 259; Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów*, Kraków 2013, nr 95, s. 149.

⁴⁶³ Por. Papieska Rada do spraw krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Kielce 2020, nr 179-180; por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich w świetle nauczania Kościoła współczesnego. Studium teologiczno-pastoralne*, s. 286.

⁴⁶⁴ Jan Paweł II, Konstytucja Apostolska *Fidei Depositum* ogłoszona z okazji publikacji Katechizmu Kościoła Katolickiego (Rzym, 11.10.1992), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/konstytucje/fidei_depositum_11101992 [24.01.2024].

⁴⁶⁵ Franciszek, Audycja generalna *Modlitwa jest pierwszą siłą nadziei* (Rzym, 20.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 13; por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*, s. 287.

życie⁴⁶⁶. Powinien także wiedzieć o dokonanym dziele zbawienia w osobie Jezusa Chrystusa. Wiedza ta pozwala mu lepiej rozumieć wartość ludzkiego życia, godność osoby ludzkiej i jej niepowtarzalność⁴⁶⁷. Kiedy ta wiedza jest zniekształcona, brakuje wówczas kryterium pozwalającego wyróżnić to, co czyni ludzkie życie cennym, a przy tym gubi się miejsce człowieka we wszechświecie, gubi się prawdę o jego naturze, rezygnuje się z odpowiedzialności moralnej roszcąc przy tym prawo do absolutyzacji władzy i nauki (por. LF 54; KDK 9-10). Zdaniem Franciszka, „tylko pokora otwiera nas na doświadczenie prawdy, prawdziwej radości, poznania tego, co ważne. Bez pokory jesteśmy «odcięci», jesteśmy odcięci od zrozumienia Boga (...)»⁴⁶⁸. Trzeba być pokornym, żeby poznać Boga i przyjąć prawdę, którą naucza Kościół, że „przedwieczny Ojciec, na skutek najzupełniej wolnego i niezgłębionego zamysłu swej mądrości i dobroci, stworzył cały świat, a ludzi postanowił wynieść do udziału w życiu Bożym” (KK 2). Zgodnie z nauką Jezusa, każdy człowiek może się do Niego zwracać słowem „Ojcze” (zob. Mt 6, 8-9. 26. 32; Łk 6, 36; 15, 11-32). Wiedza ta ma istotne znaczenie dla ludzi młodych, którzy przeżywają samotność oraz poczucie odrzucenia. O ojcostwie Boga mówią teksty zawarte w Starym Testamencie między innymi w kontekście wyprowadzenia Izraelitów z Egiptu (zob. Wj 4, 22-23), prorok Izajasz (zob. Iz 64, 7), autor natchniony Księgi Psalmów (zob. Ps 27, 10; 103, 13) i inne. Według Franciszka, określenie „Ojciec” podkreśla Bożą bliskość względem młodych ludzi, jest kluczem do Jego serca i wyraża się w nim zarówno Boże ojcostwo jak i macierzyństwo (por. Ef 3, 15)⁴⁶⁹.

Kościół naucza, że Chrystus – Syn Boży, umarł i zmartwychwstał za wszystkich (por. 2 Kor 5, 15), przez Ducha Świętego dostarcza człowiekowi światła i sił, aby mógł on odpowiedzieć na swe najważniejsze powołanie (por. KDK 10). Wiedza, którą pragnie on przekazać młodemu człowiekowi nie pochodzi z jego samodzielnych przemyśleń, ale dzięki pokornemu przyjęciu słowa Bożego i prawdy objawionej, zgodnie z którą Bóg w całkowicie bezinteresownej inicjatywie objawia siebie i pragnie być poznany⁴⁷⁰. Zarówno rozum, jak i wiara człowieka są darem Stwórcy, dlatego wszelkie badania prowadzone w sposób naukowy i z poszanowaniem zasad moralności chrześcijańskiej, pozwalają lepiej zrozumieć

⁴⁶⁶ Tenże, Homilia podczas Mszy św. dla biskupów, kapłanów, zakonników, zakonnice i seminarzystów *Idźmy na rozstaje dróg* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 17-18.

⁴⁶⁷ Por. T. Williams, *Godność osoby ludzkiej*, ComP 18(2008), s. 69.

⁴⁶⁸ Franciszek, Audiencja generalna *Narodzenie Jezusa* (Rzym, 22.12.2021), OsRomPol 42(2022) nr 2, s. 23.

⁴⁶⁹ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w genewskim Palexpo *Każda istota ludzka jest nasza* (Genewa, 21.06.2018), OsRomPol 39(2018) nr 7, s. 13.

⁴⁷⁰ Por. Jan Paweł II, Encyklika o relacjach między wiarą a rozumem *Fides et Ratio* (Rzym, 14.09.1998), <https://jp2online.pl/obiekt/fides-et-ratio;T2JqZWN0OjE5NTI=>, nr 7, [24.01.2024].

wiarę, świat i odkryć Boże działanie w nim (por KDK 36). Papież Franciszek zachęca młodych do tego, by zgłębiali te tajemnice i dążyli do zrozumienia Bożego objawienia zawartego w Piśmie Świętym i Tradycji, które znajduje swoją kulminację w osobie Jezusa Chrystusa⁴⁷¹. Zauważa, że studiowanie to „odbywa się nie zaczynając od niczego, ale w oparciu o dziedzictwo teologiczne, które (...) sięga korzeniami wspólnot Nowego Testamentu, bogatej refleksji Ojców i wielorakich pokoleń myślicieli i świadków. Właśnie ta żywa tradycja, która przetrwała do naszych czasów, może przyczynić się do oświecenia i rozszyfrowania wielu kwestii współczesnych”⁴⁷². Zaznacza jednak, że do tego potrzebna jest wiara, która ukierunkowuje rozum i otwiera go na „światło” pochodzące od Boga (por. LF 36).

Formacja intelektualna młodzieży w ujęciu papieża Franciszka powinna zawierać treści z dziedziny pneumatologii, które służą poznaniu osoby Ducha Świętego i Jego działania w świecie (por. KK 34). Papież odwołując się do nauczania Soboru Watykańskiego II oraz swoich poprzedników naucza młodych o roli Ducha Świętego. Przypomina, że dzięki obecności i działaniu Trzeciej Osoby Boskiej, Kościół pełni swoją misję wobec świata. Uzdalnia On Kościół do modlitwy oraz przełamywania ludzkiego egoizmu. Franciszek zaznacza, że teologię można uprawiać tylko na kolanach, otwierając się na działanie Ducha Świętego. Dzięki Niemu teolog zdobywa mądrość oraz zdolność interpretowania rzeczywistości w świetle Objawienia⁴⁷³. Według Papieża, Duch Święty jest Tym, który daje impuls młodym ludziom do tego, by „wychodzili poza siebie” zbliżając się do innych i nawiązując nimi relacje, a także służąc im pomocą i wsparciem⁴⁷⁴. Dzięki Jego działaniu młody człowiek nie jest istotą anonimową, abstrakcyjną, bez swojej tożsamości i historii, lecz częścią „silnej sieci duchowej” tworzącej wspólnotę, w której jedni należą do drugich, a życie każdego jest zakotwiczone w życiu innych⁴⁷⁵.

Franciszek naucza, że młody człowiek powinien wiedzieć o istnieniu świata duchowego, o niezliczonej liczbie aniołów i świętych, którzy nieustannie wielbią Boga

⁴⁷¹ Franciszek, Słowo wstępne do *Biblia młodych*, Częstochowa 2017, s. 6-7.

⁴⁷² Tenże, Przemówienie na kongresie nt. «Teologia po 'Veritatis gaudium'» w Neapolu *Wielokulturowa i wieloreligijna rzeczywistość regionu śródziemnomorskiego* (Neapol, 21.06.2019), OsRomPol 40(2019) nr 9, s. 16.

⁴⁷³ Tamże.

⁴⁷⁴ Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w katedrze Ducha Świętego w Stambule *Bogactwo, różnorodność i odmiennosc nigdy nie powinny być przyczyną konfliktów* (Stambuł, 29.11.2014), OsRomPol 35(2014) nr 12, s. 25; por. tenże, Przemówienie do wiernych diecezji rzymskiej *Podążanie razem urzeczywistnia prawdziwą komunię* (Rzym, 18.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 7.

⁴⁷⁵ Por. Tenże, Przemówienie podczas spotkania maryjnego z młodzieżą i rodzinami w Jassach *Nie zapominajcie o swoich korzeniach* (Jass, 01.06.2019), OsRomPol 40(2019) nr 7-8, s. 28.

w niebie i wstawiają się w modlitwach za tymi, którzy są jeszcze „w drodze”⁴⁷⁶. Wierni celebrycy Eucharystię, „po wyznaniu grzechów błagają Najświętszą Maryję Pannę, aniołów i świętych, by modlili się za nich do Pana. Również tutaj cenne jest *świętych obcowanie*, czyli wstawiennictwo tych przyjaciół, «których (...) przykład nas umacnia» (Prefacja o Wszystkich Świętych), wspiera nas w drodze do pełnej komunii z Bogiem, kiedy grzech zostanie ostatecznie unicestwiony”⁴⁷⁷ (por. KKK 329. 336). Aniołowie są posłańcami Boga, tymi, którzy Jemu służą i przekazują Jego wolę⁴⁷⁸. Młodzi powinni również wiedzieć, że każdy człowiek ma swojego anioła stróża, którego Bóg postawił u ich boku. Jest on towarzyszem, opiekunem, pomocnikiem pochodzącym od Boga dla młodego człowieka, aby się nie zatrzymywał, ale wciąż podejmował kolejne wyzwania i podążał wyznaczoną przez Niego drogą prowadzącą do zbawienia. Młody człowiek słuchając i współpracując ze swoim aniołem stróżem powinien mieć świadomość, że dzięki niemu ma on bezpośredni kontakt z Bogiem. Anioł stróż może go skutecznie ochronić przed niebezpieczeństwami, pomagać w powstawaniu z upadków, w powrocie na właściwą drogę życia i podążaniu nią⁴⁷⁹.

Istotną treścią formacji intelektualnej jest wiedza o istnieniu i sposobach działania złego ducha. Diabeł jest upadłym aniołem, który przez zazdrość próbuje odwieść człowieka od bycia posłusznym Bogu, doprowadzając go do grzechu i sprowadzając na niego śmierć (zob. KKK 391. 394)⁴⁸⁰. Z punktu widzenia młodego człowieka istotną dla jego życia doczesnego i wiecznego jest informacja, że szatan został pokonany przez zbawcze dzieło Jezusa Chrystusa, lecz wciąż jest on wrogiem zbawienia i „totalnym przeciwnikiem Boga”⁴⁸¹. Pomimo jego nieustannych działań prowadzących do rozprzestrzeniania się zła, nie jest on w stanie przeszkodzić w ukształtowaniu się królestwa Bożego i ostatecznego tryumfu Chrystusa nad światem (por. KKK 395). Papież uczy, że z diabłem i jego pokusami nigdy nie wolno wchodzić w dialog, a obroną przed jego atakami jest słowo Boże⁴⁸². Zły duch dla przeprowadzenia swoich planów, w swoim zakłamaniu jest gotowy młodemu człowiekowi

⁴⁷⁶ Tenże, Audiencja generalna *Za zbawienie się nie płaci* (Rzym, 07.03.2018), OsRomPol 39(2018) nr 3-4, s. 42.

⁴⁷⁷ Tenże, Audiencja generalna *Grzech odgradza od Boga i od braci* (Rzym, 03.01.2018), OsRomPol 39(2018) nr 2, s. 47.

⁴⁷⁸ Tenże, Rozważanie przed modlitwą «Regina caeli» w Poniedziałek Wielkanocny *Sieć nowego braterstwa* (Rzym, 02.04.2018), OsRomPol 39(2018) nr 3-4, s. 36.

⁴⁷⁹ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Towarzysze drogi* (Rzym, 02.10.2018), OsRomPol 39(2018) nr 11, s. 44-45.

⁴⁸⁰ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Odwaga milczenia* (Rzym, 27.03.2020), OsRomPol 41(2020) nr 5, s. 31.

⁴⁸¹ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Cierpliwość Boga* (Rzym, 19.07.2020), OsRomPol 41(2020) nr 9, s. 19.

⁴⁸² Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Nie prowadzi się dialogu z diabłem* (Rzym, 01.03.2020), OsRomPol 41(2020) nr 4, s. 22-23.

obietcać wszystko i pokazywać rzeczywistość w pozytywnym świetle, lecz jego działanie ostatecznie zawsze prowadzi zwiedzonego do zguby⁴⁸³. Diabeł chce, aby człowiek pograżał się w smutku i rozgoryczeniu z powodu popełnionych grzechów. Młodzież powinna jednak wiedzieć o nieskończonym miłosierdziu Boga, który przywraca radość życia i uzdalnia do przebaczenia⁴⁸⁴.

Przedmiotem formacji intelektualnej jest Pismo Święte. Wraz z Tradycją stanowi ono źródło Objawienia otwierając młodego człowieka na poznanie tajemnicy Trójjedynego Boga (por. AL 71). Papież Franciszek redagując posynodalną adhortację skierowaną do ludzi młodych, jej pierwszy rozdział poświęcił odpowiedzi na pytanie: „Co Słowo Boże mówi do młodych?” podkreślając, że zawiera ono liczne „skarby” istotne dla ich życia (zob. ChV 5). Słowo Boże zapisane na kartach Pisma Świętego jest dobrą nowiną dla życia młodzieży, ale również kryterium oceny i światłem dla ich życia moralnego, by potrafili właściwie rozeznaczyć różne wyzwania, przed którymi oni stają (por. AL 227). Znajomość Pisma Świętego pomaga się nim sprawniej posługiwać, lepiej rozumieć, częściej i chętniej do niego sięgać, a dzięki temu skuteczniej rozwijać życie duchowe. Pomaga także we właściwym przygotowaniu i przeżyciu sakramentów (por. EG 174). Papież Franciszek apeluje, żeby Pismo Święte było dostępne dla wszystkich i by każdy mógł je poznawać w sposób indywidualny i wspólnotowy. Zauważa, że prowadzona przez wiernych „ewangelizacja wymaga zażyłości ze Słowem Bożym, a to oznacza, żeby diecezje, parafie i wszystkie wspólnoty katolickie proponowały poważne i wytrwałe studiowanie Biblii, jak również promowały jej modlitewne czytanie osobiste i wspólnotowe” (EG 175).

Nauka o Kościele stanowi kolejny element treści formacji intelektualnej młodzieży. Młody chrześcijanin powinien wiedzieć, że przez sakrament chrztu stał się dzieckiem Bożym i częścią rodziny chrześcijańskiej. Powinien on mieć świadomość, że przyjmując kolejne sakramenty wzrasta w świętości i coraz bardziej jednoczy się z Chrystusem i wspólnotą Kościoła. Papież Franciszek naucza, że „Kościół nie jest grupą przedsiębiorców, którzy idą naprzód z tym nowym przedsięwzięciem. Kościół jest dziełem Ducha Świętego, którego Jezus nam posłał, żeby nas zgromadził. Kościół jest właśnie działaniem Ducha we wspólnocie chrześcijańskiej, w życiu wspólnotowym, w Eucharystii, w modlitwie, zawsze. A to wszystko, co wzrasta poza tymi współrzędnymi, jest pozbawione fundamentu, jest jak dom

⁴⁸³ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty «*Judaszu, gdzie jesteś?*» (Rzym, 08.04.2020), OsRomPol 41(2020) nr 5, s. 43.

⁴⁸⁴ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Aby nie zostać laureatem Nobla w dziedzinie narzekania* (Rzym, 10.12.2020), OsRomPol 41(2020) nr 1, s. 42.

zbudowany na piasku (por. Mt 7, 24-27)⁴⁸⁵. Kościół nie jest stowarzyszeniem ukierunkowanym na wprowadzanie w życie i przestrzeganie nieskończonej ilości nakazów i przepisów, lecz wspólnotą miłości, karmioną modlitwą przynoszącą pokój i radość⁴⁸⁶. Młody człowiek wypowiadając *Credo*, jako wyznanie wiary Kościoła, potrzebuje rozumieć słowa, które są w nim zawarte⁴⁸⁷. Znajomość i rozumienie prawd w nim zawartych są konieczne, by mógł on świadomie potwierdzić pragnienie swojego uczestnictwa i udziału w realizującej się i poszerzającej jego istnienie historii zbawienia, jaka dokonuje się w Kościele (por. LF 45). Dzięki temu może on zgodnie z prawdą wypowiadać słowa deklaracji i świadectwa: „Kościół mój”. Może to czynić nie z tytułu jego posiadania i własności, która izoluje i wyklucza, lecz z faktu zjednoczenia i udziału w zbawczym dziele Chrystusa. Nauczanie młodego człowieka o tym, czym jest i czego naucza Kościół pozwala mu bardziej do niego przyłączyć, wyzbyć się roszczeniowości oraz przyjąć postawę pełną troski i braterskiej miłości⁴⁸⁸.

Obiektem formacji intelektualnej jest człowiek. Franciszek zachęcając młodzież do tego, by poznawała prawdę o człowieku zauważa, że współcześnie ludziom młodym, skupionym zbyt na rzeczach materialnych, ludzkich opiniach oraz obciążonych dużą ilością wiadomości, grozi niebezpieczeństwo, że zapomną o tym, kim są. Mówił do nich: „Czy pamiętacie słynne słowa wyryte na frontonie świątyni w Delfach? *γνώθι σεαυτόν*, «poznaj samego siebie». (...) To starożytne wezwanie, poznaj samego siebie, jest nadal aktualne: uznaj, że jesteś wartościowy ze względu na to, kim jesteś, a nie na to, co posiadasz⁴⁸⁹. Naucza, że człowiek posiada mądrość serca, która „pozwała się znaleźć tym, którzy jej szukają i pozwala się dostrzec tym, którzy ją kochają; uprzedza tych, którzy jej pragną i szuka tych, co są jej godni (por. Mdr 6, 12-16). Jest z tymi, którzy słuchają rad (por. Prz 13, 10), z tymi, których serca są pojętne, którzy słuchają (por. 1 Krl 3, 9). Jest ona darem Ducha Świętego, który pozwala widzieć rzeczy Bożymi oczami, rozumieć powiązania,

⁴⁸⁵ Tenże, Audienca generalna *Modlitwa rodząca się Kościoła* (Rzym, 25.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 30.

⁴⁸⁶ Tenże, Audienca generalna *Owoc Ducha* (Rzym, 27.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 31.

⁴⁸⁷ Tenże, Przedmowa do *Youcat dla dzieci*, s. 7.

⁴⁸⁸ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Rybak i faryzeusz uczą nas braterstwa* (Rzym, 29.06.2019), OsRomPol 40(2019) nr 7-8, s. 51.

⁴⁸⁹ Tenże, *Przemówienie papieża Franciszka podczas spotkania z młodzieżą w szkole św. Dionizego sióstr urszulanek w Maroussi* (Maroussia, 06.12.2021), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-podczas-spotkania-z-mlodzieza-w-szkole-sw-dionizego-siostr-urszulanek-w-maroussi-6-grudnia-2021/> [24.01.2024].

sytuacje, wydarzenia i odkrywać ich znaczenie”⁴⁹⁰. Franciszek zachęca studentów, aby podejmowali refleksję i rozwijali kolejne projekty badań interdyscyplinarnych w celu lepszego poznania i zrozumienia tego, kim jest człowiek, mając na uwadze „transcendentny horyzont”⁴⁹¹. Według niego, młody człowiek, dzięki wiedzy na swój temat jest w stanie ustrzec się wielu błędów, które mogą prowadzić go do rozczarowań oraz działań godzących w jego człowieczeństwo i odbierających mu wolność⁴⁹². Istota ludzka w stworzonej przez Boga rzeczywistości zajmuje szczególne miejsce (zob. Rdz 1, 26). Jej podobieństwo do Boga-Stwórcy wskazuje, że jest ona istotą złożoną. Należy ona za równo do świata doczesnego – materialnego, jak i nadprzyrodzonego, a więc jest osobą cielesno-duchową. Pośród innych stworzeń należących do świata doczesnego i materialnego, wyłącznie człowiek potrafi dostrzec jego piękno i jest świadomy samego siebie. Posiada także zdolność otwarcia się na wymiar nadprzyrodzony, czyli Boga⁴⁹³, stąd treścią formacji intelektualnej młodych ludzi są także sakramenty i modlitwa, jako sposoby wchodzenia w komunię z Bogiem (zob. KKK 1066-1690). Ta zdolność otwierania się i uczestnictwa w życiu nadprzyrodzonym podkreśla nieskończoną wartość życia osoby ludzkiej. Dzięki niej jest ona wyjątkowa i nie da się jej zrównać z żadną inną istotą żywą⁴⁹⁴.

Młody człowiek poznając siebie, staje się coraz bardziej świadomy swojej cielesności i seksualności. Papież Franciszek podkreśla nieustanną potrzebę mądrego wychowania seksualnego młodzieży. Wychowanie to jest konieczne, aby młody człowiek rozwijał w sobie umiejętność panowania nad sobą i odkrywał cenne zdolności prowadzące go do radości i miłosnego spotkania (zob. AL 280). Młody człowiek potrzebuje sukcesywnie poznawać swoje ciało i jego funkcjonowanie. Edukacja seksualna powinna go także uczyć

⁴⁹⁰ Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu – dokument *Sztuczna inteligencja i mądrość serca: dla komunikacji w pełni ludzkiej* (Rzym, 24.01.2024), <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2024-01/oredzie-papieza-franciszka-na-lviii-swiatowy-dzien-srodkow-spol.html> [25.01.2024]; por. E. Weron, *W poszukiwaniu «mądrości serca»*, ComP 18(2008), s. 365-379.

⁴⁹¹ Franciszek, Przesłanie wideo w związku z publikacją książki Miguela Angela Fiorita „Cercare e trovare la volontà di Dio” *Pomoc duchowa to pomoc służąca wolności* (Rzym, 10.05.2021), OsRomPol 41(2021) nr 6, s. 13.

⁴⁹² Według Franciszka, współczesna epoka jest bogata w nowości technologiczne, a uboga w człowieczeństwo. Potrzeba, aby człowiek przebudził się „z hipnozy w którą popada z powodu swojego urojenia wszechmocy, sądząc, że jest podmiotem całkowicie autonomicznym i odnoszącym się do siebie, odseparowanym od wszelkich więzi społecznych i nieświadomym, że jest stworzeniem”. Źle wykorzystywane zdobycze cywilizacyjne są skażone pokusą stania się jak Bóg (por. Rdz 3). W zależności od posiadanej wiedzy i nastawienia serca, wszystko w ludzkich rękach staje się dla niego szansą lub zagrożeniem. Franciszek, Orędzie Papieża Franciszka na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu – dokument *Sztuczna inteligencja i mądrość serca: dla komunikacji w pełni ludzkiej* (Rzym, 24.01.2024).

⁴⁹³ Tenże, Audiencja generalna *Modlitwa jest pierwszą siłą nadziei* (Rzym, 20.05.2020), s. 13.

⁴⁹⁴ Tenże, Przesłanie wideo w związku z publikacją książki Miguela Angela Fiorita „Cercare e trovare la volontà di Dio” *Pomoc duchowa to pomoc służąca wolności* (Rzym, 10.05.2021), s. 13.

odpowiedniego języka, który pozwoli mu właściwie nazywać i trafnie diagnozować zachodzące w nim procesy związane z płciowością (por. AL 281). Papież przestrzega jednak, aby przekazywane treści nie skupiały się na sposobach uprawiania „bezpiecznego seksu”, który będzie „zabezpieczał” przed poczęciem dziecka. Tak prowadzona edukacja uczy błędnego pojmowania płciowości, w której ciało służy jedynie do zabawy i przyjemności, a drugi człowiek jest sprowadzany do przedmiotu „użytku i wykorzystywania”. Należy uczyć, że ludzkie ciało jest narzędziem wzajemnej troski, szacunku i komunikacji miłości (por. AL 283). Edukacja seksualna – zdaniem Papieża – powinna uczyć młodego człowieka akceptacji swojego ciała takim, jakie ono zostało stworzone. Powinna także pomóc mu w zaakceptowaniu swego ciała w taki sposób, aby nie dążył on do „zatarcia różnicy płci, bo nie potrafi już z nią się konfrontować” (AL 285)⁴⁹⁵.

Treścią formacji intelektualnej dotyczącej prawdy o człowieku jest także jego podobieństwo do Boga jedynego i w trzech Osobach, które sprawia, że jest on istotą społeczną, powołaną do życia we wspólnocie (por. FT 85). „W tym świecie, który biegnie bez wspólnego kursu, oddychamy atmosferą, w której «dystans między obsesyjnym dążeniem do własnego dobrobytu a wspólnym szczęściem ludzkości zdaje się powiększać – skłania wręcz do myślenia, że między jednostką, a społecznością ludzką następuje już prawdziwy rozłam. (...) Czym innym jest poczucie, że jest się zmuszonym żyć razem, a czym innym docenianie bogactwa i piękna nasion życia wspólnego, których trzeba razem szukać i które należy pielęgnować»⁴⁹⁶” (FT 31). Dzięki przekazywanym treściom dotyczącym jego konieczności jego różnorodnych odniesień, młody człowiek powinien dojrzywać do budowania relacji z Bogiem i ludźmi oraz wzrastać w świadomości, że jest członkiem rodziny i wspólnoty, w której ma do wypełnienia misję powierzoną przez Boga. Zdaniem papieża Franciszka wymaga to od młodego człowieka, by dostrzegał potrzeby innych ludzi i zabiegał o relacje z nimi niezależnie od ich płci, rasy, języka, kondycji i pochodzenia, lecz ze względu na ludzką godność, jaką każdy człowiek posiada (por. FT 20. 23)⁴⁹⁷. Według niego, istnieje potrzeba tworzenia wciąż nowych projektów ukierunkowanych na budowanie relacji, towarzyszenie, spotkanie, „ku wielkodusznej posłudze i misji” (ChV 30).

⁴⁹⁵ Por. Tenże, Audiencja generalna *Kreatywność i śmiałość* (Rzym, 15.04.2015), OsRomPol 36(2015) nr 5, s. 45.

⁴⁹⁶ Tenże, List «Humana communitas» z okazji 25. rocznicy powstania Papieskiej Akademii «Pro Vita» *Braterstwo nową granicą chrześcijaństwa* (Rzym, 06.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 46-47.

⁴⁹⁷ Por. Tenże, Audiencja generalna *Wiara i godność ludzka* (Rzym, 12.08.2020), OsRomPol 41(2020) nr 9, s. 12.

Zdaniem papieża Franciszka, coraz większe znaczenie dla młodego człowieka ma wiedza dotycząca różnych religii. Jest to związane z powszechną wśród młodych migracją, podczas której dochodzi do konfrontacji wyznawanej wiary z wierzeniami innych ludzi. Posiadana wiedza z dziedziny apologetyki pozwala na prowadzenie konstruktywnego dialogu z wyznawcami innych religii przy jednoczesnym zachowaniu własnej, chrześcijańskiej tożsamości oraz na budowanie jedności z uwzględnieniem tego, co dzieli. Papież zwraca szczególną uwagę na wiedzę dotyczącą islamu, którego coraz więcej wyznawców znajduje się w krajach o tradycji chrześcijańskiej. Wierzą oni w tego samego Boga, zachowują część nauczania chrześcijańskiego, a Jezusa i Maryję otaczają głęboką czcią (EG 252-253)⁴⁹⁸. Poza tym młodzi powinni wiedzieć, że niechrześcijanie dzięki darmowej inicjatywie Boga, będąc wiernymi swemu sumieniu, mogą zostać złączeni w Misterium Paschalne Jezusa Chrystusa i zostać usprawiedliwieni przez łaskę Bożą pozwalającą osiągnąć życie wieczne. Praktyki religijne, które oni podejmują nie mają znaczenia i skuteczności ustanowionych przez Chrystusa sakramentów, ale mogą być kanałami, które Duch Święty stwarza, aby wyzwolić niechrześcijan od ateistycznego immanentyzmu lub od czysto indywidualnych doświadczeń religijnych (EG 254).

Ważną treścią formacji intelektualnej młodzieży jest katolicka nauka społeczna. Franciszek zaznacza, że ani on jako papież, ani Kościół „nie posiadają monopolu na interpretowanie rzeczywistości społecznej albo propozycji dla współczesnych problemów. (...) Trudno jest nam wypowiedzieć się jednoznacznie i wskazać rozwiązanie o uniwersalnej wartości. Nie jest to naszym zamiarem ani naszą misją. Do wspólnot chrześcijańskich należy obiektywna analiza sytuacji w każdym kraju” (EG 184). Zachęca on jednak młodzież do studium *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, w którym zawarte są treści dotyczące człowieka i jego praw, rodziny jako podstawowej komórki życia społecznego oraz społecznej nauki i działalności Kościoła⁴⁹⁹. Młodzi poznając nauczanie Kościoła dotyczące kwestii społecznych ujęte w ogólne stwierdzenia i wytyczne powinni podejmować wysiłek konfrontowania ich z rzeczywistością i wyprowadzania z nich konkretnych wniosków odnoszących się do poszczególnych sytuacji (por. EG 182). Papież dopinguje młodych, aby robili także badania i zdobywali wiedzę, która jest pomocna w pokonywaniu nierówności pomiędzy ludźmi, pokojowym rozwiązywaniu konfliktów między narodami, i służy

⁴⁹⁸ Por. A. M. Piwko, *Być religijnym w nowoczesnym świecie. Szerzenie wiary wśród młodych muzułmanów*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych*, red. P. Ochotny, M. J. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2018, s. 454-459.

⁴⁹⁹ Zob. Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005.

wprowadzaniu sprawiedliwości społecznej i przyczynia się do pomnażania dobra wspólnego (FT 12. 25)⁵⁰⁰. We współczesnych uwarunkowaniach społecznych – zdaniem Papieża – należy kształcić młodzież do życia w wolności, aby potrafiła przezwycięzać „jałowe diatryby kulturalne i szkodliwe konflikty polityczne”⁵⁰¹ oraz właściwie reagować na istniejące wynaturzenia, nadużycia ze strony sił gospodarczych, technologicznych, politycznych i medialnych (por. FT 167).

Przedmiotem nauczania papieża Franciszka do młodych jest ekologia. Jego zdaniem właściwą postawą chrześcijańskiego badacza jest „zadawanie sobie pytania o przyszłość ludzkości i ziemi, a jako byt wolny i odpowiedzialny przyczynia się do jej przygotowania, ochrony, eliminowania niebezpieczeństw dla środowiska zarówno naturalnego, jak i ludzkiego”⁵⁰². Zadaniem młodego człowieka jest poznawać świat naturalny kierując się ufnością, że natura skrywa w swoich mechanizmach ewolucyjnych potencjał, który ludzka inteligencja i wolność mają odkrywać i wykorzystywać, aby osiągał on swój właściwy rozwój, zgodny z zamysłem Stwórcy. Młody człowiek powinien mieć świadomość, że będąc częścią świata doczesnego, mimo swojej ograniczoności uczestniczy „w mocy Bożej” i ma realny wpływ na kształt świata, by był przyjazny i odpowiedni dla jego życia duchowego i cielesnego⁵⁰³. Potrzeba nieustannej refleksji nad zasadnością i stopniem ludzkiej ingerencji w świat roślin i zwierząt prowadzących do głębokich zmian. Jest ona uzasadniona wtedy, gdy służy właściwemu rozwojowi stworzenia zgodnego z zamysłem Boga (por. LS 132). Zdaniem Franciszka, potrzeba edukacji w „zakresie ekologii integralnej, według wzorca kulturowego pokoju i zrównoważonego rozwoju, skoncentrowanego na braterstwie i przymierzu między istotą ludzką a środowiskiem”⁵⁰⁴. Wiedza dotycząca świata naturalnego pozwala młodemu człowiekowi odkryć i lepiej zrozumieć sieć powiązań pomiędzy istotami żyjącymi na ziemi oraz wzajemne zależności ważne dla jego życia i funkcjonowania (por. LS 138). Według Franciszka, nie ma dwóch odrębnych kryzysów: środowiskowego i społecznego. Proces

⁵⁰⁰ Por. Franciszek, *Przemówienie papieża Franciszka do wykładowców i studentów Uniwersytetu Sophia w Tokio* (Tokio, 26.11.2019), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-do-wykladowcow-i-studentow-uniwerytetu-sophia-w-tokio/> [23.01.2024]; por. tenże, *Przemówienie papieża Franciszka na Uniwersytecie Chulalongkorn w Bangkoku* (Bangkok, 22.11.2019), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-na-uniwerysytacie-chulalongkorn-w-bangkoku/> [30.01.2024].

⁵⁰¹ Tenże, *Przesłanie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych Braterstwo podstawową zasadą regulującą porządek gospodarczy* (Rzym, 24.04.2017), OsRomPol 38(2017) nr 6-7, s. 14-15.

⁵⁰² Tenże, *Przemówienie do członków Papieskiej Akademii Nauk z okazji odsłonięcia popiersia Benedykta XVI Ewolucja nie jest sprzeczna ze stworzeniem* (Rzym, 27.10.2014), OsRomPol 35(2014) nr 11, s. 43.

⁵⁰³ Tamże, s. 43-44.

⁵⁰⁴ Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2022 r., Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca, narzędziami budowania trwałego pokoju* (Rzym, 08.12.2021), OsRomPol 42(2022) nr 1, s. 6.

degradacji człowieka i środowiska przyrodniczego zachodzi jednocześnie. Nie można pokonać jednego pozwalając na funkcjonowanie drugiego. „Nie da się pogodzić obrony przyrody z usprawiedliwianiem aborcji. Niewykonalny wydaje się proces edukacyjny na rzecz przyjęcia osób słabych, przebywających wokół nas, które są czasami uciążliwe lub kłopotliwe, jeśli nie otacza się opieką ludzkiego embrionu, mimo że jego pojawienie się może być powodem trudności i problemów” (LS 120). Według Papieża, istnieje jeden, złożony kryzys społeczno-ekologiczny, którego przezwyciężenie wymaga świadomości będącej efektem prowadzonych badań oraz zintegrowanego działania dotyczącego walki z biedą, ubóstwem, wykluczeniem i destrukcją człowieka oraz troską o środowisko naturalne (por. LS 49. 139). Nieustannym wyzwaniem dla dorosłych jest formacja młodych ludzi żyjących w dobie istniejącego kryzysu do tego, by mieli „nową wrażliwość ekologiczną” i potrafili przezwyciężać konsumpcyjne pokusy gromadzenia rzeczy i kierowania się w codziennych wyborach jedynie przyjemnością (por. LS 209). Chodzi tu o przekaz naukowych informacji i uświadamianie młodzieży realnych zagrożeń, a także o krytykę „mitów” nowoczesności takich jak: pochwała indywidualizmu, promocja nieograniczonego postępu, niszcząca konkurencja, konsumpcjonizm i funkcjonowanie runku bez sprawiedliwych i humanitarnych zasad. Potrzeba formacji, która pomaga przywrócić równowagę ekologiczną na poziomie życia wewnętrznego, relacji z innymi ludźmi i środowiskiem naturalnym oraz z Bogiem-Stwórcą (por. LS 210). Zdaniem Franciszka, taka przemiana jest możliwa dzięki osobistemu zaangażowaniu większości społeczeństwa i przy zdobyciu właściwych motywacji, doskonaleniu się w cnotach i codziennych, pro-ekologicznych działaniach (por. LS 211).

Franciszek uczy, że istnieje potrzeba formacji młodzieży do umiejętnego korzystania i poruszania się w „świecie mediów”. „Media cyfrowe mogą narazić na ryzyko uzależnienia, izolacji i postępującej utraty kontaktu z rzeczywistością, utrudniając rozwój autentycznych relacji międzyludzkich. Za pośrednictwem mediów społecznościowych upowszechniają się nowe formy przemocy, takie jak cyberprzemoc. Internet jest również kanałem rozpowszechniania pornografii i wykorzystywania osób w celach seksualnych lub hazardu” (ChV 88). Ponadto w świecie cyfrowym podejmowane są subtelne, a także inwazyjne działania, mające na celu manipulację sumieniami i procesami demograficznymi wśród młodzieży (FT 201; por. EG 79). Internet stwarza możliwości komunikowania się z ludźmi o podobnym sposobie myślenia i postrzegania utrudniając tym samym konfrontację z osobami o odmiennym stanowisku i światopoglądzie. Możliwość ta sprzyja rozpowszechnianiu fałszywych informacji *fake news*, podsycy uprzedzenia i nienawiść do osób inaczej myślących

(FT 200)⁵⁰⁵. Dobrze wykorzystywane możliwości współczesnych mediów „mogą nam pomóc poczuć się bliżsi jedni drugim, tworząc odnowione poczucie jedności ludzkiej rodziny, które pobudza do solidarności i do poważnego zaangażowania na rzecz bardziej godnego życia. (...) Mogą nam w tym pomóc, zwłaszcza dzisiaj, kiedy sieci komunikacji międzyludzkiej osiągnęły niezwykle wysoki poziom rozwoju. W szczególności Internet stwarza ogromne możliwości spotkania i solidarności między wszystkimi, i jest to rzecz dobra, jest to dar Boga”⁵⁰⁶. Należy formować ludzi młodych podnosząc ich świadomość istniejących zagrożeń oraz ucząc właściwego wykorzystywania możliwości Internetu. Młodzi ludzie powinni także wiedzieć, że żadna wirtualna forma komunikacji nie zastąpi bezpośredniego kontaktu z człowiekiem i przyrodą (LS 47). Jak wskazuje Papież, młody człowiek potrzebuje gestów fizycznych, mimiki, milczenia, mowy ciała, a nawet zapachu, drżenia rąk, rumieńca, potu, ponieważ to wszystko mówi i należy do komunikacji międzyludzkiej (FT 43).

Franciszek podkreśla, że ważną treścią formacji intelektualnej młodzieży jest pamięć historyczna, poznawanie swojej przeszłości i korzeni. Uczy młodych, że jeśli pragną być „nadzieją przyszłości”, to muszą nauczyć się pielęgnować pamięć o swoim ludzie, rodzinie, „przebytej drodze” i całej historii swojego życia⁵⁰⁷. Zachowywanie w pamięci życiowych wydarzeń i łączenie ich w całość tworzy mozaikę budującą ludzką tożsamość⁵⁰⁸. Młodzi powinni wiedzieć o wydarzeniach tragicznych, będących zaprzeczeniem miłości Boga i człowieka, które nigdy nie powinny mieć miejsca. Dzięki tej wiedzy będą mogli w przyszłości uniknąć popełnienia tych samych błędów, które dawniej doprowadziły do ludzkich tragedii. „Nie możemy pozwolić, by obecne i nowe pokolenia utraciły pamięć o tym, co się wydarzyło, tę pamięć, będącą gwarantem i bodźcem do budowania bardziej sprawiedliwej i braterskiej przyszłości. Nie wolno też zapominać o prześladowaniach, o handlu niewolnikami i morderstwach na tle etnicznym, które miały i mają miejsce w różnych krajach, a także o wielu innych wydarzeniach historycznych, które sprawiają, że wstydzimy się być ludźmi. Trzeba o nich nieustannie pamiętać, wciąż na nowo, niestrudzenie,

⁵⁰⁵ Por. XV Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Młodzi ludzie, wiara i rozeznawanie powołania. Dokument końcowy* (22.10.2018), <https://episkopat.pl/dokument-koncowy-synodu-biskupow-mlodzi-uczestnikami-i-wspoltworcami-zgromadzenia/#sztuka>, nry 23-24, [25.05.2023].

⁵⁰⁶ Franciszek, Orędzie na 48. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2014 r. *Przekaz w służbie kultury spotkania* (Rzym, 24.01.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 6.

⁵⁰⁷ Tenże, Przemówienie podczas spotkania z wolontariuszami ŚDM w hali Tauron Areny *Dwa warunki – pamięć i odwaga* (Kraków, 31.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 31.

⁵⁰⁸ Franciszek zachęca młodych, aby pielęgnowali pamięć o przeżytych wydarzeniach i poddawali ją analizie podczas rachunku sumienia. Dzięki temu wobec Boga i samych siebie mogą wyrazić wdzięczność, żal i ufność oraz wyciągnąć wnioski na przyszłość. Tenże, Orędzie na 32. Światowy Dzień Młodzieży 2017 r. *Rewolucyjna modlitwa Maryi* (Rzym, 27.02.2017), OsRomPol 38(2017) nr 3-4, s. 7.

nie ulegając zubożeniu. Bez pamięci nigdy nie można iść naprzód; nie można się rozwijać bez pełnej i jasnej pamięci. Musimy podtrzymywać «płomień zbiorowej świadomości, przekazując następnym pokoleniom świadectwo o potworności tego, co się wydarzyło», płomień, który «ożywia i zachowuje w ten sposób pamięć o ofiarach, aby ludzkie sumienie stawało się coraz silniejsze w obliczu wszelkiej woli dominacji i zniszczenia» (FT 248-249)⁵⁰⁹. Według Papieża, „trzeba się nauczyć traktować fakty z przeszłości jako rzeczywistość dynamiczną, nad którą należy się zastanawiać i z której można czerpać naukę i sens dla naszej terażniejszości i przyszłości. Zadaniem trudnym, ale koniecznym, jest odkrycie motywu przewodniego Bożej miłości, która łączy całą naszą egzystencję”⁵¹⁰.

Pielęgnowanie pamięci wiąże się z przekazem wiary. Przeszłość wiary, jako dzieło Bożej miłości, zrodziło w świecie nowe życie i dociera do młodych ludzi przez podmiot pamięci jakim jest Kościół – Matka ucząca i przemawiająca językiem wiary (LF 38). Treść wiary Kościoła jest wiarą Maryi, świętego Józefa, świętego Piotra i innych apostołów i męczenników, a także kapłanów, osób konsekrowanych, katechetów, dziadków i rodziców, którzy przez „łańcuch wiary” i chrzest docierają do młodego człowieka⁵¹¹. „Tym właśnie jest Kościół: wielką rodziną, w której zostaje się przyjętym i uczy się żyć jako wierzący i jako uczniowie Pana Jezusa”⁵¹². Pamięć historyczna pozwala młodym patrzeć na swoją przeszłość jako duchowy skarb – dziedzictwo, które jest pamięcią rodziny i narodu pozwalającą budować lepszy świat⁵¹³.

⁵⁰⁹ Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2020 r., *Pokój jako droga nadziei: dialog, pojednanie, i nawrócenie ekologiczne*, (Rzym, 08.12.2019) https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco_20191208_messaggio-53giornatamondiale-pace2020.html [06.11.2023].

⁵¹⁰ Tenże, Orędzie na 32. Światowy Dzień Młodzieży 2017 r. *Rewolucyjna modlitwa Maryi* (Rzym, 27.02.2017), OsRomPol 38(2017) nr 3-4, s. 6.

⁵¹¹ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w niedzielę Chrztu Pańskiego *Karmcie dzieci mlekiem i Słowem* (Rzym, 02.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 43.

⁵¹² Tenże, Audiencja generalna *Imię i nazwisko chrześcijanina* (Rzym, 25.06.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 52.

⁵¹³ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w sanktuarium maryjnym w Aparecidzie *W domu Maryi* (Aparecida, 24.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 14.

3. Miejsca formacji intelektualnej

Miejscem formacji intelektualnej młodych chrześcijan jest wspólnota Kościoła, ponieważ w niej i przez nią Chrystus mocą Ducha świętego głosi prawdę dotyczącą ludzkiego życia i zbawienia (por. DWCH 2). Jest ona naturalnym środowiskiem wiary, w którym młody człowiek uczy się słuchania Ewangelii, modlitwy, poznaje Chrystusa, świadczy bezinteresowną posługę wobec bliźnich oraz dzieli się projektami i inicjatywami, wzmacnia poczucie bycia częścią świętego ludu Bożego⁵¹⁴. Troskę tę Chrystus zlecił Piotrowi (por. J 21, 17), Apostołom (por. Mt 28, 18nn) i ich następcom (por. KK 8). Jest ona wciąż realizowana w Kościele przez nauczanie biskupów i ich współpracowników oraz utworzone w tym celu instytucje Kościelne⁵¹⁵. Papież Franciszek przypominając nauczanie Soboru Watykańskiego II podkreśla, że szczególne znaczenie w kształtowaniu umysłów młodych ludzi ma szkoła, ale Kościół wypełnia misję prowadzenia formacji intelektualnej również przez zaangażowanie i współpracę z pojedynczymi osobami, rodzinami, organizacjami kulturalnymi, obywatelskimi, religijnymi i państwowymi (por. DWCH 5). Papież w swojej eklezjologii podkreśla soborowe rozumienie Kościoła jako wspólnotę ludu Bożego i podejmuje działania dowartościowujące podmiotowość wszystkich wierzących, którzy mają swój udział w prorockiej misji Kościoła. W *Evangelii Gaudium* napisał: „Nie uważam także, że należy oczekiwać od papieskiego nauczania definitywnego lub wyczerpującego słowa na temat wszystkich spraw dotyczących Kościoła i świata. Nie jest rzeczą stosowną, żeby Papież zastępował lokalne Episkopaty w rozeznaniu wszystkich problemów wyłaniających się na ich terytoriach. W tym sensie dostrzegam potrzebę przyjęcia zbawiennej «decentralizacji»” (EG

⁵¹⁴ Franciszek, Przemówienie do młodzieży z Włoskiej Akcji Katolickiej *Idźcie naprzód z radością i odwagą* (Rzym, 29.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 25.

⁵¹⁵ Na mocy Konstytucji Apostolskiej *Praedicate Evangelium*, która weszła w życie w dniu 05.06.2022 roku, została powołana do istnienia w ramach Kurii Rzymskiej Dykasteria do spraw Kultury i Edukacji. Do głównych zadań tej Dykasterii należą działania na rzecz rozwoju wartości ludzkich w kontekście antropologii chrześcijańskiej, przyczyniające się do pełnej realizacji naśladowania Jezusa Chrystusa. Dykasteria ta składa się z Sekcji do spraw Kultury, która odpowiada za promocję kultury, ożywianie działań duszpasterskich i ubogacanie życia kulturowego oraz Sekcję do spraw Edukacji. Jej zadaniem jest opracowywanie podstawowych zasad kształcenia w odniesieniu do szkół, instytutów studiów wyższych katolickich i kościelnych. Ma ona między innymi współpracować z biskupami diecezjalnymi (eparchialnymi), konferencjami biskupów i wschodnimi strukturami hierarchicznymi zabiegając o przestrzeganie podstawowych zasad edukacji, zwłaszcza katolickiej, by były przyjmowane, pogłębiane i realizowane we współczesnym kontekście kulturowym dbając o integralność przekazu wiary katolickiej i poprawność jej nauczania. Zob. Franciszek, Konstytucja Apostolska o Kurii Rzymskiej i jej służbie Kościołowi w świecie *Praedicate Evangelium*, (Rzym, 19.03.2022), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/20220319-costituzione-ap-praedicate-evangelium.html, art. 153. 159, [18.01.2024].

16). W taki sposób Franciszek poszerza dominującą przez wieki jednostronność nauczania Kościoła, która przebiegała od Kościoła nauczającego do Kościoła słuchającego⁵¹⁶. Podkreśla on *sensus fidei* wszystkich wiernych Kościoła, którzy obdarowani różnymi charyzmatami, pod przewodnictwem i w jedności z biskupami i następcą świętego Piotra uczestniczą w docieraniu Boga do ludzkich serc, pouczają je i prowadzą ku zbawieniu⁵¹⁷. Młody człowiek dzięki nauczaniu Kościoła, studium teologii i prowadzonej formacji, może lepiej poznać Boga i to wszystko, co On objawił w Jezusie Chrystusie, a także przyjąć Go otwartym sercem. Teologia nie jest zatem jedynie informacją, „słowem”, które Kościół przekazuje o Bogu, lecz także „dążeniem do głębszego rozumienia tego słowa, które Bóg do nas kieruje, słowa, które Bóg wypowiada o sobie, ponieważ jest odwiecznym dialogiem komunii i dopuszcza człowieka do tego dialogu” (LF 36).

Formacja intelektualna prowadzona przez Kościół posiada dla młodego człowieka podwójne znaczenie. Jednym jest pewność prawdy przez niego głoszonej (por. KK 23. 25)⁵¹⁸, a drugą przykład i świadectwo życia tą prawdą przez osoby wierzące (por. KK 31). Ma to duże znaczenie szczególnie dla ludzi młodych dokonujących weryfikacji prawdy, którą słyszą i poznają. Papież Franciszek zauważa ścisły związek pomiędzy „słuchaniem”, a „widzeniem”. Człowiek wierzący jest wezwany do tego, aby nie tylko słuchać Boga, lecz także Go naśladować, podobnie jak to uczynili uczniowie, którzy „usłyszeli, jak mówił, i poszli z Jezusem” (J 1, 37). Właściwe postrzeganie i rozumienie rzeczywistości może prowadzić do wiary w Boga i pogłębienia relacji z Nim. Żydzi, którzy widzieli, czego Jezus dokonał, uwierzyli w Niego (zob. J 11, 45). Czasem – jak zauważa Franciszek – wiara prowadzi do lepszego zrozumienia rzeczywistości: „jeśli uwierzysz, ujrzysz chwałę Bożą” (J 11, 40). Dzięki połączeniu „słuchania” z „widzeniem”: „Ten, kto we mnie wierzy, wierzy (...) w Tego, który mnie posłał. A kto mnie widzi, widzi Tego, który mnie posłał” (J 12, 44-45), istnieje także możliwość postrzegania życia człowieka jako drogi wiary, która przebiega i realizuje się w konkretnych realiach świata doczesnego (por. LF 30). Kościół realizując misję naznaczoną przez Chrystusa: „Uczcie [narody – P.B.] zachowywać wszystko, co wam przykazałem” (Mt 28, 20), realizuje swoje posłannictwo formując młodych ludzi do tego, by dojrzewali w wierze. Kościół „nie wygłasza teoretycznych lekcji na temat miłości, na temat

⁵¹⁶ Por. D. Gardocki, *Misja Kościoła – niezwykła zwykłość nauczania papieża Franciszka*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 34(2019), s. 116.

⁵¹⁷ Franciszek, Przemówienie Ojca Świętego na zakończenie obrad Synodu *Obecność Papieża jest gwarancją* (Rzym, 18.10.2014), *OsRomPol* 35(2014) nr 11, s. 21.

⁵¹⁸ Por. S. Nagy, *Profetyczna rola Kościoła – Kościół a prawda objawiona*, „Symposium” 3(1998) nr 2, s. 58-59; por. R. Kantor, *Szkoła katolicka w liście okólnym Kongregacji do spraw Edukacji Katolickiej z 5 maja 2009*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 17(2010), s. 279.

miłosierdzia. Nie szerzy w świecie jakiejś filozofii, jakiejś drogi mądrości... Oczywiście chrześcijaństwo jest także tym wszystkim, ale jako konsekwencja, jako reperkusja”⁵¹⁹. Kościół realizuje swoją misję przez formację intelektualną, która zawiera zarówno przekaz wiedzy, jak też naukę umiejętności wykorzystywania jej w codziennym życiu (por. EG 160-161). Papież zwracając się do seminarzystów, nowicjuszy i nowicjuszek zwrócił uwagę, że potrzebują potwierdzać to, w co wierzą nie tylko świadectwem swojego życia, lecz także przez zdobywanie wykształcenia dawać uzasadnienie wiary. Wskazał, że współcześnie nie jest to oczywiste i za takie nie może być uważane⁵²⁰. Wspólnota Kościoła jest zatem naturalną przestrzenią, w której młody człowiek ma możliwość odbywania stosownej formacji intelektualnej pomocnej w prowadzeniu życia wiarą.

Formacja intelektualna młodzieży w Kościele nie może przynieść oczekiwanych efektów bez pozytywnego nastawienia ludzi młodych i chęci się jej poddania. Nie może być ona narzucona, a młodzi nie mogą być do niej przymuszani. Papież Franciszek proponuje młodym drogę dialogu i rozeznania. W teologicznej refleksji za punkt wyjścia przyjmuje konkretną sytuację, w jakiej znajduje się Kościół i świat, a w nim młody człowiek, a następnie podejmuje próbę odczytania znaków czasu, które interpretuje w świetle Pisma Świętego i Tradycji Kościoła⁵²¹. Młodych nazywa „Bożym teraz” i kieruje do nich słowa zachęty, aby byli aktywni i zadawali pytania sobie i innym. Zachęca ich do tworzenia przestrzeni spotkania, „kanałów łączności” pomiędzy sobą i z dorosłymi. Wskazuje na Kościół i wspólnoty w nim działające jako miejsca spotkania i wzrostu⁵²². Zachęca także do tworzenia w Kościele „paktu edukacyjnego”, w którym rodzice, nauczyciele i różne instytucje mogłyby podejmować konstruktywny dialog mający na celu poprawę formacji intelektualnej młodzieży⁵²³. Papież jest świadomy, że formacja doktrynalna młodych ludzi, aby przynosiła jak najlepsze efekty, musi być prowadzona we współpracy z różnymi osobami i instytucjami działającymi na całym świecie. Zlecił on Kongregacji do spraw Edukacji Katolickiej

⁵¹⁹ Franciszek, Audycja generalna *W szkole miłosierdzia* (Rzym, 10.09.2014), OsRomPol 35(2014) nr 10, s. 47.

⁵²⁰ Tenże, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuskami *Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 06.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 44.

⁵²¹ Por. D. Gardocki, *Misja Kościoła – niezwykła zwykłość nauczania papieża Franciszka*, s. 122.

⁵²² Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie 34. ŚDM w Metro Park *Wy, młodzi, jesteście Bożym teraz!* (Panama, 27.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 30.

⁵²³ Tenże, *Przemówienie do uczniów, nauczycieli i rodziców przed Audiencją generalną* (Rzym, 16.03.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 28; por. tenże, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2022 r., *Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca, narzędziami budowania trwałego pokoju* (Rzym, 08.12.2021), OsRomPol 42(2022) nr 1, s. 6.

organizację „globalnego paktu edukacyjnego”⁵²⁴ oraz zaproponował, aby dzień 14. maja był dniem jemu poświęconym. Celem utworzenia takiego paktu nie jest tworzenie nowych programów edukacyjnych dla młodzieży, lecz wypracowanie wspólnego podejścia do zagadnienia formacji młodych i z młodymi tak, by było ono bardziej otwarte, inkluzywne, zdolne do słuchania dialogu i wzajemnego zrozumienia⁵²⁵.

Kościół realizuje dzieło formacji intelektualnej ludzi młodych przez katechizację⁵²⁶ prowadzoną za pomocą środków społecznego przekazu, grup i zrzeżeń oraz instytucji odpowiedzialnych za edukację i wychowanie młodzieży, a szczególnie szkół (por. DWCH 4-5). Szkoła jest miejscem poznawania Boga i świata oraz kształtowania w młodzieży władz umysłowych, rozwijania zdolności wydawania prawidłowych osądów, wprowadzania w dziedzictwo kultury wytworzonej przez poprzednie pokolenia, kształtowania wartości i postawy wzajemnego zrozumienia, a także przekazywania prawd wiary oraz troski o wychowanie religijne i moralne⁵²⁷. Ma ona uczyć młodego człowieka „otwarcia umysłu” i korygowania go, a także precyzji, subtelności i uzdolnień, by znał, analizował, rządził i posługiwał się swą wiedzą, panował nad własnymi dążeniami, był zaradny, myślący, elokwentny i ukierunkowany na dobro i prawdę⁵²⁸. Papież Franciszek przypominając nauczanie świętego Ignacego, który powiedział, że pragnąc odnowić społeczeństwo, należy podjąć formację intelektualną młodzieży otwierając dla niej szkoły i kolegia oraz umożliwiając jej edukację⁵²⁹.

Szczególną rolę do odegrania w znaczenie dla formacji intelektualnej prowadzonej przez Kościół mają szkoły katolickie, których zadaniem jest kształcenie młodzieży do coraz lepszego poznania świata, życia i człowieka w duchu Ewangelii, przyczyniając się tym

⁵²⁴ Kongregacja do spraw Edukacji Katolickiej w związku z przeprowadzoną reformą Kurii Rzymskiej na mocy konstytucji apostolskiej *Praedicate Evangelium* z dnia 5 czerwca 2022 została zniesiona i połączona z Papieską Radą do spraw Kultury tworząc tym samym Dykasterię do spraw Kultury i Edukacji.

⁵²⁵ Por. Franciszek, Przemówienie do zgromadzenia plenarnego Kongregacji Edukacji Katolickiej *Edukacja prowadzi osoby do światła* (Rzym, 20.02.2020), OsRomPol 41(2020) nr 4, s. 10.

⁵²⁶ Przez katechezę rozumie się szereg wysiłków podejmowanych przez Kościół dla powoływania uczniów i dla pomagania ludziom w uwierzeniu, że Jezus Chrystus jest Synem Bożym, aby przez wiarę mieli życie w imię Jego, aby ich wychowywać i uczyć tego życia, budując w ten sposób Ciało Chrystusa (zob. CT 1).

⁵²⁷ Franciszek, Przemówienie do polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą «ad limina Apostolorum» *Boże miłosierdzie nikogo nie wyklucza* (Rzym, 07.02.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 28-29; tenże, *Przemówienie papieża Franciszka do wykładowców i studentów Uniwersytetu Sophia w Tokio* (Tokio, 26.11.2019), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-do-wykladowcow-i-studentow-universytetu-sophia-w-tokio/> [23.01.2024].

⁵²⁸ Tenże, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji Edukacji Katolickiej *Człowiek nie może żyć bez nadziei* (Rzym, 09.02.2017), OsRomPol 38(2017) nr 2, s. 23; por. W. Giertych, *Wyzwolenie umysłu. Rozważania o edukacji*, OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 43.

⁵²⁹ Franciszek, Przemówienie do przedstawicieli włoskiej Wspólnoty Życia Chrześcijańskiego *Budujcie kulturę sprawiedliwości i pokoju* (Rzym, 30.04.2015), 36(2015) nr 5, s. 40.

samym do pomnażania dobra i przygotowując ją do posługi apostołskiej (por. DWCH 8). Formacja intelektualna prowadzona przez szkoły katolickie ma za cel kształtowanie umysłów młodych ludzi tak, aby potrafili oni dokonywać właściwych ocen i sądów moralnych. Jest to możliwe wtedy, gdy oprą swoją wiedzę i rozeznanie dotyczące danego zagadnienia lub sytuacji problemowej na rzetelnie prowadzonych badaniach naukowych oraz dokonają jej oceny w świetle Objawienia Bożego i nauczania Kościoła zawartego w jego dokumentach⁵³⁰.

Szkoły i uniwersytety są miejscami, w których młody człowiek – poza wiedzą – ma również zdobywać umiejętności jej wykorzystywania. Młody człowiek nie ma być biernym „magazynem informacji”, ale dzięki swojemu zaangażowaniu, ma zabiegać o ich umiejętne wykorzystywanie dla osiągnięcia owoców w postaci pełnienia czynów miłości. Według papieża Franciszka, dokonuje się to na drodze praktykowania trzech języków: języka umysłu, języka serca i języka rąk, które należy stosować harmonijnie: „to, co myślisz, odczuwaj i wprowadzaj w życie”⁵³¹ (por. ChV 222). Szkoła i uniwersytet mają być zatem miejscami zdobywania wiedzy i nabywania dobrych nawyków. Mają one otwierać przed młodym człowiekiem nowe horyzonty formując go do mądrości⁵³².

Szkoła nie może przeobrażać się i reformować kosztem obniżania poziomu nauczania i stawiania sobie za główny cel, aby jak najwięcej osób ją kończyło uzyskując stopień naukowy⁵³³. Takie podejście do edukacji młodzieży jest działaniem na szkodę jej samej i całej społeczności ludzkiej. Szkoła nie uczy wówczas myślenia, nie chroni przed manipulacjami, nie rozwija człowieczeństwa, ani nie podnosi kultury intelektualnej⁵³⁴. W wielu szkołach publicznych, w różnych krajach świata, istnieje możliwość prowadzenia nauczania religii, a także katechezy. Stwarza to możliwość podjęcia nauczania i formowania człowieka zgodnie

⁵³⁰ Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Haemi na zakończenie VI Azjatyckiego Dnia Młodzieży *Młodzieży azjatycka, przebudź się!* (Haem, 17.08.2014), OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 21; por. także P. Demski, *Profetyczna funkcja Kościoła w społeczeństwie pluralistycznym*, „Studia Elbląskie” 20(2019), s. 428.

⁵³¹ Franciszek, Spotkanie z młodzieżą w Manili *Bądźcie mężni, nie bójcie się płakać!* (Manilia, 18.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 25; por. tenże, Przemówienie podczas spotkania z uczniami i nauczycielami szkół włoskich *Dlaczego mam kochać szkołę?* (Rzym, 10.05.2014), OsRomPol 35(2014) nr 6, s. 45.

⁵³² Por. Tenże, Przemówienie do przedstawicieli świata akademickiego i kultury *Apokalipsa, która nie nastąpi* (Cagliari, 22.09.2013), OsRomPol 34(2013) nr 11, s. 27.

⁵³³ Por. J. Szpet, *Wiara jako pierwszorzędny cel katechezy*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2014 nr 1, s. 102.

⁵³⁴ Por. W. Giertych, *Wyzwolenie umysłu. Rozważania o edukacji*, s. 43. Owocem formacji intelektualnej jest zmiana jego myślenia człowieka prowadząca go do osiągnięcia wyższej kultury intelektualnej. Dzięki niej młody człowiek zaczyna rozumieć, że nabywana przez niego wiedza jest jedynie instrumentem, za pomocą którego może on pogłębiać swoje zainteresowania, spełniać marzenia, zdobyć pracę i żyć na godnym poziomie. To wszystko jest istotne, ale wiedza i ukończenie konkretnych uczelni z nią związanych jest także zobowiązaniem – że potraktuje on poważnie to, czego się dowiedział, że uzna za istotne wnioski, standardy estetyczne, moralne i religijne, które wypracowały poprzednie pokolenia, oraz że będzie starał się kontynuować i rozwijać to dziedzictwo. Por. M. Misiak, *Formacja intelektualna*, <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fa/2016/07-08/formacja-intelektualna/> [23.01.2024].

prawdą Ewangelii i nadania procesowi edukacji znaczenia ponadczasowego i nadnaturalnego. Jest to również okoliczność sprzyjająca pełnieniu misji ewangelizacyjnej w przestrzeni publicznej⁵³⁵.

Szkoły i uniwersytety katolickie działające na całym świecie muszą charakteryzować się poznawaniem i przekazywaniem prawdy młodemu pokoleniu oraz wiernością tym samym przekonaniom, dotyczącym godności osoby ludzkiej i dobra wspólnego (por. EG 65). Zdaniem Franciszka, właściwe funkcjonowanie katolickiej instytucji edukacyjnej jest realizowane wtedy, gdy jest ona zaangażowana w prowadzenie formacji nie tylko intelektualnej, lecz całościowej⁵³⁶. Według niego, współczesna młodzież potrzebuje formacji pełnej, zdolnej uchronić ją przed licznymi błędami i rozczarowaniami oraz napełnić ją nadzieją. Formacja obejmująca wszystkie płaszczyzny życia człowieka, wynikająca z integralności Ewangelii jest szczególnym zadaniem nauczycieli, profesorów i wykładowców instytucji edukacyjnych prowadzonych przez Kościół (EG 237)⁵³⁷. Podmioty te mają za zadanie łączyć w sposób interdyscyplinarny oraz zintegrowany funkcje wychowawcze z głoszeniem kerygmatu i prawdy płynącej z Ewangelii, a dzięki temu nadawać właściwy sens i wartość podejmowanym przez młodych wysiłkom oraz przyczyniać się do ewangelizacji kultury i świata (EG 134. 165)⁵³⁸. Ich zadaniem jest również kształcenie przyszłych formatorów, wykładowców katechetyki dla seminariów, domów formacyjnych i ośrodków formacyjnych dla katechetów oraz prowadzenie badań w zakresie katechetyki (ChV 221)⁵³⁹. Szkoły, zwłaszcza te prowadzone przez Kościół, powinny się nieustannie zmieniać, dopasowując formy nauczania oraz prowadzenia formacji intelektualnej do potrzeb ludzi młodych i sytuacji kulturowej, w której żyją. Powinny także pomagać młodzieży przybierać właściwy stosunek do różnorodności, wspierać ją w budowaniu tożsamości chrześcijańskiej, wzmacnianiu osobowości oraz opieraniu się zagrożeniom życia doczesnego i wiecznego (zob. AL 278)⁵⁴⁰. W przeciwnym przypadku – zdaniem Papieża – szkoła stanie

⁵³⁵ Por. Papieska Rada do spraw krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, nr 241, Kielce 2020, s. 128-129.

⁵³⁶ Por. R. Kantor, *Szkoła katolicka w liście okólnym Kongregacji do spraw Edukacji Katolickiej z 5 maja 2009*, s. 279.

⁵³⁷ Por. Franciszek, Spotkanie z grupą polskich jezuitów *Mój wybór Towarzystwa dojrzał sam...* (Kraków, 30.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 9, s. 42; tenże, Przemówienie w Parlamencie Europejskim *Między godnością i transcendencją* (Strasburg, 25.11.2014), OsRomPol 35(2014) nr 12, s. 12.

⁵³⁸ Por. R. Brague, *Chrześcijaństwo jako forma kultury europejskiej*, ComP 18(2008), s. 112-113.

⁵³⁹ Por. Franciszek, Przesłanie z okazji seminarium naukowego na temat: «Trenerzy wychowawcami ludzi» *Dobry trener jest świadkiem życia i wiary* (Rzym, 14.05.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 22; por. Papieska Rada do spraw Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, nr 156.

⁵⁴⁰ Por. T. Panuś, *Katecheza jako szansa formowania współczesnej młodzieży*, „Polonia Sacra” 45(2016) nr 4, s. 34.

się karykaturalnym „bunkrem” próbującym ochronić ludzi młodych przed błędami i zgorzeniem pochodzącym „ze świata”, oderwanym od rzeczywistości. Młodzi absolwenci tak funkcjonujących placówek są narażeni na nie możliwe dla nich do pokonania rozbieżności pomiędzy tym, czego się nauczyli, a rzeczywistością świata, w którym żyją. Prowadzona w szkołach formacja religijna ma za zadanie przygotować młodych ludzi do prowadzenia racjonalnego i rzeczowego dialogu ze światem i życia wiarą zgodnie z zasadami Ewangelii (zob. ChV 221)⁵⁴¹.

Miejscami, w których prowadzi się formację intelektualną ludzi młodych są ośrodki duszpasterstwa młodzieży. Pełnią one posługę wobec młodzieży szkolnej, akademickiej i pozaszkolnej. Celem ich działalności jest doprowadzenie młodzieży do dojrzałości w wierze, która nie jest możliwa bez zdobywania formacji intelektualnej⁵⁴². Duszpasterstwo młodzieży jest jedną z form działalności pastoralnej Kościoła, przez którą wspiera on rodzinę i szkołę w pełnieniu misji wychowawczej i edukacyjnej. Papież Franciszek wskazuje, że działalność ta musi się przystosowywać do czynników społeczno-kulturowych podlegających nieustannym zmianom. W *Evangelii Gaudium* napisał: „Duszpasterstwo młodzieżowe, tak jak byliśmy przyzwyczajeni je prowadzić, ucierpiało w zderzeniu ze zmianami społecznymi. W zwyczajnych strukturach młodzi często nie znajdują odpowiedzi na swoje niepokoje, potrzeby, potrzeby i zranienia. Nas, dorosłych, kosztuje słuchanie ich z cierpliwością, zrozumienie ich niepokojów i ich żądań, mówienie językiem, który oni rozumieją. Z tego samego powodu propozycje wychowawcze nie przynoszą oczekiwanego owocu. Mnożenie się i rozrastanie stowarzyszeń i ruchów w przeważającej mierze młodzieżowych można interpretować jako działanie Ducha Świętego, otwierającego nowe drogi w odpowiedzi na ich oczekiwania i w poszukiwaniu głębokiej duchowości i bardziej konkretnego poczucia przynależności” (EG 105; por. ChV 202). Zwracając się do duszpasterzy akademickich Papież przypomniał o potrzebie „wielościennego widzenia” i „treningu oczu”, aby potrafili dostrzegać niepowtarzalność każdego młodego człowieka i dzięki temu podejmować odpowiednią, profilowaną posługę formacyjną przyczyniając się do rozwoju podopiecznych⁵⁴³. Zachęcił także, by nie tworzyć kolejnych podręczników działań duszpasterskich, lecz korzystać ze sprytu, pomysłowości i wiedzy ludzi młodych dotyczącej wrażliwości, języka i problemów ich rówieśników (por. ChV 203). Duszpasterstwo młodzieży

⁵⁴¹ Por. J. Kochel, *Lekcja religii szansą dla ewangelizacji*, „Polonia Sacra” 51(2018) nr 2, s. 21.

⁵⁴² Por. M. Fiałkowski, *Papieża Franciszka inspiracje dla duszpasterstwa młodzieży*, „Polonia Sacra” 45(2016) nr 4, s. 87.

⁵⁴³ Franciszek, *Papież do duszpasterzy akademickich: doceniajcie różnice światel i cieni* <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2023-11/papiez-do-duszpasterzy-akademickich.html> [18.01.2024].

dostosowane do jej potrzeb, jako forma prowadzenia formacji intelektualnej, może stać się dla niej „szkołą duchowości”, w której będzie poznawać Pismo Święte, nauczanie Kościoła, szkoły życia duchowego, modlitwę i sposoby jej praktykowania, oraz pogłębiać znajomość liturgii, zwłaszcza Eucharystii, a także przygotowywać się do przyjęcia innych sakramentów⁵⁴⁴. Według Franciszka, organizowane przez Kościół ośrodki duszpasterstwa młodzieży powinny prowadzić formację doktrynalną, skoncentrowaną na pogłębianiu kerygmatu, wzrastaniu w miłości braterskiej, życiu wspólnotowym oraz służbie (ChV 213). Franciszek przestrzega jednak, aby odpowiedzialni za duszpasterstwo młodzieży nie akcentowali zbyt mocno roli i znaczenia formacji intelektualnej skupiając się głównie na przekazywaniu norm doktrynalnych i moralnych dotyczących wspólnoty Kościoła, jego nauczania społecznego, życia w czystości, znaczenia instytucji małżeństwa, kontroli poczęć i innych: „Uspokójmy chęć przekazywania wielkiej ilości treści doktrynalnych, a starajmy się przede wszystkim pobudzić i zakorzenić wspaniałe doświadczenia, które podtrzymują życie chrześcijańskie” (ChV 212). Zdaniem Papieża, młodzi potrzebują formacji intelektualnej, która wprowadza w osobowe relacje, uczy empatii i szacunku do drugiego człowieka. Wskazuje, żeby osoby odpowiedzialne za duszpasterstwo młodzieży, przyjęły „pedagogikę towarzyszenia” tak, „aby wszyscy nauczyli się zawsze zdejmować sandały wobec świętej ziemi drugiego (por. Wj 3, 5). Musimy nadać naszej drodze zdrowy rytm bliskości ze spojrzeniem okazującym szacunek i pełnym współczuciem, ale który jednocześnie leczy, wyzwala i zachęca do dojrzewania w życiu chrześcijańskim” (EG 169). Zdaniem Papieża, jedną z przyczyn współczesnego analfabetyzmu religijnego panującego wśród młodzieży jest dostarczanie im informacji i reguł życia bez jednoczesnego towarzyszenia i bliskości nauczyciela i duszpasterza⁵⁴⁵.

Podstawowym miejscem formacji intelektualnej młodzieży jest rodzina, a rodzice są pierwszymi nauczycielami, katechetami i wychowawcami swoich dzieci (zob. DWCH 3; FC 37)⁵⁴⁶. „Wierzący rodzice, dzięki codziennemu przykładowi życia, posiadają szczególną zdolność przekonywania, potrzebną do przekazania dzieciom piękna wiary chrześcijańskiej. «Aby rodziny mogły stać się coraz bardziej aktywnymi podmiotami duszpasterstwa rodzinnego, konieczny jest wysiłek ewangelizacyjny i katechetyczny skierowany do wnętrza

⁵⁴⁴ Por. M. Fiałkowski, *Papieża Franciszka inspiracje dla duszpasterstwa młodzieży*, s. 94.

⁵⁴⁵ Por. Franciszek, *Błogosławieni miłosierni. Słowa do młodych*, Kraków 2016, s. 42; por. J. Kochel, *Lekcja religii szansą dla ewangelizacji*, s. 23; T. Chrupek, *Relacja osobowa narzędziem duszpasterstwa młodzieży na podstawie adhortacji Apostolskiej «Christus Vivit» papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 67(2020) z. 6, s. 85-104.

⁵⁴⁶ Por. I. Celary, *Katecheza rodzinna*, „Teologia Praktyczna” 2003, t. 4, s. 271-279.

rodziny, który dawałby im wskazówki w tej dziedzinie» (AL 200). Największym wyzwaniem w tym zakresie jest, by małżeństwa – matki i ojcowie, będący aktywnymi podmiotami katechizacji – odeszły od jakże powszechnego sposobu myślenia, że nauczanie wiary jest zadaniem dla specjalistów od wychowania religijnego⁵⁴⁷. Franciszek zauważa, że współcześnie, również z środowiskach chrześcijańskich, zdarza się lekceważenie roli kobiety-matki oraz marginalizowanie osoby mężczyzny-ojca. Mówi, że „matka nie zawsze jest należycie zauważana, że mało jej się słucha. A jednak w centrum życia Kościoła znajduje się Matka Jezusa. Może matki, gotowe poświęcić tak wiele dla swoich dzieci, a często także dla innych, powinny znajdować większe wysłuchanie⁵⁴⁸. Ojcowie, będąc zbyt skoncentrowani na pracy i własnej samorealizacji, stają się nieobecni w życiu i formacji intelektualnej swoich dzieci. Nieobecność ta powoduje w życiu młodzieży braki i zranienia prowadzące do poczucia osierocenia i braku miłości. „(...) Ojcowie, nie dialogują ze swoimi dziećmi, nie wywiązują się ze swojego zadania wychowawczego, nie wpajają dzieciom, przez swój przykład poparty słowami, tych zasad, tych wartości, tych norm życia, których one potrzebują jak chleba⁵⁴⁹. Tym, kto może właściwie wyjaśnić modlitwę „Ojcze nasz” jest jedynie ktoś, kto sam doświadcza ojcostwa. „Nie można lepiej wyrazić dumy i wzruszenia ojca, który widzi, że przekazał synowi to, co naprawdę liczy się w życiu (...)”⁵⁵⁰. Według Papieża należy uznać macierzyństwo kobiet i ojcostwo mężczyzn za bogactwo, przede wszystkim ze względu na dobro dzieci i ich formację⁵⁵¹. Rodzina jest „pierwszą szkołą dla dzieci, niezbędnym punktem odniesienia dla ludzi młodych (...), wielkim «bogactwem społecznym», którego inne instytucje nie mogą zastąpić⁵⁵². W rodzinie młodzi ludzie uczą się wartości humanistycznych, duchowych i moralnych, które są im pomocne do funkcjonowania i życia zgodnego z wyznawaną wiarą oraz dawania świadectwa wobec świata⁵⁵³.

Za formację intelektualną w rodzinie są odpowiedzialni rodzice. Mają oni „obowiązek poważnego pełnienia swojej misji edukacyjnej” (AL 17), a ich dzieci, ze względu na

⁵⁴⁷ Papieska Rada do spraw krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Kielce 2020, nr 124, s. 74.

⁵⁴⁸ Franciszek, Audycja generalna *Hymn do matek* (Rzym, 07.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 52.

⁵⁴⁹ Tenże, Audycja generalna *Sieroty w rodzinie* (Rzym, 28.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 54.

⁵⁵⁰ Tenże, Audycja generalna *Czego uczy ojciec* (Rzym, 04.02.2015), OsRomPol 36(2015) nr 3-4, s. 34-35.

⁵⁵¹ Tenże, Audycja generalna *Jezus a małżeństwo mężczyzny i kobiety* (Rzym, 29.04.2015), OsRomPol 36(2015) nr 5, s. 47.

⁵⁵² Tenże, Homilia podczas Mszy św. w parku Los Samanes w Guayaquil *Wielkie bogactwo społeczne* (Guayaquil, 06.07.2015), OsRomPol 36(2015) nr 7-8, s. 7.

⁵⁵³ Tenże, Spotkanie z liderami apostołstwa świeckich w Kkottongnae *Godność zarabiania na chleb powszedni* (Kkottongnae, 17.08.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7-8, s. 17-18.

obowiązek szacunku względem nich, wynikający z czwartego przykazania Dekalogu, obowiązek wywiązywania się z rodzinnych zobowiązań i poddawania procesowi formacji. Prawa rodziców do edukacji i wychowania dzieci są niezbywalne i nikt nie powinien usiłować im ich odebrać. Instytucje edukacyjne pełnią jedynie rolę pomocniczą, wspomagając rodziców, którzy mają prawo do swobodnego wyboru typu edukacji – dostępnej i wysokiej jakości – jaką pragną dać swoim dzieciom, zgodnie ze swoimi przekonaniem (por. AL 84). Wszystkie instytucje edukacyjno-wychowawcze pełnią swoją misję w imieniu rodziców, za ich zgodą i na ich polecenie. Jest to związane z potrzebą zapewnienia młodzieży całościowego procesu formacyjnego oraz możliwości zdobywania przez nią wykształcenia, jakiego sami rodzice nie mogliby jej zapewnić (por. AL 84)⁵⁵⁴. W sytuacjach, w których rodzice nie są w stanie wypełniać swojego zadania, z pomocą powinna przyjść „poszerzona rodzina”. Według Franciszka, są to krewni, a w dalszej kolejności przyjaciele, rodziny zaprzyjaźnione, wspólnoty rodzin i odpowiednie instytucje opiekuńczo-wychowawcze działające we wspólnocie chrześcijańskiej (zob. AL 196-197. 254).

Formacja intelektualna prowadzona w rodzinie obejmuje formację do życia wiarą oraz formację etyczną i moralną. Zwracając się do rodziców Franciszek zachęca ich, by uczyli dzieci tajemnic wiary i pomagali im dzięki temu odkrywać miłość Boga⁵⁵⁵. Tego rodzaju formacja wymaga od młodzieży zaufania względem formatorów, stąd zadanie i wyzwanie dla rodziców, by budowali swój autorytet traktując dzieci z szacunkiem, troską i podkreślając, jak są one dla nich cenne⁵⁵⁶. Ma to duże znaczenie dla dzieci będących w wieku dojrzewania, które otrzymują od swoich rówieśników szereg propozycji łatwiejszego i przyjemniejszego życia, które nie zawsze są dla nich korzystne (por. AL 263). Formacja intelektualna w rodzinie daje młodzieży uzasadnienie obowiązków i zadań, do których jest ona zobligowana. Dzięki niej, łatwiej jest młodym ludziom wykonywać czynności, które wymagają od nich wysiłku i służą ich dobru. Ważne jest, aby formacja ta odbywała się z poszanowaniem ich wolności, na drodze życzliwego dialogu edukacyjnego⁵⁵⁷. Franciszek

⁵⁵⁴ Por. Papieska Rada do spraw Rodziny, „*Ludzka płciowość: prawda i znaczenie*”. *Wskazania dla wychowania w rodzinie*, Łomianki 1996, nr 23.

⁵⁵⁵ Franciszek, Przedmowa do *Youcat dla dzieci*, Częstochowa 2019, s. 7.

⁵⁵⁶ Papież Franciszek podkreśla znaczenie autorytetu w dziele formacji intelektualnej młodego człowieka. „Słowo «autorytet» wywodzi od słowa *augere* (pomagać, pozwolić rosnąć). Dlatego posiadanie autorytetu nie oznacza dla niego osoby, która powstrzymuje czy hamuje. Powstrzymywanie uznaje za „deformację autorytetu, który przy właściwym zastosowaniu zakłada tworzenie przestrzeni, aby człowiek mógł wzrastać. Człowiek, który posiada autorytet, to ktoś zdolny tworzyć przestrzeń dla wzrostu”. Por. A. Rynio, *Wychowanie do odpowiedzialności. Studium teorii i praktyki pedagogiki integralnej*, Lublin 2021, s. 289.

⁵⁵⁷ Por. G. Pyżlak, *Education of children and young people in Pope Francis' Amoris Laetitia and Laudato Si'*, „Theological Studies” (2023) nr 2, s. 3.

uważa, że dialog ten powinien być prowadzony w sposób indukcyjny, w którym młody człowiek odpowiednio kierunkowany przez rodzica sam będzie odkrywał wartości oraz normy i zasady, a nie zostaną mu one w sposób autorytarny narzucone i ukazane jako niepodważalne (por. AL 264). Papież zachęca rodziców, aby podejmując się dzieła formacji intelektualnej dorastających dzieci, szczególnie dotyczącej kształtowania zasad moralnych, posługiwali się środkami takimi jak: motywacja, zastosowania praktyczne, bodźce, nagrody, przykłady, wzory, symbole, refleksje, zachęty, korygowanie sposobu działania i dialog. Tego rodzaju oddziaływania – jego zdaniem – stanowią dla młodych ludzi pomoc w wypracowaniu wewnętrznego kodeksu moralnego opartego na trwałych fundamentach wynikających z poznanych norm i zasad życia chrześcijańskiego, skłaniającej ich do czynienia dobra, a unikania zła (por. AL 267).

Rodzice są także pierwszymi nauczycielami swoich dzieci w dziedzinie edukacji seksualnej. W dobie współczesnych przemian kulturowych i przemian medialnych polegających na łatwości dostępu do informacji zawartych w Internecie, które nie zawsze są prawdziwe, a często tendencyjne, formacja prowadzona przez rodziców przybrała na znaczeniu. Jeśli młody człowiek nie uzyska podstawowych informacji z dziedziny seksualności od swoich rodziców, zacznie ich szukać w Internecie lub u rówieśników⁵⁵⁸. „Młodzi ludzie przyznają, że ciało i seksualność mają istotne znaczenie dla ich życia oraz rozwoju ich tożsamości. Jednak w świecie, który podkreśla wyłącznie seksualność, trudno jest utrzymać dobrą relację z własnym ciałem i przeżywać spokojnie związki uczuciowe. (...) Jednocześnie młodzi okazują wyraźne pragnienie dyskusji na temat kwestii związanych z różnicą pomiędzy tożsamością męską a żeńską, komplementarnością między kobietami a mężczyznami, na temat homoseksualizmu” (ChV 81). Rodzice są pierwszymi osobami, którzy taki dialog powinni podjąć⁵⁵⁹.

W dziedzinie formacji intelektualnej dotyczącej ludzkiej seksualności pierwszoplanową pomoc dla rodziców powinna nieść szkoła. Prawdą jest, że współcześnie powstał rozłam między rodziną a społeczeństwem, między rodziną a szkołą i zerwano dotychczas funkcjonujący pakt edukacyjny, ponieważ podważono wzajemne zaufanie. Istnieje jednak wiele dobrych przykładów i świadectw rodziców nadal podejmujących

⁵⁵⁸ Por. M. Grabowska, *Rola rodziców w wychowaniu seksualnym ich dzieci*, „Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Transdyscyplinarne Studia o Kulturze (i) Edukacji” 4(2009), s. 177.

⁵⁵⁹ Por. A. Zellma, *Pedagogiczne aspekty adhortacji papieża Franciszka «Amoris laetitia»*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 37(2017) nr 1, s. 238.

współpracę i osiągających oczekiwane efekty⁵⁶⁰. Rodzice mimo to zawsze powinni zwracać uwagę na sposoby, którymi informacje o sferze seksualnej, zawarte w kontekście innych zagadnień, skądinąd pożytecznych, takich jak: zdrowie i higiena, rozwój osobowy, życie rodzinne, literatura dziecięca, studia społeczne i kulturowe itp., docierają do ich dzieci. Powinni także weryfikować te informacje oraz metody, jakimi szkoła się posługuje prowadząc edukację seksualną⁵⁶¹. Przypominając nauczanie Soboru Watykańskiego II, Franciszek zwrócił uwagę na „potrzebę pozytywnego i mądrego wychowania seksualnego” skierowanego do dzieci i młodzieży wykorzystując postęp nauk psychologicznych, pedagogicznych i dydaktycznych. Wskazał na potrzebę pielęgnowania wśród młodzieży zdrowej skromności, poszanowania i akceptacji drugiego człowieka i jego tożsamości płciowej (AL 282). Zaznaczył także, że właściwa edukacja seksualna może odbywać się jedynie w kontekście wychowania do miłości i wzajemnego daru z siebie, dlatego najlepszymi nauczycielami i wzorcami dla ludzi młodych w tej dziedzinie są rodzice żyjący w sakramentalnym związku małżeńskim (AL 280; por. KKK 1601. 1621)⁵⁶².

Rodzina przeżywa współcześnie wiele trudności w związku z sytuacją społeczną⁵⁶³. Powszechne osłabienie wiary i praktyk religijnych wpływa negatywnie na sposób funkcjonowania rodzin oraz odbywający się w nich przekaz wiary. Rodziny często nie mają wsparcia ze strony instytucji państwowych. Przekłada się to na przeżywany w krajach Zachodu kryzys demograficzny i ekonomiczny, a także na trudności z zapewnieniem dzieci i młodzieży odpowiedniej edukacji (por. AL 43. 44). Papież wskazuje również na problem promowania i narzucania młodzieży ideologii *gender*, która zaprzeczając naturalnej komplementarności mężczyzny i kobiety, wprowadza i upowszechnia projekty edukacyjne i legislacyjne adresowane do niej, mające na celu zacieranie różnic płciowych i relatywizację antropologicznych podstaw rodziny (zob. AL 56)⁵⁶⁴. Zauważa także trudności w prowadzeniu formacji intelektualnej w sytuacjach, gdy rodzice nie dają swoim dzieciom dobrego przykładu życia, znajdują się w „skomplikowanej sytuacji małżeńskiej” oraz gdy jedno z rodziców jest katolikiem, a drugie innej religii lub osobą niewierzącą. W takich sytuacjach należy zadbać

⁵⁶⁰ Por. M. Jeżewski, *Kwestia rodziny i małżeństwa chrześcijańskiego w świetle katechez wygłoszonych przez Ojca Świętego Franciszka w latach 2014/2015*, „Teologia i Moralność” 20(2016) nr 11, s. 77.

⁵⁶¹ Por. Papińska Rada do spraw Rodziny, „*Ludzka płciowość: prawda i znaczenie*”. *Wskazania dla wychowania w rodzinie*, Łomianki 1996, nr 141-142.

⁵⁶² Por. A. Zellma, *Pedagogiczne aspekty adhortacji papieża Franciszka «Amoris laetitia»*, s. 242.

⁵⁶³ Por. I. Celary, *Rodzina chrześcijańska jako wspólnota wiary i ewangelizacji w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Pastoralne” 2015, nr 11, s. 19.

⁵⁶⁴ Por. K. Święs, *Młodzież wobec wartości prorodzinnych*, s. 12 https://pracownik.kul.pl/files/10930/public/wartosci_prorodzinne.pdf [21.03.2024].

o możliwość edukacji w wierze chrześcijańskiej i zadbać o przygotowanie i przyjęcie sakramentów, szczególnie sakramentu chrztu (AL 248-249. 272). Pomocą rodzicom w formacji intelektualnej młodych ludzi będących w takich sytuacjach mogą być osiągnięcia nauk psychologicznych i pedagogicznych. Pomimo trudności, z jakimi współcześnie boryka się rodzina, wciąż jest ona niezastąpionym miejscem formacji intelektualnej i dysponuje niepowtarzalnym kapitałem⁵⁶⁵.

Efektem prowadzonej w rodzinie formacji intelektualnej jest umiejętność funkcjonowania młodego człowieka w społeczeństwie. Wiąże się to z przekazywaną w rodzinie wiedzą dotyczącą zasad kultury i życia społecznego. Młody człowiek poznając te zasady jest w stanie wyzbywać się egoizmu, lepiej rozumieć potrzebę służby i odpowiedzialności za siebie i swoje czyny, a także za ojczyznę i świat, w którym żyje (AL 276-277). Na znaczenie domu rodzinnego jako miejsca formacji intelektualnej wskazuje fakt, że przekazywana w nim wiedza nie jest teorią oderwaną od rzeczywistości, ale przekłada się na kształtowanie postaw i zachowań młodych ludzi, stających się coraz bardziej aktywnymi uczestnikami życia społecznego i wspólnotowego⁵⁶⁶. Mimo pojawiających się trudności, „rodzina musi pozostać miejscem, w którym uczymy się dostrzegania motywów i piękna wiary, modlitwy oraz służby innym” (AL 287).

Reasumując rozważania dotyczące formacji intelektualnej należy zauważyć, że ma ona duże znaczenie dla życia i rozwoju młodego człowieka. Stanowi dla niego punkt odniesienia w szukaniu odpowiedzi na fundamentalne pytania dotyczące wartości i sensu jego życia oraz jego ostateczne przeznaczenie. Są to pytania, które młody człowiek, będący w okresie dojrzewania sobie stawia i szuka na nie odpowiedzi. Zdobyta wiedza, poparta badaniami i naukową refleksją jest dla niego pomocna w podejmowaniu właściwych wyborów prowadzących do dobra, a chroniących przed popełnieniem zła.

Celem formacji intelektualnej jest przekaz wiedzy i nauka jej wykorzystywania dla realizacji dobra. W rozumieniu papieża Franciszka musi to dokonywać się w procesie zdobywania informacji, które zweryfikowane, przyjęte i „przeżyte” przez młodego człowieka, poprowadzą go do działania. W ramach formacji intelektualnej należy ten proces

⁵⁶⁵ Por. A. Rynio, *Wychowanie do odpowiedzialności. Studium teorii i praktyki pedagogiki integralnej*, s. 374.

⁵⁶⁶ Według przeprowadzonych badań dotyczących postaw życiowych i praktyk religijnych wśród młodzieży, rodzice są tymi, którzy mają na nich największy wpływ. Zob. K. Osenko-Mizerska, *Rola rodziny w religijnym wychowaniu młodzieży*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 14(2005), s. 155-156; por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*, s. 285; A. Rynio, *Wychowanie do odpowiedzialności. Studium teorii i praktyki pedagogiki integralnej*, s. 375.

koordynować, ponieważ w przeciwnym wypadku stworzy się niebezpieczeństwo egocentryzmu prowadzącego do atomizacji społeczeństwa, izolacji i wykluczenia osób słabszych oraz potrzebujących wsparcia i pomocy. W tym ujęciu, formacja intelektualna przyczynia się do humanizacji świata oraz budowania jedności pomiędzy ludźmi i szerszymi społecznościami. Zdaniem Papieża, młodzi ludzie nie powinni działać w sposób chaotyczny, ponieważ może okazać się to destrukcyjne tak dla nich i dla świata, w którym żyją. Potrzebują oni być świadomi obecności Boga, bycia Jego dziećmi oraz częścią wspólnoty chrześcijańskiej. Wiedza ta jest w stanie kształtować optykę ich życia, system wartości i priorytety, pozwalając na właściwe rozeznanie i realizację powołania do świętości. Papież Franciszek zauważa, że jest to szczególnie ważne dla współczesnej młodzieży żyjącej w świecie powszechnego relatywizmu. Formacja intelektualna w ujęciu papieża Franciszka zawiera treści dotyczące Boga Ojca – Stwórcy świata i człowieka, które pozwalają młodym ludziom lepiej zrozumieć i umiejscowić siebie pośród otaczającej rzeczywistości. Wiedza o Jezusie Chrystusie i dokonanym przez Niego dziele zbawienia otwiera przed nimi perspektywę życia wiecznego pomagając odkryć sens i bezcenną wartość ich życia. Młody człowiek otwierając się na działanie Ducha Świętego uczestniczy w życiu Bożym. Wchodząc w relację z Bogiem, dzięki Jego łasce są w stanie przezwyciężyć swoje słabości, wychodzić z egoistycznego zamknięcia i stawać się coraz bardziej zintegrowaną częścią ludu Bożego.

Papież przypomina młodym, że nie są pozostawieni samym sobie. Przez przyjęcie sakramentu chrztu należą do wspólnoty Kościoła – rodziny dzieci Bożych i mogą się cieszyć wstawiennictwem Maryi, świętych i aniołów, szczególnie aniołów stróżów. Ważne jest, aby młodzi znali i rozumieli *Credo* Kościoła. Zawiera ono między innymi tajemnicę „świętych obcowania”. Obcowanie świętych i pomoc aniołów – zdaniem Franciszka – pomaga w życiu wiarą, chroni przed niebezpieczeństwami i wspiera młodych w przezwyciężaniu różnorodnych przeciwności życia oraz w pełnieniu woli Bożej. Młodzież powinna mieć także świadomość istnienia szatana, który jest przeciwnikiem Boga i wrogiem człowieka oraz sposobów jego działania. Wiedza ta może ją ustrzec przed złem i tym wszystkim, co do zła prowadzi.

Ważną treścią formacji intelektualnej młodzieży jest znajomość Pisma Świętego oraz umiejętność korzystania i interpretacji treści w nim zawartych. Franciszek zauważa, że w Piśmie Świętym jest zawartych wiele tekstów odnoszących się do ludzi młodych, które są pomocne we właściwym kształtowaniu zasad życia moralnego, pomagają w przygotowaniu się i przyjęciu sakramentów i rozwoju życia duchowego.

Formacja intelektualna młodych chrześcijan powinna wyposażać ich w „narzędzia” kontaktu z Bogiem, przygotowywać i pomagać w rozumieniu i przeżywaniu sakramentów oraz modlitwy. Formacja intelektualna jest także pomocna w trosce o ich sferę cielesną i rzeczywistość materialną. Zdaniem Franciszka, młodzi potrzebują sukcesywnie poznawać swoje ciało, jego seksualność i naturalne mechanizmy jego funkcjonowania. Właściwie prowadzona edukacja seksualna chroni młodych przed destrukcyjnymi działaniami, a ich ciała czyni narzędziami wzajemnej troski i miłości.

Formacja intelektualna powinna wzbudzać wśród młodych świadomość bycia istotami społecznymi. Ma ona za zadanie uczyć ich szacunku dla każdego człowieka oraz budowania relacji z Bogiem i ludźmi. Pomocą we właściwym kształtowaniu relacji międzyludzkich jest wiedza dotycząca zasad życia społecznego. Młodzież powinna posiadać świadomość istniejących zagrożeń współczesnego świata oraz to, w jaki sposób się przed nimi bronić i jak im zapobiegać. Zdaniem Franciszka młodzi powinni być formowani według integralnej wizji ekologicznej, która otacza troską życie każdego człowieka oraz świat. Potrzeba uczyć młodych ludzi humanitarnych i proekologicznych zachowań budujących harmonię życia między ludźmi i środowiskiem naturalnym. Jest to możliwe między innymi dzięki pielęgnowaniu pamięci historycznej, która dotyczy przekazu wiary oraz pamięci o wydarzeniach z historii własnej rodziny, narodu i świata. Wiedza historyczna pozwala młodym wykorzystywać dotychczasowe osiągnięcia przodków oraz unikać tych samych błędów, które ich doprowadziły do społecznych lub osobistych tragedii. Papież apeluje o pielęgnowanie wśród młodych pamięci historycznej, aby mogli z niej czerpać mądrość w kształtowaniu przyjaznej teraźniejszości i przyszłości świata.

Głównymi podmiotami odpowiedzialnymi za formację intelektualną młodzieży są rodzice, rodzina i Kościół. Podmioty te są ze sobą ściśle powiązane i powinny ze sobą współpracować oraz wzajemnie się uzupełniać. Formacja intelektualna prowadzona w rodzinie powinna wspierać młodych ludzi w ich harmonijnym rozwoju cielesnym, psychicznym i duchowym dając im mocne podstawy pozwalające przezwyciężyć osobiste słabości oraz opierać się negatywnym wpływom ze strony współczesnych ideologii i nacisków płynących ze świata. Dzięki dobrze prowadzonej przez rodziców i rodzinę formacji intelektualnej młodzi nabywają umiejętność wyzbywania się egoizmu, stawania się wrażliwymi na potrzeby innych i tworzenia przyjaznych wspólnot. Z pomocą rodzinie przychodzi Kościół będący wspólnotą założoną przez Jezusa Chrystusa, w której jest On obecny. Kościół jest nieustannie prowadzony przez Ducha Świętego, który go uświęca. W tej

wspólnocie dokonuje się przekaz wiary, zgodnie z poleceniem Chrystusa: „Idźcie i nauczajcie wszystkie narody (...). Uczyć je zachowywać wszystko, co wam przykazałem” (Mt 28, 19-20). Wspólnota ta, składająca się z chrześcijańskich rodzin i poszczególnych wiernych jest miejscem, gdzie młodzi zdobywają wiedzę religijną oraz uczą się życia wiarą przez przykład postępowania zgodny z zasadami Ewangelii i chrześcijańskim systemem wartości. Papież Franciszek zaprasza ludzi młodych do czynnego uczestnictwa w życiu Kościoła otwierając się na treści, które są w nim głoszone oraz prowadzenie dialogu, zadawanie pytań i szukanie na nie odpowiedzi.

Kościół formuje młodych intelektualnie przez edukację i katechizację prowadzoną w szkołach, uczelniach i ośrodkach duszpasterstwa młodzieży. Poza przekazem wiedzy – zdaniem Franciszka – ma ona uczyć młodych ludzi „otwarcia umysłu” na Boga, drugiego człowieka i otaczający świat oraz umiejętności panowania nad sobą, rozwijania zdolności, właściwego wykorzystywania zdobywanej wiedzy zgodnie z zamysłem i wolą Boga. Prowadzona w świetle Bożego Objawienia katechizacja, oparta o rzetelnie prowadzone badania i studium naukowe kształtuje w młodzieży chrześcijański system wartości i zasad moralnych pozwalający im dokonywać słusznych osądów oraz właściwych wyborów skutkujących dobrem. Zdaniem papieża Franciszka miejsca formacji intelektualnej powinny być „plastyczne” w swej formie, przystępne dla młodych i wychodzące naprzeciw ich oczekiwaniom i potrzebom. Powinny być miejscami, w których młodzi spotykać się będą z życzliwością, otwartością i akceptacją oraz gdzie będą zdobywać wiedzę i wzrastać w miłości braterskiej.

ROZDZIAŁ IV

FORMACJA APOSTOLSKA

Życie wiary młodego człowieka nie skupia się jedynie na jego osobie, lecz uzewnętrzniania się, dzieli i komunikuje z innymi ludźmi oraz światem. Człowiek jest stworzony do tego, aby „każdego dnia wychodzić ku światłu, (...) by nieść w świat nowe światło” swoich oczu, uśmiechu i dobra⁵⁶⁷. Chrześcijańska wizja człowieka ujmuje ten aspekt ludzkiego życia używając określenia „apostolstwo”⁵⁶⁸. E. Weron definiuje je jako „uczestnictwo w zbawczym posłannictwie Chrystusa, dokonujące się przez udział w Jego kapłańskim, prorockim i królewskim urzędzie, w zjednoczeniu z Chrystusem przez wiarę i miłość, mające na celu szerzenie królestwa Bożego”⁵⁶⁹. Określeniem „apostolski” jest nazywany Kościół, ponieważ jest on oparty na „fundamencie Apostołów”, mocą Ducha Świętego zachowuje i przekazuje depozyt wiary katolickiej oraz jest uświęcany i nieustannie prowadzony dzięki pasterskiej misji następców apostołów (por. KKK 857). „Kościół powstał po to, by przez rozszerzanie królestwa Chrystusa po całej ziemi ku chwale Boga Ojca uczynić wszystkich ludzi uczestnikami zbawczego odkupienia i przez nich cały świat rzeczywiście został skierowany ku Chrystusowi. Każda bowiem działalność Mistycznego Ciała zwrócona ku temu celowi nazywa się apostolstwem, które Kościół wypełnia poprzez wszystkie swoje członki, jednakże różnymi sposobami. Powołanie chrześcijańskie ze swej natury jest bowiem również powołaniem do apostolstwa” (DA 2; por. KKK 863). Odnosi się to także do ludzi młodych, którzy przez chrzest stali się członkami Kościoła, a w sakramencie bierzmowania zostali umocnieni łaską Ducha Świętego i wezwani do dawania świadectwa wiary (por. KKK

⁵⁶⁷ Franciszek, Przemówienie do młodzieży i starszych *Powołani do tego, by zmierzać ku wyżynom nieba i jaśnieć na ziemi* (Iqaluit, 29.07.2022), OsRomPol 42(2022) nr 7-8, s. 18; por. A. Proniewski, *Wiara źródłem apostolstwa w świecie*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 2(2012), s. 16.

⁵⁶⁸ Na przestrzeni wieków, termin *apostolstwo* zmieniał swoje znaczenie. W wiekach przedchrześcijańskich oznaczał między innymi wysłanie floty morskiej na wyprawę wojenną lub poselstwo. Na kartach Nowego Testamentu został użyty kilkakrotnie w znaczeniu służby Dwunastu Apostołów (por. Dz 1, 25), udzielonej przez Boga św. Pawłowi łaski i aktu posłania (por. Rz 1, 5; 1 Kor 9, 2; Ga 2, 8). W okresie poapostolskim i późniejszych, termin ten odnosił się do posługi biskupów i przedstawicieli hierarchii. Z czasem, zaczął on odnosić się do działań niektórych organizacji kościelnych, a od pontyfikaty Piusa X, do działalności wszystkich katolików. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich w świetle nauczania Kościoła współczesnego. Studium teologiczno-pastoralne*, Lublin 2010, s. 306.

⁵⁶⁹ E. Weron, *Apostolstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 61.

1285). Nie potrzebują oni do tego żadnego specjalnego mandatu ze strony hierarchii Kościoła, ale z samego faktu przynależności do niego uczestniczą w jego misji⁵⁷⁰.

Papież Franciszek przypominając nauczanie Soboru Watykańskiego II pisze o potrzebie formacji apostołowskiej młodzieży. Przestrzega on przed podejmowaniem jedynie aktywności: „Istnieje potrzeba kształcenia się i formowania, aby odpowiadać na kulturę odrzucenia, która ma skłonność do spychania na margines bezbronności, słabości i cierpienia, marginalizowania go, żeby go nie widzieć”⁵⁷¹. Aby formacja apostołowska przynosiła oczekiwane efekty, musi być nieustannie dostosowywana do zmieniających się okoliczności, różnorodnych spraw, zadań i realiów życia młodych ludzi (DA 28)⁵⁷². Istnieje potrzeba formacji apostołowskiej do realizacji różnych form apostołatu, ewangelizacji i uświęcania, szczególnie do prowadzenia dialogu. Franciszek, podobnie jak ojcowie soborowi, dostrzegając upowszechniający się relatywizm moralno-etyczny, materializm i konsumpcjonizm uznaje, że ważne jest formowanie młodzieży do czytelnego dawania świadectwa ewangelicznego sposobu życia, bycia „zaczynem” Bożego królestwa⁵⁷³. Zwraca on uwagę na potrzebę formowania młodych do praktykowania ubóstwa, wyrzeczenia się tego, co utrudnia wykonywanie uczynków miłości i miłosierdzia oraz do współczucia i pomocy potrzebującym (por. DA 31)⁵⁷⁴. Sformułowanie „formacja apostołowska” wskazuje na proces, a nie jednorazową aktywność. Franciszek przypomina młodym, że mają nieustannie iść za Jezusem, niosąc Jego krzyż. Zadaniem zaś Papieża jest tej wspólnocie przewodzić i towarzyszyć⁵⁷⁵.

Współcześnie istnieje potrzeba uczenia młodych ludzi wypełniania misji Chrystusa i Kościoła, aby przeżywając tajemnicę zbawienia, pobudzani przez Ducha Świętego, mogli

⁵⁷⁰ Franciszek, Przemówienie do uczestników spotkania moderatorów stowarzyszeń wiernych, ruchów kościelnych i nowych wspólnot *Powołani do tego, żeby służyć* (Rzym, 16.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 17; por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*, s. 309.

⁵⁷¹ Franciszek, *Przemówienie do członków Włoskiej Ligi Walki z Rakim (LILT)* (Rzym, 04.03.2022), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2022/march/documents/20220304-lega-italiana-lotta-tumori.html> [06.02.2023].

⁵⁷² Por. Tenże, Przemówienie do członków Papieskiej Rady do spraw Świeckich *W sercu miasta można spotkać Boga* (Rzym, 07.02.2015), OsRomPol 36(2015) nr 3-4, s. 23.

⁵⁷³ Tenże, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z okazji dnia ruchów, nowych wspólnot i stowarzyszeń kościelnych *Kościół wychodzi naprzeciw wszystkim* (Rzym, 18.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 18, por. tenże, *Homilia papieża Franciszka wygłoszona podczas Mszy św. na stadionie w Nagasaki* (Nagasaki, 24.11.2019), <https://www.ekai.pl/dokumenty/homilia-papieza-franciszka-wygloszona-podczas-mszy-sw-na-stadionie-w-nagasaki/> [13.02.2024].

⁵⁷⁴ Tenże, Audyencja dla polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą «ad limina Apostolorum» *Boże miłosierdzie nikogo nie wyklucza* (Rzym, 07.02.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 29.

⁵⁷⁵ Tenże, Przemówienie podczas modlitwy maryjnej z Papieżem po Światowych Dniach Młodzieży w Rio de Janeiro *Lud o wielkim sercu* (Rzym, 04.08.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 52.

ureczywistniać miłość Boga w odniesieniu do każdego człowieka i świata. Jest to podstawowy warunek owocnego apostołstwa (por. DA 29). Konieczna jest nieustanna troska o rozwój duchowy młodych chrześcijan, aby mając świadomość tego, kim są, mogli podejmować odpowiednie działania, konfrontować się z tym, czym żyje i co promuje współczesny świat i nie utracić chrześcijańskiej tożsamości⁵⁷⁶. Franciszek twierdzi, że formacja apostołska młodych jest konieczna i wymaga od nich także permanentnego rozwoju intelektualnego⁵⁷⁷. Potrzebne jest gruntowne przygotowanie młodzieży do apostołstwa przez studium teologiczne, etyczne i filozoficzne, odpowiednio sprofilowane do wieku oraz ich możliwości (por. DA 29).

Sobór Watykański II uczy o obowiązku rodziców dotyczącym formowania apostołskiego młodych ludzi (por. DA 30)⁵⁷⁸. Młodzi powinni być wychowywani w taki sposób, aby opuszczając dom rodzinny potrafili przewycięzać smutek, rozgoryczenie, pesymizm, obojętność oraz rozwijać i wykorzystywać swoje talenty do angażowania się w działalność wspólnot kościelnych i świeckich⁵⁷⁹. Do takiej aktywności powinni formować również katecheci, kierownicy duchowi, ruchy i stowarzyszenia katolickie oraz instytucje publiczne takie jak: szkoły, kolegia i katolickie zakłady wychowawcze (por. LF 53; por. także DA 30). Według Franciszka, zadaniem wszystkich odpowiedzialnych za formację apostołską jest uczyć młodzież odpowiedzialności i konsekwencji w działaniu, przede wszystkim przez przykład własnego życia i postępowania⁵⁸⁰.

⁵⁷⁶ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Wino czy woda?* (Rzym, 31.08.2014), OsRomPol 35(2014) nr 9, s. 60.

⁵⁷⁷ Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny (obchodzony 19 października 2014 r.) *Dom i matka wszystkich* (Rzym, 08.06.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 5.

⁵⁷⁸ Tenże, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z okazji dnia ruchów, nowych wspólnot i stowarzyszeń kościelnych *Kościół wychodzi naprzeciw wszystkim* (Rzym, 18.05.2013), s. 16.

⁵⁷⁹ Tenże, Przemówienie podczas inauguracji kongresu diecezji rzymskiej *Ewangelizacja wymaga prawdziwej odwagi* (Rzym, 17.06.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 37; por. tenże, Przemówienie na zakończenie Mszy św. przed modlitwą «Anioł Pański» 32. *ŚDM odbędzie się w Panamie* (Kraków, 31.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 30.

⁵⁸⁰ Tenże, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuskami *Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 06.07.2013) nr 8-9, s. 43.

1. Bóg pierwszym podmiotem formacji apostołskiej

Pojęcie „apostolstwo” użyte w Nowym Testamencie odnosi się do działalności wynikającej z posłania przez Boga⁵⁸¹. Bóg jest tym, który posłał na świat swojego Syna, aby dokonał dzieła zbawienia (zob. J 3, 17; Łk 4, 18; Hbr 3, 1), a Jezus Chrystus jest tym, który posyła swoich uczniów (zob. J 20, 21; Łk 10, 3). Formacja apostołska, której poddawany jest młody człowiek, od początku prowadzi do jego osobistego spotkania z Bogiem. „Jedynie dzięki temu spotkaniu – lub ponownemu spotkaniu – z miłością Bożą, które przemienia się w pełną szczęścia przyjaźń, jesteśmy uwolnieni od wyizolowanego sumienia i skoncentrowania się na sobie. Stajemy się w pełni ludzcy, gdy przekraczamy nasze ludzkie ograniczenia, gdy pozwalamy Bogu poprowadzić się poza nas samych, aby dotrzeć do naszej prawdziwej istoty. W tym tkwi źródło działalności ewangelizacyjnej” (EG 8). Jest to istotne, ponieważ – zdaniem papieża Franciszka – ludzkie życie znajduje swój właściwy sens jedynie w służbie Bogu i bliźnim⁵⁸². Spotkanie z Bogiem, który kocha i zbawia jest dla młodego człowieka spotkaniem przemieniającym jego sposób myślenia i postrzegania świata. W takim spotkaniu „zawsze pojawia się zdumienie: jest ono początkiem dialogu z Bogiem. A dzieje się tak, ponieważ nasza wiara nie składa się przede wszystkim z zestawu tego, w co należy wierzyć i przykazań, które należy wypełniać. Sercem wiary nie jest idea, sercem wiary nie jest moralność, lecz rzeczywistość, piękna rzeczywistość, która nie zależy od nas i która zadziwia: jesteśmy umiłowanymi dziećmi Boga”⁵⁸³. Celem formacji apostołskiej jest w pierwszej kolejności kształtowanie młodego człowieka do gotowości wchodzenia w wewnętrzny dialog z Bogiem, a następnie do podejmowania działania (por. DA 29). Gdy młody człowiek spotyka się z Chrystusem i pozwala Mu kierować swoim życiem, staje się świadkiem wielu zaskakujących go sytuacji. Jak zauważa Papież, jego ludzkie plany, wizje

⁵⁸¹ Por. E. Weron, *Apostolstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, s. 61.

⁵⁸² Franciszek, Przesłanie wideo do uczestników Światowych Dni Młodzieży w Panamie *Papież do młodych: życie ma sens tylko w służbie Bogu i bliźnim* (Rzym, 21.11.2018) <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2018-11/papiez-franciszek-wideoprzeslanie-mlodzi-panama-2019.html> [14.02.2024].

⁵⁸³ Tenże, *Przemówienie papieża Franciszka podczas spotkania z młodzieżą w szkole św. Dionizego siostr urszulanek w Maroussi* (Maroussia, 06.12.2021), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-podczas-spotkania-z-mlodzieza-w-szkole-sw-dionizego-siostr-urszulanek-w-maroussi-6-grudnia-2021/> [24.01.2024].

i obmyślane strategie staną się wówczas jedynie „małymi narzędziami” podporządkowanymi Jezusowi⁵⁸⁴.

Zdaniem Franciszka, działalność do której prowadzi formacja apostolska „nie znajduje swojego poczucia bezpieczeństwa w środkach ludzkich”, lecz jest ona „wyznaniem miłości Boga”⁵⁸⁵. W tym kluczu Papież rozumie zapał i gorliwość apostolską – jako owoce formacji. Bez osobistego doświadczenia spotkania z Bogiem, który jest miłością, wszelka aktywność apostolska traci swoje źródło i właściwy sens. Młody człowiek, mając doświadczenie obecności i działania Boga, może się Go uchwycić, a będąc zakotwiczonym w Bogu – iść pewną drogą przez życie, głosząc światu nadzieję i radość zbawienia⁵⁸⁶.

Bóg, jako podmiot formacji apostolskiej sprawia, że działania formacyjne przynoszą właściwe owoce, a prowadzone apostolstwo nie traci na świeżości. Przywołując przykład św. Pawła, Franciszek naucza, że „gorliwość apostolska ma w sobie coś z szaleństwa, ale z szaleństwa duchowego, zdrowego szaleństwa. I Paweł był obdarzony tym zdrowym szaleństwem”⁵⁸⁷. Nie chodzi tu o wykonywanie zleconych zadań w sposób niewolniczy lub podejmowanie wysiłku ponad siły. Działania nie mają także na celu zdobycie przez młodego człowieka władzy lub majątku. Sposób działania oraz towarzyszące mu motywacje są podyktowane poznaniem Jezusa. Nie jest to jednak poznanie jedynie intelektualne, lecz doświadczenie egzystencjalne. Do takiego „ewangelicznego szaleństwa” zaproszeni są młodzi ludzie.

Franciszek naucza, że tym, kto uzdalnia młodzież do poznania i przeżycia spotkania z Bogiem jest Duch Święty. Trzecia Osoba Boska „daje wewnętrzny ogień, byśmy szli naprzód głosząc Jezusa Chrystusa. Jego musimy prosić o łaskę gorliwości apostolskiej”⁵⁸⁸. Franciszek podkreśla rolę Ducha Świętego w prowadzeniu formacji apostolskiej młodzieży i realizowaniu wszelkich inicjatyw. Zauważa, że ludzkie siły, zdolności oraz utworzone struktury są konieczne, lecz niewystarczające. Bez pomocy Ducha Świętego nawet dobrze zorganizowana formacja apostolska młodzieży oraz wszelkie ewangelizacyjne wysiłki

⁵⁸⁴ Tenże, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z okazji dnia ruchów, nowych wspólnot i stowarzyszeń kościelnych *Kościół wychodzi naprzeciw wszystkim* (Rzym, 18.05.2013), s. 18.

⁵⁸⁵ Tenże, Audiencja dla członków ROACO *Nigdy nie traćcie nadziei* (Rzym, 20.06.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 39.

⁵⁸⁶ Tenże, Audiencja generalna w oktawie Wielkanocy *Pierwszymi świadkami są kobiety* (Rzym, 03.04.2013), OsRomPol 34(2013) nr 5, s. 47.

⁵⁸⁷ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w domu św. Marty *Tarapaty św. Pawła* (Rzym, 16.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 36.

⁵⁸⁸ Tamże.

okazują się nieskuteczne⁵⁸⁹. „Przez Ducha Świętego i Jego działanie w sakramentach, przede wszystkim w Eucharystii, Chrystus, który umarł i zmartwychwstał, tworzy wspólnotę wierzących jako swoje Ciało” (KKK 805).

Stawiając za przykład działania Trzeciej Osoby Trójcy Świętej w życiu młodych ludzi Papież wskazuje na postać Maryi. Dzięki otwartości na Ducha Świętego była ona gotowa na przyjęcie i realizację woli Bożej oraz ukierunkowanie myśli i działań na zewnątrz, poza siebie. Jest to kierunek „ku górze”, ku doskonałości i świętości – jedyny możliwy we współpracy z Bogiem. „Tylko wierna i silna więź z Bogiem pozwala wyjść z zamknięcia i głosić w sposób parazytyczny Ewangelię”⁵⁹⁰. Otwarcie się i współpraca z Duchem Świętym chroni młodzież przed zamknięciem, izolacją od świata zewnętrznego oraz wypaczeniami w procesie samowychowania⁵⁹¹.

Kolejnym owocem współpracy Maryi z Duchem Świętym jest jej „pośpiech” w pełnieniu misji. Gdy w scenie zwiastowania dowiedziała się, że jej krewna Elżbieta jest w stanie błogosławionym, natychmiast poczuła pragnienie niesienia jej pomocy i pozytywnie na to pragnienie odpowiedziała. Przyjęta łaska Ducha Świętego – jak zauważa Franciszek – uniemożliwia postawę bierności, zniechęcenia i ospałości⁵⁹².

Uznając Boga za pierwszoplanowy podmiot formacji apostołskiej młodzieży można zrozumieć, jak ważne jest prowadzenie życia sakramentalnego. Sakramenty – zdaniem Franciszka – skłaniają młodych ludzi do aktywności, aby zobaczyli, dotknęli, spotkali i przyjęli to, co jest prawdziwą miłością. W ten sposób Bóg czyni ich misjonarzami Ewangelii w świecie, również w środowiskach wrogo nastawionych do Niego i Kościoła. „Na mocy otrzymanego chrztu, każdy członek Ludu Bożego stał się uczniem misjonarzem (por. Mt 28, 19). Każdy ochrzczony, niezależnie od swojej funkcji w Kościele i stopnia pouczenia w swojej wierze, jest aktywnym podmiotem ewangelizacji i byłoby rzeczą niestosowną myśleć o schemacie ewangelizacji realizowanym przez kwalifikowanych pracowników, podczas gdy reszta ludu wiernego byłaby tylko odbiorcą ich działań. Nowa ewangelizacja powinna zakładać nowy protagonizm każdego z ochrzczonych” (EG 120; por. także KK 33).

⁵⁸⁹ Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Miejsce w niebie* (Rzym, 01.06.2014), OsRomPol 35(2014) nr 6, s. 54.

⁵⁹⁰ Tenże, Audiencja generalna *Język pojednania* (Rzym, 22.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 49.

⁵⁹¹ Por. D. Lipiec, *Teologiczne podstawy duszpasterstwa młodzieży*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 23(2014) nr 2, s. 22-23.

⁵⁹² Franciszek, Orędzie na 37. Światowy Dzień Młodzieży „*Maryja wstała i poszła z pośpiechem*” (*Lk 1, 39*) (Rzym, 15.08.2022), <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-09/oredzie-papieza-franciszka-na-xxxvii-swiatowy-dzien-mlodziezy.html> [14.02.2024].

Jest to apel Franciszka do ludzi młodych, aby przyjąwszy sakrament chrztu stawali się aktywnymi głosicielami Chrystusa i Jego Ewangelii.

Franciszek naucza, że skuteczna formacja i działania apostolskie nie są możliwe bez doświadczenia Bożego miłosierdzia w sakramencie pokuty i pojednania. Potrzebna jest postawa pokory, stanięcia przed Bogiem w prawdzie o sobie i swoich słabościach, aby mógł doświadczyć Jego miłosiernej miłości. Bóg jako podmiot formacji apostolskiej, przez okazywanie swojego miłosierdzia, pragnie dokonać konsekracji ludzkich serc, aby żyły przebaczeniem otrzymanym od Niego i przelewały je ze współczuciem na innych. Doświadczenie Bożego miłosierdzia sprawia, że młody człowiek staje się miłosierny i potrafi wielkodusznie patrzeć na innych⁵⁹³. Spotkanie z miłosiernym Bogiem w sakramencie pokuty i pojednania staje się również pomocne w przyjmowaniu postawy pokory, otwartości i zaufania względem innych. Dzięki temu doświadczeniu „uczeń nie waha się stawiać sobie pytań, ma odwagę przeżywania wątpliwości i zanoszenia ich Panu, formatorom i przełożonym bez kalkulacji i powściągliwości”⁵⁹⁴. Praktykowanie sakramentu spowiedzi jest dla młodych ludzi skutecznym narzędziem zjednoczenia z Bogiem, który jest źródłem i gwarantem życia wiecznego. Papież zachęca młodzież, by spowiadała się często i regularnie.

Papież Franciszek naucza za *Katechizmem Kościoła Katolickiego*, że Eucharystia stanowi centrum życia chrześcijańskiego i centrum życia Kościoła (por. KKK 2177). Młodzież uczestnicząc w Eucharystii, spotyka zmartwychwstałego Chrystusa, słucha Jego słowa, karmi się Jego ciałem, aby stawać się Kościołem – Jego mistycznym ciałem żyjącym w świecie⁵⁹⁵. Przyjmowane przez młodych Ciało Chrystusa staje dla nich „chlebem życia”, dającym siły w przewyciężaniu trudów codzienności, dającym nadzieję i sens ich życiu. Jak zauważa Papież, jest to Chleb dany wraz z zadaniem. Młodzi karmiąc się tym Chlebem są wezwani, by zaspokajać głód duchowy i materialny innych ludzi. Pełny udział we Mszy świętej inspiruje ich do działania na wzór Chrystusa składającego siebie w ofierze za zbawienie całego świata⁵⁹⁶. Franciszek podkreśla, że trzeba najpierw samemu karmić się Bogiem w sakramencie Eucharystii, aby móc Go dawać i Nim karmić innych. Przyjęcie Chrystusa w Eucharystii staje się dla młodzieży motywem do przyjmowania braterskiej

⁵⁹³ Tenże, Przemówienie do wspólnoty Papieskiego Kolegium «Leonianum» z Anagni *W kapłaństwie nie ma miejsca na przeciętność* (Rzym, 14.04.2014), OsRomPol 35(2014) nr 5, s. 30.

⁵⁹⁴ Tenże, *Błogosławieni miłosierni. Słowa do młodych*, Kraków 2016, s. 86.

⁵⁹⁵ Tenże, Audycja generalna *Niedziela chrześcijańska* (Rzym, 13.12.2017), OsRomPol 39(2018) nr 1, s. 40.

⁵⁹⁶ Tenże, Spotkanie z liderami apostołstwa świeckich w Kkottongnae *Godność zarabiania na chleb powszedni* (Kkottongnae, 17.08.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7-8, s. 18.

i solidarnej postawy, która uobecniania Zbawiciela i Jego miłość w świecie doczesnym (por. KK 33)⁵⁹⁷.

Tym, co umożliwia formację apostołską jest modlitwa. Kościół, który ze swej natury jest apostołski, musi – zdaniem Franciszka – wszelką działalność rozpoczynać od modlitwy, na wzór apostołów zgromadzonych w Wieczerniku i proszących o moc Ducha Świętego⁵⁹⁸. Bez modlitwy prowadzone działania formacyjne mogą okazać się bezskuteczne, ponieważ opierają się jedynie na ludzkich umiejętnościach. Mając świadomość potrzeby modlitwy, Papież wzywa wspólnoty, stowarzyszenia i grupy modlitewne działające w Kościele, aby otoczyły modlitwą ludzi młodych rozeznających powołanie i poddających się formacji apostołskiej. Wskazuje on na konieczność modlitwy stanowiącej „duchowe zaplecze” dla formowanych oraz formatorów. Prosi o modlitwę, aby Bóg „posyłał robotników na swoje żniwo i dał nam kapłanów rozmiłowanych w Ewangelii, zdolnych do stawania się bliskimi wobec braci i bycia w ten sposób żywym znakiem miłosiernej miłości Boga”⁵⁹⁹. Do tych zaś, którzy się formują apeluje, aby nigdy nie zapominali o modlitwie: „Bądźcie zawsze ludźmi modlitwy! Bez nieustannej relacji z Bogiem misja staje się zawodem”⁶⁰⁰. Nie chodzi zatem o pojedyncze akty modlitwy, które młody człowiek ma kierować do Boga, lecz o zasadę życia, według której powinien on od modlitewnego spotkania z Bogiem rozpoczynać każde swoje działanie apostołskie. Modlitwa ma poprzedzać działalność apostołską oraz jej towarzyszyć. Zdaniem Franciszka, przykład takiego postępowania dają dziadkowie, którzy rozpoczynają każdy kolejny dzień od modlitwy, która towarzyszy im podczas wykonywanych prac w ciągu dnia. Jest to „kontemplacja w działaniu”, która pozwala Bogu na wejście w ludzką codzienność oraz głoszenie Ewangelii w każdym miejscu i czasie bez zwłoki i lęku (por. EG 23). Dzięki praktykowaniu porannej modlitwy każdy kolejny dzień życia młodego człowieka wiąże się z zaproszeniem do rozwoju apostołskiego i pełnienia misji⁶⁰¹.

Młody chrześcijanin powinien odczuwać wewnętrzne pragnienie formacji apostołskiej, aby coraz skuteczniej głosić Dobrą Nowinę innym ludziom. Pragnienie to jest

⁵⁹⁷ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Chleb, który zaspokaja głód duchowy i materialny* (Rzym, 02.08.2015), OsRomPol 36(2015) nr 9, s. 54; por. tenże, Przemówienie do wspólnoty Papieskiego Kolegium «Leonianum» z Anagni *W kapłaństwie nie ma miejsca na przeciętność* (Rzym, 14.04.2014), s. 30.

⁵⁹⁸ Tenże, Audyencja generalna *Język pojednania* (Rzym, 22.05.2013), s. 49.

⁵⁹⁹ Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Pobudzani przez Ducha Świętego do misji* (Rzym, 27.11.2016), OsRomPol 37(2016) nr 12, s. 14.

⁶⁰⁰ Tenże, Homilia podczas Msza św. dla seminarzystów, nowicjuszy i nowicjuszek *Ewangelizacji dokonuje się na klęczkach* (Rzym, 07.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 46.

⁶⁰¹ Tenże, Przemówienie do tajlandzkiego duchowieństwa (Bangkok, 22.11.2019), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-do-tajlandzkiego-duchowieństwa/> [17.02.2024].

podyktowane miłością. Człowiek zakochany odczuwa pragnienie mówienia o ukochanej osobie, jest szczęśliwy i radosny, gdy może to czynić. Tej radości nie chce i nie może zatrzymać dla siebie. Jeśli takiego pragnienia brakuje, to – zdaniem Franciszka – należy „obudzić miłość”. W odniesieniu do Boga czyni się to przez modlitwę. „Jeśli nie odczuwamy głębokiego pragnienia, by ją przekazywać, musimy zatrzymać się na modlitwie, by nas ponownie zafascynowała. Musimy błagać codziennie o Jego łaskę, aby otworzyła nam zimne serce i dokonała wstrząsu w naszym letnim i powierzchownym życiu. Stojąc przed Nim z otwartym sercem, pozwalając, by On na nas spojrział, rozpoznajmy to spojrzenie miłości, które odkrył Natanael w dniu, w którym Jezus stanął i powiedział: «Widziałem cię, (...) gdy byłeś pod figowcem» (J 1, 48). Jakże słodko jest stać przed ukrzyżowanym, lub na kolanach przed Najświętszym Sakramentem, i być po prostu przed Jego oczyma! Jakże dobrze jest zezwolić, by On powrócił i dotknął naszej egzystencji i posłał nas, byśmy głosili Jego nowe życie!” (EG 264). Modlitwa jest tym, co ożywia wewnętrznie młodego człowieka i staje się dla niego impulsem do działania oraz motywacją, by poddał się formacji apostołskiej i zdecydował się głosić Ewangelię. Jak naucza Franciszek: „Nie ma nic lepszego, jak przekazywanie tego innym” (EG 264). Papież jest przekonany, że jeśli młodzi ludzie wejdą w dialog z Bogiem, staną się dla współczesnego świata prorokami i świadkami nadziei⁶⁰².

Papież Franciszek zwraca uwagę młodzieży, jak ważna dla formacji apostołskiej jest lektura Pisma Świętego. Lektura słowa Bożego może być formą modlitwy, a także pomocą w lepszym poznaniu Boga⁶⁰³. Zdaniem Papieża, najpierw należy samemu przyjąć słowo od Boga, aby je wcielić we własne życie i dopiero później przekazać innym. Przyjęte otwartym sercem słowo Boże „ucieleśnia się” przez czyny. Tych „ucieleśnionych” słów Boga nie potrzeba wiele, ponieważ są one ważniejsze niż te jedynie wypowiedane. Takimi czynami są bliskość i służba⁶⁰⁴. Papież zachęca młodych ludzi do codziennej medytacji Ewangelii. Dzięki takiej praktyce będą oni mogli uczynić Ewangelię „drogowskazem” i treścią swojego życia⁶⁰⁵. Tak funkcjonuje Kościół: karmi się słowem, żyje nim, aby je głosić.

Lektura Pisma Świętego jest istotna dla formacji apostołskiej, ponieważ określa jej kierunek działania. Człowiek, który wsłuchuje się w słowo Boże i odnosi je do swojego życia

⁶⁰² Tenże, Przemówienie do młodzieży w Ośrodku im. św. Jana Pawła II *Nigdy nie wznoscie murów, ale budujcie mosty* (Sarajewo, 06.06.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 18.

⁶⁰³ Tenże, Rozmowa z uczestnikami Międzynarodowej Pielgrzymki Ministrantów *Jezus dał nam prosty program* (Rzym, 31.07.2018), OsRomPol 39(2018) nr 8-9, s. 39.

⁶⁰⁴ Tamże.

⁶⁰⁵ Franciszek, Przemówienie do wspólnoty Papieskiego Kolegium «Leonianum» z Anagni *W kapłaństwie nie ma miejsca na przeciętność* (Rzym, 14.04.2014), s. 30.

staje się gotowy do podejmowania działań, na które sam by się nie zdecydował. Jest do nich zdolny nie dlatego, że są one dla niego wygodne, lecz dlatego że zostały rozeznane jako pochodzące od Boga i stanowią wskazania do realizacji misji apostolskiej. Dzięki otwarciu się młodego człowieka na słowo Boże, rozprzestrzenia się ono na cały świat, a nie tylko tam, gdzie wydaje się, że może wydać obfite owoce (zob. Mt 13, 4-9)⁶⁰⁶. Podkreślając potrzebę kontaktu młodzieży ze słowem Bożym, Franciszek zachęca ją do podejmowania licznych i kreatywnych inicjatyw mających na celu propagowanie wśród niej lektury Pisma Świętego. Dzięki temu młodzi będą się stawali „żywymi narzędziami przekazywania Bożego Słowa”⁶⁰⁷.

Formacja apostolska młodzieży jest realizowana we wspólnocie Kościoła. W nim i przez niego Bóg objawia siebie i swój zamysł względem człowieka. Zdaniem papieża Franciszka, podobnie jak to miało miejsce o okresie Apostolskim, tak i współcześnie, przekaz wiary i zjednoczenie z Bogiem dokonuje się za pośrednictwem konkretnych ludzi we wspólnocie chrześcijańskiej⁶⁰⁸. „Prawda jest bowiem *logos* tworzącym *dialogos*, a więc komunikację i komunię. (...) Prawda otwiera i jednoczy umysły w *logos* miłości: oto chrześcijańskie głoszenie i świadectwo miłości” (CV 4). Ważna dla formacji apostolskiej jest wiedza religijna: znajomość Boga, prawd wiary oraz sposobów głoszenia Ewangelii, lecz potrzebne jest również doświadczenie bliskości i wejście w dialog miłości. Nie da się tego wyczytać z ksiązek, ani jedynie o tym usłyszeć. Bóg pozwala się poznawać i coraz lepiej rozumieć przez bliskość i Jego towarzyszenie młodemu człowiekowi w codzienności życia. Temu służy wspólnota chrześcijańska⁶⁰⁹. Pobudzając młodzież do formacji i działalności apostolskiej Papież uświadamia jej, że jest Kościołem, jego budowniczym i twórcą historii.

Jeśli pragnie ona „naprawiać Kościół”, to powinna zacząć od siebie. Papież akcentuje, że potrzeba wewnętrznej przemiany, osobistego nawrócenia, wyzwolenia z egoizmu, aby budować i żyć w relacji z Bogiem i ludźmi⁶¹⁰. Życie w relacji do Boga oraz innych chrześcijan uzdalnia do takiej przemiany. Młody człowiek dzięki spotkaniu z Bogiem, który

⁶⁰⁶ Tenże, Przemówienie do Katolickiej Federacji Biblijnej *Słowo Boże jest sercem wszelkiej działalności kościelnej* (Rzym, 26.04.2019), OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 36.

⁶⁰⁷ Tenże, List apostolski na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia *Misericordia et misera* (Rzym, 20.11.2016), OsRomPol 37(2016) nr 12, s. 7; por. D. Lipiec, *Teologiczne podstawy duszpasterstwa młodzieży*, s. 19.

⁶⁰⁸ Franciszek, Homilia podczas Mszy św. połączonej z udzieleniem sakramentu kapłaństwa *Niestrudzenie bądźcie miłośnikami* (Rzym, 21.04.2013), OsRomPol 34(2013) nr 6, s. 25.

⁶⁰⁹ Por. Tenże, *Przemówienie papieża Franciszka podczas spotkania z młodzieżą w szkole św. Dionizego siostr urszulanek w Maroussi* (Maroussi, 06.12.2021); por. także P. Sawa, *Cała teologia w służbie integralnej formacji duchowej studentów*, „Roczniki Teologiczne” 66(2019), z. 5, s. 88.

⁶¹⁰ Franciszek, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na plaży Copacabana *Jesteście polem Bożej wiary* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 17.

działa przez drugiego człowieka, pogłębia swoją wiarę oraz wzrasta jako ewangelizator. „Każdy chrześcijanin jest misjonarzem w takiej mierze, w jakiej spotkał się z miłością Boga w Chrystusie Jezusie. Nie mówmy już więcej, że jesteśmy «uczniami» i «misjonarzami», ale zawsze, że jesteśmy «uczniami-misjonarzami». (...) Oczywiście, że wszyscy jesteśmy wezwani, by wzrastać jako ewangelizatorzy. Jednocześnie starajmy się o lepszą formację, o pogłębienie naszej miłości i jaśniejsze świadectwo Ewangelii. W tym sensie wszyscy powinniśmy pozwolić, by inni ewangelizowali nas nieustannie” (EG 120-121)⁶¹¹.

Formacja apostołska młodzieży, która jest realizowana we wspólnocie wiary, pomaga jej poczuć się częścią jednej rodziny dzieci Bożych, pokonywać pokusę alienacji, dążyć do solidarności z innymi, szczególnie z tymi najbardziej potrzebującymi wsparcia i pomocy. „Formowanie w Kościele oznacza bycie w kontakcie z żywą wiarą żywej wspólnoty, wnikanie w bogactwo doświadczeń i odpowiedzi wzbudzanych przez Ducha Świętego”⁶¹². Jednym z zadań takiej wspólnoty jest przygotowanie młodzieży i pomoc jej w przyjęciu sakramentu bierzmowania. Pomoc ta polega najpierw na uczeniu jej współpracy z Duchem Świętym i korzystaniu z Jego siedmiorakich darów. Brak przygotowania młodzieży do przyjęcia tego sakramentu może skutkować odrzuceniem darów Ducha Świętego i Jego Osoby, a w konsekwencji przedmiotowym traktowaniem osoby ludzkiej, koniunkturalizmem w relacjach międzyludzkich oraz odrzuceniem Boga i Kościoła⁶¹³. Formacja przygotowuje młodych ludzi do tego, by odważnie, w oparciu o osobiste doświadczenia potrafili skutecznie wpływać na własne środowisko życia, kulturę, politykę, gospodarkę i inne dziedziny życia społecznego. Prowadzona przez wspólnotę formacja apostołska uczy miłości społecznej inicjowanej wiarą⁶¹⁴. Przyczynia się do budowania nowego społeczeństwa opartego na Ewangelii, gdzie wzrasta pokój, współistnienie, sprawiedliwość, prawa człowieka, miłosierdzie, a tym samym królestwo Boże w świecie (por. ChV 168). Franciszek apeluje do młodzieży: „mieście odwagę uczyć nas, mieście odwagę nauczyć nas, że łatwiej jest budować mosty, niż wznosić mury! Potrzebujemy się uczyć tego. A wszyscy razem prosimy, abyście od nas żądali kroczenia drogami braterstwa. Abyście byli naszymi oskarżycielami, jeśli wybieramy drogę murów, drogę nieprzyjaźni, drogę wojny”⁶¹⁵. Poucza ich także, że podejmując próbę stania się częścią wspólnoty, mogą spotkać się z odrzuceniem, brakiem

⁶¹¹ Por. D. Lipiec, *Formacja pastoralna młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce*, Lublin 2020, s. 79.

⁶¹² Franciszek, Przemówienie do biskupów kolumbijskich wygłoszone w pałacu kardynalskim *Nie jesteście urzędnikami lub politykami, ale pasterzami* (Bogota, 07.09.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 10, s. 22.

⁶¹³ Por. D. Lipiec, *Teologiczne podstawy duszpasterstwa młodzieży*, s. 23.

⁶¹⁴ Por. Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, 83.

⁶¹⁵ Franciszek, *Błogosławieni miłosierni. Słowa do młodych*, s. 98.

akceptacji ze strony innych. „Zawsze istnieje ryzyko (...), że zostaniemy z wyciągniętą ręką, ale w życiu trzeba zaryzykować, kto nie ryzykuje nie wygrywa”⁶¹⁶. Wspólnoty chrześcijańskie powinny podejmować starania, aby młodzi ludzie spotykali się w nich z życzliwością, akceptacją, otwartością, zrozumieniem i chęcią współpracy⁶¹⁷.

Młodzi ludzie powinni szukać odpowiedniej dla siebie wspólnoty, w której będą mogli odbierać właściwą formację apostołską i zaangażować się w jej działalność. Pierwszym miejscem poszukiwań jest parafia, w której można doświadczyć służebnego życia Kościoła, a w niej działające grupy, ruchy i stowarzyszenia stwarzające możliwość przeżycia bliskości Boga i drugiego człowieka. Tym, co może być pomocne w podjęciu decyzji o wstąpieniu do konkretnego zrzeszenia jest programowo prowadzona w niej katechizacja, połączona z praktyką apostołską jako swoisty projekt formacyjny. Dobry wybór zrzeszenia jest dla młodzieży istotny, ponieważ zaangażowanie w nieodpowiednią wspólnotę może niepotrzebnie absorbować jej czas i gasić zapal apostołski⁶¹⁸.

Specjalnie adresowaną do młodzieży działalnością duszpasterską wspólnoty Kościoła jest duszpasterstwo młodzieży. Jak zauważa papież Franciszek, musi być ono duszpasterstwem misyjnym. „Młodzi bardzo się ubogacają, gdy pokonują nieśmiałość i znajdują odwagę, by pójść odwiedzić domy, i w ten sposób nawiązują kontakt z życiem ludzi, uczą się patrzeć poza granice swojej rodziny i grupy, zaczynają rozumieć życie w szerszej perspektywie (ChV 240). W taki sposób ludzie młodzi zdobywają umiejętność życia wiarą, pogłębiają swoją przynależność do Boga i Kościoła oraz formują się do podejmowania misji apostołskiej. Tak zdobywane doświadczenie może być dla nich także pomocne w rozeznaniu i wyborze drogi życiowego powołania.

⁶¹⁶ Tamże.

⁶¹⁷ Por. D. Lipiec, *Teologiczne podstawy duszpasterstwa młodzieży*, s. 26.

⁶¹⁸ Por. M. Kowalczyk, *Implikacje teologiczne apostołatu młodzieży w świetle nauczania papieża XXI wieku*, Warszawa 2022, s. 248.

2. Formacja do ewangelizacji

Ewangelizacja jest głoszeniem Jezusa Chrystusa i Jego nauki jako Dobrej Nowiny (zob. Dz 5, 42; 11, 20)⁶¹⁹. Prowadzi ją Kościół przez przepowiadanie chrześcijańskiego orędzia zbawienia głosząc słowo Boże (por. EN 42), udzielając sakramentów (por. EN 47), popierając to świadectwem braterskiej miłości i pomocy względem potrzebujących (por. DM 5) oraz podejmowaniem różnorodnej działalności duszpasterskiej (EG 14)⁶²⁰, także przy wykorzystaniu mediów (EN 45). Ze względu na adresatów ewangelizacji, można dokonać rozgraniczeń na ewangelizację misyjną, która jest ukierunkowana na ludzi nie znających Chrystusa i Jego Ewangelii, ewangelizację pastoralną, której adresatami są osoby wierzące, należące do wspólnoty Kościoła. W tym zakresie mowa o wszelkich działaniach duszpasterskich, które niosą treści ewangelizacyjne, gdyż w przeciwnym przypadku ograniczą aktywność Kościoła do technicznych przedsięwzięć. Trzecim typem ewangelizacji jest nowa ewangelizacja. Odnosi się ona do osób niegdyś wierzących, które z różnych powodów utraciły wiarę w Boga, a orędzie chrześcijańskie przestało być dla nich Dobrą Nowiną (EG 14)⁶²¹.

Pierwszoplanowym celem formacji do ewangelizacji jest uświadomienie chrześcijańskiej młodzieży potrzeby ewangelizacji i formacji do jej prowadzenia. Chrześcijanie mają moralny obowiązek ewangelizacji, który wynika z polecenia Chrystusa (zob. 1 Tym 2, 4; Mt 28, 19; 1 Kor 9, 16; Dz 4, 20) i warunkuje zbawienie⁶²². Zdaniem Franciszka, życie każdego chrześcijanina jest misją i tak powinien on je postrzegać oraz rozumować (GE 23). Młody człowiek powinien mieć świadomość, że skoro żyje na tym świecie, to ma do wypełnienia misję zleconą przez Stwórcę (por. EG 273). Jego życie nie może być sprowadzone do równoważenia narzuconych obowiązków z przyjemnościami. W wyniku formacji powinien on zostać uświadomiony o naturalnej potrzebie rozwoju,

⁶¹⁹ Por. S. Dyk, *Nowa ewangelizacja. Konkretne wezwanie*, Gubin 2015, s. 14.

⁶²⁰ Por. W. Przyczyna, *Ewangelizacja*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, s. 254.

⁶²¹ Por. Tamże, s. 254-255.

⁶²² Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Kwestia stylu* (Rzym, 09.09.2016), OsRomPol 37(2016) nr 9, s. 21-22; por. W. Przyczyna, *Ewangelizacja*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, s. 255.

poznawania i głoszenia prawdy, promowania piękna, dążenia do sprawiedliwości, doskonalenia życia moralnego, troski o pokój oraz pomocy i służby wobec innych⁶²³.

Papież przypomina także, że „wszyscy mają prawo przyjąć Ewangelię. Chrześcijanie mają obowiązek głoszenia jej, nie wykluczając nikogo, nie jak ktoś, kto narzuca nowy obowiązek, ale jak ktoś, kto dzieli się radością, ukazuje piękny horyzont, ofiaruje upragnioną ucztę” (EG 14)⁶²⁴. Na przestrzeni wieków Kościół na różne sposoby realizował posługę ewangelizacyjną, aby zrealizować cel ostateczny, jakim jest doprowadzenie ludzi do zbawienia (EN 27)⁶²⁵. Papież naucza i daje przykład ewangelizacji pozytywnej. „Nie tyle mówi to, czego się nie powinno robić, ale raczej proponuje to, co możemy robić lepiej. W każdym wypadku, jeśli wskazuje na coś negatywnego, stara się pokazać także pozytywną wartość, która pociąga, aby nie zatrzymywać się na narzekaniu, na żaleniu się, na krytyce lub na wyrzutach sumienia” (EG 159).

Do takiego sposobu ewangelizacji konieczna jest umiejętność prowadzenia dialogu. Franciszek uczy, że „dialog jest czymś znacznie większym niż komunikowanie prawdy. Realizuje się dzięki przyjemności rozmawiania i dzięki konkretnemu dobru komunikowanemu między tymi, którzy się kochają za pośrednictwem słów. Jest dobrem, które nie polega na rzeczach, ale istnieje w samych osobach dających się nawzajem w dialogu. Przepowiadanie czysto moralizujące lub indoktrynujące, również i to, które przemienia się w lekcję egzegezy, pomniejsza tę komunikację między sercami (...)” (EG 142)⁶²⁶. Formacja do ewangelizacji powinna uczyć młodzież takiego dialogu.

Dużą rolę w dziele ewangelizacji ma do odegrania świadectwo chrześcijańskiego życia i postępowania oraz umiejętność mówienia o tym. „Ewangelia rozwija się przez świadectwo. To jest sposób tajemniczy – Jezus, także uwielbiony w niebie, po przejściu przez mękę, potrzebuje naszego świadectwa, żeby następował wzrost, żeby głosić, żeby Kościół się

⁶²³ Franciszek, Przemówienie do młodzieży i starszych *Powołani do tego, by zmierzać ku wyżynom nieba i jaśnieć na ziemi* (Iqaluit, 29.07.2022), OsRomPol 42(2022) nr 7-8, s. 17-18.

⁶²⁴ Por. Tenże, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą w luterkańskiej katedrze w Tallinie *Miłość nie umarła, wzywa nas i posyła* (Tallin, 25.09.2018), OsRomPol 39(2018) nr 10, s. 35.

⁶²⁵ W przeciwieństwie do praktyki charakterystycznej dla papieża Franciszka, dla którego ewangelizacja wiąże się z radosnym obwieszczaniem Dobrej Nowiny, przez wieki bardziej akcentowano życie ziemskie jako dolinę łez, a radość i szczęście można osiągnąć dopiero po śmierci. Bardziej skupiano uwagę na ratowaniu ludzi przed piekłem niż na tym, w jaki sposób mieć swój udział w życiu Bożym już w doczesności, a kiedyś w wieczności. Por. S. Dyk, *Nowa ewangelizacja. Konkretnie wezwanie*, s. 17.

⁶²⁶ Por. M. Fiałkowski, *Zadania stojące przed zrzeczeniami religijnymi w Polsce*, „Teologia Praktyczna” 2015, t. 16, s. 36-37.

rozwijał”⁶²⁷. Dawanie świadectwa o Chrystusie i Jego Ewangelii może być pociągające i zachęcające do wiary, ale gdy jest wyrażane niewłaściwie, może zniechęcać i powodować afront. Papież zauważa, że wielu ewangelizatorów pyszni się, przyjmuje postawę wyniosłości z faktu bycia chrześcijanami. Zdaniem Franciszka, młodzież powinna uczyć się dawania świadectwa wiary przyjmując postawę pokory, łagodności, prostoty, szacunku, umiaru i szczerości. Dobrym głosicielem Chrystusa jest ten, kto jest pokorny, łagodny, czyni dobro i nie afiszuje się tym⁶²⁸. Papież uczy młodych ludzi, że ewangelizacja, do której są zaproszeni na mocy przyjętych sakramentów chrztu i bierzmowania, nie polega na chodzeniu od domu do domu i mówieniu: „Chrystus zmartwychwstał”, lecz na życiu wiarą i mówieniu o niej z łagodnością i miłością, bez nacisku i przemocy. „Ewangelizowanie to «dawanie darmo tego, co Bóg darmo dał mnie»”⁶²⁹. Wpatrując się w przykład Jezusa przyłączającego się do uczniów idących do Emaus (zob. Łk 24, 13-35), mają oni uczyć się tego, że zanim zaczną głosić Ewangelię, powinni najpierw wysłuchać tego, co ktoś ma do powiedzenia. Wysłuchawszy bliźniego można dopiero skierować do niego słowo życia i świadectwo miłości wiernej do końca, które rodzi nadzieję⁶³⁰.

Franciszek zwraca uwagę na konieczność życia zgodnego z zasadami Ewangelii. Podkreśla, że „Pan chce Kościoła ubogiego ewangelizującego ubogich. (...) Ewangeliczne ubóstwo jest podstawowym warunkiem, aby rozprzestrzeniło się królestwo Boże”⁶³¹. Ten, kto głosi Dobrą Nowinę „powinien charakteryzować się więc ubogim stylem życia, czyli «odwagą umiarkowania», a to oznacza bycie wolnym wobec rzeczy, nieuleganie kulturze konsumpcji, zdystansowanie się od żądzy posiadania i od pieniądza”⁶³². Zdaniem Papieża, „tylko taki Kościół, który wyrzeka się świata, dobrze głosi Pana. Tylko Kościół wolny od władzy i pieniądza, wolny od tryumfalizmów i klerykalizmów daje w sposób wiarygodny świadectwo o tym, że Chrystus wyzwala człowieka”⁶³³. Należy wciąż uczyć się właściwego wykorzystywania dóbr materialnych, by nie prowadziły do bałwochwalstwa. Młody człowiek, który ze względu na miłość do Boga uczy się rezygnować z rzeczy przemijających, zyskuje

⁶²⁷ Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Wzajemne trwanie w sobie winnego krzewu i latorośli* (Rzym, 13.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 35.

⁶²⁸ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Odkryjmy na nowo nasz chrzest* (Rzym, 12.01.2020), OsRomPol 41(2020) nr 2-3, s. 30.

⁶²⁹ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Kwestia stylu* (Rzym, 09.09.2016), s. 21-22.

⁶³⁰ Tenże, Audiencja generalna *Droga jako tło Ewangelii* (Rzym, 24.05.2017), OsRomPol 38(2017) nr 6-7, s. 33.

⁶³¹ Tenże, Orędzie na 29. Światowy Dzień Młodzieży 2014 r. *Zarażanie radością* (Rzym, 21.01.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 13.

⁶³² M. Szczodry, *Młodzi w Kościele Franciszka*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2018 nr 1, s. 222.

⁶³³ Franciszek, Przemówienie podczas spotkania w Tor Vergata z członkami Drogi Neokatechumenalnej *Misja to stanie się na powrót uczniami* (Rzym, 05.05.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 20.

bezcenny skarb, jakim jest wolność. „Przestaje być na uwięzi swoich przywiązań, które zawsze domagają się czegoś więcej i nigdy nie dają spokoju, i czuje, że serce się rozszerza, bez niepokojów, dyspozycyjne dla Boga i dla braci”⁶³⁴. Formacja do ewangelizacji powinna pomagać młodym wyzbywać się materializmu oraz uzależnienia sposobu życia i działania od rzeczy materialnych. Jest to formacja ku wolności (por. Ga 5, 1)⁶³⁵. Życie w wolności od rzeczy doczesnych uzdalnia do ewangelicznej postawy dawania życia i poświęcenia podyktowanego przykazaniami miłości Boga i bliźniego. Młody człowiek przygotowując się do ewangelizacji nie powinien ograniczać się do wypowiadania wzniosłych słów o potrzebie troski względem potrzebujących. Papież uczy, że takiej umiejętności młody człowiek nabywa w kontakcie z ubogimi: „Spotkajmy ich, spójrzmy im w oczy, wysłuchajmy ich”⁶³⁶.

Ewangelizacja ma również za cel wnoszenie w życie ewangelizowanego nowości zwanej przez Franciszka, „nową żywotnością”. Źródłem tej żywotności jest wiecznie młody Bóg, który w Jezusie Chrystusie objawił i wciąż objawia siebie (EG 11). Ewangelizacja ma za cel także dawanie nadziei tym, którzy ją utracili obalanie fałszywych obrazów Boga, kształtowanie i przywracanie chrześcijańskich zasad życia i wartości ukazując godność osoby ludzkiej oraz wielkość Bożej miłości i miłosierdzia⁶³⁷. Może być to trudne w odniesieniu do ludzi, którzy nigdy przedtem nie słyszeli o Bogu, jak i do tych od początku żyjących i wzrastających w kręgach kultury chrześcijańskiej. Franciszek, mając świadomość jak jest to ważne, zwraca się do odpowiedzialnych za formację apostolską młodzieży: „Nie szcędźmy sił w formacji ludzi młodych! (...) Trzeba wychowywać ich do misji, do wychodzenia, do wyruszania w drogę, do bycia «*callejeros de la fe*». Tak Jezus postępował ze swoimi uczniami: nie trzymał ich przy sobie, jak kwoka pisklęta, ale ich posyłał! Nie możemy pozostawać zamknięci w parafii, w naszych wspólnotach, w naszej instytucji parafialnej czy instytucji diecezjalnej, kiedy tak wiele osób czeka na Ewangelię! Wyjść z posłaniem. Nie wystarczy po prostu otwarcie drzwi, aby przyjąć, ale trzeba wyjść przez te drzwi, aby szukać i spotykać! Zachęcajmy młodych do wyjścia”⁶³⁸.

⁶³⁴ Tamże.

⁶³⁵ Por. M. Polak, *Duszpasterstwo inspirowane mistagogią*, w: *Duszpasterstwo w Polsce. 50 lat inspiracji Soboru Watykańskiego II*, M. Fiałkowski red., Lublin 2015, s. 53-53.

⁶³⁶ Franciszek, Orędzie na 29. Światowy Dzień Młodzieży 2014 r. *Zarażanie radością* (Rzym, 21.01.2014), s. 12.

⁶³⁷ Por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska Katolików świeckich w świetle nauczania Kościoła współczesnego. Studium teologiczno-pastoralne*, s. 312.

⁶³⁸ Franciszek, Homilia podczas Mszy św. dla biskupów, kapłanów, zakonników, zakonnice i seminarzystów *Idźmy na rozstaje dróg* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 10, s. 17-18.

Formacja do ewangelizacji zasadza się na uświadomieniu młodym ludziom, że inicjatywa leży po stronie Boga. Do Niego należy się zwracać, z Nim rozmawiać i współpracować. Bóg jest tym, który zaprasza człowieka do współpracy ze sobą i pobudza do działania. On „pierwszy nas umiłował” (1 J 4, 19) i On jest „tym, który daje wzrost” (por. 1 Kor 3, 7). Tak ugruntowane w świadomości młodych ludzi przekonanie pomaga im pokonywać poczucie zniechęcenia i braku sensowności wysiłków, szczególnie tych, które nie przynoszą oczekiwanych efektów. Pozwala także zachować radość i entuzjazm w podejmowaniu kolejnych zadań i inicjatyw ewangelizacyjnych (por. EG 12). „Uczeń królestwa Bożego, który nie jest radosny, nie ewangelizuje tego świata, jest człowiekiem smutnym”⁶³⁹.

Radość życia, która powinna charakteryzować młodego ewangelizatora nie pochodzi od niego samego, nie jest również podyktowana doświadczeniem humorystycznej sytuacji, lecz posiada swoje źródło w Bogu. Dlatego formacja młodzieży do ewangelizacji zawiera naukę modlitwy i kontaktu z Bogiem. Franciszek, który zwraca na to uwagę, stawia młodym ludziom za wzór osobę Maryi. W Jej postawie i wypowiedzianym *Magnificat* można wyczytać pochodzącą od Boga radość wybrania i powołania. Jak podkreśla Papież, „młoda Matka Jezusa dobrze znała modlitwy swego ludu. Z pewnością nauczyła się ich od swoich rodziców i dziadków. Jakże ważne jest przekazywanie wiary z pokolenia na pokolenie! W modlitwach przekazanych nam przez naszych przodków, w tej duchowości przeżywanej w kulturze ludzi prostych, którą nazywamy *pobożnością ludową*, ukryty jest skarb”⁶⁴⁰.

Franciszek zachęca młodzież do poznawania różnych form modlitwy, szczególnie tych praktykowanych przez przodków oraz do ich praktykowania. Przygotowując się do ewangelizacji ma ona także nieustannie prosić Boga o światło Ducha Świętego i moc apostołską (zob. Mt 10, 19-20)⁶⁴¹.

Franciszek zwraca uwagę, że w młodych należy kształtować „spojrzenie wiary”, które pozwala dostrzegać rzeczywistość i samego siebie oczyma Boga. Takie spojrzenie pozwala także przeżywać życie po chrześcijańsku, w posłuszeństwie Bogu i Jego woli, a dzięki temu wywierać ewangeliczny wpływ na otaczającą rzeczywistość. „Spojrze wiary” uzdalnia

⁶³⁹ Tenże, Audicjja generalna *Pamięć o spotkaniu z Jezusem* (Rzym, 30.08.2017), OsRomPol 38(2017) nr 9, s. 21.

⁶⁴⁰ Tenże, Orędzie na 32. Światowy Dzień Młodzieży 2017 r. *Rewolucyjna modlitwa Maryi* (Rzym, 27.02.2017), OsRomPol 38(2017) nr 3-4, s. 7.

⁶⁴¹ Tenże, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą w luteriańskiej katedrze w Tallinie *Miłość nie umarła, wzywa nas i posyła* (Tallin, 25.09.2018), s. 35.

młodego człowieka do odczuwania potrzeby dawania świadectwa o Bogu oraz towarzyszenia tym, którzy w Boga nie wierzą lub stawiają pierwsze kroki na drodze wiary⁶⁴². Młody człowiek przygotowując się do ewangelizacji powinien mieć świadomość, że Bóg chce przez jego życie komunikować siebie. Potrzeba do tego jego zgody i otwartości na Ducha Świętego, aby zawarta w życiowym powołaniu misja nie została zaprzepaszczona. Młody człowiek może mieć pewność, że jeśli zdobędzie się on na odwagę zaufania Bogu i wypełniania Jego woli, to mimo jego słabości i popełnianych błędów, Bóg zrealizuje swój zamysł (por. GE 24).

Z formacją do ewangelizacji związane są rozeznanie i realizacja życiowego powołania. Życiowe powołanie jest związane z misją, do której Bóg uzdalnia młodego człowieka. Formacja powinna prowadzić go do odkrycia powołania, aby mógł w pełni na nie odpowiedzieć i podjąć powierzona mu misję. Wiąże się to z akceptacją chrześcijańskiej tożsamości. Akceptacja jej oznacza podjęcie konkretnych zadań, które Chrystus powierza mu w Kościele i świecie⁶⁴³. Do tego potrzebna jest osobista relacja z Bogiem, oparta na miłości i posłuszeństwie. Głoszenie Chrystusa wiąże się z pragnieniem nieustannego chodzenia Jego drogami i naśladowania Go w postępowaniu⁶⁴⁴. Papież Franciszek zachęca młodzież, aby stawiała sobie pytanie, czy jest gotowa przyjąć Ducha Świętego jako Przewodnika po drodze życia. Zadaje także pytanie o gotowość usłyszenia wezwania do podjęcia misji, niezależnie gdzie On poprowadzi: czy to na drogę życia małżeńskiego, dziewictwa konsekrowanego, kapłaństwa urzędowego, czy w zwykłym codziennym życiu⁶⁴⁵. Przypomina również, że rozeznanie powołania oraz realizacja misji ewangelizacyjnej nie odbywa się w oderwaniu i izolacji od innych ludzi. Potrzeba budowania kościelnej komunii, razem z braćmi i siostrami pod przewodnictwem duszpasterzy (ChV 30)⁶⁴⁶. Wspólne, w klimacie przyjaźni przeżywanie radosnych oraz trudnych i bolesnych momentów życia pozwala lepiej poznać siebie oraz rozeznać Bożą wolę⁶⁴⁷. Młodzi, którzy pragną podjąć się dzieła ewangelizacji mają za zadanie w każdej sytuacji zwracać się do Boga o pomoc we właściwym rozeznaniu, a także liczyć się

⁶⁴² Tenże, Przemówienie do członków Papieskiej Rady do spraw Świeckich *W sercu miasta można spotkać Boga* (Rzym, 07.02.2015), s. 23.

⁶⁴³ Por. M. Fiałkowski, *Zadania stojące przed zrzeczeniami religijnymi w Polsce*, s. 34.

⁶⁴⁴ Franciszek, Przemówienie podczas spotkania powitalnego z uczestnikami ŚDM na krakowskich Błoniach *Polska chce być wiecznie młodym obliczem miłosierdzia* (Kraków, 28.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 15.

⁶⁴⁵ Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2020 r. «*Oto ja, pošlij mnie!*» (Iz 6, 8) (Rzym, 31.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 5; tenże, *Przewodnik duchowy*, Kraków 2013, s. 126.

⁶⁴⁶ Por. Tenże, Orędzie na 60. Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Powołanie: łaska i misja* (Rzym, 30.04.2023), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/vocations/documents/20230430-messaggio-60-gm-vocazioni.html> [21.02.2024]; por. także M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska Katolików świeckich w świetle nauczania Kościoła współczesnego. Studium teologiczno-pastoralne*, s. 309.

⁶⁴⁷ Franciszek, Przemówienie podczas spotkania powitalnego z uczestnikami ŚDM na krakowskich Błoniach *Polska chce być wiecznie młodym obliczem miłosierdzia* (Kraków, 28.07.2016), s. 15.

ze zdaniem wspólnoty Kościoła i z rzeczywistością, w której żyją (por. GE 23. 25. 141). Różnicowanie powołania, jako element formacji do ewangelizacji, powinno kształtować w młodych umiejętność łączenia osobistych przeżyć związanych z relacją do Boga i odkrywaniem Jego woli z podejmowanymi działaniami ewangelizacyjnymi. „Jesteśmy powołani do życia kontemplacją pośród działania i uświęcamy się w odpowiedzialnym i hojnym wypełnianiu naszej misji” (GE 26).

Papież Franciszek wprowadzając młodzież w dzieło ewangelizacji zachęca ją, by wykorzystywała narzędzia takie jak: Ewangelia, krzyż i świadectwo. Według niego, są to narzędzia ukazujące osobę Jezusa szukającym Boga w swoim życiu: których dawniej katechizowano, lecz wiary nie pogłębiali i ją utracili, oraz tym, którzy o Bogu nigdy nie słyszeli. Ewangelia pozwala spotkać Jezusa i poznać Go. Krzyż jest dowodem Jego miłości, a wiara wyrażana czynami miłości urzeczywistnia i potwierdza prawdziwość orędzia zbawienia. Żeby prowadzona ewangelizacja przynosiła oczekiwane owoce, należy z tych narzędzi dobrze korzystać. Zdaniem Papieża, młody człowiek poddając się formacji do ewangelizacji powinien uczyć się „spójności życia”: mówić o tym, czym żyje i żyć według tego co głosi⁶⁴⁸. Jest to umiejętność wymagająca nieustannego doskonalenia, pokonywania trudności i poszukiwania najlepszych rozwiązań.

„Spójność życia” wypracowuje się także przez oddzielanie dobra od zła. Młody człowiek powinien zadać sobie pytanie, co w życiu osobistym jawi się mu jako dobre i pożądane, a w konsekwencji prowadzi do rozgorzyczenia i pustki, a co jest dobre i przynosi wewnętrzny pokój i radość, pomimo że na początku wymagało wyrzeczeń i trudu. Podejmowanie takich rozgraniczeń prowadzi do wolności i uczy, że wolność nie oznacza możliwości robienia wszystkiego, co się chce lub co się podoba⁶⁴⁹.

W czasach rozwoju technologicznego i cyfrowych środków społecznego komunikowania potrzebna jest formacja młodzieży do umiejętnego i bezpiecznego korzystania z nich i wykorzystywania ich do ewangelizacji⁶⁵⁰. Papież Franciszek zauważa, że współcześnie dla wielu ludzi, zwłaszcza młodych, Internet stał się środowiskiem życia. Konieczna jest taka formacja młodych, aby również w przestrzeni medialnej i wirtualnej

⁶⁴⁸ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Ludzie, którzy chcą ujrzeć Jezusa* (Rzym, 22.03.2015), OsRomPol 36(2015) nr 3-4, s. 52.

⁶⁴⁹ Tenże, Przemówienie do młodzieży i starszych *Powołani do tego, by zmierzać ku wyżynom nieba i jaśnieć na ziemi* (Iqaluit, 29.07.2022), s. 19.

⁶⁵⁰ Por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*, s. 323.

potrafili budować relacje z innymi ludźmi i wskazywać im drogę prowadzącą do Boga, będącego odpowiedzią na ich najważniejsze pytania⁶⁵¹. Według Papieża, podejmowanie dzieła ewangelizacji jest związane z wyjściem do ludzi poza mury kościołów i docieraniem z orędziem ewangelicznym wszędzie tam, gdzie oni żyją. „Otworzyć drzwi kościołów znaczy również otworzyć je na świat cyfrowy, zarówno po to, by ludzie wchodzili, niezależnie od tego, jakie są ich warunki życia, jak i po to, by Ewangelia mogła przekraczać próg świątyni i wychodzić wszystkim naprzeciw. Jesteśmy powołani do dawania świadectwa o Kościele, który ma być domem wszystkich”⁶⁵². Papież zachęca młodych, aby wykorzystując środki społecznego komunikowania takie jak: *WhatsApp*, *Facebook* czy *X*, „zarażali przyjaźnią do Jezusa” swoich rówieśników, gdziekolwiek oni są i czymkolwiek się zajmują. Wykorzystując takie narzędzia mogą stawać się dla nich oparciem przez prawdę, którą głoszą. Prawda ta nie tworzy złudnych iluzji, ani nie budzi fałszywej nadziei, lecz staje się fundamentem życia prowadzącym do prawdziwego szczęścia wynikającego z faktu posiadania Ojca w niebie⁶⁵³.

Franciszek jest zdania, że współczesne środki komunikacji związane z technologią internetową mogą służyć dobru pojedynczych osób i społeczeństw. Zauważa, że „to nie technologia decyduje o tym, czy komunikacja jest autentyczna, czy też nie, ale serce człowieka i jego umiejętność dobrego korzystania ze środków, jakimi dysponuje. Sieci społecznościowe mogą ułatwić relacje i promować dobro społeczeństwa, ale mogą również prowadzić do dalszej polaryzacji i podziałów między ludźmi i grupami”⁶⁵⁴. Należy formować młodzież do tego, aby potrafiła właściwie wykorzystywać technologie internetowe w ewangelizacji, uczyć wyrażać serdeczność, troskę i zainteresowanie oraz prowadzić merytoryczne dyskusje i debaty⁶⁵⁵. Młodzi ludzie powinni być przygotowani do wykorzystywania mediów w celu budowania wspólnot, skutecznienia przyjaznego dialogu, głoszenia prawdy Ewangelii i zasad katolickiej wiary.

Obecność ludzi młodych w przestrzeni wirtualnej wiąże się z licznymi niebezpieczeństwami. Franciszek zwraca uwagę na potrzebę uwrażliwiania ich, aby nie

⁶⁵¹ Franciszek, Audiencja dla uczestników sesji plenarnej Papieskiej Rady do spraw Świeckich *Internet, ale nie tylko* (Rzym, 07.12.2013), *OsRomPol* 35(2014) nr 1, s. 37-38.

⁶⁵² Tenże, Orędzie na 48. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2014 r. *Przekaz w służbie kultury spotkania* (Rzym, 24.01.2014), *OsRomPol* 35(2014) nr 2, s. 7; por. W. Przygoda, *Formacja dzieci i młodzieży do apostolatu społecznego*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 51(2013) nr 3, s. 20.

⁶⁵³ Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą na bulwarze Costanera w Asunción *Trzeba mieć wolne serce* (Asunción, 12.07.2015), *OsRomPol* 36(2015) nr 9, s. 44.

⁶⁵⁴ Tenże, Orędzie na 50. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2016 r. *Komunikacja i miłosierdzie – owocne spotkanie* (Rzym, 24.01.2016), *OsRomPol* 37(2016) nr 2, s. 10.

⁶⁵⁵ Tamże.

pozwalali się manipulować, oszukiwać i wykorzystywać przez fałszywe informacje, niebezpieczne złudzenia i pułapki, których trzeba unikać⁶⁵⁶.

Franciszek apeluje do ludzi odpowiedzialnych za media, aby przez prowadzoną działalność pomagali młodym ludziom odróżniać dobro od zła i dokonywać poprawnych osądów opartych o obiektywnie przedstawiane fakty. Powinni oni formować młodzież do angażowania się na rzecz sprawiedliwości, zgody społecznej, wzajemnego szacunku i poszanowania, gdyż „potrzebujemy mężczyzn i kobiet z zasadami, aby bronili komunikację przed wszystkim, co mogłoby ją wypaczyć lub nagiąć do innych celów”⁶⁵⁷. Papież zwraca się również do młodych kapłanów i innych osób odpowiedzialnych za formację młodzieży do ewangelizacji, aby wykorzystywali nowe sposoby komunikacji. Ich obecność „w sieci” może pomóc im spotkać innych młodych ludzi, wsłuchać się w ich historie, odpowiadać na trapiące ich pytania. Pozwoli to na przełamywanie utartych, często skostniałych schematów i form ewangelizacyjnych oraz na bardziej skuteczne oddziaływanie na ludzi młodych, także tych żyjących poza wspólnotą Kościoła⁶⁵⁸.

Formacja do ewangelizacji jest związana ze współpracą ludzi młodych z hierarchią Kościoła. Franciszek zauważa istniejący problem braku wzajemnego zrozumienia i otwartości. Kościół prowadzący działalność ewangelizacji potrzebuje ludzi młodych, a młodzi potrzebują czytelnego głosu i wsparcia ze strony ludzi Kościoła. Papież zachęca młodych do odwagi, aby przełamali wewnętrzne opory i wbrew współcześnie promowanej alienacji weszli w dialog z kapłanami i biskupami: „jesteś antyklerykałem, a więc podejdź do księdza i powiedz mu: «Ja ci nie ufam dlatego, dlatego i dlatego». Podejdź do niego! Podejdź także do biskupa i powiedz mu prosto w oczy: «Ja nie ufam Kościołowi z tego i tego powodu». To jest młodzież odważna!”⁶⁵⁹. W ramach formacji do ewangelizacji jest konieczny dialog prowadzący do pojednania i współpracy. Pozwala on młodzieży zaangażować się otwartym sercem w prowadzone w Kościele przez różne wspólnoty działania ewangelizacyjne oraz wnosić

⁶⁵⁶ Franciszek, Audiencja dla uczestników sesji plenarnej Papieskiej Rady do spraw Świeckich *Internet, ale nie tylko* (Rzym, 07.12.2013), s. 37.

⁶⁵⁷ Tenże, Przesłanie do Catholic Press Association *Media katolickie przeciwko rasizmowi, niesprawiedliwości i obojętności* (Rzym, 30.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 9; por. tenże, Przemówienie do współpracowników i przyjaciół Telepace *Dziennikarstwo jako służba dla wszystkich ludzi* (Rzym, 13.12.2013), OsRomPol 34(2013) nr 1, s. 27.

⁶⁵⁸ Tenże, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji do spraw Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?* (Rzym, 01.06.2017), OsRomPol 38(2017) nr 6-7, s. 19.

⁶⁵⁹ Tenże, Przemówienie do wiernych w Piazza Armerina *Trzeba dotykać ran Kościoła i społeczeństwa* (Sycylia, 15.09.2018), OsRomPol 39(2018) nr 10, s. 45.

osobiste talenty i zdolności, znajdować nowe drogi dotarcia i oddziaływania Ewangelicznego (por. EG 106).

Kościół jest misyjny ze swej natury i realizuje misję ewangelizacji między innymi przez działalność Papieskich Dzieł Misyjnych. Jest to narzędzie ewangelizacji pozostające do dyspozycji papieża, mające na celu ożywianie i pogłębianie świadomości misyjnej wszystkich ochrzczonych i wspólnot chrześcijańskich oraz prowadzenie formacji misyjnej całego ludu Bożego⁶⁶⁰. Działalność ewangelizacyjną prowadzą również specjalnie powołane do tego instytuty, stowarzyszenia, zgromadzenia zakonne, parafie, szkoły ewangelizacji i grupy (por. ChV 222)⁶⁶¹. „Instytucje kościelne, podstawowe wspólnoty i małe wspólnoty, ruchy oraz inne formy stowarzyszeń stanowią bogactwo Kościoła, które Duch wzbudza dla ewangelizowania wszystkich środowisk i obszarów. Wielekroć wnoszą nowy zapal ewangelizacyjny i zdolność do dialogu ze światem, co odnawia Kościół” (EG 29)⁶⁶². Papież apeluje do biskupów, aby dokonali gruntownej rewizji struktur formacji do ewangelizacji (EG 30)⁶⁶³. Zauważa, że nie wystarczająca jest formacja młodzieży prowadzona na sposób ogólnikowy. Nie wystarcza także organizacja sympozjów i wydawanie kolejnych dokumentów. Papież zachęca biskupów do „tworzenia trwałych struktur kształcących na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym, i powinny być one prawdziwym centrum zainteresowania episkopatu, który nie będzie szczędził sił, uwagi i wsparcia. Obecna sytuacja wymaga znakomitej formacji na wszystkich poziomach. Biskupi nie mogą powierzać tego zadania innym. Nie możecie uchylać się od tego zadania, ale musicie podjąć je jako sprawę podstawową dla drogi waszych Kościołów”⁶⁶⁴. Formacja młodzieży do ewangelizacji powinna prowadzić do poznania struktur już funkcjonujących oraz sposobów ewangelizacji, w których działalność może się zaangażować.

Zwracając się do ludzi młodych, którzy otrzymali dar wiary, Franciszek mówi: „Teraz to głoszenie jest powierzone również wam, aby zabrzmiało z nową siłą. Kościół was potrzebuje, potrzebuje cechującego was entuzjazmu, kreatywności i radości. Wielki apostoł Brazylii, bł. Józef Anchieta wyruszył na misję, gdy miał zaledwie dziewiętnaście lat. Czy

⁶⁶⁰ Tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2013 r.* (Rzym, 19.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 12.

⁶⁶¹ Por. E. Sakowicz, *Misje*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, s. 499.

⁶⁶² Por. M. Fiałkowski, *Grupy, ruchy, wspólnoty, stowarzyszenia szansą zaangażowania młodzieży w Kościele*, „Młodzież i jej świat. Kościół i Ojczyzna” 2020, t. 5, s. 39.

⁶⁶³ Por. Tenże, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*, s. 341.

⁶⁶⁴ Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z episkopatem Brazylii *Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 23.

wiecie, co jest najlepszym narzędziem do ewangelizowania młodych ludzi? Inny młody człowiek. Oto droga, którą wszyscy powinniście iść!”⁶⁶⁵.

Formacja młodych ludzi do ewangelizacji – zdaniem Franciszka – dokonuje się głównie przez ich codzienną aktywność, wykonywaną pracę i zdobywane wykształcenie. Formacja ta rozpoczyna się od najmłodszych lat przez zdobywanie wiedzy, rozwijanie umiejętności i talentów oraz cnót. Daje mocne podstawy i narzędzia ewangelizacyjne, które mogą być wykorzystywane w przyszłości. Należy towarzyszyć młodym i ich wspierać w poznawaniu swoich talentów oraz pobudzać ich do kreatywnego ich wykorzystywania (por. ChV 170). Już samo zaangażowanie w uczciwe wypełnianie codziennych obowiązków, motywowane względami religijnymi posiada walor świadectwa i może stać się formą ewangelizacji⁶⁶⁶.

Troszcząc się o formację młodzieży do ewangelizacji, Franciszek zachęca ją do tworzenia zespołów i zrzeszania się. Twierdzi, że młodzi ludzie wielkie rzeczy czynią nie w pojedynkę, lecz razem, i że do tego zostali stworzeni⁶⁶⁷. Praca w zespole motywuje młodych ludzi do wyzbywania się egoizmu, ospałości, lenistwa, uczy pokory, cierpliwości, daje poczucie wsparcia i przynależności.

Formacja do ewangelizacji obejmuje pomoc młodym ludziom w odkrywaniu i rozwijaniu wrodzonych talentów. Zdaniem Franciszka, nikt nie powinien ich ukrywać, ani zachowywać dla siebie (por. Mt 25, 25). Młodzi chrześcijanie mają moralny obowiązek wykorzystywać wszystkie talenty i umiejętności pochodzące od Boga, aby głosić słowem i czynem prawdę o Jezusie Chrystusie oraz wcielać w życie przykazania miłości Boga i bliźniego. Wymaga to wysiłku, samozaparć i odwagi, szczególnie we współczesnym świecie, który nie zawsze jest temu przyjazny i otwarty na Boga. Młodzi mogą czasem przeżywać zniechęcenie, doświadczać osobiste porażki, tracić nadzieję i motywację do działania. Papież motywując młodych ludzi wskazuje im, że są „twórcami przyszłości” ponieważ noszą w sobie naturalne piękno i pragnienie jego wyrażania. Piękno to pochodzi od Boga, na którego obraz i podobieństwo zostali stworzeni. Nie jest ono podyktowane

⁶⁶⁵ Tenże, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie 28. Światowego Dnia Młodzieży *Bez obawy, idźcie służyć* (Rio de Janeiro, 28.08.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 18.

⁶⁶⁶ Tenże, Audiencja generalna *Wielka niesprawiedliwość* (Rzym, 23.11.2016), OsRomPol 37(2016) nr 12, s. 47.

⁶⁶⁷ Franciszek posługując się obrazem drużyny hokejowej, podkreśla wartość zespołowości, współpracy, wspólnie podejmowanego wysiłku dla osiągnięcia określonego celu. Tenże, Przemówienie do młodzieży i starszych *Powołani do tego, by zmierzać ku wyżynom nieba i jaśnieć na ziemi* (Iqaluit, 29.07.2022), s. 19.

chwilową modą, lecz jest stałe i prawdziwe⁶⁶⁸. Młodzi powinni uczyć się wyrażać to piękno przez muzykę, teatr, malarstwo i inne dziedziny sztuki⁶⁶⁹.

Innym narzędziem formacji do ewangelizacji – zdaniem Franciszka – może być sport. Uprawianie sportu jest odkrywaniem potencjału osoby, piękna stworzenia i samego człowieka, który jest obrazem Boga. Służy fizycznemu rozwojowi i kondycji młodego człowieka i może otworzyć mu drogę do Chrystusa w tych miejscach lub środowiskach, w których z różnych powodów nie jest możliwe głoszenie Go bezpośrednio. Młodzi sportowcy, przez osobiste świadectwo ewangelicznego życia, mogą być posłańcami Dobrej Nowiny doskonaląc swoje umiejętności ewangelizacyjne⁶⁷⁰. Papież motywuje młodych do ewangelizacyjnego zaangażowania przypominając im: „Bóg was kocha i oczekuje od każdego z was, że będziecie Jego uczniami o apostołami. Bądźcie światłością świata, aby ci, którzy was otaczają, widząc wasze dobre uczynki, chwalili Ojca waszego, który jest w niebie (por. Mt 5, 14. 16)”⁶⁷¹. Młodzi ludzie postrzegając swoje życie jako dar od Boga, rozwijając swoje talenty i wykonując codzienne obowiązki oraz zleczone zadania przygotowują się i już odpowiadają na Jego zaproszenie do pełnienia misji ewangelizacyjnej.

Formacja do ewangelizacji jest ważnym elementem formacji apostoelskiej. Kształtuje ona duchowość młodego człowieka i pomaga w pełnieniu misji ewangelizacyjnej. Franciszek przypomina jednak, że „nie trzeba długich kursów, aby młodzi ludzie byli misjonarzami. Nawet najślabi, najbardziej ograniczeni i zranieni mogą nimi być na swój sposób, ponieważ zawsze trzeba pozwalać, aby dobro było przekazywane, nawet jeśli współistnieje z wieloma słabościami. Młody człowiek, który udaje się na pielgrzymkę, aby poprosić Matkę Bożą o pomoc, i zaprasza przyjaciela lub kolegę, aby mu towarzyszył, poprzez ten prosty gest dokonuje cennego działania misyjnego. Wraz z ludowym duszpasterstwem młodzieżowym jest obecna nieodłącznie misja ludowa, niemożliwa do skontrolowania, która łamie wszelkie schematy kościelne. Towarzysmy jej, wspierajmy ją, ale nie usiłujmy jej zbyt regulować” (ChV 239).

⁶⁶⁸ Tenże, Przesłanie do uczestników Urszulańskiego Globalnego Paktu Edukacyjnego *Ukazujcie wasze piękno* (Rzym, 21.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 20.

⁶⁶⁹ Tenże, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą z diecezji Piacenza-Bobbio *Wy jesteście zwiastunami nadziei* (Rzym, 28.08.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 48-49.

⁶⁷⁰ Tenże, Przesłanie na temat chrześcijańskiej perspektywy sportu *Gra zespołowa* (Rzym, 01.06.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 7.

⁶⁷¹ Tenże, *Wspólna deklaracja Papieża Franciszka i Patriarchy Cyryla* (Hawana, 12.02.2016), OsRomPol 37(2016) nr 3-4, s. 18-19.

3. Formacja do odnowy porządku doczesnego

Chrześcijanie są powołani do zaangażowania społecznego, a ich życie powinno stawać się „płodnym dziełem ewangelizacyjnym”⁶⁷². Aby mogli tę misję właściwie realizować, powinni uczyć się posłuszeństwa woli Bożej (zob. Łk 5, 5) oraz motywów, narzędzi i treści nauczania Kościoła. Posiadając takie umiejętności oraz „doktrynalne zaplecze” mogą wychodzić naprzeciw istniejącym problemom społecznym, prowadzić konstruktywny dialog i podejmować współpracę z innymi na rzecz dobra wspólnego. Dotyczy to szczególnie ludzi młodych, którzy dorastając stają się coraz bardziej zaangażowanymi uczestnikami życia społecznego. Zadaniem młodych ludzi jest uczenie się przepajania wartościami chrześcijańskimi rzeczywistości doczesnej przez swoje zaangażowanie i codzienne życie. Franciszek uczy, że działalność ta nie może ograniczać się do domu rodzinnego lub działalności wewnątrzkościelnej. Formacja młodzieży do odnowy porządku doczesnego ma za cel prowadzenie do ewangelicznej transformacji całego społeczeństwa (por. EG 102). Oznacza to działania we wszystkich obszarach ludzkiego życia, wraz ze wszystkimi określającymi je relacjami, tak „by nie pozostawić niczego w obszarze świeckim i ziemskim, obojętnym na zbawienie lub od niego dalekim”⁶⁷³. Zaangażowanie młodych w sprawy doczesne polega na oświeceniu tych spraw „światłem pochodzącym od Boga” i pracowitym oddawaniu Bogu wszystkiego, co do Niego należy⁶⁷⁴. Potrzebne jest formowanie młodych do przeżywania życia na sposób Boży, by potrafili odnosić je nieustannie do Boga i odpowiadać na Jego wezwanie.

Podjmując zagadnienie formacji młodzieży do ewangelicznej odnowy świata, papież Franciszek przypomina, że Kościół przez wieki wypracował podstawowe zasady życia społecznego. Są nimi: „zasada godności osoby, zasada wspólnego dobra, zasada opcji preferencyjnej na rzecz ubogich, zasada powszechnego przeznaczenia dóbr, zasada solidarności, pomocniczości, zasada troski o nasz wspólny dom”⁶⁷⁵. Są to zasady społeczne zawarte w *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła* (nry 160-208). Ucząc się tych zasad

⁶⁷² Por. R. R. Martino, *Przedmowa*, w: Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, s. XIII.

⁶⁷³ Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, nr 70.

⁶⁷⁴ Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Chrześcijanin nie przeciwstawia Boga cesarowi* (Rzym, 22.10.2017), OsRomPol 38(2017) nr 11, s. 40.

⁶⁷⁵ Tenże, Audycja generalna *Do uzdrowienia świata potrzebny jest duch kreatywny* (Rzym, 05.08.2020), OsRomPol 41(2020) nr 9, s. 11.

w teorii i praktyce młodzież przyczynia się do rozwoju świata i kształtowania postaw prospołecznych. Zdaniem Papieża, zasady te są jednocześnie wyrazem cnót teologalnych: wiary, nadziei i miłości. Młodzi ludzie mają moralny obowiązek się w tych cnotach doskonalić⁶⁷⁶. Podstawowe zasady życia społecznego wprowadzane w życie z wiarą, nadzieją i miłością wiążą się z zadaniem, do którego są oni zaproszeni, i do którego powinni się formować.

Formacja młodych ludzi do aktywnego życia społecznego odbywa się od najmłodszych lat. Zdaniem papieża Franciszka, pierwszym miejscem formacji jest rodzina (LS 213)⁶⁷⁷. W niej młody człowiek doświadcza i uczy się miłości, braterstwa, współistnienia, umiejętności dzielenia się oraz troski i opieki nad innymi. W rodzinie także uczy się wspólnotowego przeżywania i wyznawania wiary (AL 16). Pomocą rodzinie w formowaniu młodych do chrześcijańskiej odnowy rzeczywistości doczesnej jest szkoła. Nauczyciele, mając świadomość, że ich odpowiedzialność dotyczy wymiaru moralnego, duchowego i społecznego wychowania młodzieży mają za zadanie uczyć ją postępowania w wolności, wzajemnym szacunku, solidarności i odpowiedzialności za siebie i innych. Jest to zadanie, które spoczywa także na ludziach zaangażowanych w dziedzinę kultury i środków społecznego przekazu (por. FT 114).

Podstawowym zadaniem młodych zaangażowanych w działalność apostolską Kościoła jest ukazywanie wartości ludzkiego życia (zob. KDK 24). Formacja apostolska ma pomagać młodym ludziom w odkrywaniu, jak cenne jest ich życie w „oczach Bożych” oraz uświadamiać, że nie jest ono mniej ważne od życia innych ludzi. Ma ona rozwijać w młodych poczucie własnej wartości niezależnego od zadań, które wykonują, liczby osobistych porażek lub sukcesów oraz posiadanego majątku, podkreślając ich wyjątkowość i niepowtarzalność (ChV 107). Mogą się oni tego uczyć w relacji do Boga i drugiego człowieka. Franciszek naucza, że „życie umacnia się, gdy jest przekazywane, a słabnie w izolacji i pośród wygod. Istotnie, najbardziej korzystają z możliwości życia ci, którzy rezygnują z wygodnego poczucia bezpieczeństwa i podejmują z pasją misję głoszenia życia innym. (...) Życie wzrasta i staje się dojrzałe w miarę jak ofiarujemy je za życie innych” (EG 10). Zwraca się uwagę, że każdy człowiek jest godny zauważenia i zainteresowania, niezależnie od miejsca swojego pochodzenia, wyglądu i języka (por. EG 274). Szacunku dla życia młodzi ludzie powinni

⁶⁷⁶ Tamże; por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w ośrodku salezjańskim w Baku *Życie chrześcijańskie trzeba codziennie cierpliwie tkać jak piękny dywan* (Baku, 02.10.2016), *OsRomPol* 37(2016) nr 10, s. 25.

⁶⁷⁷ Por. Z. Zaremski, *Apostolat rodziny naglącą potrzebą Kościoła*, w: *Duszpasterstwo w Polsce. 50 lat inspiracji Soboru Watykańskiego II*, M. Fiałkowski red., Lublin 2015, s. 164-168.

uczyć się i praktykować go społecznościach, w których przebywają⁶⁷⁸. W taki sposób prowadzona formacja apostołska młodzieży oddziałuje na innych młodych i stanowi dla nich skuteczną pomoc w budowaniu relacji i pokonywaniu przeciwności. Papież zauważa, że świat współczesny potrzebuje młodych ludzi, którzy kierując się wiarą potrafią przykładem własnego życia oraz głoszonym słowem dawać innym nadzieję na radość życia doczesnego i wiecznego (por. EG 86).

Zdaniem Franciszka, odnowa porządku doczesnego wiąże się z przeciwstawianiem się kulturze odrzucenia. Papież zauważa, że współcześnie podejmowanych jest wiele działań przeciwnych życiu ludzkiemu. Przez promocję związków homoseksualnych, antykoncepcji i aborcji rodzi się coraz mniej dzieci. Osoby starsze, z powodu braku ekonomicznej i gospodarczej użyteczności, są pozostawiane samym sobie bez godziwej opieki lub poddawane eutanazji. Niszczony i zaprzeczany jest życie wielu młodych ludzi pozbawionych możliwości edukacji i pracy lub zmuszanych do niewolniczej pracy ponad siły⁶⁷⁹. Szczególnie „niepokoi fakt, że gdy niektóre ruchy ekologiczne bronią integralności środowiska i słusznie domagają się ograniczenia badań naukowych, to niekiedy nie stosują tych samych zasad do życia ludzkiego. Kiedy dokonuje się eksperymentów na żywych zarodkach ludzkich, to często usprawiedliwia się przekroczenie wszelkich granic, zapominając, że niezbywalna wartość istoty ludzkiej znacznie wykracza poza stopień jej rozwoju” (LS 136 por. także ChV 82; FT 18). Młodzież powinna stanowczo protestować wobec takich i innych działań godzących w godność ludzką. „Ci, którzy angażują się w obronę godności osób, mogą w wierze chrześcijańskiej znaleźć najgłębsze motywy dla swej działalności. Jakże wspaniałą jest pewność, że życie każdej osoby nie gubi się w beznadziejnym chaosie, w świecie rządzonym przez czysty przypadek lub przez powtarzające się bez sensu cykle!” (LS 65; por. także LF 11). Papież uczy młodych, że chcąc chronić życie ludzkie i pozytywnie oddziaływać na innych powinni zacząć od ukształtowania w sobie dobrych nawyków troski o życie takich jak „(...) właściwe korzystanie z rzeczy, umiłowanie ładu i sprzątanie po sobie, poszanowanie lokalnego ekosystemu i ochrona wszystkich stworzeń. (...) Małe gesty szczerzej uprzejmości pomagają budować kulturę życia dzielonego z innymi i szacunku dla tego, co nas otacza” (LS 213). Potrzeba, aby młodzi ludzie uczyli się, na miarę swoich możliwości, zaangażowania na rzecz obrony ludzkiego

⁶⁷⁸ Franciszek, Przemówienie podczas spotkania w Tor Vergata z członkami Drogi Neokatechumenalnej *Misja to stanie się na powrót uczniami* (Rzym, 05.05.2018), s. 20.

⁶⁷⁹ Tenże, Spotkanie z młodzieżą na piazza Vittorio *Trzeba żyć, a nie wegetować* (Turyn, 21.06.2015), *OsRomPol* 36 (2015) nr 7-8, s. 31.

życia i godności najpierw we własnym środowisku lokalnym, następnie w szerszych społecznościach: szkoły, uczelni, państwa, aż po struktury kontynentalne i globalne⁶⁸⁰.

Celem formacji do odnowy rzeczywistości doczesnej jest także przygotowanie młodzieży do czynnego uczestnictwa w życiu politycznym. Zaangażowanie to jest możliwe, gdy zostaną przełamane wewnętrzne opory i przewyżnione negatywne postrzeganie świata polityki, któremu nie są obce bezprawne działania, korupcja i konflikty. Dostrzegane przez młodych ludzi liczne nieprawidłowości w działaniach osób zaangażowanych w życie polityczne i społeczne stają się motywacją do podjęcia wysiłku przemian i ich pracy na rzecz dobra wspólnego. Kościół wyraża nadzieję na możliwość takiej przemiany, gdy młodzi ludzie wchodzący w świat polityki, będą go kształtować według chrześcijańskich zasad⁶⁸¹. W formacji chrześcijańskiej młodzieży zwraca się uwagę na niepokojące przejawy postaw i zachowań będących wyrazem nieuczciwej aktywności społecznej, prowadząc do ich wyeliminowania (por. KKK 1917). Podejmowane działania formacyjne mają za cel ukazanie młodzieży świata polityki jako wzniosłego powołania, które jest jedną z form wyrażania miłości bliźniego, ponieważ w swych założeniach polityka jest szukaniem dobra wspólnego i troską o jego realizację (por. EG 205). Uchylenie się młodych ludzi od odpowiedzialności i czynnego angażowania w świat polityki sprzeniewierza się powszechnej misji wiernych świeckich do bycia „solą i światłem” w świecie⁶⁸². Franciszek zauważa, że polityka z różnych powodów jest oczerniana i budzi niechęć, szczególnie wśród ludzi młodych. Wysiłek formacyjny ma za cel kształtowanie młodych ludzi, zwłaszcza tych, którzy odkrywają w sobie powołanie do działalności politycznej, aby potrafili „myśleć zgodnie z Ewangelią i nauką społeczną Kościoła oraz konsekwentnie postępować, prowadząc dialog i współpracując z tymi, którzy szczerze i z intelektualną uczciwością podzielają jeżeli nie wiarę, to przynajmniej podobną wizję człowieka i społeczeństwa oraz jej następstwa etyczne”⁶⁸³. Formacja młodzieży do szerokiego patrzenia na tę rzeczywistość zwraca uwagę na jej osobiste potrzeby i interesy, a także na dobro ogółu społeczeństwa. Szczególnie ważne jest zauważanie ludzi ubogich, bezrobotnych i chorych oraz rozumienie potrzeby zapewnienia im wszystkim możliwości wykonywania godnej pracy, edukacji i opieki zdrowotnej (por. EG 205).

⁶⁸⁰ Por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich*, s. 312.

⁶⁸¹ Tamże, s. 332.

⁶⁸² Franciszek, Przemówienie do przedstawicieli włoskiej Wspólnoty Życia Chrześcijańskiego *Budujcie kulturę sprawiedliwości i pokoju* (Rzym, 30.04.2015), OsRomPol 36(2015) nr 5, s. 40.

⁶⁸³ Tenże, Przemówienie do członków Instytutu „Dignitatis humanae” *«Busola» ludu Bożego* (Rzym, 07.12.2013), OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 38.

Formacja apostołska prowadzi do zainteresowania młodzieży życiem społecznym oraz rozwijania jej wiedzy na temat sposobów sprawowania władzy. W ramach tej formacji uczy się pozyskiwania rzetelnych informacji o aktualnych problemach społecznych i szuka ich ewangelicznych rozwiązań. Papież akcentuje konieczność angażowania młodzieży w działania polityczne. Młodzi ludzie, gdy nie są zauważani i wysłuchiwni, schodzą na margines życia politycznego i społecznego. Jeśli dostrzegają, że ich głos nie jest brany pod uwagę, zniechęcają się i zaczynają żyć swoim życiem. Zadaniem ludzi zaangażowanych w politykę jest włączanie młodzieży do życia społecznego i wykorzystywanie ich wiedzy, nowatorskich pomysłów i talentów⁶⁸⁴.

Papież zachęca młodzież, aby wyrażając troskę o życie ludzkie, budziła pragnienie braterstwa (FT 8). Według niego, prawdziwe życie jest tam, gdzie istnieją relacje oparte na wierności, a tam, gdzie człowiek myśli tylko o sobie i doświadcza odosobnienia i izolacji, jego życie pozbawione jest nadziei i ostatecznie zmierza do śmierci (por. FT 87). Młodzież wykorzystując swój potencjał ma za zadanie z odwagą, poświęceniem, wspaniałomyślnością i w sposób kreatywny kształtować teraźniejszość i budować przyszłość świata przyjaznego życiu każdego człowieka (por. ChV 178). Papież ma świadomość, że młodzi ludzie nie uczynią tego w pojedynkę, dlatego ich przestrzega: „jeśli jakaś osoba składa wam propozycję i mówi, byście pomijali historię, czy nie doceniali doświadczenia osób starszych, pogardzali wszystkim, co minione, a patrzyli jedynie w przyszłość, którą ona wam oferuje, czyż nie jest to łatwy sposób pozyskania was dla jej propozycji, abyście robili tylko to, co ona wam mówi? Ta osoba potrzebuje, byście byli puści, wykorzeni, nieufni wobec wszystkiego, abyście ufali jedynie jej obietnicom i podporządkowali się jej planom. Tak działają ideologie różnych kolorów, które niszczą (lub dekonstruują) wszystko, co inne, i w ten sposób mogą panować bez oporów. Potrzebują do tego ludzi młodych, którzy gardzą historią, odrzucają bogactwo duchowe i ludzkie, przekazywane przez pokolenia, którzy pomijają wszystko, co ich poprzedziło” (FT 13). Warunkiem przyczyniania się młodych ludzi do odnowy porządku doczesnego jest czerpanie wiedzy i mądrości od poprzednich pokoleń oraz stawianie się animatorami społecznymi, którzy nie dzielą i separują, lecz integrują dla wspólnego dobra⁶⁸⁵.

⁶⁸⁴ Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2019 r., *Dobra polityka służy pokojowi* (Rzym, 08.12.2018), OsRomPol 40(2019) nr 1, s. 5.

⁶⁸⁵ Por. Tenże, Audycja generalna *Pożegnanie i dziedzictwo – pamięć i świadectwo* (Rzym, 23.03.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 31; por. tenże, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na «Campus Misericordiae» w Brzegach *Nic nie usprawiedliwia przelewu bratniej krwi* (Kraków, 30.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 26-27.

Celem formacji do odnowy porządku doczesnego jest także ochrona młodych ludzi przed niebezpiecznymi ideologiami przez danie im narzędzi do obrony w postaci merytorycznych argumentów. Na szczególną uwagę zasługuje intensywnie promowana ideologia *gender*. Według tej ideologii, „nie natura wyznacza normę kultury, lecz odwrotnie – kultura ma normatywny charakter dla natury: co człowiek (jednostka i społeczeństwo) ustanowi jako naturę, to będzie miało charakter normatywny, ale nie w sensie koniecznościowym, ponieważ każdy człowiek sam siebie tworzy, nie ma więc ani powszechnej natury ludzkiej, ani powszechnej ludzkiej kultury”⁶⁸⁶. Papież Franciszek uczy młodzież, że jest to ideologia sprzeczna z Bożym zamysłem, odbierająca człowiekowi zdolność do zaakceptowania i przyjmowania drugiego człowieka oraz próbująca wszystkim narzucić jeden wzorzec kulturowy⁶⁸⁷. Prowadzi ona młodych do braku akceptacji własnego ciała, trudności w określeniu własnej tożsamości jako mężczyzny lub kobiety oraz utrudnia rozpoznanie siebie w spotkaniu z innymi, różnymi od siebie (por. LS 155)⁶⁸⁸. Ideologia ta próbuje zatem nie tyle odkrywać rzeczywistość, taką jaka ona jest, co ją kreować i narzucać innym⁶⁸⁹. Formacja chrześcijańska młodzieży ma pogłębiać jej naukową wiedzę na temat ludzkiej płciowości oraz prowadzić do poznania nauczania Kościoła, by mogła się przeciwstawić tej ideologii. Ma uczyć młodych ludzi także racjonalnego myślenia i dodawać im odwagi, by nie ulegali zmieniającym się modom i trendom współczesnego świata, mających na nich destrukcyjny wpływ.

Prowadząc formację apostołską młodzieży przygotowującą do podejmowania działalności społecznej, Franciszek zachęca do organizowania spotkań międzypokoleniowych, podczas których odbywa się wymiana wiedzy i doświadczeń. Takie spotkania warto organizować w domach, wśród swoich bliskich (por. AL 278) oraz w szerszych środowiskach (por. FT 19). Mogą to być spotkania organizowane także z wykorzystaniem nowoczesnych technologii komunikacyjnych, gdy bezpośrednio, fizyczne spotkanie nie jest możliwe. Z takich środków warto korzystać mając jednak na uwadze, że „czasami te środki oddalają, a nie zbliżają, jak na przykład, kiedy w porze posiłku każdy zajmuje się swoim telefonem komórkowym lub kiedy jedno z małżonków zasypia czekając na

⁶⁸⁶ P. Jaroszyński, *Personalizm filozoficzny – integralna wizja człowieka*, w: *Dusza. Umysł. Ciało. Spór o jedność bytową człowieka*, red. A. Maryniarczyk i in., Lublin 2007, s. 479.

⁶⁸⁷ Por. Franciszek, L. M. Epicoco, *Święty Jan Paweł II Wielki*, Kraków 2020, s. 108-109.

⁶⁸⁸ Por. P. Sproncel, *Kultura tymczasowości jako wyzwanie dla duszpasterstwa Kościoła w świetle nauczania papieża Franciszka*, s. 50.

⁶⁸⁹ Por. P. Dancak, *Całościowe rozumienie człowieka versus dehumanizacja w komunikacji papieża Franciszka*, w: *Papież Franciszek i współczesność: z refleksji nad fenomenem komunikowania się*, red. W. Misztal, R. Nęceć, M. Radej, Kraków 2018, s. 104.

drugiego, który spędza całe godziny przy jakimś urządzeniu elektronicznym. Także i to powinno być przedmiotem dialogu i porozumień w rodzinie, dających pierwszeństwo spotkaniu jej członków bez popadania w nieracjonalne zakazy” (AL 278).

Warunkiem odnowy porządku doczesnego jest wzajemne pojednanie prowadzące do pokoju. Papież zwracając młodzieży na to uwagę tłumaczy, że taka przemiana jest możliwa jedynie dzięki współpracy z Bogiem. Zachęca ją do modlitwy w tej intencji. Zwraca również uwagę na potrzebę otwartości na pojednanie i dyspozycyjność do podejmowania konkretnych działań w tym kierunku. Jest to wyraz ewangelicznej postawy miłości człowieka, również tego, postrzeganego jako wróg i agresor (zob. Łk 6, 27-28)⁶⁹⁰. Za główną przyczynę braku pokoju i pojednania z Bogiem, innymi ludźmi i światem, Papież uważa obojętność. Według niego, pierwszą formą obojętności w społeczeństwie jest ta względem Boga. Z niej wynika obojętność wobec bliźnich i świata. W sytuacji, gdy człowiek uważa siebie za swojego twórcę, zaczyna pielęgnować fałszywe poczucie samowystarczalności i stawiania siebie na miejscu Boga. Uważa, że nic nikomu nie jest winien oraz żąda posiadania i respektowania swoich praw. Nabywa również obojętności wobec innych ludzi. Przybiera ona różne formy. Istnieją osoby, które przez słuchanie radia, oglądanie telewizji, czytanie gazet i artykułów zamieszczanych w Internecie, są dobrze poinformowane o problemach niesprawiedliwości, wyzysku, cierpieniu, lecz pozostają wobec nich bierni lub swoją reakcję ograniczają do subiektywnego wskazywania winnych.

Zdaniem Franciszka, istnieje również ludzka obojętność jako wyraz braku wrażliwości na rzeczywistość, zwłaszcza tę odległą, która nie ma bezpośredniego wpływu na życie i zdrowie danej osoby. Osoby przyjmujące taką postawę nie zwracają uwagi na destrukcyjne działania i ich skutki w przyszłości⁶⁹¹. Te i inne formy obojętności prowadzą do niesprawiedliwości i braku równowagi społecznej, a następnie niezadowolenia, konfliktów i przemocy. Wynika to z braku zaangażowania oraz zaniedbywania obowiązków, jakie cechują uczestników życia społecznego. Potrzebne jest nauczanie młodych ludzi o istniejących problemach społecznych oraz wyrabianie w nich poczucia odpowiedzialności za siebie, innych i świat. Należy ich uwrażliwiać na niesprawiedliwość i cierpienie oraz motywować do poszukiwania skutecznych rozwiązań i środków pomocowych. Młodzi chrześcijanie są wezwani do realizacji programu życia opartego na Ewangelii, który wymaga

⁶⁹⁰ Franciszek, Przemówienie do młodzieży *Pomóżcie nam uzdrowić nasze serca* (Bogota, 07.09.2017), OsRomPol 38(2017) nr 10, s. 17.

⁶⁹¹ Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2016 *Przezwycięż obojętność i zyskaj pokój* (Rzym, 08.12.2015), nr 3, <https://papiez.wiara.pl/doc/2879848.Przezwyctez-obojetnosc-i-zyskaj-pokoj/2> [29.02.2024].

„nawrócenia serca”, by byli zdolni do czynienia miłosierdzia i chętni do wyrażania miłości, solidarności i współczucia⁶⁹².

Szczególną przestrzenią działalności apostolskiej młodych ludzi jest ekologia. Franciszek, odwołując się do nauczania swoich poprzedników, naucza, że również współcześnie środowisko naturalne ulega globalnej degradacji na skutek nierozważnego wykorzystywania dóbr naturalnych, ekspansji cywilizacji przemysłowej (por. LS 3-4) oraz szeroko rozumianego kryzysu człowieczeństwa (por. LS 6. 8). Wynika stąd potrzeba koniecznych reform i działań motywowanych ewangelicznym duchem (por. EG 26-27). Młodzi chrześcijanie są powołani do „zaakceptowania świata jako sakramentu komunii, jako sposobu współodczuwania z Bogiem i bliźnim w skali globalnej. Jest to nasze przekonanie, że to, co Boskie, i to, co ludzkie, spotykają się w najdrobniejszych szczegółach zawartych w niepodzielnej szacie stworzenia Bożego, aż do ostatniego ziarna pyłu naszej planety” (LS 9). Papież wyraża zadowolenie z faktu, że wielu młodych ludzi ma bezpośredni kontakt z przyrodą, jest wrażliwych na środowisko naturalne, organizuje różne wydarzenia i kampanie na rzecz jego ochrony (por. ChV 228; por. także LS 13). Franciszek ma również świadomość, że młodzi ludzie oczekują od osób odpowiedzialnych zmian i konkretnych reform środowiskowych oraz zastanawiają się, jak to możliwe, że wielu ludzi troszczy się o budowanie lepszej przyszłości, niemyśląc o kryzysie środowiska i cierpieniach ludzi zepchniętych na margines społeczeństwa (por. LS 13). Zwraca on jednak uwagę, że ta dychotomia jest przejawem kryzysu etycznego, kulturowego i duchowego ludzkości. Papież uczy, że nie można uzdrowić ludzkich odniesień do środowiska naturalnego, jeśli nie zadba się o uzdrowienie wszystkich relacji międzyludzkich (por. LS 119). Jest zdania, że trzeba uświadamiać młodych ludzi, że „nie będzie nowej relacji z przyrodą bez nowego człowieka, i właśnie gdy uzdrowi się serce człowieka, można mieć nadzieję na uzdrowienie świata z jego nieładu zarówno społecznego, jak i w środowisku naturalnym”⁶⁹³. Zwracając się do młodzieży podkreśla, że „o ile potrzebna jest zdrowa troska o ochronę stworzenia, o czyste powietrze, wodę i żywność, to tym bardziej musimy strzec czystości tego, co mamy najcenniejszego: naszych serc i naszych relacji. Ta «ludzka ekologia» pomoże nam oddychać czystym powietrzem, pochodzącym z rzeczy pięknych, z prawdziwej miłości, ze

⁶⁹² Tamże, nry 5-6, <https://papiez.wiara.pl/doc/2879848.Przezwydzic-obojetnosc-i-zyskaj-pokoj/3> [29.02.2024].

⁶⁹³ Tenże, Przemówienie do grupy świeckich z Francji, zaangażowanych w kwestię nawrócenia ekologicznego *Życie w harmonii ze światem stworzonym* (Rzym, 03.09.2020), *OsRomPol* 41(2020) nr 10, s. 15.

świętości”⁶⁹⁴. Troszcząc się środowisko naturalne, trzeba najpierw zatroszczyć się o młodego człowieka i doprowadzić go do zrozumienia, że postęp cywilizacyjny, nadmierne gromadzenie dóbr materialnych i szukanie kolejnych przyjemności nie nadają sensu ludzkiej egzystencji oraz nie prowadzą do poprawy życia na ziemi. Franciszek zachęca, by młodzi ludzie brali przykład ze swoich rówieśników, którzy wzrastając w środowisku wysokiej konsumpcji i dobrobytu, potrafili ukształtować w sobie wrażliwość ekologiczną, zmieniać swoje nawyki i w godny podziwu sposób zabiegać o ochronę środowiska (por. LS 209).

Troszcząc się o formację młodzieży do zaangażowania na rzecz ochrony środowiska, Franciszek zauważa także, że nie może się ona realizować bez Bożej pomocy. „Nie będzie bowiem możliwe zaangażowanie w rzeczy wielkie jedynie w oparciu o wspaniałe doktryny, bez pewnej mistyki, zachęcającej nas, bez wewnętrznego poruszenia dającego impuls, motywującego, dodającego odwagi i nadającego sens działalności osobistej i wspólnotowej” (LS 216). Chcąc wnieść wkład w rozwiązanie problemu ekologicznego, młody człowiek powinien najpierw odkryć na nowo najgłębsze motywacje troski o środowisko, ponieważ jego duchowość nie jest odłączona od ciała i natury, ani od realiów świata doczesnego. Papież odwołując się do ignacjańskiej formy modlitwy, jaką jest kontemplacja, zachęca do odkrywania i poznawania Boga w Jego stworzeniach (por. QA 55). Według niego, pozwoli to młodym ludziom przyjąć postawę opiekuńczą wobec świata natury⁶⁹⁵. Uczy, że należy to czynić „od wewnątrz”, ponieważ każdy człowiek nie jest jedynie widzem otaczającej rzeczywistości, lecz jej integralną częścią. Praktyka ta – zdaniem Franciszka – pozwala na nowo zachwycić się pięknem przyrody i z jeszcze większą determinacją podejmować działania służące jej ochronie⁶⁹⁶. Papież zachęca także młodych do modlitwy o ochronę stworzenia, a w Kościele katolickim dzień 1 września ustanowił Światowym Dniem Modlitwy o Ochronę Stworzenia⁶⁹⁷.

⁶⁹⁴ Tenże, Orędzie na 30. Światowy Dzień Młodzieży *Miejcie odwagę iść pod prąd i być szczęśliwi* (Rzym, 31.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 8.

⁶⁹⁵ Franciszek uczy, że młodzi ludzie obserwując przyrodę, mogą się od niej nauczyć właściwych zachowań. Obserwując na przykład rośliny, można nauczyć się współdziałania z otaczającym środowiskiem, ponieważ „nawet kiedy rośliny rywalizują ze sobą, w rzeczywistości współdziałają dla dobra ekosystemu. Uczmy się od łagodności roślin – ich pokora i cichość mogą nam ukazać inny styl, którego pilnie potrzebujemy”. Tenże, Przemówienie do uczestników konferencji „Ekonomia Franciszka” *Od ekonomii, która zabija do ekonomii życia* (Asyż, 24.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 10.

⁶⁹⁶ Tenże, Audiencja generalna *Troska o wspólny dom i postawa kontemplacyjna* (Rzym, 16.09.2020), OsRomPol 41(2020) nr 10, s. 21.

⁶⁹⁷ Tenże, *List o ustanowieniu „Światowego Dnia Modlitwy o Ochronę Stworzenia” w dniu 1 września* (Rzym, 06.08.2015), <https://swietostworzenia.pl/nasze-dzialania/czas-dla-stworzenia-season-of-creation/594-swiatowy-dzien-modlitw-o-ochrone-stworzenia> [29.02.2024]; por. tenże, Przesłanie na Światowy Dzień Modlitwy

Młodzi ludzie, którzy pragną przemianę współczesnego świata potrzebują poddać się formacji promującej nowy styl życia i nowy styl kulturowy. Wymaga to formacji na rzecz „kultury troski”, zamiast „kultury odrzucenia”⁶⁹⁸. Papież zwraca uwagę, że współcześnie wielu młodych ludzi żyje w świecie hedonistycznym i konsumpcjonistycznym, gdzie wartości są ulotne i chwilowe. Panuje sekularyzm, indywidualizm, relatywizm i materializm praktyczny⁶⁹⁹. Nowe możliwości techniczne i komunikacyjne połączone ze zjawiskiem globalizacji sprawiły, że świat „przyspieszył” i stał się „globalną wioską”⁷⁰⁰. Młody człowiek żyjący w takiej rzeczywistości bywa deprecjonowany, sprowadzany do roli konsumenta, a jego życie do poziomu dobra konsumpcyjnego (EG 53)⁷⁰¹. Papież porównuje tę rzeczywistość do działania aparatu destylacyjnego: „Człowiekowi przydarza się to, co dzieje się z winem, gdy staje się grappą: przechodzi przez specjalny aparat destylacyjny. Przestaje być winem, jest czymś innym: być może czymś bardziej użytecznym, czymś jakościowo lepszym, ale nie jest winem! Z człowiekiem jest podobnie: człowiek przechodzi przez ten aparat destylacyjny i – mówię to poważnie! – traci człowieczeństwo, staje się narzędziem systemu, systemu społecznego, ekonomicznego, systemu, w którym panują nierówności”⁷⁰². Zdaniem Franciszka, współczesny świat znalazł nowego bożka w postaci pieniądza i w dyktaturze ekonomii pozbawionej „ludzkiego oblicza”⁷⁰³. Potrzeba jest tak formować młodych ludzi, by byli w stanie się przeciwstawić temu wszystkiemu, co godzi w ludzką godność i prowadzi do zniewolenia. Według Franciszka, antidotum na współczesną kulturę tymczasowości są konstruktywne działania, które jednoczą ludzi żyjących pięknymi, ewangelicznymi wartościami i ideałami⁷⁰⁴. Wskazuje on, że należy wychowywać i wspierać młodzież w procesie dojrzewania do podejmowania życiowych wyborów opartych na trwałych, racjonalnych fundamentach, a nie tylko na emocjach, oraz uczyć budowania trwałych więzi.

o Ochronę Świata Stworzonego *Dostęp do wody pitnej fundamentalnym prawem człowieka* (Rzym, 01.09.2018), OsRomPol 39(2018) nr 8-9, s. 5.

⁶⁹⁸ Tenże, Przemówienie w Biurze Narodów Zjednoczonych w Nairobi *Zmiana modelu rozwoju* (Nairobi, 26.11.2015), OsRomPol 36(2015) nr 12, s. 14.

⁶⁹⁹ Por. P. Rabczyński, *A Christian Family in a „Provisional Culture”*, „Roczniki Teologii Katolickiej” 2017 nr 3, s. 146.

⁷⁰⁰ Por. P. Sproncel, *Kultura tymczasowości jako wyzwanie dla duszpasterstwa Kościoła w świetle nauczania papieża Franciszka*, Kraków 2022, s. 40.

⁷⁰¹ Por. Franciszek, Audyencja dla nowych ambasadorów przy Stolicy Apostolskiej *Pieniądz musi służyć, a nie rządzić* (Rzym, 16.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 13-14.

⁷⁰² Tenże, Przemówienie do uczestników seminarium na temat: «Aby gospodarka była coraz bardziej inkluzywna» *Przestańmy odrzucać!* (Rzym, 12.07.2014), OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 44.

⁷⁰³ Tenże, Audyencja dla nowych ambasadorów przy Stolicy Apostolskiej *Pieniądz musi służyć, a nie rządzić* (Rzym, 16.05.2013), s. 13-14; por. tenże, Audyencja generalna *Skażeni przez kulturę odrzucenia* (Rzym, 05.06.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 49.

⁷⁰⁴ Tenże, Spotkanie z młodzieżą na piazza Vittorio *Trzeba żyć, a nie wegetować* (Turyn, 21.06.2015), s. 31.

Papież uważa za ważne uczenie młodych ludzi odpowiedzialności⁷⁰⁵. Współczesna „kultura światowości” pochłonęła wielu młodych chrześcijan, którzy nie poznali lub zapomnieli czym jest wierność i wszystko próbowali negocjować. Jest to „kultura pokazywania się i makijażu” budująca na tym, co powierzchowne i często zakłamane⁷⁰⁶. Wskazuje on, że kulturę należy ewangelizować i przestrzegać młodych ludzi przed powierzchownym sposobem życia, aby nie stali się jego ofiarami⁷⁰⁷. Młodzi w wyniku formacji powinni umacniać się w przekonaniu, że wiara jest tym, co przynosi pewność, a to, co jest głoszone jest odwieczną prawdą egzystencjalną i powinno być przekazywane wszystkim ludziom. Należy zatem z odwagą przewycięzać wszelkie lęki i wbrew pokusom i trendom świata zapraszać wszystkich do przyjęcia daru pewnej miłości Boga i wszystkiego, co ona ze sobą niesie⁷⁰⁸. Papież motywuje młodych do odwagi w przeciwstawianiu się temu, co złe we współczesnym świecie: „proszę was, abyście byli rewolucyjni, byście szli pod prąd; tak, proszę, abyście w tym względzie buntowali się przeciwko owej kulturze tymczasowości, która w istocie myśli, że nie jesteście zdolni do odpowiedzialności, że nie jesteście w stanie prawdziwie kochać. Ja pokładam ufność w was, młodych, i modłę się za was. Miejcie odwagę «iść pod prąd»”⁷⁰⁹.

Współcześnie, gdy poszerza się zjawisko migracji, ważnym zadaniem dla Kościoła jest formowanie młodych ludzi do inkulturacji. Każdy człowiek posiada swoją historię życia oraz miejsce, w którym kształtowała się jego osobowość. Dom rodzinny, szkoła, religia, kultura i zwyczaje kraju pochodzenia mają konkretne przełożenie na sposób życia i wartości, którymi się kieruje. W sytuacji, gdy zmienia on miejsce swojego pobytu i życia, wchodzi w nową, obcą mu rzeczywistość, co może prowadzić do różnorodnych trudności inkulturacyjnych. Papież Franciszek, podejmując temat inkulturacji, naucza że „łaska zakłada kulturę, a Boży dar wciela się w kulturę tego, który go przyjmuje” (EG 115) i dzięki temu kultura staje się wyrazem bogactwa życia wewnętrznego. Zachęca on młodych ludzi, by za pośrednictwem malarstwa, literatury, rzemiosła, muzyki ukazywali światu swoje bogactwo

⁷⁰⁵ Tenże, Homilia podczas Mszy św. na dawnym stadionie miejskim w Campobasso *Wobec godności osoby wszystko inne jest drugorzędne* (Campobasso, 05.07.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 38.

⁷⁰⁶ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Relacja z Bogiem jest bezinteresowna, jest relacją przyjaźni* (Rzym, 15.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 39.

⁷⁰⁷ Tenże, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego *Trzeba powiedzieć «nie» kulturze prowizoryczności* (Rzym, 28.01.2017), OsRomPol 38(2017) nr 2, s. 15.

⁷⁰⁸ Por. A. Proniewski, *Wiara źródłem apostołstwa w świecie*, s. 19.

⁷⁰⁹ Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania z wolontariuszami Światowych Dni Młodzieży w Brazylii* (Rio de Janeiro, 28.07.2013), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130728_gmg-rio-volontari.html [04.03.2024].

kulturowe. Stwarza to możliwość komunikacji pozwalającej na wzajemne poznanie, ubogacanie i zjednoczenie⁷¹⁰. „Zauważamy, że oznacza to podwójny ruch. Z jednej strony dynamika zapłodnienia, która pozwala wyrazić Ewangelię w pewnym miejscu, ponieważ «gdy jakaś wspólnota przyjmuje orędzie zbawienia, Duch Święty zapładnia jej kulturę przemieniającą mocą Ewangelii» (EG 116). Z drugiej strony sam Kościół przeżywa proces przyjmowania, który ubogaca go w to, co Duch już tajemniczo zasiał w tej kulturze. W ten sposób «Duch Święty ozdabia Kościół, ukazując mu nowe aspekty Objawienia, obdarzając go nowym obliczem» (EG 116). Ostatecznie chodzi o pozwolenie i zachęcanie, by przepowiadanie niewyczerpalnej Ewangelii, przekazywanej «w kategoriach właściwych dla kultury, gdzie jest ona głoszona, prowadziło do nowej syntezy z tą kulturą» (EG 129)” (QA 68). Formacja młodych ludzi do inkulturacji umożliwia pozytywne postrzeganie osób pochodzących z innych części świata i tworzenie z nimi przyjaznych wspólnot życia.

Formacja młodych ludzi do zaangażowania w kulturę zakłada potrzebę inkulturacji Ewangelii. Franciszek tłumaczy, że „w krajach o tradycji chrześcijańskiej będzie chodziło o towarzyszenie, troszczenie się i umacnianie istniejącego już bogactwa, natomiast w krajach o innych tradycjach religijnych lub głęboko zsekularyzowanych będzie chodziło o sprzyjanie nowym procesom ewangelizacji kultury, chociaż zakładają projekty na dłuższą miarę. Nie możemy jednak ignorować, że zawsze chodzi o wezwanie do wzrostu. Każda kultura i każda grupa społeczna potrzebuje oczyszczenia i dojrzenia” (EG 69). Franciszek uczy, że nie należy kurczowo trzymać się jedynie paradygmatów zachowań „kultury, jaka była od zawsze”, ponieważ to zamykał człowieka na rozwój i to wszystko, co Duch Święty pragnie wnieść za pomocą innych. Według niego, należy uczyć młodych ludzi w każdych okolicznościach rozeznawać wolę Bożą, odkrywać działanie Ducha Świętego tak, aby potrafili Go następnie głosić w zrozumiałym języku dla drugiego człowieka i jego kultury⁷¹¹.

⁷¹⁰ Tenże, Przemówienie podczas spotkania z ludnością Amazonii w Puerto Maldonado *Chrońmy Amazonię przed gospodarczym i ideologicznym kolonializmem* (Lima, 19.01.2018), OsRomPol OsRomPol 39(2018) nr 2, s. 25.

⁷¹¹ Tenże, Przemówienie do członków komitetu koordynacyjnego CELAM na zakończenie Światowych Dni Młodzieży w Rio de Janeiro *Nie należy ignorować «rewolucji czułości», która spowodowała wcielenie Słowa* (Rio de Janeiro, 28.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 26-27; por. tenże, Przemówienie do uczestników kongresu na temat „Świętość dziś” *Święci są fascynującym komentarzem do Ewangelii* (Rzym, 06.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 22.

4. Formacja do działalności charytatywnej

Działalność charytatywna wynika z przykazania miłości i jest ona chrześcijańskim obowiązkiem wprowadzania miłości w czyn (por. DCE 20). Należy do istotnych form działalności Kościoła znajdujących swoje źródło w Bogu. Dzięki niej przykazania miłości Boga i człowieka znajdują konkretny wyraz przyczyniając się do rozszerzania stwórczej i odkupieńczej miłości Boga na całą ludzkość. Młody człowiek, włączając się w pomoc ubogim, kontynuuje dzieło miłości Jezusa Chrystusa. W taki sposób podejmowane przez Kościół dzieła miłości i miłosierdzia są istotnym wyznacznikiem wierności Bogu, Jego przykazaniom oraz powierzonej misji względem świata. W opcji preferencyjnej na rzecz ubogich i cierpiących Kościół odnajduje i ukazuje światu wizerunek Zbawiciela⁷¹². Działalność charytatywna obejmuje swym zasięgiem wszystkich ludzi i ich potrzeby (por. DA 8). Franciszek wyjaśnia, że osoby zaangażowane w tę działalność niosą pomoc chorym i umierającym, towarzyszą osobom zniewolonym i uzależnionym szczególnie na terenach dotkniętych ubóstwem, troszczą się o edukację dzieci i młodzieży oraz o osoby samotne i w podeszłym wieku. W różnorodnych sytuacjach pielęgnują i przekazują ewangeliczne wartości dając przykład ofiary i poświęcenia na wzór Chrystusa, który stał się człowiekiem (por. EG 76). Franciszek wskazuje młodzieży, że współczesny świat potrzebuje jej ofiary i poświęcenia na wzór Chrystusa, aby oddała swoje życie na bezinteresowną służbę najsłabszym i najuboższym. „W obliczu zła, cierpienia, grzechu jedyną możliwą odpowiedzią ucznia Jezusa jest dar z siebie, a nawet dar życia, na wzór Chrystusa; to jest postawa służby. Jeśli ktoś, kto nazywa siebie chrześcijaninem, nie żyje, aby służyć, nie służy, żeby żyć. Swoim życiem zapiera się Jezusa Chrystusa”⁷¹³. Nauczanie Papieża zawiera zaproszenie do pełnienia czynów miłości i miłosierdzia, do których wezwani są młodzi ludzie. Dla podejmowania takich działań istotna jest współpraca z Bogiem, a także kształtowanie w sobie umiejętności dostrzegania w bliźnich Boga, na podobieństwo którego człowiek został stworzony oraz „Chrystusa Pana, któremu rzeczywiście ofiarowuje się wszystko, cokolwiek daje się potrzebującemu” (DA 8).

⁷¹² Por. H. Tryk, *Formacja kleryków do posługi charytatywnej w świetle projektu nowego «Ratio Institutionis Sacerdotalis pro Polonia»*, „Forum Teologiczne” 22(2021), s. 257.

⁷¹³ Franciszek, Przemówienie na zakończenie Drogi Krzyżowej na krakowskich Błoniach *Gdzie jest Bóg?* (Kraków, 29.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 21.

Zdaniem Franciszka, formacja apostołska do działalności charytatywnej powinna uczyć chrześcijańskiego rozumienia obecności krzyża w życiu. Zwracając się do ludzi młodych przypomniawszy: „Ileż przemian, ileż prawdziwych nawróceń w życiu wielu młodych ludzi zrodziło się właśnie ze spotkania z tym prostym krzyżem! Być może zadawaliście sobie pytanie: skąd bierze się ta nadzwyczajna moc krzyża? Oto odpowiedź: krzyż jest najbardziej wymownym znakiem Miłosierdzia Boga! Jest potwierdzeniem, że miarą miłości Boga wobec ludzkości jest miłość bez miary! Na krzyżu możemy dotknąć Miłosierdzia Boga i dać się dotknąć Jego Miłosierdziu!”⁷¹⁴. Krzyż jest znakiem, który został powierzony młodzieży, aby wraz z nim niosła przesłanie Bożego miłosierdzia całemu światu. Został on подарowany młodzieży przez Jana Pawła II na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Odkupienia i od 22 kwietnia 1984 roku stał się „żywą ikoną Kościoła pielgrzymującego po drogach świata”⁷¹⁵. Franciszek podejmując to przesłanie Jana Pawła II i Benedykta XVI podkreślił aktualność obecności krzyża w realizacji misji głoszenia światu orędzia Bożego miłosierdzia. Powiedział do młodzieży: „Nieście go, aby wszystkim powiedzieć, że na krzyżu Jezus zburzył mur wrogości, dzielący ludzi i narody, i przyniósł pojednanie i pokój. (...) Młodzi muszą powiedzieć światu: dobrze jest naśladować Jezusa; dobrze jest iść z Jezusem; dobre jest przesłanie Jezusa; dobrze jest wykraczać poza samych siebie, iść na peryferie świata i istnienia, aby nieść Jezusa! Trzy słowa: radość, krzyż, młodzi”⁷¹⁶. Franciszek uważa, że ludzie młodzi adorujący krzyż Chrystusa są bardziej wrażliwi na potrzeby innych ludzi.

Franciszek przypomniawszy młodym wiernym o ich misji apostołskiej w Kościele: „Także dzisiaj Pan nadal potrzebuje was, młodych, dla swego Kościoła. Drodzy młodzi, Pan was potrzebuje! Także dzisiaj wzywa każdego z was, byście szli za Nim w Jego Kościele i byli misjonarzami. Drodzy młodzi, Pan was wzywa! Nie masę! Ciebie, i ciebie, i ciebie, każdego. Słuchajcie w sercu, co do was mówi”⁷¹⁷. Przekonywał młodych słowami: „Kościół dziś na was patrzy – powiem więcej: świat dziś na was patrzy – i chce się od was uczyć, aby odnowić swoją ufność w miłosierdzie Ojca, który ma zawsze młode oblicze i nie przestaje nas

⁷¹⁴ Tenże, Orędzie na 31. Światowy Dzień Młodzieży 2016 r. *Nieście płomień miłosiernej miłości Chrystusa* (Rzym, 15.08.2015), OsRomPol 36(2015) nr 10, s. 6.

⁷¹⁵ Jan Paweł II, Orędzie do młodych całego świata z okazji 12. Światowego Dnia Młodzieży *Nauczycielu gdzie mieszkasz? Chodźcie a zobaczycie (J 1, 38-39)* (Castel Gandolfo, 15.08.1996), <https://jp2online.pl/en/object/oredzie-do-mlodych-calego-swiata-z-okazji-xii-swiatowego-dnia-mlodziezy;T2JqZWN0OjI4MTI=> [13.12.2023].

⁷¹⁶ Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Niedzielę Palmową i Światowy Dzień Młodzieży *Nie bądźcie nigdy ludźmi smutnymi* (Rzym, 24.03.2013), OsRomPol 34(2013) nr 5, s. 31.

⁷¹⁷ Tenże, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na plaży Copacabana *Jesteście polem Bożej wiary* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), s. 14.

zapraszać, abyśmy włączyli się do Jego królestwa (...)”⁷¹⁸. Modlił się również z nimi w intencji zaangażowania młodych „w przygodę miłosierdzia” do „budowania mostów i burzenia murów”, niesienia pomocy ubogim, samotnym, opuszczonym i tym, którzy utracili sens życia⁷¹⁹. Papież uczy młodych, że do podejmowania dzieł miłosierdzia potrzebują zdobyć się na „szaleństwo” miłości Boga, które znajduje swój wyraz w krzyżu Chrystusa i pozwala jej doświadczyć w głodnym, spragnionym, nagim, chorym, przebywającym w więzieniu, uchodźcy i migrancie, osobach z sąsiedztwa i ludziach samotnych⁷²⁰.

Formacja do działalności charytatywnej prowadzi do osobistego doświadczenia Bożego miłosierdzia. Doświadczenie to pozwala młodemu człowiekowi stać się misjonarzem miłosierdzia poprzez czyny, słowa i modlitwę w świecie zubożniałym na potrzeby innych. Podczas odbywającego się w Kościele Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia Franciszek zachęca młodzież do odkrywania znaczenia uczynków miłosierdzia względem duszy i względem ciała, ponieważ postawa miłosierdzia jest sprawdzianem autentyczności i wiarygodności postawy ucznia Jezusa we współczesnym świecie⁷²¹. Jezus – zdaniem Papieża – nie żąda od człowieka podziwu wobec Jego obrazów, figur lub przedstawiających Go multimediów zamieszczanych w Internecie. Chrystus jest obecny w braciach i siostrach, którzy znoszą cierpienia, tak jak On: cierpią z powodu niewolniczej pracy, dramatów rodzinnych, chorób oraz toczących się wojen i terroryzmu. Podobnie jak On, są oszukani, zdradzeni, ograbiani z godności i odrzucani. Papież zapewnia, że Jezus jest w nich obecny i prosi, aby się Nim zainteresować oraz uznać Go i kochać⁷²². Takie spojrzenie na rzeczywistość cierpienia przemienia sposób myślenia młodych ludzi i uzdalnia ich do przyjęcia postawy miłosiernej. Mając na uwadze formację młodzieży do pełnienia dzieł charytatywnych, Franciszek zachęca ją do „odkrycia na nowo uczynków miłosierdzia względem ciała: głodnych nakarmić, spragnionych napoić, nagich przyodziać, podróżnych w dom przyjąć, więźniów pocieszać, chorych nawiedzać, umarłych grzebać. Nie zapominajmy również o uczynkach miłosierdzia względem duszy: grzeszących upominać, nieumiejętnych pouczać, wątpiącym dobrze radzić, strapionych pocieszać, krzywdy cierpliwie

⁷¹⁸ Tenże, Przemówienie podczas spotkania powitalnego z uczestnikami ŚDM na krakowskich Błoniach *Polska chce być wiecznie młodym obliczem miłosierdzia* (Kraków, 28.07.2016), s. 15.

⁷¹⁹ Tamże, s. 17.

⁷²⁰ Franciszek, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na «Campus Misericordiae» w Brzegach *Nic nie usprawiedliwia przelewu bratniej krwi* (Kraków, 30.07.2016), s. 26-27.

⁷²¹ Por. M. Szczodry, *Młodzi w Kościele Franciszka*, s. 223.

⁷²² Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Niedzielę Palmową *Nasze ostateczne zwycięstwo będzie musiało przejść przez mękę i krzyż* (Rzym, 09.04.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 5, s. 25.

znosić, urazy chętnie darować, modlić się za żywych i umarłych”⁷²³. Zdaniem Papieża, człowiek, który ma „serce miłosierne”, jest zdolny porzucić to, co dla niego wygodne i zauważyć innych, będących w różnorodnych potrzebach. Człowiek o „sercu miłosiernym” potrafi otoczyć troską, czułością i współczuciem oraz dać schronienie pozbawionym domu, tworząc wraz z nimi rodzinną atmosferę⁷²⁴. Do takiej „postawy serca” prowadzi chrześcijańska formacja młodzieży.

Zachęcając młodych do podejmowania działań charytatywnych Franciszek mówi o potrzebie dawania świadectwa o miłosierdziu. Naucza, że jest ono chrześcijańskim obowiązkiem, od którego nie wolno się uchylać. Zauważa wielu ludzi, którzy potrzebują usłyszeć i doświadczyć miłosierdzia, ponieważ są wewnętrznie zamknięci po urazach, żywią nienawiść i przez to nie są zdolni do przebaczenia. Farmacja charytatywna niesie pomoc młodym ludziom do bycia pokornymi narzędziami i misjonarzami miłosierdzia, którzy pomogą wyjść z tego zamknięcia i otworzyć się na Boga i drugiego człowieka⁷²⁵. Zdaniem Franciszka, nie jest dobrze, gdy ludzie młodzi, pewni Bożej miłości i miłosierdzia zachowują się ospale, ponieważ sami jej doświadczyli. Ich zadaniem jest praktykowanie miłosierdzia, przez które sami zostali zbawieni⁷²⁶. Papież uważa, że ten, kto pełni uczynki miłosierne wzrasta w człowieczeństwie, a żyjąc ewangeliczną miłością, nie boi się śmierci i podąża drogą prowadzącą do radości wiecznej⁷²⁷.

Formacja młodzieży do działalności charytatywnej obejmuje wprowadzenie jej w działalność kościelnej organizacji *Caritas* oraz innych dzieł prowadzonych przez wspólnotę Kościoła⁷²⁸. Jak wyjaśnia Franciszek, *Caritas* jest organizacją rozpowszechnioną w parafiach i wspólnotach, krajach i regionach na całym świecie, która „instytucjonalizuje miłość w Kościele”⁷²⁹. Źródłem, bez którego nie może ona istnieć i właściwie funkcjonować, jest miłość do Boga i bliźniego wyrażana w postawie przyjmowania. Jest to przyjmowanie „proste

⁷²³ Tenże, Orędzie na 31. Światowy Dzień Młodzieży 2016 r. *Nieście płomień miłosiernej miłości Chrystusa* (Rzym, 15.08.2015), s. 6-7.

⁷²⁴ Tenże, Przemówienie podczas spotkania powitalnego z uczestnikami ŚDM na krakowskich Błoniach *Polska chce być wiecznie młodym obliczem miłosierdzia*, s. 15-16.

⁷²⁵ Tenże, Rozważanie w bazylice Matki Bożej Anielskiej w Asyżu *Świat potrzebuje przebaczenia* (Asyż, 04.08.2016), *OsRomPol* 37(2016) nr 9, s. 18.

⁷²⁶ Tenże, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie VI Azjatyckiego Dnia Młodzieży *Młodzieży azjatycka, przebudź się!* (Haemi, 17.08.2014), *OsRomPol* 35(2014) nr 8-9, s. 22.

⁷²⁷ Tenże, Przemówienie podczas wizyty w szpitalu dziecięcym w Prokocimiu *Bądźmy przy każdym chorym dziecku* (Kraków, 29.07.2016), *OsRomPol* 36(2016) nr 7-8, s. 20.

⁷²⁸ Tenże, Przemówienie do wiernych w Piazza Armerina *Trzeba dotykać ran Kościoła i społeczeństwa* (Sycylia, 15.09.2018), s. 44; por. także *Caritas Polska, Statut zatwierdzony dn. 13.03.2023*, § 7, <https://caritas.pl/wp-content/uploads/2023/03/statut-caritas-polska-nowelizacja-13-03-2023.pdf> [07.03.2024].

⁷²⁹ Por. *Caritas Internationalis, Caritas is Church*, <https://www.caritas.org/who-we-are/caritas-ischurch/> [07.03.2024].

i uległe” Boga i bliźniego, który jest w potrzebie. Papież naucza, że ten, „kto angażuje się w misję *Caritas*, nie jest zwyczajnym działaczem, ale właśnie świadkiem Chrystusa. Osobą, która szuka Chrystusa i pozwala, aby Chrystus jej szukał; osobą, która kocha zgodnie z duchem Chrystusa, duchem darmości, duchem obdarowywania. Wszystkie nasze zamierzenia i plany pozostają puste, jeśli nie mamy w sobie tej miłości. Nie naszej, lecz Jego miłości. Lub jeszcze lepiej, naszej oczyszczonej i wzmocnionej przez Jego miłość”⁷³⁰. Formacja młodych ludzi do takiego rozumienia działalności *Caritas* pozwala dostrzec istotne różnice między jej działalnością, a zwyczajną pomocą humanitarną świadczoną przez świeckie instytucje i organizacje. Dzięki niej, młody człowiek może lepiej zrozumieć zasadność niesienia pomocy potrzebującym, niezależnie od ich pochodzenia, koloru skóry i religii⁷³¹. Papież zwracając się do młodych zadaje im pytanie i jednocześnie odpowiada: „Gdzie nas posyła Jezus? Nie ma granic, nie ma ograniczeń: posyła nas do wszystkich. Ewangelia jest dla wszystkich, a nie dla niektórych. Nie jest tylko dla tych, którzy wydają się nam bliżsi, bardziej otwarci, bardziej przyjaźni. Jest dla wszystkich. Nie bójcie się iść i nieść Chrystusa w każde środowisko, aż na peryferie egzystencjalne, także do tych, którzy wydają się najbardziej oddaleni, najbardziej obojętni. Pan poszukuje wszystkich, pragnie, aby wszyscy poczuli ciepło Jego miłosierdzia i Jego miłości”⁷³². Franciszek zachęca ludzi młodych do angażowania się w działalność *Caritas*, ponieważ ich działalność „rzuca nowe światło” na rzeczywistość potrzebującą uzdrowienia, a podejmowane przez nich działania wnoszą młodzieńczą energię i zapal ewangelizacyjny⁷³³. *Caritas* organizuje liczne inicjatywy stwarzające szerokie możliwości rozwoju młodych ludzi. Są to między innymi konferencje, prelekcje, dyskusje promujące chrześcijański system wartości, szczególnie posługę miłosierdzia, a także spotkania modlitewne, pielgrzymki, rekolekcje i dni skupienia oraz publikacje materiałów ewangelizacyjnych⁷³⁴. Przez posługę wolontaryjną w jadłodajniach, wobec samotnych, ubogich, bezrobotnych i bezdomnych oraz odwiedzanie chorych

⁷³⁰ Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na rozpoczęcie 20. Zgromadzenia Generalnego Caritas Internationalis *Stół dla wszystkich głodnych* (Rzym, 12.05.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 21.

⁷³¹ Tamże.

⁷³² Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie 28. Światowego Dnia Młodzieży *Bez obawy, idźcie służyć* (Rio de Janeiro, 28.08.2013), s. 17-18.

⁷³³ Por. Tenże, Przemówienie do uczestników Zgromadzenia Ogólnego Caritas Internationalis *Caritas jest powołana do szerzenia braterstwa w świecie* (Rzym, 13.05.2023), <https://www.vaticannews.va/pl/kosciol/news/2023-05/caritas-jest-powolana-do-szerzenia-braterstwa-w-swiecie.html> [07.03.2024].

⁷³⁴ Por. W. Majkowski, *W służbie człowiekowi*, w: *Z pomocą potrzebującym. 30-lecie Caritas Polska*, red. U. Bejma, M. Iżycki, L. Szot, Warszawa 2020, s. 38.

i więźniów młodzi ludzie uczą się miłości, bezinteresowności i pokory oraz przyczyniają się do pomnażania dobra w świecie⁷³⁵.

Znajomość uczynków miłosierdzia wynikająca z edukacji i osobistego doświadczenia, wyrażona w oficjalnym nauczaniu Kościoła (zob. KKK 2447), jest dla ludzi młodych punktem odniesienia, a także impulsem do ich wykonywania. Zdobyta wiedza i doświadczenie nie mogą jednak być czymś, co ogranicza ludzi młodych. Franciszek naucza, że uczynki miłosierdzia są „rękodziełem” charakteryzującym się niepowtarzalnością i wyjątkowością w zależności od sytuacji i osoby, która je wykonuje. Żaden z tych czynów nie jest taki sam i można go wykonywać na wiele różnych sposobów. Jest to możliwe, ponieważ ich inicjatorem jest Bóg wszechmogący, niczym nie ograniczony w swym działaniu. Niepowtarzalność czynów miłosierdzia i różnorodność form ich wykonywania ma źródło także z odmienności i niepowtarzalności ludzi. Dzięki temu – zdaniem Papieża – ludzie młodzi, nie popadając w skostniałe schematy, mogą przez proste gesty i czynności odnoszące się do sfery duchowej i cielesnej człowieka, rozwijać w świecie „kulturę miłosierdzia”⁷³⁶. „W świecie zaatakowanym, niestety, przez wirusa obojętności uczynki miłosierdzia są najlepszym antidotum. Wychowują nas bowiem do wrażliwości na podstawowe potrzeby naszych «braci najmniejszych» (Mt 25, 40), w których jest obecny Jezus. (...) Jestem przekonany, że poprzez te proste, codzienne gesty możemy dokonać prawdziwej rewolucji kulturalnej, jak w przeszłości. Jeśli każdy z nas codziennie uczyni jeden z nich, będzie to prawdziwa rewolucja w świecie! Ale wszyscy, każdy z nas” (EG 127)⁷³⁷. Formacja młodzieży do działalności charytatywnej nie ma na celu uczenia ich jedynie form działalności charytatywnej. Jej celem jest także uczenie młodych ludzi wartości takich jak: szacunek, uczciwość, odpowiedzialność, sprawiedliwość i mądrość. Wartości te pozwalają wyzbyć się egocentryzmu oraz podjąć posługę diakonijną względem potrzebujących. Kształtowany w młodzieży szacunek względem osoby ludzkiej, wrażliwość na jej cierpienia, akceptacja i właściwie rozumiana tolerancja są wartościami, które pomagają doceniać i dbać o ludzką godność⁷³⁸.

⁷³⁵ Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Lekcja pokory* (Rzym, 28.08.2016), OsRomPol 36(2016) nr 9, s. 39.

⁷³⁶ Tenże, List apostolski na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia *Misericordia et misera* (Rzym, 20.11.2016), s. 12.

⁷³⁷ Tenże, Audiencja generalna *Rewolucyjne uczynki miłosierdzia* (Rzym, 12.10.2016), OsRomPol 37(2016) nr 11, s. 45-46.

⁷³⁸ Por. R. B. Herka, *Rola Kościoła katolickiego w procesie wychowania dzieci i młodzieży do pracy charytatywnej i wolontariatu*, w: *Człowiek chory i umierający. Możliwości wsparcia i formy pomocy*, red. J. Stala, Kraków 2014, s. 240.

Formacja młodzieży do działalności charytatywnej jest nastawiona na niesienie bliźnim odpowiedniej pomocy. Pomoc ta nie ogranicza się do rzeczy materialnych. Wynika to ze słów świętego Pawła: „gdybym rozdał na jałmużnę całą majątność moją, a ciało wystawił na spalenie, lecz miłości bym nie miał, nic bym nie zyskał” (1 Kor 13, 3). Formując młodzież do posługi charytatywnej należy dbać o jej rozwój duchowy, który Franciszek nazywa „kapitałem duchowym”. Troska o życie duchowe młodzieży daje motywację do wypełniania codziennych obowiązków i podejmowania kolejnych działań z ewangeliczną radością i entuzjazmem. Posługując się przykładem wychowania, jakie otrzymał Jezus od świętego Józefa, który „uczył go chodzić, biorąc Go za rękę: był dla Niego, jak ojciec, który podnosi dziecko do policzka, pochyla się nad nim, aby go nakarmić”⁷³⁹, uczy o potrzebie czułości. Bez niej – zdaniem Papieża – grozi młodemu pokoleniu niebezpieczeństwo szukania bezdusznej sprawiedliwości zapominając o miłości i miłosierdziu⁷⁴⁰. Ludzie młodzi szczególnie potrzebują tego rodzaju doświadczeń. Papież zauważa, że współczesna kultura niszczy życie duchowe ludzi młodych. Wielu z nich, w konfrontacji z cierpieniem, doświadczając różnorodnych przeciwności cierpi, gubiąc nadzieję i poczucie sensu życia i jakichkolwiek starań. Z powodu braku faktycznego oparcia w Bogu, nie potrafi przeżywać cierpienia, rozczarowania, żałoby i popada we frustrację. Dowodem na te deficyty jest wzrost liczby samobójstw wśród młodzieży⁷⁴¹. Formacja młodych ludzi do działalności charytatywnej buduje u ich fundament życia i działalności. Dzięki niemu sami odkrywają bogactwo życia duchowego dające im poczucie bezpieczeństwa, wewnętrzny pokój i nadzieję, którymi mogą dzielić się z innymi. Chodzi zatem o harmonijny rozwój młodych

⁷³⁹ Franciszek, List apostolski z okazji 150. rocznicy ogłoszenia Świętego Józefa Patronem Kościoła Powszechnego *Patris corde* (Rzym, 08.12.2020), 2, <https://www.ekai.pl/dokumenty/list-apostolski-patris-corde-ojca-swietego-franciszka-z-okazji-150-rocznicy-ogloszenia-swietego-jozefa-patronem-kosciola-powszechnego/> [02.06.2023].

⁷⁴⁰ Por. Tenże, Audiencja generalna *Św. Józef – ojciec czułości* (Rzym, 19.01.2022), OsRomPol 42(2022) nr 2, s. 31-32.

⁷⁴¹ Tenże, Przemówienie do uczestników konferencji „Ekonomia Franciszka” *Od ekonomii, która zabija do ekonomii życia* (Asyż, 24.09.2022), s. 11-12; Franciszek mając na uwadze odpowiedzialność Kościoła za niesienie integralnej pomocy człowiekowi ustanowił w 2016 roku *Dykasterię do spraw integralnego rozwoju człowieka*. Do głównych jej kompetencji należy holistyczna troska o migrantów, potrzebujących, chorych i wyłączonych, zmarginalizowanych i ofiary konfliktów zbrojnych oraz katastrof naturalnych, więźniów, bezrobotnych i ofiary różnorodnych formy niewolnictwa i tortur. Podczas kongresu na temat: „Perspektywy służby na rzecz integralnego rozwoju człowieka – 50 lat od «Populorum progressio»” wyjaśnił, że troszcząc się o integralny rozwój człowieka należy brać pod uwagę ekonomię, finanse, pracę, kulturę, życie rodzinne, religię uwzględniając specyfikę każdego człowieka. Człowiek „jest niczym orkiestra, która gra dobrze, jeżeli poszczególne instrumenty są ze sobą zestrojone i wykonują wspólną dla wszystkich partyturę”. Franciszek, Przemówienie z okazji 50. rocznicy ogłoszenia encykliki „Populorum progressio” *Obowiązek integrowania* (Rzym, 04.04.2017), OsRomPol 38(2017) nr 5, s. 34; por. tenże, *List Apostolski w formie „Motu proprio” ustanawiający „Dykasterię do spraw integralnego rozwoju człowieka”* (Rzym, 17.08.2016), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20160817_humanam-progressionem.html [07.03.2024].

ludzi, doskonalenie ich wewnętrznych sprawności, z których mogą wynikać zaangażowanie w sprawy społeczne, służba na rzecz ludzi ubogich i pokrzywdzonych, w kontekście ostatecznego celu życia człowieka, jakim jest zbawienie i życie wieczne⁷⁴².

Formacja do działalności charytatywnej rozpoczyna się w rodzinie. Tworzy ona atmosferę miłości, dostarcza prawidłowych wzorców zachowań oraz buduje prawidłowy system wartości. W rodzinie młody człowiek uczy się dostrzegać drugiego człowieka, szanować go, słuchać, przebaczać oraz dzielić się z nim posiadaniem dobrem⁷⁴³. Rodzina jest miejscem, w którym człowiek wykonuje pierwsze gesty dobroczynności otaczając modlitwą osoby będące w różnorodnych potrzebach oraz niosąc bezinteresowną pomoc swoim bliskim. Franciszek zwraca uwagę, że w formacji młodych ludzi do posługi charytatywnej ważne jest uczenie zwyczajnych gestów miłości najpierw w najbliższym otoczeniu: w rodzinie, sąsiedztwie, wśród kolegów i znajomych, parafii i szkole. Jest to „miłość codzienna i zwyczajna”, która kształtuje charakter, osobowość młodych ludzi i prowadzi do rzeczywistej przemiany świata⁷⁴⁴. Papież zachęca również młodzież do odwagi w odpowiadaniu na Boże wezwanie do pełnienia uczynków miłości i miłosierdzia. Stawia jej za przykład Maryję, której pierwszym czynem po wydarzeniu zwiastowania była wyprawa do swej krewnej Elżbiety, aby jej pomóc⁷⁴⁵.

Rodzina jest także miejscem, w którym młodzi ludzie kształtują swoje myślenie. Jej zadaniem jest nauczanie młodych ludzi współpracy, umiejętności kompromisu i pokojowego rozwiązywania konfliktów. Zdaniem Franciszka, istnieje potrzeba przemiany postrzegania relacji międzyludzkich w kategoriach przeciwstawiania jednych drugim, żeby potrafić rozpoznawać działanie Boga w środowiskach nietypowych i nieprzewidywalnych, oraz w osobach nie należących do najbliższego kręgu. Formacja do działalności charytatywnej ma za cel tworzenie właściwych motywacji młodych ludzi do działania. Motywacje te nie mogą być podyktowane specyfiką osoby potrzebującej wsparcia i pomocy lecz dobrem, do świadczenia którego są oni zaproszeni⁷⁴⁶.

⁷⁴² Por. R. B. Herka, *Rola Kościoła katolickiego w procesie wychowania dzieci i młodzieży do pracy charytatywnej i wolontariatu*, s. 235.

⁷⁴³ Por. Tamże, s. 242.

⁷⁴⁴ Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na dawnym stadionie miejskim w Campobasso *Wobec godności osoby wszystko inne jest drugorzędne* (Campobasso, 05.07.2014), s. 37.

⁷⁴⁵ Tenże, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *W 2016 r. Światowy Dzień Młodzieży odbędzie się w Krakowie* (Rio de Janeiro, 28.07.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 8-9, s. 19.

⁷⁴⁶ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Jezus wzywa do odrzucania tego, co gorszy* (Rzym, 30.09.2018), *OsRomPol* 39(2018) nr 10, s. 60.

Formacja młodzieży do działalności charytatywnej w nauczaniu Franciszka obejmuje wychowanie do gościnności. W rozumieniu Papieża, jest ona „głębką wartością ewangeliczną, która umacnia miłość”⁷⁴⁷, jednym z dzieł miłosierdzia, cnotą ludzką i chrześcijańską, która współcześnie jest szczególnie zaniedbywana. Współcześnie powstają kolejne instytucje zajmujące się problemami chorób, marginalizacji i samotności, ale brakuje ludzi, którzy chcą z otwartością przyjąć i wysłuchać ubogich. Papież zauważa, że problem ten znajduje swój początek w rodzinach, w których zdarza się częściej – z powodu wygodnictwa, egoizmu, pośpiechu, braku empatii, wrażliwości i czasu – wynajmować osoby lub instytucje świadczące opiekę, niż samemu otoczyć bliskich życzliwą miłością⁷⁴⁸. Rodzina powinna żyć dynamiką gościnności, ponieważ mężczyzna i kobieta zawierający małżeństwo przyjmują siebie nawzajem, a następnie, gdy rodzi się dziecko, przyjmują je z otwartością i miłością. Naturalnym jest, że rodzina przyjmuje dziecko niepełnosprawne, osobę starszą, wymagającą opieki, krewnego będącego w trudnej sytuacji. Rodzina – zdaniem Papieża – to miejsce gościnności, i „biada, gdyby tak nie było”⁷⁴⁹. Rodzice powinni mieć świadomość, jak gościnność jest ważną cechą i umiejętnością dla dalszego życia i funkcjonowania dzieci w ich przyszłym życiu oraz tego, jak w przyszłości będą funkcjonowały rodziny i społeczeństwo⁷⁵⁰.

Franciszek naucza, że Kościół – na wzór rodziny – jest wspólnotą, w której młodzi ludzie mogą uczyć się postawy gościnności. Według niego, jest on „matką o otwartym sercu, umiejącą gościć i przyjmować, zwłaszcza tych, którzy potrzebują większej troski, którzy przeżywają większe trudności. Kościół, jakiego chciał Jezus, jest gościnnym domem”⁷⁵¹. Jest on powołany do okazywania ewangelicznej gościnności głodnym, spragnionym, przybyszom,

⁷⁴⁷ Tenże, Przemówienie do absolwentów szkół jezuickich *Jesteście oczami, ustami, rękami i sercem Boga w świecie* (Rzym, 17.09.2016), OsRomPol 37(2016) nr 10, s. 51.

⁷⁴⁸ Tenże, Modlitwa maryjna z Papieżem *Poświęćmy więcej czasu na słuchanie* (Rzym, 17.07.2016), OsRomPol 36(2016) nr 7-8, s. 59.

⁷⁴⁹ Tenże, Przemówienie z okazji 10. Światowego Spotkania Rodzin *Wezwani, aby przemieniać świat w gościnny «dom»* (Rzym, 22.06.2022), OsRomPol 42(2022) nr 7-8, s. 27.

⁷⁵⁰ Zdaniem Papieża, zadaniem rodziców jest uczenie dzieci gościnności w najprostszych gestach dnia codziennego i nadarżających się okazjach. Podczas jednej z audiencji generalnych opowiedział obrazującą tę rzeczywistość historię: „Kiedyś pewna mama opowiadała mi – w innej diecezji – że chciała tego nauczyć swoje dzieci i mówiła im, aby pomagały i dawały jeść temu, kto jest głodny; miała ich trójkę. I pewnego dnia w czasie obiadu – tato był poza domem, w pracy, ona była z trójką małych dzieci, mniej więcej w wieku 7, 5, i 4 lata – ktoś zapukał do drzwi: był to pewien mężczyzna, który poprosił o coś do jedzenia. I mama mu powiedziała: «Proszę chwilę zaczekać». Wróciła do dzieci i powiedziała: «Przyszedł pewien pan, który prosi o jedzenie, co zrobimy?» «Dajmy mu je, mamó, dajmy mu!». Każde miało na talerzu befsztyk z frytkami. «Doskonale – mówi mama – weźmy połowę od każdego z was i dajmy mu po połowie waszych befsztyków». «O nie, mamó, tak nie jest dobrze!». «Właśnie tak, musisz dać z tego, co twoje». W ten sposób ta mama uczyła dzieci dzielić się swoim jedzeniem”. Tenże, Audiencja generalna *W szkole miłosierdzia* (Rzym, 10.09.2014), OsRomPol 35(2014) nr 10, s. 47.

⁷⁵¹ Tenże, Homilia podczas Mszy św. w wojskowej bazie lotniczej Nu Guazu w Asunción *Kościół uczy braterstwa z innymi* (Asunción, 12.07.2015), OsRomPol 36(2015) nr 9, s. 39.

nam, chorym, i więźniom (por. Mt 25, 34-37). Franciszek poszerza rozumienie adresatów gościnności o trędowatych, sparaliżowanych, inaczej myślących, niewierzących i tych, którzy wiarę utracili, prześladowanych i bezrobotnych, pochodzących z innych kultur i wszystkich grzeszników przypominając, że każdy człowiek nim jest⁷⁵². Papież uczy, że przyjmowanie i postawa gościnności w imię Chrystusa są stałym wyzwaniem dla chrześcijan. Stanowią one „papierek lakmusowy” tego, w jaki stopniu wspólnota Kościoła i człowiek do niej należący, są przeniknięci duchem Ewangelii. Młodzi chrześcijanie są wezwani do naśladowania Maryi i świętego Jana, którzy na słowa Jezusa, „biorą siebie w ramiona i przyjmują siebie nie w ciepłym schronieniu Wieczernika, lecz pod krzyżem, w tym mrocznym miejscu, gdzie ludzi skazywano i krzyżowano jako złoczyńców”⁷⁵³. Formacja do działalności charytatywnej ma za cel kształtowanie młodzieży do gościnności względem tych, którzy są skazywani na, ubóstwo i „krzyżowani” obojętnością i niesprawiedliwością ludzi współczesnego świata.

Franciszek zachęcając młodych ludzi do zaangażowania w działalność charytatywną podejmuje temat migracji. Uczy, że migracja jest zjawiskiem wyrażającym panującą w świecie niesprawiedliwość. Wskazuje na ludzkie cierpienie powodowane biedą i głodem, na którą chrześcijanie powinni zareagować w sposób Ewangeliczny. Proponuje w tym zakresie konkretne rozwiązania⁷⁵⁴. W swym nauczaniu podejmuje temat migrantów i uchodźców, jako zagadnienie problemowe, wymagające konkretnych reakcji i działań ze strony osób wierzących, oraz jako szansa do wzajemnej „wymiany darów”. Przybycie osób pochodzących z innego środowiska życiowego i kulturowego staje się dla ludzi młodych darem, ponieważ „historie migrantów to także spotkania między ludźmi i między kulturami: dla wspólnot i społeczeństw, do których przybywają, są one szansą na ubogacenie i integralny

⁷⁵² Por. Tamże.

⁷⁵³ Franciszek, *Homilia podczas Mszy św. w narodowym sanktuarium Ta'Pinu* (Gozo, 02.04.2022), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2022/documents/20220402-malta-preghiera.html> [08.03.2024].

⁷⁵⁴ Podejmując problem migracji, Papież zachęca do działań w pierwszej kolejności takich, które zminimalizują jej zjawisko. Pisze o potrzebie tworzenia w krajach pochodzenia godnych warunków życia i rozwoju. Jeśli nie jest to możliwe, Franciszek wskazuje na obowiązek wynikający z poszanowania ludzkich praw, do znalezienia im miejsca, w którym będą mogli zaspokajać swoje podstawowe potrzeby. Względem osób uciekających przez poważnymi kryzysami humanitarnymi zachęca do zwiększania liczby wydawanych wiz i upraszczania z tym związanych procedur, umożliwianie prywatnego i wspólnotowego wsparcia za pomocą sponsoringu i tworzenia korytarzy humanitarnych. Wskazując na problemu uchodźców apeluje o zapewnienie im godnego zakwaterowania, dostępu do podstawowych świadczeń społecznych i opieki konsularnej, posiadania przy sobie dokumentów tożsamości, dostępu do wymiaru sprawiedliwości, możliwości otwierania rachunków bankowych, swobody poruszania się i podejmowania pracy, a dla dzieci dostępu do edukacji, wolności religijnej i integracji społecznej. Dla migrantów i uchodźców od dłuższego czasu przebywających w obcych dla nich państwach apeluje o możliwość uzyskania obywatelstwa. Papież zachęca także do utworzenia globalnego prawodawstwa dotyczącego migrantów i zjawiska migracji, które będzie służyło ich integracji z ludźmi żyjącymi w krajach do których przybyli. Należy to czynić mając na uwadze rozwój danego państwa (zob. FT 129-132).

ludzki rozwój wszystkich” (ChV 93). Papież naucza, że każda społeczność i wspólnota kulturowa posiada swoje ograniczenia. Kultura Zachodu jawi się jako ta bardziej rozwinięta, a jednocześnie charakteryzująca się konsumpcjonizmem, indywidualizmem i dyskryminacją. W odróżnieniu od nich istnieją grupy etniczne, których dziedzictwem kulturowym jest przywiązanie do natury oraz wspólnotowość i więzi rodzinne. Jedni od drugich mogą się wiele uczyć i wzajemnie obdarowywać (por. QA 36). Pełnione dzieła miłosierdzia nie pozostają procesem jednostronnym. W sytuacjach, w których wszystko zdaje się wskazywać, że jedna strona tylko obdarowuje, a druga tylko otrzymuje, w istocie rzeczy obie są obdarowane (por. DiM 14). Zdaniem Papieża, antyświadectwem chrześcijańskiego życia jest pozwalanie, aby ci, którzy chcą ratować swoje życie przybywają do Europy, spotkali się z odrzuceniem i wrogością zamiast przyjaznego przyjęcia. Przyjmowanie migrantów i uchodźców rozwija i umacnia miłość oraz stanowi ochronę przed aktami agresji i przemocy⁷⁵⁵. Papież przestrzega ludzi młodych, „by nie wpadli w sieci tych, którzy chcą ich przeciwstawić innym młodym, przybywającym do ich krajów, opisując ich jako osoby niebezpieczne i tak, jakby nie posiadali oni takiej samej niezbywalnej godności, jaką ma każda istota ludzka” (FT 133). Przynależność do wspólnoty Kościoła implikuje konieczność zaangażowania się w pełnienie czynów miłosierdzia względem potrzebujących pomocy⁷⁵⁶. Formacja do posługi charytatywnej stanowi dla młodych skuteczne narzędzie, aby pomoc uchodźcom i migrantom nieśli w sposób rozważny, adekwatny do rzeczywistych potrzeb, nie zapominając o potrzebach osób z własnego otoczenia⁷⁵⁷.

Formacja do działalności charytatywnej wymaga nawrócenia, zmiany nastawienia względem ubogich. Franciszek uczy młodzież troski i wrażliwości na ich potrzeby wskazując na dawne oraz nowe formy ubóstwa, jakimi są: bezrobocie, uzależnienia, a także, brak miłości i nadziei, rezygnacja, rozczarowania i zastraszenie. Papież zachęcając młodzież do pomocy osobom ubogim zaznacza, że nie może się ona ograniczać do słów na ich temat lub pod ich adresem: „Musimy nauczyć się przebywania z ubogimi. Nie wypełniamy naszych ust pięknymi słowami o ubogich! Spotkajmy ich, spójrzmy im w oczy, wysłuchajmy ich. Ubodzy są dla nas konkretną okazją spotkania samego Chrystusa, dotknięcia Jego cierpiącego

⁷⁵⁵ Tenże, Przemówienie do absolwentów szkół jezuickich *Jesteście oczami, ustami, rękami i sercem Boga w świecie* (Rzym, 17.09.2016), s. 51.

⁷⁵⁶ Tenże, Orędzie na Wielki Post 2015 r. *Mocne serca, aby przezwyciężyć obojętność* (Rzym, 04.10.2014), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 5.

⁷⁵⁷ Tenże, Przemówienie do korpusu dyplomatycznego *Osoba w centrum polityki migracyjnej* (Rzym, 11.01.2016) OsRomPol 36(2016) nr 2, s. 15; por. tenże, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych *Sprzeciwiamy się nacjonalizmowi i rasizmowi, które wznoszą mury* (Rzym, 02.05.2019), OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 37.

ciała”⁷⁵⁸. Franciszek uczy młodych, że takie spotkanie jest możliwe wówczas, gdy przyjmą oni postawę człowieka ubogiego. Jego zdaniem, Chrystus pragnie Kościoła ubogiego dla ubogich (zob. Mt 10, 9-10), ponieważ ewangeliczne ubóstwo jest podstawowym warunkiem szerzenia się Królestwa Niebieskiego. Przygotowując młodych do pełnienia działalności charytatywnej względem ubogich, Papież poleca głębszą refleksję na temat błogosławieństwa wygłoszonego przez Chrystusa na Górze Błogosławieństw (zob. Mt 5, 3). Według niego, kształtuje ono właściwe odniesienie do Boga, dóbr materialnych oraz osób ubogich⁷⁵⁹.

Działalność charytatywna jest adresowana również do osób chorych i niepełnosprawnych. Papież naucza, że młodzi biorąc przykład z publicznej działalności Jezusa, mogą zauważyć, Jego zaangażowanie i troskę o ludzi chorych. Jezus przyszedł na świat, aby uwalniać od tego, co niszczy i odbiera życie, dlatego leczy osoby chore na duszy i ciele (por. J 10, 10). Mocą uzdrawiania obdarowuje także uczniów, aby czynili to, co On i zbliżali się do tych, którzy się źle mają (por. Mk 2, 17; Mt 10, 1)⁷⁶⁰. Do takiej działalności zaproszeni są ludzie młodzi. Papież podkreśla, jak ważne jest wychowywanie młodych do solidarności z osobami chorymi i fizyczny oraz ich kontakt ze sobą. Przez izolację ludzi młodych od osób chorych powoduje się w nich „oschłość serca”, obojętność na cierpienie oraz pozbawia możliwości przygotowania do mierzenia się z doświadczeniem choroby i cierpienia. Obcowanie z osobami chorymi jest dla młodych ludzi – zdaniem Franciszka – szkołą życia, której nie wolno ich pozbawiać (AL 277)⁷⁶¹. Przebywanie i opieka nad osobami chorymi lub niepełnosprawnymi kształtuje w młodych ludziach wierność i szacunek wobec daru życia, pozwala odkrywać nowe gesty i język komunikacji, którym się chorzy posługują, rozwijać umiejętność empatii oraz wzrastać w miłości, wzajemnej pomocy i jedności (por. AL 47). Papież zauważa także, że osoby młode dotknięte niepełnosprawnością fizyczną, intelektualną lub sensoryczną, które nie są w stanie przeżywać tych samych doświadczeń co ich rówieśnicy, „mają zaskakujące, niewyobrażalne możliwości, które czasami wyrastają ponad przeciętność” (ChV 149). Młodzi ludzie mogą od swoich niepełnosprawnych rówieśników doświadczyć czegoś nowego, rozwijającego i ubogacającego. Franciszek zachęca młodych także, by zauważali osoby niepełnosprawne i „oddawali im głos”, ponieważ

⁷⁵⁸ Tenże, Orędzie na 29. Światowy Dzień Młodzieży 2014 r. *Zarażanie radością* (Rzym, 21.01.2014), s. 12.

⁷⁵⁹ Por. Tamże, s. 13.

⁷⁶⁰ Franciszek, Audiencja generalna *Najbliższy szpital* (Rzym, 10.06.2015), OsRomPol 36(2015) nr 7-8, s. 48.

⁷⁶¹ Por. Tamże, s. 49.

„niestety, w niektórych krajach, dziś jeszcze występują trudności, by je uznać za osoby o takiej samej godności”⁷⁶².

Podsumowując zagadnienie formacji apostolskiej ludzi młodych, można zauważyć, że papież Franciszek poświęca jej wiele miejsca. Pokazuje przy tym, że jest ona ważna i potrzebna młodym ludziom i Kościołowi, który ze swej natury jest apostolski. Formacja apostolska, chcąc aby przynosiła oczekiwane owoce w życiu młodzieży oraz przyczyniała się do rozprzestrzeniania Chrystusowej ewangelii i budowania Królestwa Bożego na ziemi, powinna według nauki Soboru Watykańskiego II oraz nauczania Franciszka, podlegać nieustannej weryfikacji i dostosowywać się do zmieniającej rzeczywistości.

Działalność apostolska młodych chrześcijan nie może być jedynie wynikiem subiektywnych pragnień i przeżyć duchowych. Jej źródłem jest Bóg, który mocą Ducha Świętego wchodzi w dialog miłości z człowiekiem. Formacja apostolska ma cel uświadamiać młodych ludzi, że mimo ich młodzieńczego zapału i dobrych chęci, bez żywego kontaktu z Bogiem, wszelkie działania apostolskie nie będą wystarczająco skuteczne i owocne. Bóg jest tym, który inicjuje i przeprowadza działania zbawcze i do współpracy ze sobą zaprasza człowieka.

Franciszek mając świadomość jak istotna dla formacji apostolskiej jest relacja młodego człowieka z Bogiem naucza o potrzebie życia sakramentalnego. Wskazuje na sakrament chrztu, który włącza go do wspólnoty Kościoła – Jego mistycznego Ciała i czyni ochrzczonego „ucniem-misjonarzem”. Na drodze formacji apostolskiej – zdaniem Franciszka – nie mniej ważna od wiedzy religijnej są osobiste doświadczenia Bożej miłości i miłosierdzia. Papież zachęca do regularnego korzystania z sakramentów pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Młody człowiek doświadczając Bożego miłosierdzia nabywa przekonywującej umiejętności jednoczenia z Bogiem i prowadzenia do Niego innych. Potrafi także zauważyć swoją niedoskonałość i w pokorze zwrócić się o pomoc do Boga i drugiego człowieka. Eucharystia zaś stanowi źródło życia Bożego. Jest ona duchowym pokarmem, który umacnia młodego człowieka w jego zmaganiach i przeciwnościach oraz dodaje siły do wychodzenia w kierunku bliźnich. Papież zachęca, aby każdą działalność rozpoczynać od modlitwy biorąc przykład od swoich bliskich, którzy potrafią swoją aktywność czynić

⁷⁶² Franciszek, Przesłanie na Światowy Dzień Osób z Niepełnosprawnościami 2019 r. *Dyskryminowanie osób z niepełnosprawnościami jest grzechem społecznym* (Rzym, 03.12.2019), 41(2020) nr 1, s. 10.

„kontemplacją Boga”. Wskazuje także na potrzebę lektury Pisma Świętego. Młody człowiek ma za zadanie słuchać Boga, rozeznawać Jego wolę i nią się kierować w życiu.

Formacja do apostołstwa jest prowadzona przez wspólnotę Kościoła, który żyjąc i wyznając wiarę w Boga przekazuje to dziedzictwo kolejnym pokoleniom. Dzięki niej, młody człowiek uczy się jak wprowadzać Boży ład i porządek w doczesną rzeczywistość. Dlatego Papież zachęca do włączenia się w działalność wybranej wspólnoty, która będzie mu pomocna w kontakcie z Bogiem i będzie ukazywała i rozwijała jego zdolności do podejmowania działalności apostołskiej.

Formacja apostołska młodzieży ma za cel uświadamić ją i uzdalniać do głoszenia słowem i czynem Dobrej Nowiny o Jezusie Chrystusie. Papież uczy młodych, że na przestrzeni wieków, Kościół tę misję wypełniał na różne sposoby. Współcześnie zachęca on do ewangelizacji pozytywnej, która nie jest wyłącznie komunikowaniem prawdy, lecz także proponuje, co można i warto czynić, a co i w jaki sposób można poprawić i udoskonalić. Potrzebna jest do tego umiejętność prowadzenia dialogu z drugim człowiekiem będąc otwartym na jego doświadczenia i przeżycia. Formacja do ewangelizacji obejmuje więc także głoszenie Ewangelii wchodząc w dialog i relację z rozmówcą.

Papież uczy, jak ważne w umiejętnie dawanie świadectwa przynależności do Boga i Kościoła. Według niego, potrzebna jest do tego postawa pokory, łagodności i prostoty, których młodzi ludzie powinni się uczyć. Młodzi mogą się tego uczyć i doskonalić wykonując codzienne obowiązki i spotykając się z różnymi osobami. W kontakcie z osobami wierzącymi zdobywają doświadczenie i „narzędzia” ewangelizacji, a spotykając się z ludźmi o odmiennych wartościach lub potrzebujących, mają okazje do głoszenia Chrystusa posługując się narzędziem postępowania zgodnego z chrześcijańskim przykazaniem miłości. Młodzi ludzie podejmując takie działania poznają siebie, swój potencjał i możliwości dane od Boga, które pozwalają im rozeznąć życiowe powołanie i sposób jego realizacji. Zdaniem Franciszka, pomaga to młodym ludziom w procesie osobistego rozwoju, realizacji swoich pasji i wykorzystywaniu wewnętrznych oraz zewnętrznych możliwości ewangelizacyjnych.

Celem formacji apostołskiej jest kształtowanie młodzieży w taki sposób, aby swoim życiem i prowadzoną działalnością przyczyniała się do przemiany świata doczesnego, zgodnie z Bożym zamysłem i wolą. Zdaniem Franciszka, młodzi ludzie poznając zasady życia społecznego powinni uczyć się ich łączenia z cnotami wiary, nadziei i miłości. Formacja ta

rozpoczyna się w rodzinie, gdzie wyzbywają się egoizmu na rzecz miłości, braterstwa, wzajemnej troski, opieki i pomocy swoim bliskim i jest kontynuowana w kolejnych latach w szerszych społecznościach, w które wchodzi. Dzięki niej, młodzi kształcą się do brania coraz większej odpowiedzialności za siebie i innych uczestnicząc w życiu politycznym i społecznym. Papież uwrażliwia młodych na współczesne problemy alienacji, wykluczenia i zamknięcia na drugiego człowieka. Zachęca ich od spotkań międzypokoleniowych oraz wspólnych działań służących budowaniu pokoju i jedności. Zwraca im także uwagę na potrzebę troski o ekologię rozpoczynając od przywrócenia należytego miejsca i godności każdemu człowiekowi oraz właściwego wykorzystywania dóbr naturalnych, zgodnie z Bożym zamysłem. Zdaniem Franciszka, potrzeba formacji młodych ludzi do wprowadzania nowego stylu życia opartego na Bogu, nie ulegając współcześnie preferowanym hedonistycznym i konsumpcjonistycznym trendom i ideologiom. Odpowiadając na eskalujące problemy związane z migracją naucza o potrzebie inkulturacji prowadzącej do wzajemnego obdarowania i ubogacania.

Franciszek podkreśla, jak ważne dla młodych chrześcijan przygotowujących się do podejmowania działalności charytatywnej jest właściwe rozumienie krzyża, jako znaku zbawienia. Dzięki niemu, działania charytatywne w odróżnieniu od zwyczajnej pomocy humanitarnej zyskują na znaczeniu, przynosząc zbawienne owoce dla nich samych oraz tych, wobec których pomoc ta jest świadczona. Formacja do działalności charytatywnej jest pomocna w dostrzeganiu Chrystusa w osobach biednych, samotnych, ubogich, migrantach i uchodźcach, poranionych brakiem miłości i odrzuceniem.

Formacja apostołska przygotowująca młodych ludzi do działalności charytatywnej ma – zdaniem Papieża – pomagać im poznawać i wprowadzać w życie uczynki miłosierdzia pełnione we wspólnocie Kościoła w sposób zorganizowany przez istniejące struktury i organizacje, a także inspirować do nowych form aktywności. Franciszek zwraca uwagę młodzieży na potrzebę doskonalenia się w cnocie gościnności i otwartości na każdego człowieka będącego w potrzebie, nie zależnie od kraju i kultury pochodzenia, koloru skóry lub wyznawanej wiary. Według niego, młodzi powinni uczyć się bliskości przebywania z ubogimi na wzór Chrystusa, który stał się ubogim, aby człowieka będącego w potrzebie, swoim ubóstwem ubogacić (por. 2 Kor 8, 9).

ZAKOŃCZENIE

Formacja chrześcijańska młodzieży jest jednym z podstawowych zadań Kościoła. Jej celem jest ukształtowanie dojrzałej osobowości młodego człowieka, doprowadzenie go do komunii z Bogiem, pogłębienie światopoglądu chrześcijańskiego i przygotowanie do odpowiedzialnej działalności apostolskiej. Młodzi ludzie, od momentu przyjęcia sakramentu chrztu, stają się członkami wspólnoty wierzących i dzięki temu są poddawani procesowi formacji chrześcijańskiej. Podczas niej mogą poznawać Boga – Stwórcę, Chrystusa – ich Zbawiciela i Ducha Świętego – Uświęciela. Formacja ta obejmuje również kształtowanie chrześcijańskiego obrazu osoby ludzkiej. Jest ona wciąż aktualnym przedmiotem zainteresowania wielu osób zaangażowanych w życie Kościoła. W zmieniającej się rzeczywistości społeczno-kulturowej i religijnej, wśród starych i nowych problemów oraz zagrożeń, z którymi mierzą się młodzi ludzie, formatorzy zadają sobie pytanie o to, w jaki sposób i przy użyciu jakich narzędzi formować współczesną młodzież, aby podejmowane przez nich działania przynosiły oczekiwane efekty. Biorąc pod uwagę dostrzegalny proces laicyzacji młodzieży, zadają sobie pytania o adekwatność i skuteczność aktualnie realizowanych programów formacyjnych.

Ważnym głosem w toczącej się dyskusji wytyczającym kierunki chrześcijańskiej formacji młodzieży we wspólnocie Kościoła jest nauczanie papieża Franciszka. Papież jest świadomy, jak ważny jest okres młodości w rozwoju człowieka, dlatego w swoim nauczaniu dużo miejsca poświęca ludziom młodym. Kontynuuje on ideę spotkań z młodymi podczas Światowych Dni Młodzieży zapoczątkowaną przez Jana Pawła II, podejmując ważne tematy dotyczące życia społecznego. Upomina się o dostrzeganie ludzi młodych przeżywających różnorakie trudności. Podczas przemówień do przywódców państw i przedstawicieli instytucji mających wpływ na rozwój i życie młodzieży apeluje o jej edukację i wsłuchiwanie się w jej głos.

Niniejsza dysertacja jest próbą udzielenia odpowiedzi na pytania o aktualne formy, sposoby i narzędzia wykorzystywane do prowadzenia formacji chrześcijańskiej młodzieży oraz na jakie elementy formacji zwraca szczególną uwagę Franciszek. Jest także próbą ukazania roli i zadań osób oraz instytucji odpowiedzialnych za prowadzenie formacji chrześcijańskiej młodzieży. W celu udzielenia odpowiedzi na postawione pytania dotyczące

problemu badawczego dokonano analizy nauczania Papieża odnoszącego się do formacji młodzieży, a uzyskane wyniki badań usystematyzowano pod kątem formacji ludzkiej, duchowej, intelektualnej i apostolskiej. Na drodze naukowej refleksji, przy wykorzystaniu odpowiednich metod, wyłoniono szczegółowe wskazania Franciszka odnoszące się do poszczególnych wymiarów formacji chrześcijańskiej. Ze względu na teoretyczny charakter rozprawy, bazując na źródłach zastanych w postaci Pisma Świętego, encyklik, adhortacji, konstytucji apostolskich, listów oraz homilii i przemówień papieża Franciszka, a także fragmentów nauczania Jana Pawła II i Benedykta XVI, w dysertacji posłużono się metodą teologiczną. W sensie ścisłym wykorzystano metodę dedukcji, która pozwoliła ukazać specyfikę nauczania Franciszka, analizy, która uwidoczniała zależności pomiędzy poszczególnymi aspektami formacji i umożliwiła dokonanie podsumowań i wyprowadzenie wniosków natury teologiczno-pastoralnej. Z racji na ciągle trwający pontyfikat Franciszka, punktem granicznym analizowanych treści jego nauczania jest styczeń 2024 roku.

W pierwszym rozdziale dysertacji zostało ukazane zagadnienie formacji ludzkiej. Z przeprowadzonych analiz wynika, że dbając o właściwy rozwój młodego człowieka należy prowadzić go do poznania siebie oraz otaczającej rzeczywistości, takiej, jaka ona faktycznie jest. Młodzi ludzie poznając siebie mogą zaspokajać swoje naturalne potrzeby, rozwijać swój potencjał i dzięki temu dojrzywać osobowościowo. Papież zachęca, aby w ramach formacji ludzkiej zwracać uwagę na sferę emocjonalną i uczucia, które im towarzyszą w przeżywaniu różnych wydarzeń i sytuacji egzystencjalnych. Robiąc rachunek sumienia młodzi mogą badać i rozeznawać, co rzeczywiście służy dobru, a co jest jedynie przyjemnością, wyrazem wygodnictwa lub efektem destrukcyjnego wpływu świata. Dbając o własny rozwój, młodzi nie powinni unikać tego, co trudne i wymagające. Papież uczy, że mierzenie się z przeciwnościami jest pomocne w poznawaniu swoich pozytywnych cech i predyspozycji oraz wskazuje na przestrzenie wymagające wzmożonej troski, inwestycji i wysiłku. Pomocne w pokonywaniu własnych słabości jest wsparcie osób bliskich oraz znajomość własnej historii. Przez jej pryzmat młodzi ludzie mogą lepiej zrozumieć zachodzące w świecie procesy i zjawiska. Papież naucza, że cennym narzędziem formacji ludzkiej jest dialog. Dzięki niemu młodzi ludzie mogą wyrażać siebie, a także korzystać z wiedzy i doświadczenia poprzednich pokoleń. Umiejętność prowadzenia dialogu i czerpania z dziedzictwa rodzinnego i narodowego jest pomocna w podejmowaniu decyzji. Jest to szczególnie ważne dla ludzi młodych, którzy rozeznając życiowe powołanie wchodzą w dorosłość i przygotowują się do pełnienia odpowiedzialnych funkcji społecznych. Wśród licznych propozycji i możliwości

płynących ze współczesnego świata młodzi potrzebują uczyć się dokonywania właściwych wyborów i budowania odpowiedniej hierarchii wartości gwarantującej ich harmonijny rozwój.

Z analizy nauczania papieża Franciszka wynika, że ważne dla formacji ludzkiej młodzieży jest ciągle uczenie jej tego, czym jest chrześcijańska miłość oraz na czym ona polega. Franciszek wielokrotnie przypominał, jak ważną funkcję do wypełnienia w tym względzie ma rodzina i jak cenne są doświadczenia, które młodzi nabywają w relacji z najbliższymi. Rodzina jest pierwszym miejscem doświadczania miłości i uczenia się jej, przezwycięzania egoizmu, zamknięcia i izolacji. Życie i wzrastanie w kochającej się rodzinie uzdalnia młodych ludzi do życia w bliskości, uwrażliwia ich na potrzeby innych, uczy służby i poświęcenia. Stanowi ona także przyjazne środowisko, w którym młodzi poznają swoją cielesność. W procesie formacji potrzebują oni kontaktu z innymi ludźmi, dzięki którym mogą dostrzec różnice w płciowości między mężczyznami i kobietami oraz uczyć się panowania nad własną cielesnością i pożądliwością w taki sposób, aby ich jego ciało służyło za narzędzie wyrażania i komunikacji miłości.

Ważne w formacji ludzkiej młodzieży jest wychowanie jej do wartości. Papież zwraca szczególną uwagę na wartość życia. Wielu młodych ludzi boryka się z problemem poczucia niskiej wartości uważając, że ich życie jest pozbawione sensu, celu i równie dobrze mogło by ich nie być. Franciszek uświadamia młodym, jak cenne jest życie ich i każdego człowieka, pomimo istniejących ograniczeń. Celem formacji ludzkiej w tym zakresie jest pomoc młodym ludziom w odkrywaniu ich wyjątkowości, niepowtarzalności i niezbywalnej godności, pomimo ograniczeń i niedoskonałości, których młodzi powinni uczyć się akceptować. Właściwe rozumienie tego, jak cenne jest ludzkie życie pozwala na wychowanie młodych ludzi do korzystania z wolności, która wynika z prawa naturalnego. Człowiek jest powołany do życia w wolności ma obowiązek o nią nieustannie zabiegać. Nie może jednak tego czynić stosując przemoc i agresję wobec innych. Nauczając o potrzebie formowania młodych ludzi do wolności, Franciszek wskazuje na potrzebę odbywania spotkań i dialogu jako narzędzi budowania pokoju. Korzystanie z tych narzędzi pozwala także tworzyć wspólnotę, w której młodzi mogą zająć właściwe im miejsce, zabierać głos i realnie wpływać na jej kształt, oraz uczyć się od innych jej członków nowych, cennych umiejętności. Formacja ludzka w ujęciu Papieża ma za cel także ukazanie młodym ludziom wartości pracy. Właściwe jej rozumienie pozwala na oddawanie się jej w taki sposób, aby służyła dobru i rozwojowi im samym i społeczeństwu. W innym przypadku praca może się okazać aktywnością destrukcyjną.

Z analizy nauczania Franciszka wynika, że zwraca on uwagę na troskę o zdrowie fizyczne. Młodzi ludzie nie mający doświadczenia ciężkiej choroby, często nie potrafią doceniać i odpowiednio troszczyć się o własne zdrowie ufając, że niezdrowy tryb życia nie wpływa znacząco na ich życie. Formacja ludzka ma za cel, w tym zakresie, prowadzenie młodych ludzi do świadomości, jak ważna jest troska o zdrowie. Młodzi ludzie powinni uczyć się zdrowego stylu życia: zdrowego odżywiania, uprawiania aktywności fizycznej, potrzeby kontrolowania swojego stanu zdrowia przez regularne robienie badań profilaktycznych oraz, w razie potrzeby, podejmowanie stosownego leczenia. Nie mając doświadczenia oraz odpowiedniej wiedzy, podejmują oni także ryzykowne działania, grożące bezpieczeństwu ich, a także innych ludzi. Zadaniem osób odpowiedzialnych za formację młodzieży jest uczenie ich roztropnego działania, które zminimalizuje niebezpieczeństwo utraty życia lub jego zagrożenie. Zdaniem Franciszka, skutecznym narzędziem takiej formacji jest kontakt i świadczona pomoc względem chorych, samotnych, ubogich i potrzebujących. Z troską o zdrowie fizyczne związana jest także troska o środowisko naturalne.

Treścią drugiego rozdziału dysertacji jest formacja duchowa, której celem jest doprowadzenie młodych ludzi do zjednoczenia z Bogiem. Refleksja nad nauczaniem Papieża wskazała na narzędzia służące temu zjednoczeniu. Są nimi: słuchanie i rozważanie słowa Bożego, sakramenty, modlitwa, formacja sumienia oraz rozeznanie duchowe. Franciszek, troszcząc się o formację duchową młodzieży naucza, że słowo Boże jest tym, co otwiera młodych ludzi na rzeczywistość nadprzyrodzoną pokazując Bożą perspektywę życia i działania. Podkreśla, że jest ono wciąż aktualne i przylegające do życia młodych ludzi, ich problemów i dylematów przez działanie Ducha Świętego. Papież wielokrotnie zachęcał do sięgania po Pismo Święte i słuchania słowa Bożego. Uczy obcowania ze słowem Bożym na co dzień oraz sposobów czytania i rozumienia go zgodnie z nauczaniem Kościoła.

Franciszek wskazuje na sakramenty, jako podstawowe źródła życia duchowego. Zachęca młodych ludzi do ich poznawania w celu lepszego rozumienia, bardziej świadomego i owocnego przeżywania. Uczy, że sakrament chrztu jest „dowodem tożsamości”. Dzięki niemu młodzi ludzie lepiej rozumieją, kim są i co jest celem ich życia. Bierzmowanie, mocą łaski Ducha Świętego jeszcze ściślej jednoczy ich z Bogiem uzdalniając do odważnego dawania świadectwa wiary o Nim i przynależności do wspólnoty Kościoła. Papież wskazuje na ten sakrament, jako szczególną pomoc dla młodych ludzi, ponieważ dzięki ich otwarciu się na natchnienia Ducha Świętego, stają się zdolni do podejmowania nowych, niepowtarzalnych działań, realizując Boży zamysł względem nich. Franciszek uczy, że sakrament Eucharystii

jest centrum chrześcijańskiego życia. Młodzi uczestnicząc we Mszy Świętej i przystępując do Komunii Świętej jednoczą się i upodabniają do Chrystusa. Dzięki praktyce regularnej spowiedzi oczyszczają się z grzechów, czyli z tego, co zdaniem Franciszka, dzieli ich od Boga i innych ludzi, a także potrafią coraz lepiej rozpoznawać zagrożenia dla ich życia duchowego. Pomocą w przeżywaniu cierpienia jest sakrament namaszczenia chorych. Młodzi ludzie doświadczając choroby, mogą uwalniać się od tego, co wskutek grzechu powoduje w nich lęk przed śmiercią, poczuć uzdrawiającą bliskość Boga, a także nadać zbawczą wartość przeżywanemu cierpieniu. Celem formacji duchowej jest w tym zakresie także przygotowanie młodzieży do przyjęcia i przeżywania sakramentów kapłaństwa i małżeństwa, przez które jest zaproszona do stawiania się darem dla innych na wzór Chrystusa Sługi. Sakramenty, jak naucza Papież, są dla młodych ludzi środkami zjednoczenia z Bogiem oraz narzędziami ich formacji. Młodzi korzystając z nich stają się coraz skuteczniejszymi narzędziami miłości Boga. Dzięki ich przyjmowaniu wzrastają w świętości i doskonałości oraz przyczyniają się do uświęcenia i przemiany świata.

Modlitwa jest dla formacji duchowej młodzieży – zdaniem Franciszka – „codziennym narzędziem pracy” pozwalającym jej budować właściwą harmonię życia między tym, co naturalne, a tym co nadprzyrodzone. Według Papieża, należy uczyć młodzież różnych form modlitwy osobistej i wspólnotowej, oraz tego, by potrafiła znajdować na nią czas. Aby modlitwa przemieniała jej życie, ważne jest uczenie młodych postawy pokory wobec Boga. Dzięki praktyce regularnej modlitwy młodzi ludzie uczą się słuchania i otwartości na Boga, co może znaleźć swoje konkretne przełożenie na relacje z ludźmi.

W formacji duchowej ważne miejsce zajmuje kształtowanie sumienia. Papież uczy, że jest rzeczywistością plastyczną, zależną od posiadanej wiedzy, wyznawanych wartości oraz życia zgodnego z nim. Formacja sumienia jest pomocą w procesie dojrzewania ludzi młodych, nabywania umiejętności panowania nad sobą oraz integrowania sfer: psychicznej, cielesnej i duchowej. Jako pomoc w prowadzeniu takiej formacji Franciszek wskazuje praktykę codziennego rachunku sumienia oraz wykonywania go przez przystąpieniem do sakramentu pokuty i pojednania. Jego zdaniem, szczerze prowadzony rachunek sumienia pozwala młodym łatwiej odróżniać dobro od zła, znajdować odpowiedzi na nurtujące ich pytania dotyczące życia duchowego oraz identyfikować jego zagrożenia.

Analizy nauczania papieża Franciszka dotyczące formacji intelektualnej młodzieży wykazały, że stanowi ona ważny element formacji chrześcijańskiej, a jej brak prowadzi do

występowania problemów w sferze życia moralnego. Formacja intelektualna obejmuje koordynację ludzkiej wiedzy, działania i sfery emocjonalnej. Dzięki niej młodzi ludzie identyfikują siebie jako istoty stworzone przez Boga na Jego podobieństwo, przewyższające godnością inne ziemskie stworzenia. Zdobywana wiedza daje merytoryczne argumenty przemawiające za obroną życia, przeciwstawiania się aborcji, *in-vitro* i eutanazji. Młodzi ludzie poddając się formacji intelektualnej są zaproszeni do poznawania prawdy obiektywnej oraz odkrywania komplementarności świata doczesnego z Ewangelią. W warunkach szerzącego się relatywizmu uczą się odkrywać obecność i działanie niezmiennego Boga, ponadczasowe wartości, poznają dziedzictwo kulturowe i religijne oraz zasady życia społecznego. Formacja intelektualna, zdaniem Franciszka, powinna uczyć młodzież myślenia perspektywicznego, przewidywania konsekwencji czynów, znajdowania ich przyczyn i ukierunkowywać ku dobru służącemu życiu doczesnemu i wiecznemu.

Analiza papieskiego nauczania wykazała, że fundamentalną treścią formacji intelektualnej jest wiedza o Bogu w Trzech Osobach. Papież ukazuje Go młodym ludziom jako Kogoś bliskiego, zbawiającego i budującego wspólnotę ludzką. Poucza młodych o istnieniu świata niewidzialnego, aniołów i szatana, którzy mają wpływ na ich życie. Zachęca młodych do lektury Pisma Świętego i coraz głębszego poznawania zawartych w nim treści oraz o Kościele jako wspólnocie, do której należą i w której dążą do zbawienia. Za ważną treść formacji intelektualnej Franciszek uważa prawdę o człowieku, podkreślając jego podobieństwo do Boga, prowadzenie życia duchowego oraz cielesność, którą powinien poznawać i uczyć się akceptować. Papież zachęca do wprowadzania młodych w kulturę chrześcijańską oraz poznawania innych religii zauważając, że współcześnie wielu młodych ludzi migruje i spotyka się z odmiennymi kulturami, zwyczajami i wyznawcami odmiennych wierzeń. Mobilizuje on także do poznawania historii wskazując, że dzięki wiedzy i pamięci historycznej będą w stanie budować własną tożsamość, wykorzystywać osiągnięcia poprzednich pokoleń, a także unikać błędów, które w przeszłości doprowadziły do cierpienia. Papież podkreśla ważność formacji młodych ludzi w dziedzinie mediów i do umiejętnego korzystania z nich.

Jako podstawowe miejsca formacji intelektualnej młodzieży Franciszek wskazuje Kościół i rodzinę. Zauważa, że wspólnota Kościoła w sposób pewny przekazuje treści chrześcijańskiej wiary o Bogu i o życiu wiecznym. W okolicznościach różnorodnych propozycji i promowanego subiektywizmu, Kościół daje młodym ludziom poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa. Czyni to na wiele sposobów, między innymi przez katechizację

prowadzoną w szkołach, uniwersytetach katolickich i zrzeszeniach religijnych. Szczególnym miejscem formacji intelektualnej dedykowanej młodym ludziom jest, zdaniem Franciszka, duszpasterstwo młodzieży.

Ostatni rozdział rozprawy dotyczył formacji apostołskiej młodzieży. Z nauczania Franciszka wynika, że jest ona ważnym elementem formacji chrześcijańskiej. Ten wymiar formacji uzdalnia młodych ludzi do pełnienia misji wynikającej z przyjętego sakramentu chrztu. Wielu młodych ludzi nie ma poczucia sensu życia i z tego powodu doświadczają wielu rozterek. Formacja apostołska ma za cel pomóc im zrozumieć, że skoro żyją i otrzymali łaskę wiary, to mają powołanie dane przez Boga, które powinni odkrywać i jak najlepiej wypełniać. Papież jest świadomy, że formacja apostołska powinna się zmieniać i dostosowywać do aktualnej sytuacji społecznej, aby przynosiła oczekiwane efekty. Wskazuje jednak na Boga jako pierwszy podmiot formacji i inicjatora wszelkich działań apostołskich. Młodzi chrześcijanie, pragnąc realizować powołanie apostołskie, dzięki właściwie prowadzonej formacji, powinni pogłębiać świadomość, że Bóg jest autorem i fundamentem działalności apostołskiej, i do jej realizacji zaprasza człowieka. Franciszek naucza, że formacja apostołska ma na celu kształtowanie młodych ludzi, aby potrafili właściwie odczytywać Bożą wolę i rozwijając naturalne i nadprzyrodzone dary pełnić zleconą im misję apostołską. Wskazuje na konieczność nieustannej współpracy z Bogiem i otwartości na działanie Ducha Świętego. Zachęca do prowadzenia życia sakramentalnego, modlitwy, słuchania słowa Bożego i lektury Pisma Świętego. Naucza także o poznawaniu i wykorzystywaniu programów oraz innych narzędzi będących owocem działalności człowieka. Zgodnie z nauczaniem Franciszka, celem formacji apostołskiej młodych ludzi jest także czynienie ich uczniami, którzy wciąż poznają i nabywają kolejne zdolności, a równocześnie misjonarzami żyjącymi w świecie i wprowadzającymi Boży ład i porządek.

Papież poucza odpowiedzialnych za formację apostołską, że nie może ona prowadzić jedynie do poprawnego i sprawnego wykonywania zleconych działań, lecz ma wypływać z Boga i do Niego prowadzić. Przypomina, że na przestrzeni wieków przybierała ona różne formy. Franciszek stoi na stanowisku, że współcześnie prowadzona formacja apostołska przygotowująca do podejmowania dzieł ewangelizacyjnych powinna mieć wydzźwięk pozytywny: nie tyle straszyć i przestrzegać, co uczyć i ukazywać prawdę oraz przygotowywać do dawania czytelnego świadectwa o miłosiernej miłości Boga. Formatorzy mają za zadanie uczyć młodych ludzi przyjmowania ewangelicznej postawy człowieka ubogiego, ponieważ Papież jest przekonany, że współczesny Kościół ma być „ubogi dla ubogich”. W realizacji

takich celów cenne są doświadczenia i pomoc rodziców, dziadków i innych osób, którzy przekazali młodym wiarę oraz wprowadzili w praktykowanie pobożności ludowej.

Formacja apostołska, zdaniem Franciszka, odgrywa ważną rolę w życiu ludzi młodych, którzy dorastając stają się kreatorami życia społecznego. Dzięki formacji, ich działalność ma stawać się coraz bardziej zgodna z Bożym zamysłem wobec świata. Nauczając o formacji apostołskiej, Papież zwraca uwagę na konieczność ukazywania młodym ludziom możliwości i sposobów działania w zakresie obrony i szacunku dla życia ludzkiego, aby przez nie potrafili przeciwstawiać się kulturze odrzucenia i destrukcyjnym ideologiom. Wskazuje na potrzebę kształcenia w zakresie rozwijania umiejętności budowania pokoju przez eliminowanie niesprawiedliwości, nierówności społecznych, konfliktów i przemocy. Formacja apostołska jest także narzędziem troski o ekologię, która w chrześcijańskim rozumieniu w pierwszej kolejności obejmuje człowieka i jemu służy, a następnie prowadzi do budowania harmonii świata.

W ramach formacji apostołskiej została ukazana formacja do działalności charytatywnej podyktowanej przykazaniem miłości Boga i człowieka. Kontynuując nauczanie swoich poprzedników Franciszek podkreśla, że ważne jest rozumienie teologii krzyża, którą młodzi ludzie powinni się kierować pełniąc uczynki miłosierdzia względem ubogich i potrzebujących. Uważa on, że dopiero w takim rozumieniu zdobywają one nadprzyrodzoną wartość. Papież naucza, że celem formacji apostołskiej ukierunkowanej na prowadzenie działalności charytatywnej jest również uczenie młodych ludzi dostrzegania w drugim człowieku Chrystusa. Może się to dokonywać przez poznawanie i czynne uczestnictwo w dziełach miłosierdzia i wolontariacie prowadzonych przez wspólnotę Kościoła. Franciszek zachęca także do codziennych, prostych gestów miłości i miłosierdzia, które są niepowtarzalnymi „rękodzielami” miłosiernej miłości.

Franciszek podkreśla, że w formacji charytatywnej ważną rolę odgrywa rodzina. W niej bowiem młodzi doświadczają i uczą się bezinteresowności, gościnności i braterstwa. Rozwijając te cnoty, młodzi rozwijają umiejętność życzliwości i otwartości na każdego człowieka, niezależnie od jego statusu społecznego, pochodzenia, koloru skóry lub wyznawanej wiary. Zdaniem Papieża, pomocą w prowadzeniu takiej formacji jest opieka nad osobami chorymi i niepełnosprawnymi. Formacja do posługi charytatywnej ma za cel uczenie młodych ludzi niesienia pomocy w sposób skuteczny i racjonalny.

Zaprezentowana w dysertacji formacja chrześcijańska młodzieży w świetle nauczania papieża Franciszka obejmuje w sposób komplementarny wszystkie jej wymiary: ludzki, duchowy, intelektualny i apostołski. Papież kontynuuje i rozwija nauczanie Jana Pawła II i Benedykta XVI afirmując ludzi młodych, zwracając się do nich i upominając się o ich wychowanie i kształcenie. Ucząc o tym, jak według niego powinna przebiegać formacja chrześcijańska młodzieży, daje tego przykład własnym postępowaniem. Odbywa pielgrzymki, podczas których spotyka się z młodymi ludźmi, rozmawia z nimi, pozwala się wypowiedzieć i zadawać pytania rezygnując czasem z wygłoszenia wcześniej przygotowanego przemówienia. W swoich wypowiedziach odnosi się lub wprost cytuje wypowiedzi ludzi młodych, stawiając niektórych za przykład i inspirując do naśladowania. Jest inicjatorem synodu o młodzieży, podczas którego zaprosił do współpracy ludzi młodych tak, aby ich głos został usłyszany, a młodzi dostrzegli, że są dla niego i Kościoła ważną częścią wspólnoty na kształt której mają realny wpływ.

Papież rozpoczynając swój pontyfikat, podczas pierwszego przemówienia zachęcał wiernych do „wspólnej wędrówki” w postawie braterstwa, miłości, ufności i wzajemnej modlitwy. Wyrażone wówczas pragnienie bliskości wciąż realizuje dając temu wyraz w podejmowanych decyzjach i działaniach. Należą do nich między innymi wykonywanie rozmów telefonicznych do różnych osób, nie będących jego bezpośrednimi współpracownikami ani przedstawicielami szerszych społeczności. Nie przypadkowe są także miejsca odbywanych przez niego pielgrzymek. Często są nimi kraje, w których chrześcijaństwo nie jest religią dominującą, a w których ludzie cierpią biedę i doświadczają wielu niesprawiedliwości. Odwiedzając kraje trzeciego świata daje przykład „wychodzenia na peryferie”, głosząc Dobrą Nowinę ludziom ubogim i zepchniętym na margines życia społecznego. W programie jego pielgrzymek są ujęte także spotkania z osobami chorymi, którzy przebywają w szpitalach, osadzonymi w więzieniach i zakładach poprawczych.

Troska Franciszka o formację chrześcijańską została także wyrażona przez reformę Kurii Rzymskiej. Na polecenie Papieża dokonano połączenia od dawna działającej Kongregacji Ewangelizacji Narodów z powstałą Papieską Radą do spraw Krzewienia Nowej Ewangelizacji wskazując na priorytetowe zadanie formacji i głoszenia młodym ludziom Ewangelii w kontekście współczesnych przemian społeczno-kulturowych. Dopuszczając osoby świeckie do przewodniczenia lub bycia członkiem dykasterii Kurii Rzymskiej Papież wskazał, że chrześcijanin na mocy sakramentu chrztu jest uczniem-misjonarzem.

Poucającym przykładem dla formatorów młodzieży jest również skromność i prostota Franciszka, którą wyraża przez rezygnację z uroczystych szat liturgicznych, złotego pectorału i charakterystycznych dla papieżstwa czerwonych butów na rzecz zwyczajnego, czarnego obuwia. Daje przykład bycia „ubogim dla ubogich” rezygnując wielu przywilejów przysługujących papieżowi i głowie Państwa Watykańskiego. Rezygnuje z zamieszkania w Pałacu Apostolskim, a za miejsce pobytu wybiera Dom świętej Marty. Przemieszcza się skromnymi samochodami, a te o wyższej wartości przekazuje na cele charytatywne.

Nauczanie o potrzebie prowadzenia dialogu Papież potwierdza i obrazuje wchodząc w kontakt z przedstawicielami innych religii, wyrażając troskę o wymiar ekumeniczny życia Kościoła. Franciszek rozmawia i modli się z nimi posługując się środkami i formami pochodzącymi z ich pobożności ludowej i kulturowej. Stara się nie wskazywać winnych za toczące się konflikty zbrojne w różnych częściach świata, lecz wzywa do pojednania i dialogu, za co był wielokrotnie krytykowany.

Prezentowana rozprawa z pewnością nie wyczerpuje problematyki formacji chrześcijańskiej młodzieży. Jest to zagadnienie które można rozpatrywać w wielu aspektach w zależności od podmiotu formacji, wieku ludzi młodych lub kontekstu ich życia. Podmiotem odpowiedzialnym za tę formację jest wspólnota Kościoła, która opierając się na Objawieniu Bożym zawartym w Piśmie Świętym i Tradycji wypracowuje odpowiednie sposoby jej prowadzenia. Są one zależne od wieku, możliwości i okoliczności egzystencji ludzi młodych. Niniejsza rozprawa jest próbą wypracowania modelu formacji chrześcijańskiej młodzieży na podstawie wskazań zawartych w nauczaniu papieża Franciszka. Przedstawione wyniki badań mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych rozważań, formułowania praktycznych postulatów i podejmowania kolejnych poszukiwań naukowych. Interesujące i inspirujące może okazać się zestawienie i porównanie ze sobą nauczania dotyczącego formacji młodzieży papieży Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka w celu uchwycenia różnic na przestrzeni trwania ich pontyfikatów, a także zależności od uwarunkowań społecznych.

Dysertacja, ze względu na fakt prezentacji formacji chrześcijańskiej młodzieży aktualnie urzędującego Papieża, jest przyczynkiem w prowadzeniu poszukiwań jak najskuteczniejszych rozwiązań i narzędzi formacji. Wpisuje się ona również w realizację misji teologii pastoralnej, która ma za cel wypracowywanie wniosków i kryteriów będących pomocą dla prowadzenia formacji młodzieży w kontekście współczesnych uwarunkowań społecznych. Biorąc pod uwagę przedstawione wskazania Franciszka, warto dokonać

weryfikacji i aktualizacji istniejących programów formacyjnych w celu ich adaptacji do zmieniającego się kontekstu życia ludzi młodych.

Zaprezentowane wskazania mogą także posłużyć za pomoc w kształceniu osób świeckich i duchownych, które są lub będą w przyszłości odpowiadać za formację młodzieży. Może być także inspiracją dla rodziców, nauczycieli, wychowawców, katechetów, duszpasterzy do pracy nad sobą, a także w poszukiwaniu nowych form prowadzenia holistycznej formacji chrześcijańskiej ludzi młodych.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

1. Dokumenty Soboru Watykańskiego II

Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (04.12.1963), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-77.

Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (21.11.1964), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 104-166.

Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (18.11.1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 350-363.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (07.12.1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606.

Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius* (28.10.1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 288-301.

Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus*, (07.12.1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 433-471.

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimus educationis* (28.10.1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 314-324.

2. Nauczanie papieskie

Paweł VI, Encyklika o celibacie do biskupów, kapłanów i wiernych całego świata katolickiego *Sacerdotalis caelibatus* (Rzym, 24.06.1967), w: *Nauka Kościoła o charyzmacie celibatu*, Gniezno 1993, s. 73-110.

Paweł VI, Adhortacja apostolska na temat odnowy życia zakonnego według nauki Soboru Watykańskiego II *Evangelica testificatio* (Rzym, 29.06.1971), w: Paweł VI, *Charyzmat życia zakonnego*, Poznań-Warszawa 1974, s. 232-259.

Paweł VI, Adhortacja o ewangelizacji w świecie współczesnym *Evangelii nuntiandi* (Rzym, 08.12.1975), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/adhortacje/evangelii_nuntiandi.html [09.12.2023].

- Jan Paweł II, *Konstytucja Apostolska o uniwersytetach i wydziałach kościelnych Sapiientia Christiana* (Rzym, 15.04.1979), https://fs.siteor.com/upjp2/files/Downloads/20201016174007/Konstytucja_apostolska_Sapiientia_christiana_o_uniwersytetach_i_wydzia%C5%82ach_ko%C5%9Bcielnych.pdf?1602870009 [05.01.2024].
- Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. na Placu Zwycięstwa* (Warszawa, 02.06.1979), <https://diecezja.pl/homilie/homilia-na-placu-zwyciestwa-warszawa-2-czerwca-1979-r/> [30.05.2023].
- Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. na Błoniach Krakowskich* (Kraków 09.06.1979), <https://web.archive.org/web/20070524165816/http://ekai.pl:80/bib.php/dokumenty/p7946/p7946.html> [06.12.2023].
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae* (Rzym, 16.11.1979), w: *Adhortacje Ojca świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małyciak, Kraków 1996, s. 1-64.
- Jan Paweł II, *Listy na Wielki Czwartek 1979-2005*, Kraków 2005.
- Jan Paweł II, *Przemówienie podczas obchodów sześćdziesięciolecia śmierci św. Katarzyny ze Sieny* (29.04.1980), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. 3, 1/1983 (styczeń-czerwiec), red. E. Weron, A. Jarocho, Poznań 1985, s. 427-430.
- Jan Paweł II, Encyklika o Bożym miłosierdziu *Dives in Misericordia* (Rzym, 30.11.1980), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30111980_dives-in-misericordia.html [13.06.2023].
- Jan Paweł II, *Przyszłość człowieka to sam człowiek* (15.05.1982), w: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*, red. J. Żukowicz, Kraków 1990, s. 89-92.
- Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeńska. Cykl katechez wygłoszonych podczas śródowych audiencji ogólnych w latach 1979-1984*, Lublin 2008.
- Jan Paweł II, List do młodych całego świata *Parati semper* (Rzym, 31.03.1985), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/parati.html [09.03.2023].
- Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą* (Bombaj, 10.02.1986), w: *Podręcznik Pokolenia JP II. Ojcowskie słowo do młodych świata, Polski i Lednicy*, Poznań 2008.
- Jan Paweł II, Encyklika o Duchu Świętym w życiu Kościoła i świata *Dominum et Vivificantem* (Rzym, 18.05.1986), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_18051986_dominum-et-vivificantem.html [29.05.2023].
- Jan Paweł II, Encyklika z okazji dwudziestej rocznicy ogłoszenia „Populorum progressio” *Sollicitudo rei socialis* (Rzym, 30.12.1987),

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html [30.11.2023].

- Jan Paweł II, List apostolski *Vicesimus quintus annus*, w 25. rocznicę ogłoszenia Konstytucji Soborowej o Świętej Liturgii (Rzym, 04.12.1988), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/vicesimus_quintus.html, [13.12.2023].
- Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w Kościele *Christifideles laici* (Rzym, 30.12.1988), Wrocław 1990.
- Jan Paweł II, *Wybór katechez Ojca Świętego Jana Pawła II, poświęconych kapłaństwu sakramentalnemu, wygłoszonych podczas audiencji śródowych 1992-1994*, w: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. *Program duszpasterski na rok 1994/95. Ewangelizacja w tajemnicy i misji Kościoła. Materiały formacyjne i homiletyczne w roku duszpasterskim 1994/95*, red. E. Szczotok, A. Liskowacka, Katowice 1994, s. 181-296.
- Jan Paweł II, Encyklika o pracy ludzkiej *Laborem exercens* (Rzym, 14.09.1981), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091981_laborem-exercens.html [09.11.2023].
- Jan Paweł II, Orędzie na 23. Światowy Dzień Pokoju *Pokój z Bogiem Stwórcą, pokój z całym stworzeniem* (Rzym, 01.01.1990), <https://www.niedziela.pl/artukul/2283/Oredzie-na-XXIII-Swiatowy-Dzien-Pokoju> [10.01.2024].
- Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o formacji kapłanów we współczesnym świecie *Pastores dabo vobis* (Rzym, 25.03.1992), w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, Kraków 1996, s. 407-538.
- Jan Paweł II, Konstytucja Apostolska *Fidei Depositum* ogłoszona z okazji publikacji Katechizmu Kościoła Katolickiego (Rzym, 11.10.1992), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/konstytucje/fidei_depositum_11101992 [24.01.2024].
- Jan Paweł II, Encyklika o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła *Veritatis Splendor* (Rzym, 06.08.1993), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html [28.06.2023].
- Jan Paweł II, List do rodzin z okazji roku rodziny *Gratissimam sane* (Rzym, 02.02.1994), https://kodr.pl/wp-content/uploads/2017/03/list_do_rodzin.pdf [02.06.2023].
- Jan Paweł II, Encyklika o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego *Evangelium vitae* (Rzym, 25.03.1995).
- Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i świecie *Vita consecrata* (Rzym, 25.03.1996), Kraków 1996.

- Jan Paweł II, Orędzie do młodych całego świata z okazji 12. Światowego Dnia Młodzieży *Nauczycielu gdzie mieszkaś? Chodźcie a zobaczycie (J 1, 38-39)* (Castel Gandolfo, 15.08.1996), <https://jp2online.pl/en/object/oredzie-do-mlodych-calego-swiata-z-okazji-xii-swiatowego-dnia-mlodziezy;T2JqZWN0OjI4MTI=> [13.12.2023].
- Jan Paweł II, Encyklika o relacjach między wiarą a rozumem *Fides et Ratio* (Rzym, 14.09.1998), <https://jp2online.pl/obiekt/fides-et-ratio;T2JqZWN0OjE5NTI=> [24.01.2024].
- Jan Paweł II, *List do uczestników zgromadzenia generalnego Światowego Ruchu Chrześcijańskich Ludzi Pracy* (Rzym, 07.05.2000), <https://jp2online.pl/obiekt/list-do-uczestnikow-zgromadzenia-generalnego-swiatowego-ruchu-chrzescijanskich-ludzi-pracy;T2JqZWN0OjE5OTE=> [01.12.2023].
- Jan Paweł II, List apostolski do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 *Novo Millennio ineunte* (Rzym, 06.01.2001), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_letters/2001/documents/hf_jp-ii_apl_20010106_novo-millennio-ineunte.html [06.12.2023].
- Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o biskupie słudze Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata *Pastores gregis* (Rzym, 16.10.2003), Wrocław 1993.
- Benedykt XVI, Encyklika o miłości chrześcijańskiej *Deus caritas est* (Rzym, 25.12.2009), https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html [05.06.2023].
- Benedykt XVI, Posynodalna adhortacja apostolska o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła *Sacramentum Caritatis* (Rzym, 22.02.2007), https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20070222_sacramentum-caritatis.html [02.01.2024].
- Benedykt XVI, Encyklika o integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie *Caritas in veritate* (Rzym, 29.06.2009), https://info.wiara.pl/files_upload/09/07/07/961131_Caritasinveritate.pdf [27.10.2023].
- Benedykt XVI, *Przemówienie do młodzieży* (Stará Boleslav, 28 września 2009) <https://opus dei .org /pl-pl/article/benedykt-xvi-do-modych/> [09.03.2023].
- Benedykt XVI, Orędzie na 25. Światowy Dzień Młodzieży *Nauczycielu dobry, co mam czynić, aby osiągnąć życie wieczne* (Rzym, 22.02.2010), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sdm2010_22022010 [13.12.2023].
- Benedykt XVI, List Apostolski w formie «Motu proprio» ogłaszający rok wiary *Porta fidei* (Rzym, 11.10.2011), https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20111011_porta-fidei.html [08.12.2023].

Benedykt XVI, *Wychowanie młodzieży do sprawiedliwości i pokoju*, w: *Pedagogia ojcostwa: katolicki przegląd społeczno-pedagogiczny*, 2012 nr 1, s. 12-17.

Benedykt XVI, Homilia podczas Mszy św. w niedzielę Chrztu Pańskiego *Modlitwa i sakramenty dają światło prawdy* (Rzym, 08.01.2012), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/chrzestp_08012012.html [27.12.2023].

Benedykt XVI, *Nauczmy się wierzyć*, Kraków 2013.

Franciszek, *Przewodnik duchowy*, Kraków 2013.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Niedzielę Palmową i Światowy Dzień Młodzieży *Nie bądźcie nigdy ludźmi smutnymi* (Rzym, 24.03.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 5, s. 29-31.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma w Wielki Czwartek *Z ludem na ramionach* (Rzym, 28.03.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 5, s. 34-36.

Franciszek, Przemówienie przed Mszą św. *Do zobaczenia w Rio de Janeiro* (Rzym, 24.03.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 5, s. 31.

Franciszek, Audiencja generalna w oktawie Wielkanocy *Pierwszymi świadkami są kobiety* (Rzym, 03.04.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 5, s. 46-47.

Franciszek, Homilia w Domu św. Marty *Wiary nie można sprzedawać* (Rzym, 06.04.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 6, s. 8-9.

Franciszek, Homilia podczas ingresu papieża Franciszka do katedry na Lateranie *Bóg czeka na nas cierpliwie* (Rzym, 07.04.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 5, s. 49-50.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. połączonej z udzieleniem sakramentu kapłaństwa *Niestrudzenie bądźcie miłosierni* (Rzym, 21.04.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 6, s. 25-26.

Franciszek, Audiencja generalna *Życie uśpionych chrześcijan jest życiem smutnym* (Rzym, 24.04.2013), *OsRomPol* 34 (2013) nr 6, s. 42-44.

Franciszek, Audiencja generalna *Praca ma służyć godności osoby* (Rzym, 01.05.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 6, s. 44-45.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na początku miesiąca maryjnego *Jak nasze matki i nasze babcie* (Rzym, 04.05.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 6, s. 3.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Duch Święty jako przyjaciel* (Rzym, 06.05.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 7, s. 30.

Franciszek, Audiencja dla nowych ambasadorów przy Stolicy Apostolskiej *Pieniądz musi służyć, a nie rządzić* (Rzym, 16.05.2013), *OsRomPol* 34(2013) nr 7, s. 13-14.

- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w domu św. Marty *Tarapaty św. Pawła* (Rzym, 16.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 35-37.
- Franciszek, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z okazji dnia ruchów, nowych wspólnot i stowarzyszeń kościelnych *Kościół wychodzi naprzeciw wszystkim* (Rzym, 18.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 16-17.
- Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2013 r.* (Rzym, 19.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 10-12.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Modlitwa czyni cuda* (Rzym, 20.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 39-40.
- Franciszek, Audiencja generalna *Język pojednania* (Rzym, 22.05.2013), OsRomPol 34(2013) nr 7, s. 48-50.
- Franciszek, Audiencja generalna *Skażeni przez kulturę odrzucenia* (Rzym, 05.06.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 48-49.
- Franciszek, Audiencja dla wspólnoty Papieskiej Akademii Kościelnej *Wolni od ambicji i karierowiczostwa* (Rzym, 06.06.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 29-30.
- Franciszek, Przemówienie podczas inauguracji kongresu diecezji rzymskiej *Ewangelizacja wymaga prawdziwej odwagi* (Rzym, 17.06.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 33-38.
- Franciszek, Audiencja dla członków ROACO *Nigdy nie traćcie nadziei* (Rzym, 20.06.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 38-39.
- Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuskami *Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 06.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 41-45.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. dla seminarzystów, nowicjuszy i nowicjuszek *Ewangelizacji dokonuje się na klęczkach* (Rzym, 07.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 45-46.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Tydzień młodzieży w Rio de Janeiro* (Rzym, 21.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 61.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w sanktuarium maryjnym w Aparecidzie *W domu Maryi* (Aparecida, 24.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 13-15.
- Franciszek, Przemówienie podczas powitania na Światowych Dniach Młodzieży w Rio de Janeiro *Nikogo nie wolno odrzucać* (Rio de Janeiro, 25.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 6-7.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. dla biskupów, kapłanów, zakonników, zakonnice i seminarzystów *Idźmy na rozstaje dróg* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 17-18.

- Franciszek, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na plaży Copacabana *Jesteście polem Bożej wiary* (Rio da Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 14-17.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z episkopatem Brazylii *Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 19-24.
- Franciszek, Przemówienie do członków komitetu koordynacyjnego CELAM na zakończenie Światowych Dni Młodzieży w Rio de Janeiro *Nie należy ignorować «rewolucji czułości», która spowodowała wcielenie Słowa* (Rio de Janeiro, 28.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 25-29.
- Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *W 2016 r. Światowy Dzień Młodzieży odbędzie się w Krakowie* (Rio de Janeiro, 28.07.2013), OsRomPol 34(2013) nr 8-9, s. 19.
- Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania z wolontariuszami Światowych Dni Młodzieży w Brazylii* (Rio de Janeiro, 28.07.2013), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130728_gmg-rio-volontari.html [04.03.2024].
- Franciszek, Przemówienie podczas modlitwy maryjnej z Papieżem po Światowych Dniach Młodzieży w Rio de Janeiro *Lud o wielkim sercu* (Rzym, 04.08.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 52-53.
- Franciszek, Przesłanie do wiernych w Buenos Aires z okazji święta św. Kajetana *Kultura spotkania z najbardziej potrzebującymi* (Rzym, 07.08.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 42-43.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą z diecezji Piacenza-Bobbio *Wy jesteście zwiastunami nadziei* (Rzym, 28.08.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 48-49.
- Franciszek, Audycja dla biskupów wyświęconych w ciągu ostatniego roku *Pasterze słuchający ludu* (Rzym, 19.09.2013), OsRomPol 34(2013) nr 11, s. 35-37.
- Franciszek, Przemówienie do przedstawicieli świata akademickiego i kultury *Apokalipsa, która nie nastąpi* (Cagliari, 22.09.2013), OsRomPol 34(2013) nr 11, s. 27-29.
- Franciszek, Przesłanie na Światowy Dzień Wyżywienia *Trzeba pokonać bariery indywidualizmu* (Rzym, 16.10.2013), OsRomPol 34(2013) nr 12, s. 22-23.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Świętość nie jest przywilejem nielicznych* (Rzym, 01.11.2013), OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 30-31.
- Franciszek, Audycja generalna *Akt miłości dla Noemi* (Rzym, 06.11.2013), OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 40-41.

- Franciszek, Przesłanie wideo do uczestników 3. Festiwalu Nauki Społecznej Kościoła *Równość w zróżnicowaniu* (Werona, 21.11.2013), OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 29-30.
- Franciszek, Adhortacja apostolska o głoszenie Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii Gaudium* (24.11.2013), Wrocław 2014.
- Franciszek, Audiencja dla uczestników sesji plenarnej Papieskiej Rady do spraw Świeckich *Internet, ale nie tylko* (Rzym, 07.12.2013), OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 37-38.
- Franciszek, Przemówienie do członków Instytutu „Dignitatis humanae” «Busola» ludu Bożego (Rzym, 07.12.2013), OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 38.
- Franciszek, Przemówienie do współpracowników i przyjaciół Telepace *Dziennikarstwo jako służba dla wszystkich ludzi* (Rzym, 13.12.2013), OsRomPol 34(2013) nr 1, s. 27-28.
- Franciszek, Audiencja generalna *Data, którą należy pamiętać* (Rzym, 08.01.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 46-47.
- Franciszek, Audiencja generalna *Wszyscy jesteśmy uczniami i misjonarzami* (Rzym, 15.01.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 47-48.
- Franciszek, Orędzie na 29. Światowy Dzień Młodzieży 2014 r. *Zarażanie radością* (Rzym, 21.01.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 10-13.
- Franciszek, Orędzie na 48. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2014 r. *Przekaz w służbie kultury spotkania* (Rzym, 24.01.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 6-8.
- Franciszek, Spotkanie z uczestnikami sesji plenarnej Kongregacji Nauki Wiary *W trosce o czysty i integralny depozyt wiary* (Rzym, 31.01.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 23-24.
- Franciszek, Przemówienie do polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą «ad limina Apostolorum» *Boże miłosierdzie nikogo nie wyklucza* (Rzym, 07.02.2014), OsRomPol 35(2014) nr 2, s. 27-29.
- Franciszek, Katecheza video Ojca Świętego Franciszka *Sakrament namaszczenia chorych* (Rzym, 26.02.2014), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2014/documents/papa-francesco_20140226_udienza-generale.html [15.12.2023].
- Franciszek, Rozmowa z młodzieżą Flamandzką *Czy Wasza Świątobliwość jest szczęśliwy?* (Rzym, 31.03.2014), OsRomPol 35(2014) nr 5, s. 33-36.
- Franciszek, Modlitwa Maryjna z Papieżem *Ewangelia w wydaniu kieszonkowym* (Rzym, 06.04.2014), OsRomPol 35(2014) nr 5, s. 44-45.

- Franciszek, Przemówienie do wspólnoty Papieskiego Kolegium «Leonianum» z Anagni *W kapłaństwie nie ma miejsca na przeciętność* (Rzym, 14.04.2014), OsRomPol 35(2014) nr 5, s. 30-31.
- Franciszek, Audienca generalna *Mama, Matka Boża i chłopiec* (Rzym, 07.05.2014), OsRomPol 35(2014) nr 6, s. 48-49.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z uczniami i nauczycielami szkół włoskich *Dlaczego mam kochać szkołę?* (Rzym, 10.05.2014), OsRomPol 35(2014) nr 6, s. 43-45.
- Franciszek, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych* (Rzym, 12.05.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 29-34.
- Franciszek, Encyklika poświęcona trosce o wspólny dom *Laudato Si* (Rzym, 24.05.2014),
https://www.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_encyclica-laudato-si_pl.pdf [01.07.2023].
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Miejsce w niebie* (Rzym, 01.06.2014), OsRomPol 35(2014) nr 6, s. 54.
- Franciszek, Przemówienie do dziewcząt i chłopców z Włoskiego Centrum Sportowego *Upodobanie do gry zespołowej* (Rzym, 07.06.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 23-24.
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2014 r. *Dom i matka wszystkich* (Rzym, 08.06.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 4-5.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Marina di Sibari *Trzeba powiedzieć «nie» adoratorom zła* (Marina di Sibari, 21.06.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 45-46.
- Franciszek, Audienca generalna *Imię i nazwisko chrześcijanina* (Rzym, 25.06.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 52-53.
- Franciszek, Przemówienie do młodzieży z regionów Abruzji i Molise przed sanktuarium w Castelpetroso *Wasz entuzjazm jest zaraźliwy* (Castelpetroso, 05.07.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 38-40.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na dawnym stadionie miejskim w Campobasso *Wobec godności osoby wszystko inne jest drugorzędne* (Campobasso, 05.07.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7, s. 36-38.
- Franciszek, Przemówienie do uczestników seminarium na temat: «Aby gospodarka była coraz bardziej inkluzywna» *Przestańmy odrzucać!* (Rzym, 12.07.2014), OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 44.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na placu Karola III *Trzeba mieć odwagę mówić «nie» wszelkiego rodzaju korupcji i bezprawiu* (Neapol, 26.07.2014), OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 38-40.

- Franciszek, Homilia podczas Nieszporów dla niemieckich ministrantów *Dzieci dobrego Ojca* (Rzym, 05.08.2014), OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 46.
- Franciszek, Audiencja generalna *Uczmy się Błogosławieństw* (Rzym, 06.08.2014), OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 47-49.
- Franciszek, Spotkanie z liderami apostołstwa świeckich w Kkottongnae *Godność zarabiania na chleb powszedni* (Kkottongnae, 17.08.2014), OsRomPol 35(2014) nr 7-8, s. 17-18.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie VI Azjatyckiego Dnia Młodzieży *Młodzieży azjatycka, przebudź się!* (Haemi, 17.08.2014), OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 21-22.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie 28. Światowego Dnia Młodzieży *Bez obawy, idźcie służyć* (Rio de Janeiro, 28.08.2013), OsRomPol 34(2013) nr 10, s. 17-19.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Wino czy woda?* (Rzym, 31.08.2014), OsRomPol 35(2014) nr 8-9, s. 59-60.
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2015 r. «*Kościół bez granic matką wszystkich*» (Rzym, 03.09.2014), OsRomPol 35(2014) nr 10, s. 4-5.
- Franciszek, Audiencja generalna *W szkole miłosierdzia* (Rzym, 10.09.2014), OsRomPol 35(2014) nr 10, s. 46-48.
- Franciszek, Orędzie na Wielki Post 2015 r. *Mocne serca, aby przewyciężyć obojętność* (Rzym, 04.10.2014), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 4-6.
- Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Biblia w każdej rodzinie* (Rzym, 05.10.2014), OsRomPol 35(2014) nr 10, s. 9.
- Franciszek, Orędzie ojców synodalnych do rodzin chrześcijańskich i wszystkich rodzinna świecie *Dom, którego drzwi są zawsze otwarte* (Rzym, 06.10.2014), OsRomPol 35(2014) nr 11, s. 5-7.
- Franciszek, Przesłanie do włoskich studentów katolickich zrzeszonych w FUCI *Studiowanie, poszukiwanie i granica* (Rzym, 14.10.2014), OsRomPol 35(2014) nr 11, s. 32-33.
- Franciszek, Przemówienie Ojca Świętego na zakończenie obrad Synodu *Obecność Papieża jest gwarancją* (Rzym, 18.10.2014), OsRomPol 35(2014) nr 11, s. 21-25.
- Franciszek, Przemówienie do członków Papieskiej Akademii Nauk z okazji odsłonięcia popiersia Benedykta XVI *Ewolucja nie jest sprzeczna ze stworzeniem* (Rzym, 27.10.2014), OsRomPol 35(2014) nr 11, s. 42-44.
- Franciszek, Audiencja generalna *Dowód tożsamości* (Rzym, 13.11.2014), OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 42-43.

- Franciszek, Przemówienie do przedstawicieli Włoskiego Stowarzyszenia Lekarzy Katolickich *Grzechy przeciwko Bogu* (Rzym, 15.11.2014), OsRomPol 35(2014) nr 12, s. 35-37.
- Franciszek, Przemówienie w Parlamencie Europejskim *Między godnością i transcendencją* (Strasburg, 25.11.2014), OsRomPol 35(2014) nr 12, s. 9-13.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w katedrze Ducha Świętego w Stambule *Bogactwo, różnorodność i odmienność nigdy nie powinny być przyczyną konfliktów* (Stambuł, 29.11.2014), OsRomPol 35(2014) nr 12, s. 25-26.
- Franciszek, Audiencja generalna *Odbicie wieczności* (Rzym, 04.12.2014), OsRomPol 35(2014) nr 1, s. 46-47.
- Franciszek, Przemówienie do rodzin wielodzietnych *Nadzieja dla społeczeństwa* (Rzym, 28.12.2014), OsRomPol 36(2015) nr 1, s. 45-46.
- Franciszek, Homilia podczas I Nieszporów uroczystości Świętej Bożej Rodzicielki Maryi *Kościół poucza nas, by zakańczać rok rachunkiem sumienia* (Rzym, 31.12.2014), OsRomPol 36(2015) nr 1, s. 16-18.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w niedzielę Chrztu Pańskiego *Karmcie dzieci mlekiem i Słowem* (Rzym, 02.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 43-44.
- Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Bez pokoju nie ma przyszłości!* (Rzym, 04.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 1, s. 22-23.
- Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Podróż Mędrców drogą duszy* (Rzym, 06.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 1, s. 25-26.
- Franciszek, Audiencja generalna *Hymn do matek* (Rzym, 07.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 52-53.
- Franciszek, Przemówienie do władz państwowych i korpusu dyplomatycznego Manili *Wszystkie narody muszą słuchać ubogich* (Manilia, 16.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 14-15.
- Franciszek, Spotkanie z młodzieżą w Manili *Bądźcie mężni, nie bójcie się płakać!* (Manilia, 18.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 24-28.
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2015 r. *Przekaz o rodzinie jako uprzywilejowanym miejscu spotkania w bezinteresownej miłości* (Rzym, 23.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 3-4, s. 15-17.
- Franciszek, Audiencja generalna *Sieroty w rodzinie* (Rzym, 28.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 53-54.
- Franciszek, Orędzie na 30. Światowy Dzień Młodzieży *Miejcie odwagę iść pod prąd i być szczęśliwi* (Rzym, 31.01.2015), OsRomPol 36(2015) nr 2, s. 6-9.
- Franciszek, Audiencja generalna *Czego uczy ojciec* (Rzym, 04.02.2015), OsRomPol 36(2015) nr 3-4, s. 34-35.

- Franciszek, Przemówienie do członków Papieskiej Rady do spraw Świeckich *W sercu miasta można spotkać Boga* (Rzym, 07.02.2015), OsRomPol 36(2015) nr 3-4, s. 22-24.
- Franciszek, Audiencja generalna *Poeci modlitwy* (Rzym, 11.03.2015), OsRomPol 36(2015) nr 3-4, s. 41-42.
- Franciszek, Bulla ogłaszająca Rok Miłosierdzia *Misericordiae vultus* (Rzym, 13.03.2015), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/bulls/documents/papa-francesco_bolla_20150411_misericordiae-vultus.html [21.06.2023].
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Ludzie, którzy chcą ujrzeć Jezusa* (Rzym, 22.03.2015), OsRomPol 36(2015) nr 3-4, s. 51-52.
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Wyjście jako fundamentalne doświadczenie powołania* (Rzym, 29.03.2015), OsRomPol 36(2015) nr 5, s. 16-17.
- Franciszek, Audiencja generalna *Kreatywność i śmiałość* (Rzym, 15.04.2015), OsRomPol 36(2015) nr 5, s. 45-46.
- Franciszek, Audiencja generalna *Jezus a małżeństwo mężczyzny i kobiety* (Rzym, 29.04.2015), OsRomPol 36(2015) nr 5, s. 47-48.
- Franciszek, Przemówienie do przedstawicieli włoskiej Wspólnoty Życia Chrześcijańskiego *Budujcie kulturę sprawiedliwości i pokoju* (Rzym, 30.04.2015), OsRomPol 36(2015) nr 5, s. 39-40.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na rozpoczęcie 20. Zgromadzenia Generalnego Caritas Internationalis *Stół dla wszystkich głodnych* (Rzym, 12.05.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 21.
- Franciszek, Przesłanie z okazji seminarium naukowego na temat: «Trenerzy wychowawcami ludzi» *Dobry trener jest świadkiem życia i wiary* (Rzym, 14.05.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 21-22.
- Franciszek, Audiencja generalna *Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci* (Rzym, 20.05.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 44-46.
- Franciszek, Przesłanie z okazji 500. rocznicy urodzin św. Filipa Neri *Cyzelator dusz* (Rzym, 26.05.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 6-7.
- Franciszek, Audiencja generalna *Wielka praca* (Rzym, 27.05.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 47-48.
- Franciszek, Spotkanie z duchowieństwem, osobami konsekrowanymi i seminarzystami *Nie zapominajcie o przeszłości* (Sarajewo, 06.06.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 12-14.
- Franciszek, Przemówienie do młodzieży w Ośrodku im. św. Jana Pawła II *Nigdy nie wznoscie murów, ale budujcie mosty* (Sarajewo, 06.06.2015), OsRomPol 36(2015) nr 6, s. 16-18.

- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Eucharystia szkołą miłości i solidarności* (Rzym, 07.06.2015), OsRomPol 36(2015) nr 7-8, s. 53-54.
- Franciszek, Audiencja generalna *Najbliższy szpital* (Rzym, 10.06.2015), OsRomPol 36(2015) nr 7-8, s. 48-49.
- Franciszek, Przemówienie do włoskich sędziów (Rzym, 13.06.2015), <https://www.gosc.pl/doc/2540274.Papiez-skrytykowal-ideologiczna-kolonizacje> [27.10.2023].
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Przesłanie dla wszystkich* (Rzym, 14.06.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 7-8, s. 54-55.
- Franciszek, Spotkanie z młodzieżą na piazza Vittorio *Trzeba żyć, a nie wegetować* (Turyn, 21.06.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 7-8, s. 29-33.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w parku Los Samanes w Guayaquil *Wielkie bogactwo społeczne* (Guayaquil, 06.07.2015), OsRomPol 36(2015) nr 7-8, s. 6-8.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w wojskowej bazie lotniczej Nu Guazu w Asuncion *Kościół uczy braterstwa z innymi* (Asunción, 12.07.2015), OsRomPol 36(2015) nr 9, s. 38-40.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą na bulwarze Costanera w Asunción *Trzeba mieć wolne serce* (Asunción, 12.07.2015), OsRomPol 36(2015) nr 9, s. 40-44.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Trzy czasowniki Pasterza* (Rzym, 19.07.2015), OsRomPol 36(2015) nr 9, s. 52-53.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Chleb, który zaspokaja głód duchowy i materialny* (Rzym, 02.08.2015), OsRomPol 36(2015) nr 9, s. 54-55.
- Franciszek, *List o ustanowieniu „Światowego Dnia Modlitwy o Ochronę Stworzenia” w dniu 1 września* (Rzym, 06.08.2015), <https://swietostworzenia.pl/nasze-dzialania/czas-dla-stworzenia-season-of-creation/594-swiatowy-dzien-modlitw-o-ochrone-stworzenia> [29.02.2024].
- Franciszek, Orędzie na 31. Światowy Dzień Młodzieży 2016 r *Nieście płomień miłosiernej miłości Chrystusa* (Rzym, 15.08.2015), OsRomPol 36(2015) nr 10, s. 4-8.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Serca wolne od wszelkiej obłudy* (Rzym, 30.08.2015), OsRomPol 36(2015) nr 9, s. 58-59.
- Franciszek, Audiencja generalna *Przy rodzinnym stole* (Rzym, 11.11.2015), OsRomPol 36(2015) nr 12, s. 43-45.
- Franciszek, Przemówienie w Biurze Narodów Zjednoczonych w Nairobi *Zmiana modelu rozwoju* (Nairobi, 26.11.2015), OsRomPol 36(2015) nr 12, s. 12-15.

- Franciszek, Spotkanie z młodzieżą w Kampali *Kiedy mur przemienia* (Kampala, 28.11.2015), OsRomPol 36(2015) nr 12, s. 21-23.
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2016 *Przewycięż obojętność i zyskaj pokój* (Rzym, 08.12.2015), <https://papiez.wiara.pl/doc/2879848.Przewyciez-obojetnosc-i-zyskaj-pokoj> [29.02.2024].
- Franciszek, Przedmowa do niemieckiej Biblii dla młodzieży *Macie w rękach książkę jak ogień* (Rzym, 26.12.2015), OsRomPol 37(2016) nr 1, s. 36.
- Franciszek, *Błogosławieni miłosierni. Słowa do młodych*, Kraków 2016.
- Franciszek, Przemówienie do korpusu dyplomatycznego *Osoba w centrum polityki migracyjnej* (Rzym, 11.01.2016) OsRomPol 36(2016) nr 2, s. 12-15.
- Franciszek, Przemówienie do członków Chrześcijańskiego Ruchu Pracowników *Nowy humanizm pracy* (Rzym, 16.01.2016), OsRomPol 36(2015) nr 1, s. 17-18.
- Franciszek, Orędzie na 50. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2016 r. *Komunikacja i miłosierdzie – owocne spotkanie* (Rzym, 24.01.2016), OsRomPol 37(2016) nr 2, s. 8-10.
- Franciszek, Przemówienie do czcicieli Ojca Pio z Pietrelciny *Klucz otwierający serce Boga* (Rzym, 06.02.2016), OsRomPol 37(2016) nr 2, s. 32-33.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Środę Popielcową *Wejdźmy przez otwartą bramę, którą jest Chrystus* (Rzym, 10.02.2016), OsRomPol 37(2016) nr 3-4, s. 42-43.
- Franciszek, *Wspólna deklaracja Papieża Franciszka i Patriarchy Cyryla* (Hawana, 12.02.2016), OsRomPol 37(2016) nr 3-4, s. 16-19.
- Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska o miłości w rodzinie *Amoris laetitia* (Rzym, 19.03.2016), Kraków 2016.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. z okazji Jubileuszu Chłopców i Dziewcząt *Szczęście to nie aplikacja* (Rzym, 24.04.2016), OsRomPol 37(2016) nr 5, s. 23-24.
- Franciszek, Przemówienie podczas uroczystości wręczenia Franciszkowi Nagrody Karola Wielkiego *Co się z tobą stało, Europo?* (Rzym, 06.05.2016), OsRomPol 37(2016) nr 5, s. 30-34.
- Franciszek, Audiencja generalna *Jak należy się modlić* (Rzym, 01.06.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 46-47.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Poświęćmy więcej czasu na słuchanie* (Rzym, 17.07.2016), OsRomPol 36(2016) nr 7-8, s. 58-59.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *W modlitwie jesteśmy razem: Bóg i ja* (Rzym, 24.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 59-60.

- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania powitalnego z uczestnikami ŚDM na krakowskich Błoniach *Polska chce być wiecznie młodym obliczem miłosierdzia* (Kraków, 28.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 15-17.
- Franciszek, Przemówienie podczas wizyty w szpitalu dziecięcym w Prokocimiu *Bądźmy przy każdym chorym dziecku* (Kraków, 29.07.2016), OsRomPol 36(2016) nr 7-8, s. 20.
- Franciszek, Przemówienie na zakończenie Drogi Krzyżowej na krakowskich Błoniach *Gdzie jest Bóg?* (Kraków, 29.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 20-21.
- Franciszek, Spotkanie z grupą polskich jezuitów *Mój wybór Towarzystwa dojrzewał sam...* (Kraków, 30.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 9, s. 42-43.
- Franciszek, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na «Campus Misericordiae» w Brzegach *Nic nie usprawiedliwia przelewu bratniej krwi* (Kraków, 30.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 25-28.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na «Campus Misericordiae» na zakończenie 31. Światowego Dnia Młodzieży *Marzyciele o nowej ludzkości* (Kraków, 31.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 28-30.
- Franciszek, Przemówienie na zakończenie Mszy św. przed modlitwą «Anioł Pański» *32. ŚDM odbędzie się w Panamie* (Kraków, 31.07.2016), 37(2016) nr 7-8, s. 30.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z wolontariuszami ŚDM w hali Tauron Areny *Dwa warunki – pamięć i odwaga* (Kraków, 31.07.2016), OsRomPol 37(2016) nr 7-8, s. 31.
- Franciszek, Rozważanie w bazylice Matki Bożej Anielskiej w Asyżu *Świat potrzebuje przebaczenia* (Asyż, 04.08.2016), OsRomPol 37(2016) nr 9, s. 16-18.
- Franciszek, Audiencja generalna *Zdolni do współczucia* (Rzym, 17.08.2016), OsRomPol 37(2016) nr 9, s. 29-30.
- Franciszek, *List Apostolski w formie „Motu proprio” ustanawiający „Dykasterię do spraw integralnego rozwoju człowieka”* (Rzym, 17.08.2016), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20160817_humanam-progressionem.html [07.03.2024].
- Franciszek, Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Lekcja pokory* (Rzym, 28.08.2016), OsRomPol 36(2016) nr 9, s. 38-39.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Kwestia stylu* (Rzym, 09.09.2016), OsRomPol 37(2016) nr 9, s. 21-22.
- Franciszek, Przemówienie do absolwentów szkół jezuickich *Jesteście oczami, ustami, rękami i sercem Boga w świecie* (Rzym, 17.09.2016), OsRomPol 37(2016) nr 10, s. 50-51.
- Franciszek, Audiencja generalna *Dwa filary: przebaczenie i dawanie* (Rzym, 21.09.2016), OsRomPol 37(2016) nr 10, s. 58-59.

- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w ośrodku salezjańskim w Baku *Życie chrześcijańskie trzeba codziennie cierpliwie tkać jak piękny dywan* (Baku, 02.10.2016), OsRomPol 37(2016) nr 10, s. 23-25.
- Franciszek, Audycja generalna *Rewolucyjne uczynki miłosierdzia* (Rzym, 12.10.2016), OsRomPol 37(2016) nr 11, s. 45-46.
- Franciszek, Przemówienie podczas audycji dla członków włoskich organizacji seniorów *Korzenie i pamięć społeczeństwa* (Rzym, 15.10.2016), OsRomPol 37(2016) nr 11, s. 22-24.
- Franciszek, Katecheza podczas audycji jubileuszowej *Dialog jest wyrazem wielkiej potrzeby miłości Boga* (Rzym, 22.10.2016), OsRomPol 37(2016) nr 11, s. 43-44.
- Franciszek, List apostolski na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia *Misericordia et misera* (Rzym, 20.11.2016), OsRomPol 37(2016) nr 12, s. 4-12.
- Franciszek, Audycja generalna *Wielka niesprawiedliwość* (Rzym, 23.11.2016), OsRomPol 37(2016) nr 12, s. 47-48.
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Pobudzani przez Ducha Świętego do misji* (Rzym, 27.11.2016), OsRomPol 37(2016) nr 12, s. 13-14.
- Franciszek, Słowo wstępne do *Biblia młodych*, Częstochowa 2017, s. 6-7.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Z Ewangelią w kieszeni* (Rzym, 09.01.2017), OsRomPol 38(2017) nr 2, s. 40-41.
- Franciszek, List do młodzieży świata *Lepszy świat budowany jest także dzięki wam* (Rzym, 13.01.2017), OsRomPol 38(2017) nr 1, s. 6.
- Franciszek, Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej *Potrzebny jest «nowy katechumenat» w przygotowaniu do małżeństwa* (Rzym, 21.01.2017), OsRomPol 38(2017) nr 2, s. 9-11.
- Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego *Trzeba powiedzieć «nie» kulturze prowizoryczności* (Rzym, 28.01.2017), OsRomPol 38(2017) nr 2, s. 14-16.
- Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji Edukacji Katolickiej *Człowiek nie może żyć bez nadziei* (Rzym, 09.02.2017), OsRomPol 38(2017) nr 2, s. 22-23.
- Franciszek, Orędzie na 32. Światowy Dzień Młodzieży 2017 r. *Rewolucyjna modlitwa Maryi* (Rzym, 27.02.2017), OsRomPol 38(2017) nr 3-4, s. 4-8.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *O byśmy zawsze mieli w sercu Słowo Boże* (Rzym, 05.03.2017), OsRomPol 38(2017) nr 3-4, s. 44-45.

- Franciszek, Przemówienie z okazji 50. rocznicy ogłoszenia encykliki „*Populorum progressio*” *Obowiązek integrowania* (Rzym, 04.04.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 5, s. 33-34.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Niedzielę Palmową *Nasze ostateczne zwycięstwo będzie musiało przejść przez mękę i krzyż* (Rzym, 09.04.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 5, s. 24-25.
- Franciszek, Przesłanie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych *Braterstwo podstawową zasadą regulującą porządek gospodarczy* (Rzym, 24.04.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 6-7, s. 13-16.
- Franciszek, Audiencja generalna *Droga jako tło Ewangelii* (Rzym, 24.05.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 6-7, s. 32-33.
- Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji do spraw Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?* (Rzym, 01.06.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 7-8, s. 16-20.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w uroczystość Świętych Apostołów Piotra i Pawła *Stanowcze pytanie Jezusa* (Rzym, 29.06.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 6-7, s. 27-28.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Z przemienionymi oczami i sercem* (Rzym, 06.08.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 9, s. 22-23.
- Franciszek, Audiencja generalna *Pamięć o spotkaniu z Jezusem* (Rzym, 30.08.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 9, s. 20-21.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Nie lękaj się krzyża* (Rzym, 03.09.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 9, s. 27.
- Franciszek, Przemówienie do młodzieży *Pomóżcie nam uzdrowić nasze serca* (Bogota, 07.09.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 10, s. 15-17.
- Franciszek, Przemówienie do biskupów kolumbijskich wygłoszone w pałacu kardynalskim *Nie jesteście urzędnikami lub politykami, ale pasterzami* (Bogota, 07.09.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 10, s. 18-23.
- Franciszek, Przemówienie do członków Papieskiej Komisji do spraw Ochrony nieletnich *«Zero tolerancji» wobec nadużyć seksualnych* (Rzym, 21.09.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 10, s. 40-41.
- Franciszek, Przemówienie do wspólnoty akademickiej Uniwersytetu Bolońskiego *Laboratorium humanizmu* (Bologna, 01.10.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 10, s. 10-13.
- Franciszek, Przesłanie z okazji 100. rocznicy promulgacji pierwszego Kodeksu Prawa Kanonicznego *Nie ma miłosierdzia bez sprawiedliwości* (Rzym, 04.10.2017), *OsRomPol* 38(2017) nr 11, s. 6-7.

- Franciszek, Przemówienie do uczestników międzynarodowego kongresu poświęconego godności nieletnich w świecie cyfrowym *Mroczne regiony Internetu* (Rzym, 06.10.2017), OsRomPol 38(2017) nr 11, s. 12-15.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Chrześcijanin nie przeciwstawia Boga cesarzowi* (Rzym, 22.10.2017), OsRomPol 38(2017) nr 11, s. 39-40.
- Franciszek, Przemówienie do uczestników konferencji «(Re)Thinking Europe» *Cegielki budowlı europejskiej* (Rzym, 28.10.2017), OsRomPol 38(2017) nr 11, s. 23-27.
- Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa jako osobista relacja z Bogiem* (Rzym, 15.11.2017), OsRomPol 38(2017) nr 12, s. 20-21.
- Franciszek, Audiencja generalna *Pociągnięci do zwycięstwa przez Zmartwychwstałego* (Rzym, 22.11.2017), OsRomPol 38(2017) nr 12, s. 21-22.
- Franciszek, Audiencja generalna *Niedziela chrześcijańska* (Rzym, 13.12.2017), OsRomPol 39(2018) nr 1, s. 40-41.
- Franciszek, Konstytucja Apostolska o uniwersytetach i wydziałach kościelnych *Veritatis gaudium*, (Rzym, 27.12.2017) https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html [05.01.2024].
- Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, Kraków 2018.
- Franciszek, Audiencja generalna *Grzech odgradza od Boga i od braci* (Rzym, 03.01.2018), OsRomPol 39(2018) nr 2, s. 47-48.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z ludnością Amazonii w Puerto Maldonado *Chrońmy Amazonię przed gospodarczym i ideologicznym kolonializmem* (Lima, 19.01.2018), OsRomPol 39(2018) nr 2, s. 23-25
- Franciszek, Audiencja generalna *Aby przyjąć Słowo w sercu* (Rzym, 31.01.2018), OsRomPol 39(2018) nr 2, s. 49-50.
- Franciszek, Orędzie na 30. Światowy Dzień Młodzieży *Największą przeszkodą jest lęk* (Rzym, 11.02.2018), OsRomPol 39(2018) nr 3-4, s. 4-7.
- Franciszek, Audiencja generalna *Słowo jest prawem* (Rzym, 14.02.2018), OsRomPol 39(2018) nr 3-4, s. 38-39.
- Franciszek, Audiencja generalna *Za zbawienie się nie płaci* (Rzym, 07.03.2018), OsRomPol 39(2018) nr 3-4, s. 41-42.
- Franciszek, Audiencja generalna *Przedłużajcie tę chwilę milczenia* (Rzym, 21.03.2018), OsRomPol 39(2018) nr 5, s. 20-22.
- Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Regina caeli» w Poniedziałek Wielkanocny *Sieć nowego braterstwa* (Rzym, 02.04.2018), OsRomPol 39(2018) nr 3-4, s. 36.

- Franciszek, Audycja generalna *Nie tylko pamiątka, ale nowe życie* (Rzym, 04.04.2018), OsRomPol 39(2018) nr 9, s. 22-23.
- Franciszek, Audycja generalna *Dzieci i znak krzyża* (Rzym, 18.04.2018), OsRomPol 39(2018) nr 5, s. 26-27.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania w Tor Vergata z członkami Drogi Neokatechumenalnej *Misja to stanie się na powrót uczniami* (Rzym, 05.05.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 19-21.
- Franciszek, Przemówienie do członków Ruchu «Focolari» w Loppiano *Naszim zadaniem jest budowanie globalnej cywilizacji przymierza* (Loppiano, 10.05.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 10-14.
- Franciszek, Audycja generalna *Napełnieni Duchem* (Rzym, 23.05.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 28-29.
- Franciszek, Audycja generalna *Niezastużony dar Ducha Świętego* (Rzym, 30.05.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 29-30.
- Franciszek, Przesłanie na temat chrześcijańskiej perspektywy sportu *Gra zespołowa* (Rzym, 01.06.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 6-7.
- Franciszek, Audycja generalna *Otrzymujemy, żeby dawać* (Rzym, 06.06.2018), OsRomPol 39(2018) nr 6, s. 30-31.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w genewskim Palexpo *Każda istota ludzka jest nasza* (Genewa, 21.06.2018), OsRomPol 39(2018) nr 7, s. 13-15.
- Franciszek, Przemówienie do członków Fundacji «Gravissimum Educationis» *Zmieniając sposób wychowywania, zmienia się świat* (Rzym, 25.06.2018), OsRomPol 39(2018) nr 7, s. 33-34.
- Franciszek, Rozmowa z uczestnikami Międzynarodowej Pielgrzymki Ministrantów *Jezus dał nam prosty program* (Rzym, 31.07.2018), OsRomPol 39(2018) nr 8-9, s. 38-39.
- Franciszek, Rozważanie skierowane do młodzieży Włoskiej przed modlitwą «Anioł Pański» *Protagonści w czynieniu dobra* (Rzym, 12.08.2018), OsRomPol 39(2018) nr 8-9, s. 32-33.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z małżeństwami i narzeczonymi w prokatedrze Najświętszej Maryi Panny *Uczcie dzieci dialektu miłości i wiary* (Dublin, 25.08.2018), OsRomPol 39(2018) nr 8-9, s. 13-16.
- Franciszek, Przesłanie na Światowy Dzień Modlitwy o Ochronę Świata Stworzonego *Dostęp do wody pitnej fundamentalnym prawem człowieka* (Rzym, 01.09.2018), OsRomPol 39(2018) nr 8-9, s. 4-5.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Autentyczne posłuszeństwo Słowu Bożemu* (Rzym, 02.09.2018), OsRomPol 39(2018) nr 10, s. 56-57.

- Franciszek, Przemówienie do wiernych w Piazza Armerina *Trzeba dotykać ran Kościoła i społeczeństwa* (Sycylia, 15.09.2018), OsRomPol 39(2018) nr 10, s. 43-45.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą w luteirańskiej katedrze w Tallinie *Miłość nie umarła, wzywa nas i posyła* (Tallin, 25.09.2018), OsRomPol 39(2018) nr 10, s. 33-35.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Jezus wzywa do odrzucania tego, co gorszy* (Rzym, 30.09.2018), OsRomPol 39(2018) nr 10, s. 59-60.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Towarzysze drogi* (Rzym, 02.10.2018), OsRomPol 39(2018) nr 11, s. 44-45.
- Franciszek, Audycja generalna *Nie ma miłości bez wierności* (Rzym, 14.10.2018), OsRomPol 39(2018) nr 11, s. 20-21.
- Franciszek, Przesłanie wideo do uczestników Światowych Dni Młodzieży w Panamie *Papież do młodych: życie ma sens tylko w służbie Bogu i bliźnim* (Rzym, 21.11.2018) <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2018-11/papiez-franciszek-wideoprzeslanie-mlodzi-panama-2019.html> [14.02.2024].
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą w Dhace *Mądrość, która wyzwala* (Bangladesz, 02.12.2018), OsRomPol 39(2018) nr 1, s. 29-31.
- Franciszek, Audycja generalna *Naucz nas się modlić* (Rzym, 05.12.2018), OsRomPol 40(2019) nr 1, s. 46-47.
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2019 r., *Dobra polityka służy pokojowi* (Rzym, 08.12.2018), OsRomPol 40(2019) nr 1, s. 4-6.
- Franciszek, Przesłanie do uczestników dnia studyjnego na temat wody, rolnictwa i wyżywienia *Trzeba sprawiedliwie zarządzać zasobami wody na świecie* (Rzym, 13.12.2018), OsRomPol 40(2019) nr 1, s. 28-29.
- Franciszek, Przedmowa do *Youcat dla dzieci*, Częstochowa 2019, s. 7.
- Franciszek, List «Humana communitas» z okazji 25. rocznicy powstania Papieskiej Akademii «Pro Vita» *Braterstwo nową granicą chrześcijaństwa* (Rzym, 06.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 45-49.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania powitalnego z uczestnikami 34. Światowego Dnia Młodzieży na Campo Santa María la Antigua *Stajecie się mistrzami i twórcami kultury spotkania* (Panama, 24.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 17-20.
- Franciszek, Przemówienie podczas czuwania z młodzieżą w Metro Park *Potrzeba odwagi, żeby powtórzyć «tak» Maryi* (Panama, 26.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 26-30.

- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie 34. ŚDM w Metro Park Wy, *młodzi, jesteście Bożym teraz!* (Panama, 27.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 31-33.
- Franciszek, Spotkanie Papieża z dziennikarzami podczas lotu do Rzymu *W konfesjonale pojąłem dramat aborcji* (Panama-Rzym, 27.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 37-40.
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Odwaga by podjąć ryzyko* (Rzym, 31.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 5-7.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania międzyreligijnego w Founder's Memorial w Abu Zabi *Bóg jest z człowiekiem, który szuka pokoju* (Abu Zabi, 04.02.2019), OsRomPol 40(2019) nr 2, s. 5-7.
- Franciszek, Audiencja generalna *W modlitwie nie ma miejsca na «ja»* (Rzym, 13.02.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 45-46.
- Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska do młodych i całego ludu Bożego *Christus vivit* (Loreto, 25.03.2019), Kraków 2019.
- Franciszek, Przemówienie do wiernych zgromadzonych przed bazyliką w Loreto *Droga pokoju i braterstwa* (Loreto, 25.03.2019), OsRomPol 40(2019) nr 4-5, s. 34-36.
- Franciszek, Przemówienie do Katolickiej Federacji Biblijnej *Słowo Boże jest sercem wszelkiej działalności kościelnej* (Rzym, 26.04.2019), OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 35-36.
- Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych *Sprzeciwiajmy się nacjonalizmowi i rasizmowi, które wnoszą mury* (Rzym, 02.05.2019), OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 36-38.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania ze wspólnotą katolicką *Kościół jest domem o otwartych drzwiach* (Rakowski, 06.05.2019), OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 14-17.
- Franciszek, Przemówienie podczas religijnego i ekumenicznego spotkania z młodzieżą *Nie lękajcie się marzyć razem z innymi* (Skopje, 07.05.2019), OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 25-28.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania maryjnego z młodzieżą i rodzinami w Jassach *Nie zapominajcie o swoich korzeniach* (Jass, 01.06.2019), OsRomPol 40(2019) nr 7-8, s. 27-30.
- Franciszek, Audiencja generalna *Wszyscy rozumieją język prawdy i miłości* (Rzym, 19.06.2019), OsRomPol 40(2019) nr 7-8, s. 47-48.
- Franciszek, Audiencja generalna *Nie może być miejsca na egoizm w duszy chrześcijanina* (Rzym, 26.06.2019), OsRomPol 40(2019) nr 7-8, s. 49.

- Franciszek, Przemówienie na kongresie nt. «Teologia po 'Veritatis gaudium'» w Neapolu *Wielokulturowa i wieloreligijna rzeczywistość regionu śródziemnomorskiego* (Neapol, 21.06.2019), OsRomPol 40(2019) nr 9, s. 12-18.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Rybak i faryzeusz uczą nas braterstwa* (Rzym, 29.06.2019), OsRomPol 40(2019) nr 7-8, s. 51-52.
- Franciszek, Modlitwa niedzielna z Papieżem *Modlitwa to dialog oparty na zaufaniu* (Rzym, 28.07.2019), OsRomPol 40(2019) nr 9, s. 30-31.
- Franciszek, Orędzie na Wielki Post 2020 r. *Duch Błogosławieństw w gospodarce* (Rzym, 07.10.2019), OsRomPol 41(2020) nr 2-3, s. 8-9.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Wewnętrzna walka między dobrem a złem* (Rzym, 25.10.2019), OsRomPol 40(2019) nr 11, s. 40.
- Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Dykasterii do spraw Świeckich, Rodziny i Życia *Jaka powinna być rola kobiety w Kościele* (Rzym, 16.11.2019), OsRomPol 40(2019) nr 12, s. 21-23.
- Franciszek, *Przemówienie papieża Franciszka na Uniwersytecie Chulalongkorn w Bangkoku* (Bangkok, 22.11.2019), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-na-uniwersytecie-chulalongkorn-w-bangkoku/> [30.01.2024].
- Franciszek, Przemówienie do tajlandzkiego duchowieństwa (Bangkok, 22.11.2019), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-do-tajlandzkiego-duchowienstwa/> [17.02.2024].
- Franciszek, *Homilia papieża Franciszka wygłoszona podczas Mszy św. na stadionie w Nagasaki* (Nagasaki, 24.11.2019), <https://www.ekai.pl/dokumenty/homilia-papieza-franciszka-wygloszona-podczas-mszy-sw-na-stadionie-w-nagasaki/> [13.02.2024].
- Franciszek, *Przemówienie do młodych w katedrze Wniebowzięcia NMP w Tokio* (Tokio, 25.11.2019), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-do-mlodych-w-katedrze-wniebowziecia-nmp-w-tokio/> [20.12.2023].
- Franciszek, *Przemówienie papieża Franciszka do wykładowców i studentów Uniwersytetu Sophia w Tokio* (Tokio, 26.11.2019), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-do-wykladowcow-i-studentow-uniwersytetu-sophia-w-tokio/> [23.01.2024].
- Franciszek, Przesłanie na Światowy Dzień Osób z Niepełnosprawnościami 2019 r. *Dyskryminowanie osób z niepełnosprawnościami jest grzechem społecznym* (Rzym, 03.12.2019), 41(2020) nr 1, s. 10.
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2020 r., *Pokój jako droga nadziei: dialog, pojednanie, i nawrócenie ekologiczne* (Rzym, 08.12.2019), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco_20191208_messaggio-53giornatamondiale-pace2020.html [06.11.2023].

- Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» w święto św. Szczepana *Bądźmy zawsze gotowi do przebaczenia* (Rzym, 26.12.2019), OsRomPol 40(2019) nr 1, s. 16-17.
- Franciszek, *Powróćmy do marzeń. Droga ku lepszej przyszłości. Rozmowa z Austenem Ivereighem*, Kraków 2020.
- Franciszek, L. M. Epicoco, *Święty Jan Paweł II Wielki*, Kraków 2020.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Odkryjmy na nowo nasz chrzest* (Rzym, 12.01.2020), OsRomPol 41(2020) nr 2-3, s. 30.
- Franciszek, Posynodalna adhortacja apostołska do Ludu Bożego i wszystkich ludzi dobrej woli *Querida Amazonia* (Rzym, 02.02.2020), Kraków 2020.
- Franciszek, Przemówienie do zgromadzenia plenarnego Kongregacji Edukacji Katolickiej *Edukacja prowadzi osoby do światła* (Rzym, 20.02.2020), OsRomPol 41(2020) nr 4, s. 9-10.
- Franciszek, Audiencja generalna *Wielki Post to czas, by wyłączyć telewizję i otworzyć Biblię* (Rzym, 26.02.2020), OsRomPol 41(2020) nr 4, s. 14-15.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Nie prowadzi się dialogu z diabłem* (Rzym, 01.03.2020), OsRomPol 41(2020) nr 4, s. 22-23.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Prośmy o łaskę wstydu* (Rzym, 09.03.2020), OsRomPol 41(2020) nr 4, s. 34-35.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Odwaga milczenia* (Rzym, 27.03.2020), OsRomPol 41(2020) nr 5, s. 30-31.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Trwajcie w Panu* (Rzym, 01.04.2020), OsRomPol 41(2020) nr 5, s. 36.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Proces kuszenia* (Rzym, 04.04.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 39-40.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *«Judaszu, gdzie jesteś?»* (Rzym, 08.04.2020), OsRomPol 41(2020) nr 5, s. 42-43.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Głos Dobrego Pasterza* (Rzym, 03.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 5, s. 19-20.
- Franciszek, Audiencja generalna *Krzyk, który dociera do serca Boga* (Rzym, 06.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 10-11.
- Franciszek, Audiencja generalna *Bóg jest jak tato, którego można prosić o wszystko* (Rzym, 13.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 11.
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Wzajemne trwanie w sobie winnego krzewu i latorośli* (Rzym, 13.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 35.

- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Relacja z Bogiem jest bezinteresowna, jest relacją przyjaźni* (Rzym, 15.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 37-39.
- Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa jest pierwszą siłą nadziei* (Rzym, 20.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 13-14.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Pojednanie i przebaczenie* (Rzym, 31.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 18-19.
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2020 r. «*Oto ja, poślij mnie!*» (Iz 6, 8) (Rzym, 31.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 4-5.
- Franciszek, Przesłanie do uczestników spotkania młodzieży w Medziugorie *Niech was prowadzi przykład Maryi* (Rzym, 29.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 9, s. 9.
- Franciszek, Przesłanie do Catholic Press Association *Media katolickie przeciwko rasizmowi, niesprawiedliwości i obojętności* (Rzym, 30.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 8-9.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Cierpliwość Boga* (Rzym, 19.07.2020), OsRomPol 41(2020) nr 9, s. 19-20.
- Franciszek, Audiencja generalna *Do uzdrowienia świata potrzebny jest duch kreatywny* (Rzym, 05.08.2020), OsRomPol 41(2020) nr 9, s. 10-11.
- Franciszek, Przemówienie do Wspólnot «*Laudato si'*» *Zdrowie człowieka nie może być oderwane od zdrowia środowiska* (Rzym, 02.09.2020), OsRomPol 41(2020) nr 10, s. 9-11.
- Franciszek, Audiencja generalna *Wiara i godność ludzka* (Rzym, 12.08.2020), OsRomPol 41(2020) nr 9, s. 11-13.
- Franciszek, Przemówienie do grupy świeckich z Francji, zaangażowanych w kwestię nawrócenia ekologicznego *Życie w harmonii ze światem stworzonym* (Rzym, 03.09.2020), OsRomPol 41(2020) nr 10, s. 12-15.
- Franciszek, Audiencja generalna *Troska o wspólny dom i postawa kontemplacyjna* (Rzym, 16.09.2020), OsRomPol 41(2020) nr 10, s. 20-22.
- Franciszek, Przesłanie wideo do Zgromadzenia Ogólnego ONZ *Niczym pomost między narodami* (Rzym, 25.09.2020), OsRomPol 41(2020) nr 10, s. 5-9.
- Franciszek, Audiencja generalna *Wołanie człowieka trafia zawsze na otwarte drzwi Boga* (Rzym, 14.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 29-31.
- Franciszek, Encyklika o przyjaźni i wspólnotcie braterskiej *Fratelli tutti* (Rzym, 03.10.2020),
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html [03.11.2023].

- Franciszek, Przesłanie do uczestników spotkania nt. Global Compact on Education *Antidotum na kryzys edukacyjny* (Rzym, 15.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 22-24.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Miłość Boga i bliźniego* (Rzym, 25.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 40-41.
- Franciszek, Audiencja generalna *Jezus nauczycielem modlitwy* (Rzym, 04.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 25-26.
- Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa rodzącego się Kościoła* (Rzym, 25.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 30-31.
- Franciszek, List apostolski z okazji 150. rocznicy ogłoszenia Świętego Józefa Patronem Kościoła Powszechnego *Patris corde* (Rzym, 08.12.2020), <https://www.ekai.pl/dokumenty/list-apostolski-patris-corde-ojca-swietego-franciszka-z-okazji-150-rocznicy-ogloszenia-swietego-jozefa-patronem-kosciola-powszechnego/> [02.06.2023].
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Aby nie zostać laureatem Nobla w dziedzinie narzekania* (Rzym, 10.12.2020), OsRomPol 41(2020) nr 1, s. 42-43.
- Franciszek, Audiencja generalna *Liturgia jest spotkaniem z Chrystusem* (Rzym, 03.01.2021), OsRomPol 41(2021) nr 3, s. 12-13.
- Franciszek, Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański *Chrzest wyraża naszą najgłębszą tożsamość* (Rzym, 10.01.2021), <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-01/papiez-aniol-panski-10-01-2021.html> [13.12.2023].
- Franciszek, Przemówienie do członków Biura Katechetycznego Konferencji Episkopatu Włoch *Katecheza jest towarzyszeniem w historii zbawienia* (Rzym, 30.01.2021), OsRomPol 41(2021) nr 2, s. 13-16.
- Franciszek, Przemówienie o sakramencie pojednania *W centrum spowiedzi jest miłosierny Jezus* (Rzym, 03.03.2021), <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-03/papiez-franciszek-intencja-modlitwy-marzec-20210.html>, [14.12.2023].
- Franciszek, Przemówienie do uczestników kursu na temat forum wewnętrznego *Sakrament pojednania uświęca penitenta i spowiednika* (Rzym, 12.03.2021), OsRomPol 41(2021) nr 4-5, s. 4-6.
- Franciszek, Audiencja generalna *Kościół nauczycielem modlitwy* (Rzym, 14.04.2021), OsRomPol 41(2021) nr 6, s. 17-18.
- Franciszek, Przesłanie wideo w związku z publikacją książki Miguela Angela Fiorita „Cercare e trovare la volontà di Dio” *Pomoc duchowa to pomoc służąca wolności* (Rzym, 10.05.2021), OsRomPol 41(2021) nr 6, s. 13-14.

- Franciszek, Audycja generalna *Wytrwać w miłości* (Rzym, 09.06.2021), OsRomPol 41(2021) nr 7, s. 24-25.
- Franciszek, Przesłanie na Festiwal Młodzieży w Medziugorju *Logika daru czyni wolnymi* (Rzym, 29.06.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 15-17.
- Franciszek, Audycja generalna *Propedeutyczne znaczenie Prawa* (Rzym, 18.08.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 26-27.
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Wysłuchujmy się w Jezusa w Ewangelii* (Rzym, 05.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 34-35.
- Franciszek, *Przemówienie do młodzieży słowackiej* (Koszyce, 14.09.2021), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-do-mlodziezy-slowackiej-14-wrzesnia-2021/> [14.12.2023].
- Franciszek, Przemówienie do uczestników spotkania moderatorów stowarzyszeń wiernych, ruchów kościelnych i nowych wspólnot *Powołani do tego, żeby służyć* (Rzym, 16.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 16-21.
- Franciszek, Przemówienie do wiernych diecezji rzymskiej *Podążanie razem urzeczywistnia prawdziwą komunię* (Rzym, 18.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 4-10.
- Franciszek, Homilia na otwarciu synodu o synodalności (Rzym, 10.10.2021), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2021/documents/20211010-omelia-sinodo-vescovi.html> [08.12.2023].
- Franciszek, Modlitwa maryjna z Papieżem *Wiara jest kwestią wolności i miłości* (Rzym, 10.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 33-34.
- Franciszek, Audycja generalna *Owoc Ducha* (Rzym, 27.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 30-31.
- Franciszek, *Przemówienie papieża Franciszka podczas spotkania z młodzieżą w szkole św. Dionizego sióstr urszulanek w Maroussi* (Maroussia, 06.12.2021), <https://www.ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-podczas-spotkania-z-mlodzieza-w-szkole-sw-dionizego-siostr-urszulanek-w-maroussi-6-grudnia-2021/> [24.01.2024].
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2022 r., *Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca, narzędziami budowania trwałego pokoju* (Rzym, 08.12.2021), OsRomPol 42(2022) nr 1, s. 4-7.
- Franciszek, Audycja generalna *Narodzenie Jezusa* (Rzym, 22.12.2021), OsRomPol 42(2022) nr 2, s. 23-25.
- Franciszek, List do małżonków na Rok „Rodzina Amoris Laetitia” (Rzym, 26.12.2021), https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-12/list-papieza-franciszka-do-malzonkow-tekst.html#_ftnref1 [03.01.2024].

- Franciszek, Przemówienie do członków korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej *Bóg ma dla nas «zamiary pełne pokoju»* (Rzym, 10.01.2022), OsRomPol 42(2022) nr 1, s. 16-22.
- Franciszek, Audiencja generalna *Św. Józef – ojciec czułości* (Rzym, 19.01.2022), OsRomPol 42(2022) nr 2, s. 31-32.
- Franciszek, Przemówienie na otwarcie międzynarodowego sympozjum o kapłaństwie *Ku fundamentalnej teologii kapłaństwa* (Rzym, 17.02.2022), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2022/february/documents/20220217-simposio-teologia-sacerdozio.html> [15.12.2023].
- Franciszek, *Przemówienie do członków Włoskiej Ligi Walki z Rakiem (LILT)* (Rzym, 04.03.2022), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2022/march/documents/20220304-lega-italiana-lotta-tumori.html> [06.02.2023].
- Franciszek, *Przemówienie do uczniów, nauczycieli i rodziców przed Audiencją generalną* (Rzym, 16.03.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 28.
- Franciszek, Przemówienie do członków Fundacji «Gravissimum Educationis» (Rzym, 18.03.2022), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2022/march/documents/20220318-fondazione-gravissimum-educationis.html> [06.11.2023].
- Franciszek, Konstytucja Apostolska o Kurii Rzymskiej i jej służbie Kościołowi w świecie *Praedicate Evangelium*, (Rzym, 19.03.2022), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/20220319-costituzione-ap-praedicate-evangelium.html [18.01.2024].
- Franciszek, Audiencja generalna *Pożegnanie i dziedzictwo – pamięć i świadectwo* (Rzym, 23.03.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 30-32.
- Franciszek, Przemówienie do uczestników 32. kursu organizowanego przez Penitencjarię Apostolską *O ważności forum wewnętrznego i nienaruszalności pieczęci sakramentalnej* (Rzym, 25.03.2022), <https://www.ekai.pl/3-rady-papieża-franciszka-dla-wszystkich-spowiedników/> [15.12.2023].
- Franciszek, *Homilia podczas Mszy św. w narodowym sanktuarium Ta'Pinu* (Gozo, 02.04.2022), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2022/documents/20220402-malta-preghiera.html> [08.03.2024].
- Franciszek, Homilia w Uroczystość Zesłania Ducha Świętego *Pocieszyciel jest Duchem uzdrowienia, Duchem zmartwychwstania* (Rzym, 05.04.2022), OsRomPol 42(2022) nr 6, s. 13-15.
- Franciszek, Orędzie na 59. Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Powołani do budowania rodziny ludzkiej* (Rzym, 08.05.2022), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/vocations/documents/20220508-messaggio-59-gm-vocazioni.html> [30.05.2023].

- Franciszek, Audycja generalna *Katecheza o starości. Hiob, próba wiary, błogosławieństwo oczekiwania* (Rzym, 18.05.2022), <https://www.vatican.va/content/francesco/en/audiences/2022/documents/20220518-udienza-generale.html> [27.12.2023].
- Franciszek, Przemówienie do przedstawicieli konfederacji służby zdrowia «Federsanità» *Opieka zdrowotna jest spotkaniem i dzieleniem się* (Rzym, 04.06.2022), <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-06/papiez-opieka-zdrowotna-jest-spotkaniem-i-dzieleniem-sie.html> [30.11.2023].
- Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Uroczystość Zesłania Ducha Świętego *Pocieszyciel jest Duchem uzdrowienia, Duchem zmartwychwstania* (Rzym, 05.06.2022), OsRomPol 42(2022) nr 6, s. 12-14.
- Franciszek, Orędzie na 6. Światowy Dzień Ubogich „*Chrystus dla was stał się ubogim*” (por. 2 Kor 8, 9), (Rzym, 13.06.2022) <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/poveri/documents/20220613-messaggio-vi-giornatamondiale-poveri-2022.html> [30.11.2023].
- Franciszek, Audycja generalna *Radosna służba wiary, której uczymy się poprzez wdzięczność* (por. Mk 1, 29-31) (Rzym, 15.06.2022), OsRomPol 42(2022) nr 7-8, s. 37-38.
- Franciszek, Przemówienie z okazji 10. Światowego Spotkania Rodzin *Wezwani, aby przemieniać świat w gościnny «dom»* (Rzym, 22.06.2022), OsRomPol 42(2022) nr 7-8, s. 24-27.
- Franciszek, Homilia podczas Eucharystii sprawowanej na Commonwealth Stadium (Edmonton, 26.07.2022), <https://www.ekai.pl/dokumenty/homilia-papieza-franciszka-podczas-eucharystii-sprawowanej-na-commonwealth-stadium-w-edmonton-26-lipca-2022/> [20.02.2023].
- Franciszek, Przemówienie do młodzieży i starszych *Powołani do tego, by zmierzać ku wyżynom nieba i jaśnieć na ziemi* (Iqaluit, 29.07.2022), OsRomPol 42(2022) nr 7-8, s. 16-19.
- Franciszek, Orędzie na 37. Światowy Dzień Młodzieży „*Maryja wstała i poszła z pośpiechem*” (Łk 1, 39) (Rzym, 15.08.2022), <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-09/oredzie-papieza-franciszka-na-xxxvii-swiatowy-dzien-mlodziezy.html> [14.02.2024].
- Franciszek, Audycja generalna *Co oznacza rozeznanie?* (Rzym, 31.08.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 31-32.
- Franciszek, Audycja generalna *Ignacy Loyola jako przykład* (Rzym, 07.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 33-34.
- Franciszek, Przesłanie do uczestników Urszulańskiego Globalnego Paktu Edukacyjnego *Ukazujcie wasze piękno* (Rzym, 21.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 20-21.

- Franciszek, Przemówienie do uczestników konferencji „Ekonomia Franciszka” *Od ekonomii, która zabija do ekonomii życia* (Asyż, 24.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 9-13.
- Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Zażyłość z Panem* (Rzym, 28.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 37-38.
- Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Poznanie samych siebie* (Rzym, 05.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 28-29.
- Franciszek, Przemówienie do uczestników kongresu na temat „Świętość dziś” *Święci są fascynującym komentarzem do Ewangelii* (Rzym, 06.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 21-23.
- Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Pragnienie* (Rzym, 12.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 30-31.
- Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Księga naszego życia* (Rzym, 19.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 32-33.
- Franciszek, Przemówienie do młodzieży z Włoskiej Akcji Katolickiej *Idźcie naprzód z radością i odwagą* (Rzym, 29.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 25-27.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą w Szkole Najświętszego Serca Jezusowego w Awali *Bądźcie siewcami braterstwa, a będziecie żniwiarzami przyszłości* (Bahrajn, 05.11.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 16-19.
- Franciszek, Przemówienie podczas spotkania ze wspólnotami seminaryjnymi z Kalabrii *Papież o seminariach: potrzeba nam odkrywać prawdę o nas samych*, (Rzym, 27.03.2023), <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2023-03/papiez-o-seminariach-potrzeba-nam-odkrywac-prawde-o-nas-samych.html> [03.01.2024].
- Franciszek, Orędzie na 60. Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Powołanie: łaska i misja* (Rzym, 30.04.2023), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/vocations/documents/2023_0430-messaggio-60-gm-vocazioni.html [21.02.2024].
- Franciszek, Przemówienie do uczestników Zgromadzenia Ogólnego Caritas Internationalis *Caritas jest powołana do szerzenia braterstwa w świecie* (Rzym, 13.05.2023), <https://www.vaticannews.va/pl/kosciol/news/2023-05/caritas-jest-powolana-do-szerzenia-braterstwa-w-swiecie.html> [07.03.2024].
- Franciszek, Przemówienie do uczestników Festiwalu «Green and Blue» *«Nie okradajmy nowych pokoleń z nadziei na lepszą przyszłość»* (Rzym, 05.06.2023), OsRomPol 42(2023) nr 7, s. 13-14.
- Franciszek, Przemówienie do przedstawicieli włoskiego stowarzyszenia dla pracowników niepełnosprawnych i osób, które doznały obrażeń w pracy ANMIL *O podstawowym obowiązku pracodawcy* (Rzym, 12.09.2023), <https://www.ekai.pl/papiez-franciszek-przypomina-o-podstawowym-obowiazku-pracodawcy/> [01.12.2023].

Franciszek, Przesłanie na Światowy Dzień Modlitw o Ochronę Świata Stworzonego *Trzeba kończyć bezsensowną wojnę z przyrodą*, (Rzym, 13.09.2023), OsRomPol 42(2023) nr 6, s. 7-9.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu – dokument *Sztuczna inteligencja i mądrość serca: dla komunikacji w pełni ludzkiej* (Rzym, 24.01.2024), <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2024-01/oredzie-papieża-franciszka-na-lviii-swiatowy-dzien-srodkow-spol.html> [25.01.2024].

3. Dokumenty Stolicy Apostolskiej

Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu *Libertatis conscientia*, (Rzym, 22.03.1986) https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kdwiary/zbior/t_2_15 [31.10.2023].

Kongregacja Nauki Wiary, List do biskupów Kościoła Katolickiego o niektórych aspektach medytacji chrześcijańskiej *Orationis formas* (Rzym, 15.10.1989) https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfait_h_doc_19891015_meditazione-cristiana_pl.html [08.12.2023].

Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów. Tekst i komentarz*, Tarnów 1995.

Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów*, Kraków 2013.

Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, (Rzym, 08.12.2016), <https://www.clerus.va/content/dam/clerus/Ratio%20Fundamentalis/Dar%20powo%C5%82ania%20do%20kap%C5%82a%C5%84stwa.pdf> [15.12.2023].

Kongregacja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne* (Rzym, 29.06.2014), https://liturgista.pl/?page=liturgia_norms&content=document&label=2014-06-29-C-KKB-DH [09.12.2023].

Zgromadzenie Synodu Biskupów, «*Relatio synodi*» - *Wyzwania duszpasterskie związane z rodziną w kontekście ewangelizacji* (Rzym, 18.10.2014), OsRomPol 35(2014) nr 11, s. 8-18.

Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Instrukcja: Wskazania dotyczące formacji w instytutach zakonnych *Potissimum institutioni* (Rzym, 02.02.1990), w: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła od Vaticanum II do „Vita consecrata”*, red. B. Hylla, Kraków 1998, s. 297-348.

- Kongregacja do spraw Zakonów i Instytutów Świeckich, Instrukcja o odnowie formacji zakonnej *Renovationis causam* (Rzym, 02.02.1969), w: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła od Vaticanum II do „Vita consecrata”*, red. B. Hylla, Kraków 1998, s. 61-75.
- Kongregacja do spraw Edukacji Katolickiej, „*Stworzył ich jako mężczyznę i kobietę*” z myślą o drodze dialogu na temat kwestii gender w edukacji, (Rzym, 02.02.2019) <https://www.ekai.pl/dokumenty/stworzyl-ich-jako-mezczyzne-i-kobiete-z-mysla-o-drodze-dialogu-na-temat-kwestii-gender-w-edukacji/> [28.06.2023].
- Kongregacja do spraw Wychowania Katolickiego, *Wskazania dotyczące przygotowania wychowawców w seminariach*, Warszawa 1996.
- Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005.
- Papieska Rada do spraw Rodziny, *Ludzka płciowość: prawda i znaczenie. Wskazania dla wychowania w rodzinie*, Łomianki 1996.
- Papieska Rada do spraw Rodziny, „*Ludzka płciowość: prawda i znaczenie*”. *Wskazania dla wychowania w rodzinie*, Łomianki 1996.
- Papieska Rada do spraw Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Kielce 2020.
- Sekretariat XV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów, *Instrumentum laboris Synodu nt. młodzieży* (Rzym, 03.10.2018), <https://episkopat.pl/instrumentum-laboris-synodu-nt-mlodziezy/> [08.12.2023].
- XV Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Młodzi ludzie, wiara i rozeznawanie powołania. Dokument końcowy* (22.10.2018), <https://episkopat.pl/dokument-koncowy-synodu-biskupow-mlodzi-uczestnikami-i-wspoltworcami-zgromadzenia/#sztuka> [25.05.2023].
- XVI Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, List XVI Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów do ludu Bożego Wysłuchując wszystkich (Rzym, 25.10.2023), <https://www.osservatoreromano.va/pl/news/2023-11/pol-011/wysluchujac-wszystkich.html> [08.12.2023].
- Codex Iuris Canonici. Auctoritate Joannis Pauli pp. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań 2022.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- Caritas Internationalis, *Caritas is Church*, <https://www.caritas.org/who-we-are/caritas-ischurch/> [07.03.2024].

4. Dokumenty Kościoła w Polsce

- Konferencja Episkopatu Polski, *Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w kwestii LGBT+* (28.08.2020) <https://episkopat.pl/kep-szacunek-dla-osob-zwiazanych-z-ruchem-lgbt-nie-oznacza-bezkrytycznego-akceptowania-ich-pogladow-2/> [28.06.2023].
- Caritas Polska, *Statut zatwierdzony dn. 13.03.2023*, <https://caritas.pl/wp-content/uploads/2023/03/statut-caritas-polska-nowelizacja-13-03-2023.pdf> [07.03.2024].

II. Literatura

- Adamski F., *Wychowanie do zaangażowania w Kościele*, ComP 2 (1982) nr 5, s. 119-130.
- Andruszkiewicz P., *Nowi kapłani dla nowej epoki – wizja kapłana według papieża Franciszka*, „Sympozjum” 26(2022) nr 2, s. 87-96.
- Augustyn J., *Jak szukać i znajdować wolę Bożą?*, Kraków 1995.
- Bartnik C. S., *Dogmatyka katolicka*, t. 2, Lublin 2012.
- Bilewicz J., *Modlitwa – konieczna do zbawienia*, „Miłujcie się!” 2012 nr 2, <https://www.truechristianity.info/pl/articles/article1327.php> [20.12.2023].
- Bilicki T., *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II - na podstawie encyklik, adhortacji, wybranych listów i przemówień*, Kraków 2005.
- Bobrowska E., *Wspólnota*, w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 7, red. T. Pilch, Warszawa 2008, s. 276.
- Bochenek A., Grabowiec A., *Odżywianie i aktywność fizyczna jako elementy stylu życia młodzieży licealnej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 32(2013), s. 202-213.
- Brague R., *Chrześcijaństwo jako forma kultury europejskiej*, ComP 18(2008), s. 111-118.
- Bruyère C., *Życie duchowe i modlitwa według Pisma Świętego i tradycji monastycznej*, <https://biblia.wiara.pl/doc/8176946.O-kontemplacji> [19.12.2023].
- Bujak J., *Nauczanie papieża Franciszka o małżeństwie i rodzinie w posynodalnej adhortacji «Amoris laetitia» w świetle magisterium Jana Pawła II*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2017 nr 2, s. 33-56.
- Bujak J., *Pobożność ludowa jako kontekst mariologii J.M. Bergoglio/papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 15(2020), s. 119-138.

- Bylina S., *Wychowanie młodzieży do sprawiedliwości i pokoju w nauczaniu papieża Benedykta XVI*, w: „Вучоныя запіскі. Брэсцкага ўніверсітэта, Зборнік навуковых прац”, red. A. M. Сендзер, Гуманітарныя і грамадскія навукі, 12(2016) nr 1, s. 101-109.
- Cameron P. J., *Życie modlitwy*, New Haven 2000.
- Cardedal O. G., *Jezus Chrystus: od pełni Boga do pełni człowieka*, ComP 18(2008), s. 338-351.
- Celary I., *Katecheza rodzinna*, „Teologia Praktyczna” 2003, t. 4, s. 271-279.
- Celary I., *Rodzina chrześcijańska jako wspólnota wiary i ewangelizacji w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Pastoralne” 2015, nr 11, s. 15-26.
- Celary I., *Troska o stałą formację intelektualną młodych prezbiterów w kontekście nowej ewangelizacji*, „Teologiczne Studia Siedleckie” 11(2014) nr 11, s. 55-74.
- Cencini A., *Od wychowania do formacji*, Kraków 2018.
- Chlewiński Z., *Formacja*, EK t. 5, kol. 389.
- Chmielewski M., *Chrzest*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 126-130.
- Chmielewski M., *Duchowość*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 226-232.
- Chmielewski M., *Modlitwa w ujęciu bł. Jama Pawła II*, „Verbum Vitae” 22(2012), s. 215-233.
- Chmielewski M., Urbański S., *Rozeznanie duchowe*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 756-760.
- Chrupek T., *Relacja osobowa narzędziem duszpasterstwa młodzieży na podstawie adhortacji Apostolskiej «Christus Vivit» papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 67(2020) z. 6, s. 85-104.
- Cordovilla Perez A., *Kim jest człowiek, że o nim pamiętasz? Teologiczna refleksja nad człowiekiem*, ComP 18(2008), s. 325-337.
- Crimella M., *Psalterz i modlitwa*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 29(2021) nr 1, s. 7-28.
- Cudowska A., *Wspólnota w dyskursie pedagogiki*, „Edukacja Międzykulturowa” 2022 nr 3, s. 33-45.
- Cyrklaff M., *Obowiązek sprawowania Liturgii godzin w Kościele*, „Studia Gdańskie” 43(2018), s. 173-185.
- Dancak P., *Całościowe rozumienie człowieka versus dehumanizacja w komunikacji papieża Franciszka*, w: *Papież Franciszek i współczesność: z refleksji nad*

- fenomenem komunikowania się*, red. W. Misztal, R. Nęcek, M. Radej, Kraków 2018.
- Demski P., *Profetyczna funkcja Kościoła w społeczeństwie pluralistycznym*, „Studia Elbląskie” 20(2019), s. 417-433.
- Derdziuk A., *Modlitwa jako narzędzie budowania nowej kultury życia*, „Teologia i moralność” 22(2017) nr 2, s. 69-78.
- Derdziuk A., *Na drogach formacji do służby Bogu i człowiekowi*, Lublin 2017.
- Derdziuk A., *Prawda, dobro, sumienie – u podstaw odpowiedzialności społecznej*, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2192/Derdziuk%20-%20Prawda,%20dobro,%20sumienie%20-%20u%20podstaw%20odpowiedzialno%C5%9Bci%20spo%C5%82ecznej.pdf?sequence=1> [14.07.2023].
- Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych*, red. P. Ochotny, M. J. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2018.
- Dyk S., *Aktualizacja słowa Bożego w przepowiadaniu*, „Roczniki Teologiczne” 69(2022) z. 1, s. 5-26.
- Dyk S., *Nowa ewangelizacja. Konkretnie wezwanie*, Gubin 2015.
- Dyrek K., *Formacja ludzka do kapłaństwa*, Kraków 1999.
- Dziewiecki M., *Formacja ludzka i chrześcijańska. Człowiek jako najwyższa wartość*, „Zeszyty formacji katechetów” 81(2021) nr 1, s. 5-15.
- EMC Instytut Medyczny SA, *Ruch to zdrowie, czyli 45 powodów, dlaczego warto uprawiać sport*, <https://www.emc-sa.pl/dla-pacjentow/blog/ruch-to-zdrowie-czyli-45-powodow-dlaczego-warto-uprawiac-sport> [30.11.2023].
- Fiałkowski M., *Formacja chrześcijańska katolików świeckich w świetle nauczania Kościoła współczesnego. Studium teologicznopastoralne*, Lublin 2010.
- Fiałkowski M., *Grupy, ruchy, wspólnoty, stowarzyszenia szansą zaangażowania młodzieży w Kościele*, „Młodzież i jej świat. Kościół i Ojczyzna” 2020, t. 5, s. 35-46.
- Fiałkowski M., *Papieża Franciszka inspiracje dla duszpasterstwa młodzieży*, „Polonia Sacra” 45(2016) nr 4, s. 87-99.
- Fiałkowski M., *Rola zrzeczeń religijnych we wspólnotowym towarzyszeniu młodzieży w rozwoju wiary*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych*, red. P. Ochotny, M. J. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2018, s. 235-258.
- Fiałkowski M., Sadlak R., *Młodzi w Kościele. Inspiracje dla duszpasterstwa młodzieży w świetle posynodalnej adhortacji „Christus vivit”*, „Opolska Biblioteka Teologiczna” 177, Opole 2021.

- Fiałkowski M., *Zadania stojące przed zrzeczeniami religijnymi w Polsce*, „Teologia Praktyczna” 2015, t. 16, s. 31-41.
- Gajda J., *Wartości w życiu człowieka. Prawda, miłość, samotność*, Lublin 1997.
- Galanciak D., *Kapłan – nauczyciel religii człowiekiem modlitwy*, „Studia Gdańskie” 41(2017), s. 139-155.
- Gardocki D., *Misja Kościoła – niezwykła zwykłość nauczania papieża Franciszka*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 34(2019), s. 107-129.
- Giertych W., *Wyzwolenie umysłu. Rozważania o edukacji*, OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 42-44.
- Głaz S., *Rola Kościoła w integralnym rozwoju młodzieży*, Kraków 2010.
- Głaz S., *Wychowanie młodego człowieka do życia modlitwy*, „Teologia praktyczna” 11(2010), s. 153-166.
- Głowacki Z., *Sakramentalność Liturgii Słowa Bożego we Mszy św.*, „Roczniki Teologiczne” 63(2016) z. 8, s. 5-19.
- Głowiński M., *Wspólnota w wychowaniu – jej miejsce i znaczenie*, „Roczniki Pedagogiczne” 42(2014) nr 1, s. 53-67.
- Gocko J., *Moralno-społeczne aspekty troski o zdrowie w kontekście epidemii COVID-19*, „Roczniki Teologiczne” 67(2020) z. 3, s. 121-135.
- Gocko J., *Troska Kościoła o pokój. Perspektywa teologicznomoralna*, „Verbum Vitae” 30(2016), s. 277-293.
- Godlewska D., Gebreselassie J., *Religia a zdrowie i choroba*, „Język. Religia. Tożsamość” 17(2018) nr 1, s. 223-236.
- Goleń J., *Rola świadectwa w rodzinie*, „Verbum Vitae” 28(2015), s. 423-458.
- Goleń J., *Ludzka seksualność w posoborowym nauczaniu Kościoła*, „Verbum Vitae” 40(2022), s. 1-19.
- Góralczyk P., *Cześć Boża*, ComP 15(1987) nr 3, s. 96-108.
- Grabowska M., *Rola rodziców w wychowaniu seksualnym ich dzieci*, „Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Transdyscyplinarne Studia o Kulturze (i) Edukacji” 4(2009), s. 177-186.
- Herka R. B., *Rola Kościoła katolickiego w procesie wychowania dzieci i młodzieży do pracy charytatywnej i wolontariatu*, w: *Człowiek chory i umierający. Możliwości wsparcia i formy pomocy*, red. J. Stala, Kraków 2014, s. 229-249.
- International Red Cross and Red Crescent Movement, *Statutes of the international Red Cross and Red Crescent Movement. Adopted by the 25th International Conference*

- of the Red Cross at Geneva in 1986, amended in 1995 and 2006*, <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/statutes-en-a5.pdf> [04.11.2023].
- Jagiełka J., *Namaszczenie chorych*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 563-565.
- Janicki J. J., *Bierzmowanie*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 84.
- Janicki J. J., *Liturgiczna formacja*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 429-433.
- Jaroszyński P., *Personalizm filozoficzny – integralna wizja człowieka*, w: *Dusza. Umysł. Ciało. Spór o jedność bytową człowieka*, red. A. Maryniarczyk i in., Lublin 2007, s. 473-485.
- Jastrzębski A., *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego jako egzystencjalny przełom w życiu człowieka*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 5, s. 69-82.
- Jeżewski M., *Kwestia rodziny i małżeństwa chrześcijańskiego w świetle katechez wygłoszonych przez Ojca Świętego Franciszka w latach 2014/2015*, „Teologia i Moralność” 20(2016), nr 11, s. 63-83.
- Jeżowski M., *Tożsamość. 1. Aspekt religijny*, EK t. 19, kol. 946.
- Jędrzejewski S., *Biblijne podstawy terminy „Formacja” w ujęciu LA FORMAZIONE DEI SALESIANI DI DON BOSCO, Seminare. Poszukiwania naukowe*, 2004 nr 20, s. 49-60.
- Jusiak R., *Pedagogia społeczna Kościoła Katolickiego*, Lublin 2013.
- Kamiński R., *Metodyka przygotowania prac promocyjnych z teologii praktycznej*, Siedlce 2017.
- Kantor R., *Szkoła katolicka w liście okólnym Kongregacji do spraw Edukacji Katolickiej z 5 maja 2009*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 17(2010), s. 273-283.
- Keating T., *Modlitwa głębi. Jak znaleźć wewnętrzny spokój*, Kraków 2023.
- Kiciński A., *Formacja młodzieży w nauczaniu Jana Pawła II podczas pielgrzymek do Polski*, w: *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004, s. 177-192.
- Kiciński A., *Młodzi nadzieją polskich rodzin w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Młodzież. Historia, teraźniejszość, przyszłość*, red. J. Zimny, Sandomierz 2004, s. 155-163.
- Kiciński J., Recenzja książki J. Misiurek, *Modlitwa. Medytacja. Kontemplacja. Mistyka. Dzieje problematyki*, Lublin 2011, „Polonia Sacra” 16(2012) nr 1, s. 267-268.
- Kluz M., *Dynamizm sakramentów uzdrowienia w służbie budowania wspólnoty Kościoła*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 22(2013), s. 95-108.

- Kluz M., *Modlitwa fundamentem życia religijno-moralnego. Panie naucz nas modlić się...*,
https://web.archive.org/web/20220709091207/https://liturgia.wiara.pl/files/22/05/20/044140_YjDe_tem_zycia_religijnomoralnego.pdf [19.12.2023].
- Knapik B.H., *Odpust zupełny i odpusty cząstkowe*, Niepokalanów 2014.
- Kochel J., *Lekcja religii szansą dla ewangelizacji*, „Polonia Sacra” 51(2018) nr 2, s. 19-39.
- Konferencje wygłoszone przez Siostrę Miriam od Krzyża dla wspólnoty Sióstr Karmelitanek Bosych w Szczecinie, *Modlitwa nieustanna*, Poznań 2008.
- Kowalczyk M., *Implikacje teologiczne apostolatu młodzieży w świetle nauczania papieża XXI wieku*, Warszawa 2022.
- Kowalski E., *Bioetyka w konfesjonale. Vademecum dla duszpasterzy i spowiedników*, Kraków 2022.
- Kowalski M., *Kultura zdrowotna – wymiary edukacyjne (w kierunku odpowiedzialności za zdrowie)*, „Kultura Fizyczna” 2009 z. 8, s. 207-216.
- Kozakiewicz S., *Ciało dla Pana, a Pan dla ciała (1 Kor 6, 13). Przyczynek do teologii ciała ludzkiego*, „Polonia Sacra” 19(2015) nr 3, s. 65-90.
- Krajewska A., *Wychowanie do wartości w społeczeństwie niepewnych wartości*, „Journal of Modern Science” 36(2018) nr 1, s. 27-40.
- Kulpaczyński S., Tatala M., *Zarys modelu wychowania do modlitwy w wybranych materiałach katechetycznych*, „Seminare” 16(2000), s. 289-299.
- Kwiatkowski D., *Eklezjalny wymiar głoszenia słowa Bożego w świetle adhortacji apostolskiej Benedykta XVI «Verbum Domini»*, „Teologia i Człowiek” 33(2016) 1, s. 11-28.
- Lewicka J., *Wartość doświadczenia osób starszych dla rozwoju ludzi młodych w nauczaniu papieża Franciszka*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2019 nr 1, s. 99-113.
- Lipiec D., *Formacja pastoralna młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce*, Lublin 2020.
- Lipiec D., *Teologiczne podstawy duszpasterstwa młodzieży*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 23(2014) nr 2, s. 9-31.
- Majkowski W., *Rodzina jako pierwsza szkoła powołania*, „Symposium” 26(2014) nr 1, s. 77-88.
- Majkowski W., *W służbie człowiekowi, w: Z pomocą potrzebującym. 30-lecie Caritas Polska*, red. U. Bejma, M. Iżycki, L. Szot, Warszawa 2020, s. 23-42.

- Mariański J., *Godność ludzka a praca. Szkice ze społecznego nauczania Kościoła Katolickiego*, Lublin 2022.
- Martino R. R., *Przedmowa*, w: Papiaska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005.
- Mikołajec J., *Formacja duchowa teologów świeckich, studium teologicznopastoralne*, Opole 2010.
- Mikołajuk K., *Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej w świetle Magisterium Kościoła Katolickiego do Vaticanum II*, „Roczniki Nauk Prawnych” 13(2003) z. 2, s. 185-205.
- Misiak M., *Formacja intelektualna*, <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fa/2016/07-08/formacja-intelektualna/> [23.01.2024].
- Misiura K., *Wybrane aspekty teologii małżeństwa*, „Teologia w Polsce” 7(2013) nr 1, s. 167-184.
- Moskałyk J., *Wiara jako synteza słuchania i widzenia według «Lumen fidei»*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 28(2014), s. 155-164.
- Nadbrzeżny A., *Eucharystia jako sakrament obecności, solidarności i przemiany*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 2, s. 175-190.
- Nagórny J., *Wartość życia ludzkiego z perspektywy encykliki „Evangelium vitae”*, „Roczniki Teologiczne” 45(1998) z. 3, s. 19-38.
- Nagy S., *Profetyczna rola Kościoła – Kościół a prawda objawiona*, „Symposium” 3(1998) nr 2, s. 51-60.
- Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999.
- Olbrycht K., *Wartość służby w wychowaniu chrześcijańskim w świetle refleksji Jana Pawła II i Benedykta XVI*, „Paedagogia Christiana” 40(2017) nr 2, s. 89-108.
- Osenko-Mizerska K., *Rola rodziny w religijnym wychowaniu młodzieży*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 14(2005), s. 151-163.
- Ozorowski M., *Wartość życia ludzkiego w nauczaniu papieży Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka*, „Teologia i Moralność” 22(2017) nr 2, s. 35-52.
- Panuś T., *Katecheza jako szansa formowania współczesnej młodzieży*, „Polonia Sacra” 45(2016) nr 4, s. 25-40.
- Pawłowicz J. J., *Ideologia gender realnym zagrożeniem dla małżeństwa i rodziny*, „Teologia i Moralność” 2012 nr 11, s. 139-154.
- Piasecki P., *Medytacja chrześcijańska instrumentem nowej ewangelizacji*, „Annales Missiologici Posnanienses” 23(2018), s. 133-145.

- Piasecki P., *Od miłości „eros” do miłości „agape”: formacja miłości w encyklice Benedykta XVI „Deus caritas est”*, „Teologia i Moralność” 2006 nr 1, s. 63-80.
- Piwko A. M., *Być religijnym w nowoczesnym świecie. Szerzenie wiary wśród młodych muzułmanów*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych*, red. P. Ochotny, M. J. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2018, s. 453-472.
- Płoszczyniec A., *Obiektywne, czyli jakie? Uwagi dotyczące wieloznaczności pojęcia obiektywności wartości*, „Kultura i Wartości” 31(2021), s. 5-22.
- Polak M., *Duszpasterstwo inspirowane mistagogią*, w: *Duszpasterstwo w Polsce. 50 lat inspiracji Soboru Watykańskiego II*, M. red. Fiałkowski, Lublin 2015, s. 41-55.
- Polak M., *Formacja kapłanów i animatorów do duszpasterstwa młodzieży*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych*, red. P. Ochotny, M. J. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2018, s. 65-78.
- Popławski J. M., *Modlitwa inspirowana i ożywiana darami Ducha Świętego*, „Roczniki Teologiczne” 65(2018) z. 5, s. 51-61.
- Potocki W., *Formacja intelektualna w seminarium duchownym*, „Kościół i Prawo” 24(2022) nr 1, s. 125-144.
- Proniewski A., *Wiara źródłem apostołstwa w świecie*, „Rocznik Teologii Katolickiej”, 2(2012), s. 7-21.
- Przybyłowski J., *Formacja chrześcijańska młodzieży. Rozważania pastoralne*, „Studia Włocławskie” 4(2001), s. 251-263.
- Przyczyna W., *Ewangelizacja*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 254-257.
- Przygoda W., *Formacja dzieci i młodzieży do apostołatu społecznego*, „Zeszyty formacji katechetów” 51(2013) nr 3, s. 20-26.
- Przygoda W., *Współczesne wyzwania pastoralne dla prezbiterów*, w: *Duszpasterstwo w Polsce. 50 lat inspiracji Soboru Watykańskiego II*, red. M. Fiałkowski, Lublin 2015, s. 75-99.
- Ptak R., *Sakrament chrztu w służbie «Communio Ecclesiae». Teologiczne i prawne aspekty kanonów 849-878 (1983)*, „Symposium” 35(2018) nr 2, s. 163-182.
- Pyka M., *Czy szkoła może być miejscem formacji społecznej?*, <https://e-civitas.pl/pl/opinie/czy-szkola-moze-byc-miejscem-formacji-spoecznej> [22.03.2023].
- Pyżlak G., *Kultura tymczasowości i jej wpływ na wypełnianie długotrwałych zobowiązań związanych z życiem religijnym i realizacją powołania przez młodzież*, „Życie Konsekwane” 163(2024) nr 1, s. 29-46.
- Pyżlak G., *Education of children and young people in Pope Francis’ Amoris Laetitia and Laudato Si’*, „Theological Studies” 79(2023) nr 2, s. 1-6.

- Rabczyński P., *A Christian Family in a „Provisional Culture”*, „Roczniki Teologii Katolickiej” 2017 nr 3, s. 133-149.
- Ratzinger J., *Prawda i wolność. Rozważania o współczesności*, Kraków 2020.
- Reroń T., *Etyka w szpitalu. Diakonia – medycyna – duszpasterstwo*, Wrocław 2020.
- Rusiak R., *Pedagogia społeczna Kościoła Katolickiego*, Lublin 2013.
- Rutkowska M., *Piłka nożna jako narzędzie integralnego rozwoju człowieka*, „Studia Paradyskie” 23(2013), s. 121-136.
- Rynio A., *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004.
- Rynio A., *Wychowanie do odpowiedzialności. Studium teorii i praktyki pedagogiki integralnej*, Lublin 2021.
- Sakowicz E., *Misje*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 498-501.
- Sawa P., *Cała teologia w służbie integralnej formacji duchowej studentów*, „Roczniki Teologiczne” 66(2019), z. 5, s. 83-98.
- Selejdak R., *Formacja integralna kandydatów do kapłaństwa w świetle nowego «Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis»*, „Liturgia sacra” 23(2017) nr 2, s. 405-430.
- Selejdak R., *Formacja ludzka i intelektualna przyszłych kapłanów*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2013 nr 2, s. 125-143.
- Siemieniowski A., Kiwka M., *Chrześcijańska medytacja monologiczna. Źródła i aktualne pytania*, Wrocław 2013.
- Siewiora J., *Funkcje wartości w wychowaniu*, „Roczniki Teologiczne” 45(2017) nr 2, s. 31-45.
- Siwecki L., *Kościół jako «Corpus Mysticum Christi» według Emila Merscha*, „Roczniki Teologiczne” 64(2017) z. 2, s. 153-166.
- Sławiński H., *Słuchanie – niezbędny komponent ewangelizacji*, „Symposium” 36(2019) nr 1, s. 83-97.
- Sławiński H., *Znaczenie przepowiadania słowa Bożego w liturgii dla budowania wiary katechizowanych*, „Polonia Sacra” 47(2017) nr 2, s. 79-101.
- Słomka W., *Kapłaństwo*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 394-398.
- Słotwińska H., *Znaczenie edukacji religijnej w budowaniu tożsamości chrześcijańskiej*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 11, s. 19-36.

- Sobolewski Z., *Kościół domem grzeszników*, <https://diecezja.siedlce.pl/wp-content/uploads/2023/06/9.-Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82-domem-grzesznik%C3%B3w.doc> [14.12.2023].
- Sproncel P., *Kultura tymczasowości jako wyzwanie dla duszpasterstwa Kościoła w świetle nauczania papieża Franciszka*, Kraków 2022.
- Stańkowski B., *Jan Paweł II i Benedykt XVI o wychowaniu i duchowym rozwoju młodzieży, Pedagogika Społeczna, Zagadnienia podstawowe*, red. E. Aciené, W. Ambrozik, M. Bron, 15(2015) nr 1, s. 71-92.
- Studen S., *Psychologiczne aspekty powodzenia i niepowodzenia w małżeństwie*, „Symposium” 7(2000) nr 2, s. 49-70.
- Studnicki S., *Wychowanie jako sztuka*, Kraków 2019.
- Suski A., *Wprowadzenie do Dekretu o formacji kapłańskiej*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 279-287.
- Szafulski A., *Papież Franciszek wobec problemu alienacji i osamotnienia osób starszych*, „Teologia i Moralność” 28 (2020) nr 2, s. 95-116.
- Szczepaniec S., *Liturgiczna formacja*, EK t. 10, kol. 1219-1220.
- Szczodry M., *Młodzi w Kościele Franciszka*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2018 nr 1, s. 211-232.
- Szczych J., *Akty strzeliste jako wyraz wiary i pobożności chrześcijańskiej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 33(2014) nr 2, s. 101-111.
- Szczych J., *Prośba o osobowy udział w łaskach zbawienia w celebracji sakramentów świętych*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 69(2016) nr 2, s. 99-123.
- Szkotak A., Dziemska I., Wysocka M., *Modlitwa w ujęciu współczesnych teologów Brunona Forte, Raniera Cantalamessy, Josepha Ratzingera i Jorgego Maria Bergoglia*, Kraków 2022.
- Szpet J., *Wiara jako pierwszorzędny cel katechezy*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2014 nr 1, s. 101-117.
- Szredzińska R., *Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce*, „Zdrowie dzieci i młodzieży. Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 16(2017) nr 1, s. 94-131.
- Świerżawski W., *Dialektyczny dynamizm sakramentów pokuty i Eucharystii*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 29(1976) nr 2-3, s. 106-116.
- Święś K., *Młodzież wobec wartości prorodzinnych*, https://pracownik.kul.pl/files/10930/public/wartosci_prorodzinne.pdf [21.03.2024].

- Tarnawa J., *Katecheza o cierpieniu i umieraniu w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków 2006.
- Tatar J., *Formacja chrześcijańska młodzieży w świetle „listu do młodych” i orędzi na Światowe Dni Młodzieży*, Warszawa 2004.
- Tatar M., *Wspólnotowy i wspólnototwórczy charakter modlitwy*, „Collectanea Theologica” 89(2019) nr 3, s. 111-136.
- Tkocz E., *Chrześcijańska formacja młodzieży w świetle orędzi Jana Pawła II na Światowe Dni Młodzieży*, Katowice 2005.
- Tryk H., *Formacja kleryków do posługi charytatywnej w świetle projektu nowego «Ratio Institutionis Sacerdotalis pro Polonia»*, „Forum Teologiczne” 22(2021), s. 249-262.
- Urbanek B., *Działanie Ducha Świętego w przekazie słowa Bożego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 71(2018) nr 4, s. 341-361.
- Urbański S., *Pokora*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 647-648.
- Urbański S., *Pycha*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 734.
- Waszyńska K., *Biograficzne uwarunkowania życia seksualnego*, „Seria psychologia i pedagogika” nr 155, Poznań 2010.
- Wejman H., *Formacja duchowa*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 281-282.
- Wejman H., *Modlitwa*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 545-549.
- Weron E., *Apostolstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 61-65.
- Weron E., *W poszukiwaniu «mądrości serca»*, ComP 18(2008), s. 365-379.
- Wilber K. E., *The Eye of Spirit: An Integral Vision for a World Gone Slightly Mad*, Boston 1997.
- Williams T., *Godność osoby ludzkiej*, ComP 18(2008), s. 67-72.
- Witczyk H., *Słowo Boże w życiu chrześcijanina w świetle „Verbum Domini”*, „Studia Katechetyczne” (2012) nr 8, s. 103-112.
- Wrońska H., *Ruchy i grupy eklezjalne wspierające rodzinę*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 11, s. 79-94.

- Zaremski Z., *Apostolat rodziny naglącą potrzebą Kościoła*, w: *Duszpasterstwo w Polsce. 50 lat inspiracji Soboru Watykańskiego II*, red. M. Fiałkowski, Lublin 2015, s. 161-182.
- Zaremski Z., *Wychowanie chrześcijańskie młodzieży na przykładzie systemu prewencyjnego*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 23(2014) nr 2, s. 193-212.
- Zarzycki S. T., *Kontemplacja*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 432-446.
- Zatwardnicki S., *Relacja Objawienia do Pisma świętego według Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*, „Teologia w Polsce” 8(2014) 1, s. 99-118.
- Zawadzki W., *Pokuta*, w: *Leksykon duchowości Katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 649-652.
- Zellma A., *Formacja sumienia uczestników lekcji religii w czasach «płynnej nowoczesności»*, „Forum Teologiczne” 2014 nr 15, s. 114 -116.
- Zellma A., *Jan Paweł II nauczycielem modlitwy*, „Studia Elbląskie” 2012 nr 13, s. 167-184.
- Zellma A., *Pedagogiczne aspekty adhortacji papieża Franciszka «Amoris laetitia»*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 37(2017) nr 1, s. 235-248.
- Zilles U., *Profil chrześcijańskiego intelektualisty*, ComP 18(2008), s. 402-408.
- Ziółkowski M., *Wartości*, w: *Encyklopedia socjologii*, red. W. Kwaśniewicz, Warszawa 2002, s. 294.